

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

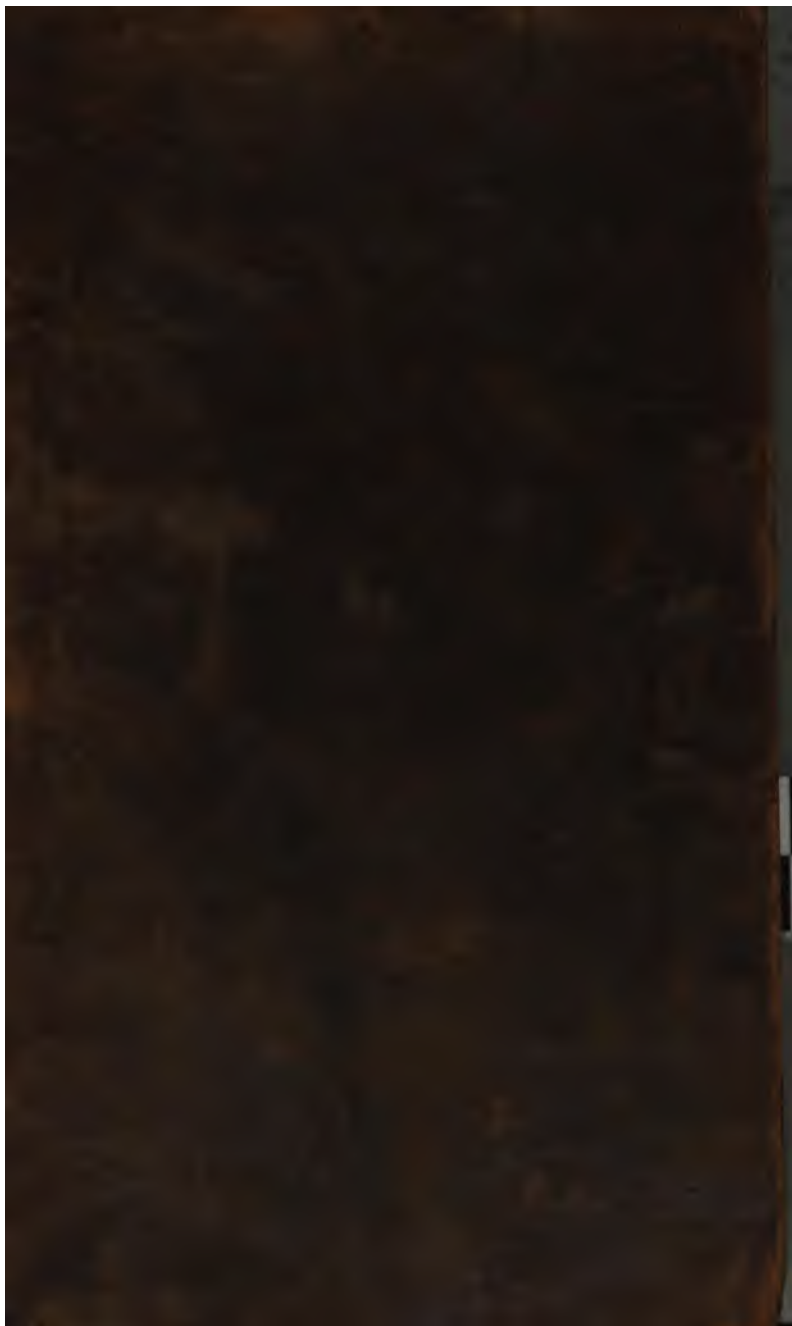
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

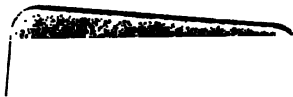
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ISLE

600091796

17
17
17

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

CUI ACCESSERE
JOANNIS CLERICI,
SECUNDUM TERTIAM EJUS RECENSIONEM,
NOTÆ,
ET LIBRI DUO,
DE ELIGENDA INTER CHRISTIANOS DISSEN-
TIENTES SENTENTIA,
ET
CONTRA INDIFFERENTIAM RELIGIONUM.

OXONII,

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO.

MDCCCKX.

124 . f . 8

LECTORI MONITUM.

MULTA, quæ in hac nova editione præstitimus, paucis accipe, Lector benevole. Grotii tibi liber exhibetur fideliter descriptus ex editione Parisiensi anni 1640. cui Auctor ipse præsto fuit; in qua prima Annotationes Textui adjecit; et postquam, in quinquennio quo ei in lucem datæ superstes erat, alteram non edidit. De *Textu*, iteratis a Grotio editionibus jam perpolito, ad ea quæ pp. 381 — 383. notantur hoc unum addemus; nos Titulos Sectionum, qui a Grotio nulla Textus intercapedine ad exteriorem Paginæ oram sunt appositi, et justis in locis disposuisse, et varia interpunctione, ad Scriptoris mentem, grammaticè sibi cohærere fecisse. In corrigendis *Annotationibus*, ab Auctore semel tantum edi-

tis, incredibilis fuit molestiarum moles, ab antea actis Clerici laboribus non multum elevata: innumeri veterum Scriptorum loci erant eruendi et accurate laudandi, plurima menda tollenda, interpretationes Latinæ hic illic reficiendæ. Tres quoque novas notulas scripsimus, pp. 239, 258, 297. caractere *O* designatas; et librorum laudatorum Catalogum operi subtexuimus. Denique Clerici libros, juxta auctissimam eorum editionem quæ prodiiit anno 1724. Hagæ-Comitis, recudi curavimus, et ipsos a nobis in viginti circiter locis castigatos. Cum vero in Orthographia diversi abeunt Grotius et Clericus, ille in plerisque *νεωτερίων*, hic rudioris antiquitatis amantissimus; nos utriusque quod est proprium servavimus, ut in ipsa vel Romanorum Lingua suum cuique Romano Jure tribuatur.

RICARDUS HEWITT.

COLL. HERT.

VII. *Calendas Novembris,*
A. D. 1807.

VERITATIS ET VIRTUTIS
AMANTIBUS

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

VOBIS solis, si verum hic dicendum sit, quem admodum omnino puto; vobis, inquam, solis scriptus est et dicatus liber Summi Viri Hugonis Grotii, qui Veritatem ac Virtutem amat. Sine eo amore, non potest placere hoc opus, quod eo tendit ut Veritatem Evangelicam, ab omnibus partibus ac factionibus alienam, in clara luce collocet; idque eum in finem, ut Virtutem, eamque itidem Evangelicam in animis pariat. Verum, ut vis earum probe sentiatur, oportet animum antea amare id quod verum et rectum est; qui enim mendacii amici sunt, et vitio addicti, non possunt ejusmodi cognitionibus adfici. Alioquin aurei libelli lectio prorsus est inutilis. *Estote factores*

Verbi, ait Jacobus Ep. cap. i. 22. et seqq. et non auditores tantum, fallentes vosmet ipsos; quia si quis auditor est Verbi et non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo; consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit: qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis et permanserit in ea, non est auditor obliviosus factus, sed factor operis; hic beatus in facto suo erit. Qui legit hoc Opus de Veritate Religionis Christianæ, ejusque dogmata et præcepta perspexit, nec tamen melior fit; is in deteriore statu est, quam si numquam legisset. Eo enim non spectat ut nos tantum doctiores, sed potissimum ut meliores faciat. Epictetus, Stoicæ sectæ decus, homini qui se in Philosophia profecisse putabat, cupiebatque ab Epicteto interrogari de doctrina quæ erat in Libro Chrysippi de Adpetitu, ut videret quam adtente eum librum legisset, hoc responsum dedit: Mancipium, non id quæro; sed quomodo persequaris et fugias; (bona ac mala;) quomodo adpetas atque averseris; quomodo res adgrediaris; ut adsentiaris et te præpares; naturæ convenienter, an contra: si convenienter quidem, ostende mihi, et dicam te proficere; sin minus, discede. Dissert. lib. i. c. 4. Sic et

quisquis legerit hoc Grotii opus, et quæ ei sunt ad calcem adjecta, meliorque factus fuerit, is demum profecisse jure censebitur; sin vero maneat in pravis habitibus doctrinæ Evangelicæ hic traditæ contrariis, nihil profecisse merito judicabitur, et indignus qui talia legeret; quæ non tantum eo spectant ut doctiores ab eorum lectione homines abeant, sed potissimum ut meliores fiant atque ad ultimum usque halitum maneant. Quod Lectoribus nostris, non secus ac mihi, opto et voveo. Valete.

*Dabam Amstelodami, Calendis Martiis Anni a
C. N. MDCCXXIV.*

LECTORI

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CEPERAT Bibliopola consilium de recudendo hoc opere Grotiano, cum eum monui multa et gravia esse menda, in prioribus editionibus relictæ, præsertim in testimoniis Veterum; quæ e re ejus erat emendari: et paucula, non sine fructu, in Notis addi posse; nec fore ingratum aut inutile Lectori, si subjungeretur libellus, quo ostenderetur ubi inveniatur quam purissima Christiana illa Religio, cujus veritatem demonstravit vir summus. Ille vero continuo me orare, ut hoc in ejus gratiam præstare vellem; quod, et pro observantia qua Grotii memoriam colo, et propter rei utilitatem, non illibenter suscepi. Quomodo autem præstiterim, tui erit, LECTOR CANDIDE, judicii. Permulta vitia Typothetarum emendavi; pluraquæ forte emendassem, si potuissem

omnia loca invenire. Notulas perbreves addidi; quod satis uberes jam essent subjectæ, nec plures postulare a me res ipsa videretur. Eas a Grotianis nomen meum distinguet. Denique libellum Grotianis adjeci, de eligenda inter dissentientes Christianos sententia Ecclesiaeque; in quo spero me nihil præter mentem magni viri, aut certe præter veritatem protulisse. Argumentis usus sum, quæ cuivis paullo prudentiori probarentur, facilibus, nec longe accersitis; atque ita statui gerere se in hoc negotio Christianos oportere, quemadmodum in gravissimis vitæ negotiis prudentissimi quique sese gerere solent. Abstini ab omni acriore controversia, dictisque quibusvis acerbioribus; quæ abesse debent ab omnibus nostris de Religione iudiciis, si modo per adversarios liceat. Stylo simplici, nec calamistris ullis inusto, animi mei sensa exposui; prout in re tam seria fieri oportere censebam, ubi pondus argumentorum, non lenocinia verborum quæruntur. Qua in re, Grotium meum sum imitatus; et imitabuntur, ut puto, quicumque serio et animo argumenti gravitate perculso de ejusmodi rebus scribere adgredientur.

Dum autem hæc meditarer, misit ad me litteras eas, quas ad calcem videbis, Amplissimus juxta ac Doctissimus vir, et cujus singulari humanitati multum debeo, a Serenissima Magnæ Britanniae Regina ad Regiam Celsitudinem Se-

reniss. Etruriæ Magni Ducis extra ordinem missus. Eas, cum bona ejus venia, commodum edi posse ad finem hujus voluminis judicavi, ut liqueret quid Grotius de Ecclesia Anglicana senserit; quæ quidem gratias ei habebit, ringentibus licet nonnullis hominibus, qui pugnancia inter se dogmata, Socinianismum, Papismum, imo et Atheismum, longe doctissimo et religiosissimo viro objiciunt; ne, ut opinor, immortalia ejus Scripta legantur, quibus inania eorum dogmata funditus evertuntur. Qua in re, ut in multis aliis similibus, frustra aliorum luminibus officere adhuc conati sunt. Sed iis Deus ignoscat, (aliud enim nihil imprecor,) et meliores eorum animis cogitationes injiciat; ita ut Veritatis et Pacis amore omnes tandem jungamur, et in unum ovile sub uno pastore Christo conveniamus! Hoc te etiam, OPTIME LECTOR, vovere et exoptare nobiscum decet: et sic tibi sane Deus, tuisque omnibus adsit; prout rem, qua licebit, promovebis et omni ope adjuvabis! Vale.

Dabam Amstelodami, Calendis Martiis Anni
MDCCIX.

EIDEM S. D. J. C.

IIS, quæ ante octo annos dicebam, nihil est quod nunc adjiciam; nisi me, in hac secunda mea Grotii Editione, aliquot Notulas addidisse,

et plura menda e Veterum testimoniis sustulisse. Vale.

Dabam Amstelodami, Calendis Junis Anni
MDCCLXVII.

IDEM de hac tertia etiam intellectum velim: cui etiam addidi Libellum, quo eorum sententiam oppugnavi, qui perinde esse putant in quacumque Christiana secta vivant. Vale.

Ibidem, Calendis Martiis Anni MDCCLXIV.

NOBILISSIMO AMPLISSIMOQUE DOMINO,
D. HIERONYMO BIGNONIO,
ADVOCATO REGIO
IN SUMMO AUDITORIO PARISENSI,
HUGO GROTIUS.

Vir Nobilissime et Amplissime,

PECCEM in Justitiam ipsam, si tempora ci in augustissimo loco exercendæ debita alio divertam. Sed audacem me facit Religionis Christianæ tutela, pars Justitiæ tuique muneris magna. Neque Justitia sinit, ut accessio hæc ad quenquam prius perveniat, quam ad eum, ex cujus nomine magnam tituli superbiam liber præfert. Non dicam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam late diffusa muneris functio non concedit. Sed cum occupatis pro otio sit negotiorum mutatio, rogo ut forenses curas harum chartarum lectione distingas. Ne sic quidem longe abibis ab actibus solitis. Au-

	Pag.
XV. <i>Item ex Mosis veracitate et antiquitate,</i>	25
XVI. <i>Et ex testimoniis extraneorum,</i>	27
XVII. <i>Probatur idem, quod supra, ex prædictionibus,</i>	77
<i>Et argumentis aliis,</i>	79
XVIII. <i>Solvitur objectio, quod miracula nunc non conspiciantur,</i>	81
XIX. <i>Et quod tanta sit scelerum licentia,</i>	82
XX. <i>Ita ut sæpe opprimantur boni,</i>	84
XXI. <i>Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus,</i>	ibid.
XXII. <i>Quod confirmatur traditione,</i>	85
XXIII. <i>Et quidem tali, cui nulla ratio repugnet,</i>	88
XXIV. <i>Multæ faveant,</i>	91
XXV. <i>Unde consequitur, finem hominis esse felicitatem post hanc vitam,</i>	92
XXVI. <i>Ad quam comparandam indaganda est vera Religio,</i>	ibid.

LIBER SECUNDUS.

I. <i>UT probetur titulum veræ Religionis competere Christianæ Religionis,</i>	95
<i>Ostenditur Jesum virisse,</i>	ibid.
II. <i>Item eundem morte ignominiosa affectum,</i>	97
III. <i>Et tamen post mortem adoratum, etiam a viris sapientibus,</i>	98
IV. <i>Ostenditur ejus adorationis causam aliam esse non potuisse, quam miracula ab ipso edita,</i>	ibid.
V. <i>Atque hæc miracula non naturali efficacæ, neque diabolicæ potentiæ ascribenda; sed omnino a solo Deo profecta esse,</i>	100
VI. <i>Probat auctor, de ipsius Jesu resurrectione constare testimoniis fide dignis,</i>	103
VII. <i>Solvit objectionem sumptam ab eo, quod resurrectio videatur impossibilis,</i>	107
VIII. <i>Docet, resurrectione Jesu posita, evinci dogmatis veritatem,</i>	109
IX. <i>Ostenditur Christianam religionem præstare aliis omnibus,</i>	110

	Pag.
X. <i>Idque a præmii propositi excellentia,</i>	110
XI. (<i>Hic solvitur obiter objectio inde sumpta, quasi dissoluta corpora restitui nequeant,</i>)	115
XII. <i>A præceptorum eximia sanctitate; circa Dei cultum,</i>	119
XIII. <i>Circa officia humanitatis quæ proximo debemus etiam læsi,</i>	123
XIV. <i>Circa maris et feminæ conjunctionem,</i>	127
XV. <i>Circa unum bonorum temporalium,</i>	131
XVI. <i>Circa jusjurandum,</i>	133
XVII. <i>Circa facta alia,</i>	134
XVIII. <i>Occurritur objectioni sumptæ ex controversiis, quæ sunt inter Christianos,</i>	135
XIX. <i>Probatur porro præstantia religionis Christianæ ex præstantia ipsius Magistri,</i>	136
XX. <i>Ex admirabili propagatione hujus religionis,</i>	141
XXI. <i>Præcipue si consideretur infirmitas ac simplicitas eorum, qui eam primis temporibus docuerunt,</i>	145
XXII. <i>Et maxima impedimenta, quæ homines retraherent ab ea amplectendu, aut a profitenda deterrerent,</i>	147
XXIII. <i>Obiter respondetur his, qui plura aut validiora argumenta requirunt,</i>	150

LIBER TERTIUS.

I. <i>ASSERITUR auctoritas librorum Novi Fæderis,</i>	153
II. <i>Docetur libros, qui nomina præscripta habent, eorum esse quorum nomen præferunt,</i>	154
III. <i>De libris olim dubitatis sublatam esse dubitationem,</i>	155
IV. <i>Libris sine nomine constare auctoritatem e qualitate scriptorum,</i>	156
V. <i>Probatur hos scriptores vera scripsisse; quia notitiam habebant eorum, quæ scribebant,</i>	157
VI. <i>Et quia mentiri nolebant,</i>	159
VII. <i>Astruitur quoque inde scriptoribus fides, quod miraculis illustres fuerint,</i>	160
VIII. <i>Et in scriptis eorum multa sint, quæ eventus comprobavit divinitus revelata esse,</i>	163

	Pag.
IX. <i>Tum etiam ex cura quam decobat a Deo suscipi, ne falsa scripta subjicerentur,</i>	164
X. <i>Solvitur objectio, quod multi libri a quibusdam rejecti fuerint,</i>	ibid.
XI. <i>Refutatur objectio; quasi his libris contineantur impossibilia,</i>	168
XII. <i>Aut a ratione dissona,</i>	ibid.
XIII. <i>Solvitur objectio illa, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur,</i>	170
XIV. <i>Solvitur alia ex testimoniis extrinsecis: ubi ostenditur ea magis esse pro his libris,</i>	172
XV. <i>Denique solvitur illa de immutata scriptura,</i>	174
XVI. <i>Probatur denique auctoritas librorum Veteris Fœderis,</i>	178

LIBER QUARTUS.

I. REFUTANTUR <i>specialiter religiones a Christiana discrepantes,</i>	195
II. <i>Ac primum quidem Paganismus. Ostenditurque unum tantum esse Deum: Mentis vero creatas bonas esse, aut malas: bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei,</i>	196
III. <i>Probatur malos spiritus a Paganis adoratos, et quam id sit indignum,</i>	198
IV. <i>Disputatur contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in Paganismo,</i>	201
V. <i>Contra cultum astrorum, et elementorum,</i>	202
VI. <i>Contra cultum brutorum animantium,</i>	208
VII. <i>Denique contra cultum earum rerum, quæ substantiæ non sunt,</i>	205
VIII. <i>Solvitur objectio Paganorum, sumpta a miraculis apud ipsos,</i>	207
IX. <i>Et ab oraculis,</i>	211
X. <i>Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt,</i>	215
XI. <i>Respondetur iis, qui ortus et interitus religionis astrorum efficaciæ ascribunt,</i>	216

	Pag.
XII. <i>Denique ostenditur præcipua Christianæ religionis probari a sapientibus Paganorum: ac, si quid est in ea difficile creditu, paria apud Paganos reperiri,</i>	219

LIBER QUINTUS.

I. <i>JUDAISMUS refutatur,</i>	227
II. <i>Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis,</i>	228
III. <i>Solvitur, quod objiciunt miracula hæc facta ope dæmonum,</i>	230
IV. <i>Aut vi vocum,</i>	231
V. <i>Ostenditur divina fuisse Jesu miracula; quod is docuerit cultum unius Dei, qui mundi opifex est,</i>	232
VI. <i>Solvitur objectio sumpta ex discrepantia, quæ est inter legem Mosis et Jesu: ostenditurque aliam perfectiorem dari potuisse lege Mosis,</i>	233
VII. <i>Ab Jesu in terris observatam fuisse legem Mosis; et nulla alia præcepta postea fuisse abolita nisi ea, quæ intrinsecam bonitatem non habebant,</i>	236
VIII. <i>Ea fuisse Sacrificia, quæ nunquam per se Deo placuerant,</i>	240
IX. <i>Item ciborum discrimen,</i>	245
X. <i>Et dierum,</i>	251
XI. <i>Ac circumcisionem externam,</i>	254
XII. <i>Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Jesu,</i>	256
XIII. <i>Argumentum sumitur contra Judæos ex eo, quod in confesso sit promissum exitium Messiam,</i>	ibid.
XIV. <i>Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione temporis,</i>	257
XV. <i>(Solvitur id quod objiciunt, dilatatum adventum ob peccata populi,)</i>	261
XVI. <i>Item ex statu præsentis Judæorum collato cum his quæ lex promittit,</i>	263
XVII. <i>Probatur Jesum esse Messiam, ex his quæ de Messia prædicta fuere,</i>	266

	Pag.
XVIII. <i>Solvitur id, quod dicuntur quædam non impleta,</i>	269
XIX. <i>Item quod opponitur de humili statu et morte Jesu,</i>	271
XX. <i>Et quasi viri probi fuerint, qui cum morti tradiderunt,</i>	276
XXI. <i>Respondetur ad objectionem, plures Deos a Christianis coli,</i>	279
XXII. <i>Item humanam naturam adorari,</i>	283
XXIII. <i>Absolutio hujus partis, cum precibus pro Judæis,</i>	285

LIBER SEXTUS.

I. <i>REFUTATUR Mahumetismus, et breviter ejus origo indicatur,</i>	287
II. <i>Evertuntur fundamenta ejusdem Mahumetismi, quod non liceat ibi in religionem inquirere,</i>	292
III. <i>Agitur adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum et Christianorum; probaturque eos non esse corruptos,</i>	293
IV. <i>Comparatur Mahumetes cum Christo,</i>	296
V. <i>Item facta utriusque,</i>	297
VI. <i>Illi etiam, qui primi utramque religionem receperunt,</i>	298
VII. <i>Modi itidem, quibus lex utraque propagata est,</i>	ibid.
VIII. <i>Denique præcepta inter se,</i>	301
IX. <i>Solvitur id, quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio,</i>	302
X. <i>Recensentur absurda plurima ex libris Mahumetisticis,</i>	303
XI. <i>Peroratio totius Operis attextitur ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur,</i>	304

J. C. LIBER

De eligenda inter dissentientes Christianos Sententia.

I. <i>QUÆRENDUM</i> ubi sit vera Christi doctrina,	313
II. <i>Iis</i> adhærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt,	317
III. Christianorum nomine dignissimos esse, qui purissime profitentur doctrinam, cujus veritatem probavit Grotius,	320
IV. De consensu et dissensu Christianorum,	322
V. Unde Christianæ Religionis cognitionem haurire oporteat,	327
VI. Aliud Christianis non imponendum, præter id quod ex N. T. haurire possunt,	329
VII. De conservatione doctrinæ Christianæ,	332
VIII. Cur Deus inter Christianos dissidia et errores nasci passus sit,	334
IX. Quinam purissime profiteantur Evangelium,	338
X. Cum iis Eucharistiam celebrandam,	339
XI. De Disciplina Ecclesiastica,	343
XII. A Grotio magno in pretio habitam antiquam Disciplinam, sed sine alterius damnatione,	345
XIII. Parænesis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quivis in Novo Testamento videt, suntque semper credita, a se invicem exigant,	347

EJUSDEM LIBER

Contra Indifferentiam Religionum.

I. <i>AMARI</i> oportere Veritatem, præsertim in rebus magni momenti,	351
II. Nihil esse majoris momenti quam Religionem,	353
III. Indifferentiam esse illicitam, legibus divinis et humanis,	356

- IV. *Non facile dissentientes damnandos, quasi reos erroris, aut cultus illiciti, cum quibus salus æterna consistere non possit; adeo ut nemo eorum, qui eos admittunt, misericordiam a Deo consequi possit: nec tamen fas esse profiteri nos credere quod non credimus, aut facere quod damnamus,* 361
- V. *Deo gratum esse posse errantem, atque ex errore delinquentem; simulatorem non posse,* 365

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS CHRISTIANÆ,

AD VIRUM AMPLISSIMUM

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatam Regium in summo Auditorio Parisiensi.

LIBER PRIMUS.

§. I. *Occasio Operis.*

QUÆRERE identidem ex me soles, vir et de patria tua, et de literis, et, si id adjici poteris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro religione Christiana patriæ meæ sermone scripsi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, et quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint istam materiam philoso-

phica subtilitate ^a Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione tum facundia vestras Mornæus. Quam ob causam videri potest magis ex usu fuisse alicujus illorum in sermonem popularem versio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hæc de re judicaturi sint, nescio: te quidem tam benigno ac facili judice, facile spero me posse absolvi, si dicam, me, lectis non illis tantum, sed et Judæorum pro Judaica vetere, et Christianorum pro Christiana religione scriptis, uti voluisse meo qualicumque judicio, et animo dare negatam, cum id scriberem, corpori libertatem. Existimabam enim pro veritate (non nisi veritate certandum, et quidem tali, quam ipse animo approbarem: frustra enim daturum me operam, ut persuaderem aliis quæ non ante mihi persuasissem. Itaque selegi ex veteribus ac novis quæ mihi se probabant maxime, omissis argumentis quæ parum mihi ponderis habere videbantur, et auctoritate eorum librorum, quos subditios esse aut certo sciebam, aut merito suspicabar. Quibus autem ipse assentiebar, ea et ordine certo disposui, et exposui quam potui maxime

^a *Ræmundus Sebundus, &c.*] *Ætate Grotii, hi erant potissimi ea de re scriptores; sed a Grotii ævo innumeri scriptores, Anglice præsertim et Gallice, de veritate religionis Christianæ scripserunt; quos*

tamen exemplo suo excitavit Grotius, quæ recentiores sunt imitati, et interdum etiam expilarunt. Quare prima tam pie et tam necessariae scriptiois gloria ad eum redundat. *Clericus.*

populariter, et versibus inclusi quo rectius memoræ mandarentur. Propositum enim mihi erat omnibus quidem civibus meis, sed præcipue navigantibus, operam navare utilem; ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque sumpto exordio a laude nostræ gentis quæ navigandi solertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad suum tantum quæstum, sed et ad veræ, hoc est, Christianæ religionis propagationem uterentur. Neque enim deesse materiam, cum per longinqua itinera passim incurrerent aut in Paganos, ut in Sina et Guinea; aut in Mahumetistas, ut sub imperio Turcæ, Persæ, et Pœnorum; tum vero Judæos, et ipsos jam Christianismi professos hostes, dispersos per maximas partes terrarum orbis: neque deesse impios, qui abditum metu venenum ex occasione apud simplices prodant: adversum quæ mala optare me, ut recte armati sint nostrates; et qui ingenio præstant incumbant pro virili revincendis erroribus, cæteri saltem id caveant, ne ab aliis vincantur.

§. II. *Deum esse.*

Ac primo quidem libro, ut ostendam non esse rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod est, Numen esse aliquod. Id autem probare sic aggredior. Res aliquas

esse quæ esse cœperint, sensu ipso et confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt causa ut essent: nam quod non est agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde haberint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspiciamus aut conspeximus, fatendum est; sed et de iis, unde illæ ortum habent: ^b donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cœperit; quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecunque tandem sit, (de quo mox agemus,) id ipsum est, quod Numinis aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus Numen esse aliquod, sumitur a manifestissimo consensu omnium gentium, apud quas ratio et boni mores non plane extincta sunt inducta feritate. Nam, cum quæ ex hominum arbitrato veniunt nec eadem sint apud omnes, et sæpe mutantur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur; (^c quod ipsi etiam Aristoteli notatum, ho-

^b *Donec tandem, &c.*] Quia dari non potest progressus, ut loquuntur, in infinitum. Est enim causa aliqua prima eorum quæ cœperunt, aut nulla: si quæ sit prima causa, Deus est: si ulla prima causa esse negetur, oportebit nullam esse omnino causam rerum

quæ esse cœperunt, ac proinde eas per se existitisse, seu e nihilo prodiisse; quod est absurdum. *Clericus.*

^c *Quod ipsi, &c.*] *Metaphys.* lib. xi. (al. xiv.) cap. viii. fin. Ubi, memoratis fabulis de Diis, ita loquitur: "Ὁ, ἢ τις χυρίων ἀνὰ λάβου μένει τὸ

mini ad talia minime credulo;) omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio quæ a primis humani generis parentibus manarit: quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius; nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitæ sive nuper re-
 pertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exerit se hæc notitia; tum apud gentes sapientia aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias; quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est quod opponat hic quisquam paucos in multis sæculis, qui Deum esse aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam et paucitas ipsa, et quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non prove-

αρχῶν, ἵνα Θεὸς ᾖ πρῶτος εἰς
 ἀρχῆς αἰτίας ἕναι, θείως ἂν
 εἰρησθῆναι νομίσαι, ἢ, κατὰ τὸ εἶ-
 πος πολλὰς εὐρημίας εἰς τὸ
 δυνατὸν ἰδέσθαι καὶ εἶχθαι καὶ
 φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθαρσί-
 μης, ἢ τούτων εἰς διέξιν ἰκίνας,
 αἷν λείψανον, αἰρησιώσθαι μί-
 χρι εἶ τῶν: quorum et quis, dis-
 tinctione facta, hoc tantum su-

mat quod primum fuit, quod
 Deos esse putarent primas sub-
 stantias, divine dicta existimet,
 et, ut credibile est, sæpius in-
 venta quoad licuit omni arte et
 philosophia et iterum deperdita,
 hæc illorum opinionones, quasi re-
 liquias, ad hæc tempora serua-
 tas fuisse. Clericus.

nire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur qui nivem atram esse contendebat; aut ex mente corrupta, sicut vitiatō palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum et historiæ et alia scripta doceant, quo quisque fuit probior, eo diligentius ab ipso custoditam de Deo notitiam. Atque adeo a pravo ingenio eorum maxime, quorum interest ne quis sit Deus, id est, humanarum actionum iudex, venire hanc a tam recepta antiquitus sententia discessionem, vel hinc apparet, quod, quicquid illi ponunt, sive generum successionem absque ullo primordio, sive atomorum concursum, sive aliud quidvis; ^d id non minores, si non majores habere difficultates, neque eo quod receptum est magis esse credibile, cuius ad rem mediocriter attendenti satis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo se nec credere; si quid vident, satis vident, quam hoc sit homine indignum, qui modo mentem habere se credat, quam nec ipsam videt. Nec, si capere Dei

^d *Id non minores, &c.*] Potuisset Grotius sine ulla temeritate dicere, multo majores esse difficultates in eorum sententiis, qui volunt mundum æternum esse semperque fuisse qualis est, vel a ponte sua e nihilo prodiisse, vel atomorum fortuito concursu esse conflatum: quæ sententiæ plene

sunt apertis repugnantibus, ut multi, a tempore Grotii, accuratius demonstrarunt; inter quos suo merito eminet vir doctissimus Rodolfus Cudworthus, in opere Anglico de Systemate Intellectuali Universitatis Rerum: suntque etiam alii præstantissimi Theologi et Physici Angli. *Clericus.*

naturam nostro ingenio non possumus, ideo talem esse naturam negandum est. Est enim id inferioris cujusque proprium, ut quæ se superiora atque excellentiora sunt capere non possit. Ne bestię quidem quid homo sit capiunt; multoque minus sciunt, qua ratione homines republicas instituant ac regant, astrorum cursus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipsarum captum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idque non a sese, inferre debet id, a quo superior bestiis est constitutus, non minus sese esse superius, quam ipse sit bestiis; ideoque esse aliquam naturam, quæ, utpote excellentior, sui captûs modum excedat.

§. III. Deum esse unum.

Evicto Numen esse aliquod, restat ad Attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: ^cactu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias cur necessario sint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque cre-

* *Actu autem sunt res singulæ.* Ideoque hoc argumentum omitteri forte, sine bonæ causæ detrimento, potuit. *Clericus.*

dantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum foecunditate; pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminantur; quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo ^f unum pulcherrimum, sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, libere agentes et volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

§. IV. *In Deo esse omnem perfectionem:*

Ut cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet, (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat; Græcum est *τελειότης*,) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcunque est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœperit, Dei est: quæ cœperit, necesse est habuerit unde in-

^f *Unum pulcherrimum, sol.*] incolis: sicut aliis vorticibus
Certe vorticis hujus nostri, ut centra illa ignea, quæ *stellas*
more hodierno loquar, solaris vocamus. *Clericus.*

ciperet. Et, cum a nihilo nihil fiat eorum quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit; et proinde omnes in prima causa. Neque prima causa ulla perfectione postea orbari potuit: non aliunde, quia quod æternum est ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero a se, quia natura omnis suam perfectionem appetit.

§. V. *Et quidem infinitam.*

Addendum est, esse has perfectiones in Deo modo infinito: quia attributum cujusque finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam, existens, ut ante diximus, per se, sive necessario.

§. VI. *Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.*

Cum vero apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, et quidem infinite.

Itaque esse eum vitæ infinitæ, id est, æternum, pollutæ immensæ, id est, omnipotentem, sic et omniscientem, et omnino sine ulla exceptione bonum.

§. VII. *Deum esse causam omnium.*

Quæcunque autem subsistunt a Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Concluserimus enim, id, quod per se sive necessario est, unum esse. Unde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso a seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo quod ortum nunquam est, id est, a Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, sed ipse id quodammodo sensus evincit. Nam, si humani coporis admirabilem constructionem intus extraque conspiciamus, et ut omnia ibi, etiam minima, suos usus habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi nunquam eam satis possint admirari, ostendit hoc, opificem naturæ esse mentem excellentissimam : qua de re videri potest § Galenus, præsertim qua parte oculi et manus usum examinat. Imo et mutorum animantium corpora id

§ *Galenus*] De Usu Partium, lib. iii. cap. 10. locus lectu dignissimus, at prolixior quam qui huc transferri queat. Sed

hæc adcuratius multi recentiores in Anglia Physici et Theologi exposuerunt. *Clericus.*

turam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet Universi compages, ita facta ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, et vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc Universum. Quin et bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atque directos, ut omnino eos appareat a ratione aliqua proficisci: quod in formicis et apibus maxime apparet; sed et in aliis quibusdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quæerunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi inde apparet, quòd semper agunt consimiliter, et ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ^k ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci: quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Jam

admodum a Recentioribus explicatur, non minus ordo universi et Conditoris sapientia elucident. *Clericus.*

^k *ab extrinseca ratione*] Imo vero fiunt ab ipsa anima Brutorum, quæ eatenus facta est rationis particeps, ut talia facere possint, non alia. Alioqui Deus ipse in iis vice animæ ageret, quod vix persuaderi adcuratius philosophanti possit. Nihil vetat sentientium et intelligentium naturarum plures esse ordines, quorum infimi sint in corpo-

ribus brutorum. Nam bruta machinas esse mere corporeas, quod voluit Ren. Cartesius, nemo, ut puto, serio credidit. Sed quid fit, inquires, iis animabus, cum bruta moriuntur? Id vero nescio; nec propterea minus verum, iis animas inesse. Non necesse est nos omnia scire, nec propterea neganda sunt ea, quorum rationem reddere non possumus. Tenenda sunt ea de quibus constat, atque æquo animo sunt ignoranda quæ scire non possumus. *Clericus.*

vero cœlestia quoque sidera, et, quæ in iis maxime eminent, sol et luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, et animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit. Nam, cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum spatia beneficia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terrarum usus penes animantia est, ita animantium cæterorum penes hominem maxime, qui violentissima quæque exuperantiâ ingenii sibi subjicit: ¹ unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere, ut et cœlestia lumina sibi servire cogat, nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint; sequitur, ut superior quædam sit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa mens non alia est, quam opifex siderum atque universi. ^m Motus autem siderum, ⁿ qui ec-

¹ Unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant.] Docet Cicero de Officiis, i. 7. et de Natura Deorum, ii. 62.

^m Motus autem siderum, qui eccentrici quique epicyclici dicuntur.] Tractat docte hoc argumentum Maimonides, Ductore Dubitantium, parte ii. c. 24. Quod si terram perpetuo

moveri statuas, res sub aliis nominibus eodem redibit.

ⁿ Qui eccentrici, &c.] Ex vulgari hæc omnia, ut et sequentia nonnulla, opinione; quæ jam explosa. Sed non minus divinæ potentiae efficacia cernitur in constantibus illis motibus Planetarum parabolicis circa Solem, per fluidissimum vorticoem; ita ut nec

centrici quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed libere agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, rotunda scilicet, et partes ejus in cœli quasi sinu conclusæ atque ordine admirabili dispositæ, satis loquuntur, non casu hæc confluisse, sed ab intellectu, et quidem excellentissimo esse constituta. Nam quis adeo stultus est, ut a casu aliquid tam accuratum expectet; quasi credat, casu lapides et ligna ° in domus speciem coalitura, aut ex jactis forte literis extitutum poëma: cum et qui figuras geometricas in littore viderat, hominis se dixerit videre vestigia, satis perspicuus a casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno extitisse hominum genus, sed a certo tempore communem stirpi sumpsisse originem, evincunt inter alia Partium progressus, et

accedant umquam, nec recedant, plusquam solent, a centro, semperque pari obliquitate Solis æquatorem secunt. Clericus.

° *In domus speciem.*] Aut navis, aut balistæ.

¶ *Artium progressus, et incultæ olim terræ, quæ habitari postea cœperunt.*] Tertullianus ex historiis hoc tractat, libro

de Anima, sectione xxx. *Invenimus autem apud omnes commentarios etiam humanarum antiquitatem, paulatim humanarum genus exuberasse, &c.* Et mox: *Ipsæ orbis in promptu est cultior in dies et instructor pristino.* Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ nunquam cœpisse vult. genus humanum, auctoritatem apud historiarum

incultæ olim terræ, quæ habitari postea cœperunt, quod et insularum sermo testatur pro-

peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius, v. 825.

Præterea, si nulla fuit genitalis origo

Terrarum et cali, semperque æterna fuere,

Cur, supra bellum Thebæum et funera Trojæ,

Non alias altæ quoque res ceciderunt Poeta?

Quo tot facta virum toties cecidere: nec usquam

Æternis famæ monumentis insita florent?

Verum, ut opinor, habet novitatem summa, recensque

Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.

Quare etiam quædam nunc artes exspoliuntur,

Nunc etiam vagescunt, nunc addita navigiis sunt

multa, modo organici melicos peperere sonores.

et quæ ibi sequuntur plura.

Virgilius, Ecloga vi. 88.

—ut his exordia primis

Omnia, et ipse tener Mundi concreverit orbis.

Idem, Georgicon i. 138.

Ut varias usus meditando extunderet artes

Paulatim, et silcis frumenti quæreret herbam,

Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.

Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas:

Nævita tum stellis numeros et nomina fecit,

Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.

Tum laqueis captare feras et

fallere visco

Inventum, et magnos canibus circumdare saltus:

Atque alius latum funda jam verberat amnem

Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.

Tum ferri rigor atque argute lamina serræ,

(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum,)

Tum variæ venere artes.

Horatius, lib. i. satyra iii. 99.

Cum præcepserunt primis animalia terris,

Mutum et turpe pecus, glandem atque cubilia propter,

Unguibus et pugnis, dein fustibus, atque ita porro

Pugnabant armis quæ post fabricaverat usus:

Donec verba, quibus voces sensusque notarent,

Nominaque invenere: dehinc absistere bello,

Oppida caperunt murire, et ponere leges,

Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.

Plinius, libro tertio Naturalis

Historiæ circa initium: *Quare sic accipi velim, ut sicut vidua*

fama sua nomina, qualia fuere prinordio ante ulla res gestas,

nuncupentur. Idem robora Hercynia Mundo congenita dixit,

lib. xvi. 2. *Et in pleno, cuncto mortalium generi minorem indies fieri mensuram observatum*

ait, libro vii. 16. Seneca apud Lactantium, iii. 16. 14.

Nondum sunt mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Ta-

fectus a terris adjacentibus. Tum vero instituta quædam ita hominibus communia, ut non

citius, Annalium iii. 26. *Veritissimi mortalem nulla adhuc mala libidine, sine pretio, scelere, coque sine pœna aut coercitionibus agebant: neque præmiis opus erat, cum honesta suapte ingenio peterentur; et, ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At, postquam exul equalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat, provenere dominationes, multoque apud populos æternam mansere. Quidam statim, aut, postquam regum pertasum, leges makerent. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant. Neque vero non aliis tantum, sed nec plane sibi ipsi probavit Aristoteles illam suam, de hominum genere nunquam cepto esse, ὑπόθεσιν. Hæsitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Mosi Maimonidæ, Ductoris Dubitantium parte ii. in præloquio. Libri secundi de Cælo capite primo, init. ejus, quod ipse hac in re ponit, πῶσιν, persuasionem esse dicit; non autem dicit ἀπόδειξιν, demonstrationem. Est vero ejusdem Philosophi dictum, libro iii. de Anima, cap. 3. λέξῃ γινώσκω πῶσιν, Opinionem acquiritur persuasionis. Præcipuum autem ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ: ea autem ponebat non creatum cœlum et universum, sed generatum; quod est ἀόριστον. Libro xi. Metaphysicorum, cap. viii. fin. verisimile ait*

eandem artem sæpius inventam corruptamque. Libro autem iii. capite ultimo de Generatione animantium, sic loquitur: Διὸ δὲ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἔτι τραπέζων γινώσκω ὑπελάβω τις ἂν, ἵστωρ ἰγγύγοντό ποτε γηγενίς, ὅστωρ φασὶ τῆς, δύο τρώων γινώσθαι τὸν Ἰστωρ ἢ γὰρ ὡς ἐυάλληκός συνωστῆναι τὸ πρῶτον, ἢ ἔξ ὠν. Quare et de hominum ac quadrupedum ortu non absurde quis conjiciat, si olim ex terra editi sunt, id duorum modorum altero eventisse; aut ut vermiculi primum existerent, aut ut ex ovio ederentur. Utrumque hunc modum cum explicasset, addit ὅτι μὲν ἂν, ἵστωρ ἢ τῆς ἀρχῆς τῆς γινώσκω πῶσιν τῆς ζώου, ἀλλογενὲς δύο τῶν ἴστωρ τῶν ἰστωρ, φασὶν. Quare, si quod initium existendi animalibus fuit, id altero de duobus istis modis contigisse, manifestum est. Idem Aristoteles, Topicorum lib. i. cap. 9. "Ἐστὶ δὲ προβλήματα ἔτι ἂν ἰστωρῶν ἰστωρ ἢ ἐυλλογισμοί (ἀπορίας γὰρ ἔχου, πῶσιν ἴστωρ ἢ ἀχ ἴστωρ, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων ἰστωρ λέγει πῶσιν) καὶ περὶ ἂν λόγον μὲν ἔχου, ὅστωρ μεγάλων, χαλιπὸν αἰστωρ ἴστωρ τὸ διὰ τὸ ἀποδεικναι, αἰστωρ, πῶσιν ἢ κόσμος αἰστωρ, ἢ ἔτι καὶ γὰρ τὰ τῶσιν ζητήσιν ἂν τῶσιν. Quæstiones sunt, de quibus et in alteram partem est ratiocinari: ubi nempe disputari potest, res sic se habeat, an aliter, quia in utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de qui-

tam naturæ instinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ et vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in sacris mactatio, et nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum solennia, et incestorum fuga, *αὐτοχρηστία*

§. VIII. *Ad objectionem de mali causa.*

Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus; quorum videtur origo Deo ascribi non posse, ut qui perfectissime, sicut ante dictum est, bonus sit. Nam, cum diximus Deum omnium esse causam, addidimus, eorum quæ vere subsistunt; nihil enim prohibet, quominus ipsa, quæ subsistunt, deinde causæ sint accidentium quorundam; quales sunt actiones. Deus hominem, et mentes sublimiores homine creavit cum agendi libertate; quæ agendi libertas vi-

bus certi aliquid non habemus; quia, cum res ipsæ sint graves, causas, cur sic vel sic se res habeat pro certo habentur, non invenimus: ut an ab æterno sit Mundus, an non: nam talia solent venire in disputationem. De eadem re idem disserens, libro i. de cælo, cap. 10. inquit. ἔμα δὲ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη πρὸς τὰ μίλλοντα λεχθῆναι, πραγματικοί τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων διακρίματα. Sic et credibilia erunt quæ dicentur, si

prius disputantium momenta recte expendimus. Merito igitur Tatianus, §. 29. ubi causas affert cur sacris Scripturis credat, etiam hanc non tacuit, τῆς οὐ παντὸς ποιήσεως ἐὶ ἀνατάλησεν, comprehensu facile illud, quod tradunt de Universi hujus fabricatione. Summe de Platone Mundi originem fuisse aliquam: ab Aristotele non esse genitum: et habebis ipsam Judæorum Christianorumque sententiam.

tiosa non est, sed ¶ potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum ascribere auctorem nefas est. At sunt quæ alio sensu dicuntur mala, quia certæ personæ doloris aut damni afferunt aliquid: quæ a Deo proficisci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto respondentem, nihil vetat; cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imo sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur, sicut a bono medico ingratum saporis pharmacum.

§. IX. *Contra duo principia.*

Rejicienda autem hic obiter eorum sententia, qui ¶ duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum, posuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter se destructio sequi potest, ordinata constructio non potest. Neque

¶ *Potest sua vi, &c.*] Prævidit quidem etiam Deus fore ut naturæ liberæ libertate sua abuterentur, indeque multa mala et physica et moralia exoritura; nihilo secius abusum illum consecrariæque ejus pati maluit, quam naturas libertate præditas non creare. Quid ita? Quia, cum natura libera sit præstantissima creatura, quæque summam Opificis potentiam quam maxime ostendat, Deus noluit incommoda ex naturæ mutabilitate pro-

manantia antevertere; quia ea potest, cum visum erit, per totam æternitatem emendare, iis modis, qui non nisi bonitati ejus convenientissimi esse possunt, quamvis eos nondum revelarit. Quæ de re multa nuper Gallieo sermone scripsimus, contra Manichæorum personatum patronum Pet. Bælium. *Clericus.*

¶ *Duo principia*] Respicit veteres Zoroastri discipulos et Manichæos. *Clericus.*

vero sicut aliquid est per se bonum, ita aliquid esse per se et omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi in re existente: ipsum autem existere jam ^{est} boni est aliquid.

§. X. *Universum a Deo regi:*

Dei autem providentiâ regi hoc universum inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, sed et aves, feræ, quadrupes, quibus aliquid est quasi vice intellectus, curam habent eorum, quæ a se producta sunt. Quæ perfectio, cum pars sit bonitatis, a Deo removenda non est; eoque magis, quod sit ipse et omniscius, et omnipotens; ita ut non possit non cognoscere ea quæ aguntur aut agenda sunt, eaque ipse temperare ac dirigere facillime possit: quo et illud pertinet, quod supra jam diximus, de motu rerum contra naturam propriam ob finem universalem.

§. XI. *Etiam subternaria:*

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc ^{et} cæli orbibus includunt, tum ex ratione jam allata et ad res omnes conditas vim suam

* *Boni aliquid*] Sed agitur hic de bono morali, non de Physico, qualis est existentia. Præstitisset hæc ratiocinatione abstinere. *Clericus.*

† *Cæli orbibus, &c.*] Hæc

fuit sententia Aristotelis. Vide Plutarchum de placitis Philosophorum, lib. xi. cap. 3. et Atticum apud Eusebium de Præp. Evangelica, lib. xv. c. 5. init. *Clericus.*

exerente apparet; tum inde etiam, quod astrorum cursus, ut Philosophorum potissimi agnoscunt, et experientia satis demonstrat, ordinati sint ^u ad usum hominum. Æquum autem est, ut magis curetur id cujus gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est.

Etiā singularia.

Neque minus falluntur, ^x qui universalialia eo curari volunt, non et singularia. Nam, si ignorari a Deo singularia volunt, quod quidam profitentur, ne se ipse quidem Deus agnosceret. Neque vero infinita erit scientia, quod jam ante conclusimus, si ad singula non extenditur. Quod si et illa cognoscit Deus, quidni et curet? præsertim cum et singula, qua singularia sunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum universalem; et ipsa rerum genera, quæ a Deo conservari illi ipsi auctores agnoscunt, non subsistant nisi in singulis, ita ut, si

^u *Ad usum hominum*] Si non hominum solorum, (cum nobis non constet nullas alias esse intelligentes naturas in aliis Planetis,) certe partim et quatenus iis utimur, sine ulius alius creaturæ injuria. Cum sole carere nequeamus, propter nos esse creatum merito contendimus: nisi, quod absurdum esset, nos a casu quæ necessaria nobis sunt accepisse fingamus; ut si quis

incideret in domum omnibus necessariis instructam, nec eam tamen in gratiam ullius hominis, qui solus ea frui potest, instructam putaret. *Clericus.*

^x *Qui universalialia, &c.*] Ea fuit sententia Stoicorum; de qua vide Arrianeas Dissertationes Epicteti, lib. i. cap. 12. et Just. Lipsium in *Physiol. Stoica*, lib. i. diss. 11. *Clericus.*

singula perire possint abdicata a divina providentia, possint et ipsa genera.

§. XII. *Probatur id ex conservatione Imperiorum;*

Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum et Philosophi et Historici agnoscunt, in conservatione rerumpublicarum: primum universim, quod ubicunque y ordo ille regendi parendique receptus est, manet semper: deinde sæpe etiam specialiter, in longa duratione hujus aut illius formæ imperii per multa sæcula, ut regii apud Assyrios, Ægyptios, Francos; optimatum apud Venetos. Quanquam enim humana sapientia aliquid in hoc potest; tamen, si recte consideretur multitudo malorum hominum, et quæ extrinsecus nocere possint, et agnatæ quasi rebus vicissitudines, non videtur tam diu imperium aliquod posse subsistere, nisi peculiari quadam Divini Numinis curâ; quæ evidentius etiam spectatur, 2 ubi Deo visum est mutare imperia. Nam quibus ille tum ad eam rem tanquam sibi destinatam instrumentis utitur, (puta Cyro, A-

y Ordo ille regendi, &c.] Quia sine eo Societas Humana non constat, nec sine Societate Genus Humanum conservari potest. Unde colligere est, a Providentia Divina homines creatos, ut in Societate viverent, legibusque uterentur,

sine quibus nulla est, nec esse potest Societas. Clericus.

* Ubi Deo visum est mutare imperia.] Laetius ipse, v. 1282:

Usque adeo res humanas via
abdita quoddam
Obterit.

lexandro, Cæsare dictatore, apud Tartaros a Cingi, b apud Sinenses Namcaa,) his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt supra votum, magis quam fert solita casibus humanis varietas: quæ tanta eventuum similitudo, et ad certum finem quasi conspiratio, indicium est providæ directionis. Nam in alea Venerium aliquoties jacere casus esse potest: at centies si quis eundem jaciatur, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficisci.

§. XIII. *Ex miraculis:*

At certissimum divinæ providentiæ testimonium præbent miracula, et prædictiones quæ in historiis extant. Referuntur quidem multa id genus fabulosa: sed quæ testes sui temporis idoneos habuerunt, id est, tales quorum nec iudicium nec fides laboret, rejicienda non sunt, quasi omnino talia fieri non possint. Nam, cum Deus sit omniscius et omnipotens, quid est cur non possit aut quod scit significare, aut quod vult agere; etiam extra communem naturæ ordinem, quippe a se constitu-

^a Cingi] Videtur intelligere Genghiz-Can, qui ex Tartaria Orientali ortus, ac urbe Caracorum, non tantum Tartariam, sed et septentrionalem Sinam Indiamque subegit. Ab eo orti Mogolenses Reges, et Tartariæ Minoris Principes. Hujus vita Gallice exstat, Lu-

tetie anno 1710. edita. *Clericus.*

^b Apud Sinenses Namcaa.] Suo jure nominari hic poscit Peruani imperii inchoator Mancacaputus. [Vide Garsilazum de la Vega, in Incarum Historia. *Cl.*]

tum, et sibi opificii jure subjectum? Quod si quis dicat, talia quædam etiam a mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero et quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est; cum in regnis bene constitutis nihil fieri soleat extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu.

§. XIV. *Præsertim autem apud Judæos; quibus fides astruitur ex duratione Religionis,*

Miracula autem aliqua revera aliquando esse conspecta, etiamsi de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Judaica religio facile evincat; quæ jampridem omnibus humanis auxiliis destituta, imo contemptui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas ^c in

^c *In hunc diem perdurat] Hecataeus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuere: Τυρανῶν, καὶ παλαιῶς ἐκείνοις ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρίου καὶ τῶν ἰσαφικῶν πάντων, καὶ προσηλαζήσαντο πολλὰς ὑπὸ τῶν Περσῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, ἃ ἴδοντες μετακινεῖσθαι τῇ γῆσι, ἀλλὰ γυγνομίμους πικρῶς καὶ αἰκίαις καὶ θανάτοις ἐπιτότοις μάστιγι πάντων ἀπαντῶν, μὴ ἀγνόμενοι τὰ πάτρια. Quare, quæcumque et maledictis impati solent a vicinis advenire, et injuriose sæpe tractati*

sunt a Persicis Regibus ac Satrapis, non possunt a sententia deduci, sed pro ea palam omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent. Locum nobis servavit Josephus, contra Apionem primo, §. 22. et ex eodem Hecataeo exemplum addit Alexandri temporum, cum ad reparandum Bēli templum Judæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem, libro contra Apionem altero, §. 30. et seqq. ostendit Josephus, hinc

hunc diem perdurat; cum ^d religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quæ Judaicæ quasi perfectio est) aut evanuerint, simulatque subducta est ipsis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ omnes; aut eadem imperii vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahometismus. Quod si quæretur, quæ sit causa cur Judaica religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat; nulla poterit alia afferri aut fingi, quam quod qui nunc sunt a suis parentibus, ut illi rursus a suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur qui Mosis ac Josuæ ætate vixerunt, ^e certa ac constanti traditione acceperint ea miracula, quæ tum alias, tum maxime in ipso Ægypti exitu, atque itinere, et in Cananæ ingressu contige-

apparere firmam Judæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quod non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus ausi sunt unquam, ne tunc quidem cum in exiliis longinquis, sub exterorum Regum imperio, omni genere et minarum et blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud, Hist. v. 5. de proselytis: *Transgressi in morem eorum idem unperant; nec quicquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos; exuere patriam; parentes, liberos, fratres vilia habere.* Nempe, præ Dei lege: quod immerito culpatur homo irreligiosus. Vide et quæ de Judæorum constantia

Porphyrius tradidit, libro de non edendis animalibus secundo, §. 61. et quarto §. 11. et seqq. ubi et Antiochi mentio, et inter Judæos speciatim constantiæ Essenorum.

^d *Religiones aliæ omnes*] Imo et leges etiam illæ laudatissimæ Lycurgi: quod et Josephus, contra Apionem ii. 31. notavit, et Theodoretus, Therap. Serm. ix. pp. 125, 126. ed. Sylburg. 1592.

^e *Certa ac constanti traditione, &c.*] Cui fidem habemus; quia Deo tanti erat condere Religionem, in qua unum Deum omnium Creatorem, et quidem spiritualem esse, eumque solum colendum docebatur. *Clericus.*

rant; quorumque ipsi illi progenitores eorum testes fuerant. Neque vero credibile est, alioqui fieri potuisse ut ingenii satis contamacis populus legem tot ritibus onerosam in se suscipere: aut ut homines sapientes, ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcisionem eligerent; quæ et ^f suscipi sine dolore gravi nequiret, et ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo se commendare posset, extra Deum auctorem.

§. XV. *Mosis veracitate et antiquitate,*

Mosis quoque scriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita sunt, fidem maximam conciliat, non tantum quod Dei oraculo ipsum commendatum ac populo præfectum perpetua inter Hebræos fama semper constitit; sed et quod nec suæ gloriæ nec suorum commodis eum studuisse satis appareat, cum et peccata sua, quæ dissimulare poterat, ipse tradiderit, et regni sacerdotique dignitatem aliis assignaverit, sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, (qualis mendacio fidem impe-

^f *Suscipi sine dolore gravi nequies]* Μετὰ χαλεπῶν ἀλγυδίων, cum gravibus doloribus factum, ait Philo de Circumcisione, p. 625. B. ed. Col. Allob. 1613.

^s *Et ab externis omnibus derideretur]* Idem Philo, p. 625. Α. πρᾶγμα γιγνώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poetas.

trare solet,) sed simplici et conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum et hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, ^h literas se aliunde accepisse fatentur;

^h *Literas se aliunde accepisse fatentur*] Herodotus, Terpsichore, §. lviii. Ἰωνίς παραλαβόντες διδαχὴν κατὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντες σφιν ὀλίγα, ἰχρίωντο· χριώμενοι δὲ ἰφάτισαν (ὡσπερ ἔ τὸ δίκαιον ἴφισιν, ἰσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα) Φοινικῆία κελύσθαι. *Iones, cum a Phœnicibus literas didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam: et cum usu professi sunt (ut æquum erat, cum eas Phœnices in Græciam attulissent) quod literæ illæ Phœnicæ dicerentur.* Timon, apud Sext. Empiricum Adv. Mathem. i. 2. 53. dixit,

—Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.

—*Cadmī Phœnicica signa.*

Zenodotus Stoicus, apud Diogenem Laërtium in Zenone Cittieo, vii. 30.

Κάδμος, ἀφ' ἧ γεωγραφίας Ἑλλὰς ἔχει σιλῖδας.

Cadmus, ab hoc scriptos Græcia nacta libros.

Literas Phœnicicas sive Punicas dixit et Plutarchus, Symposiacorum lib. ix. problemate iii. t. 2. p. 738. F. ed. Paris. 1624. ubi et Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem; quod verissimum. Eupolemus, libro de Judææ Regibus, apud Eusebium, P. E. ix. 26. ait: Τὸν Μωσὴν πρῶτον σοφὸν γινώσθαι, καὶ

γραμματικὰ πρῶτον τοῖς Ἰουδαίους παραδόναι, ἔ κατ' Ἰουδαίων Φοινίκας παραλαβόν. *Mosem primum fuisse sapientem, atque ab eo datam literaturam Judæis, quæ ab Judæis ad Phœnices pervenerit.* Nimirum lingua vetus eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certe paululum diversa. Lucianus in Alexandro, §. 13. Ὁ δὲ φωνῆς τινος ἀσήμενος φθιγγόμενος, οἷα γίνονται ἐν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων. *Loquebatur is verba quædam ignota, qualia sint Hebræica aut Phœnicia.* Chœrilus, apud Josephum contra Apionem, i. 22. in versibus de Solymis, quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto,

Γλώσσας μὲν Φοίνισσαν ἐπὶ στομάτων ἀφίπνις.

Hi vero ore suo Phœnicia verba sonabant.

Vide Scenam Punicam Plauti, in Pœnulo, v. 1. ubi quæ posita sunt lingua Punicæ bis habes, ex duplici scriptura; deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facile corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem et Hebræis, ita et literæ Hebræorum vetustissimæ eadem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos, Josephum Scaligerum in Diatribis ad annum Eu-

quæ apud ipsos literæ et ordinem et nomen et
 i ductum quoque veterem non alium habent,
 quam Syriacæ sive Hebraicæ : sicut et ^k anti-
 quissimæ leges Atticæ, unde et Romanæ postea
 desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem du-
 cunt.

§. XVI. Testimoniis extraneorum.

Accedunt ad hæc non paucorum alienorum
 a Judaica religione testimonia; quæ ostendunt
 vetustissimam apud omnes gentes famam ita

sepii MDCXVII, et Gerardum
 Vossium, Grammatices libro i.
 cap. x. [ac præsertim Sam.
 Bochartum, in Chanaane. Cl.]
 Adde, si placet, Clementem
 Alexandrinum, Strom. libro i.
 16. et Eusebium, Præparatione
 Evangelica, libro x. cap. 5.

ⁱ *Ductum quoque, &c.*] In-
 telligendæ Samariticæ literæ,
 quæ eadem ac Phœnicæ; ut
 ostenderunt Lud. Capellus,
 Sam. Bochartus, aliique. Nos
 quoque Gallice de iis egimus,
 Biblioth. Selectæ vol. xi. art.
 2. Clericus.

^k *Antiquissima leges Atticæ*]
 Exemplum habes illustre in
 fure nocturno; qua de re egi-
 mus, lib. ii. de Jure belli, cap.
 1. §. 12. Alterum in lege illa,
 quam Sopater recitat, p. 446.
 ed. Ald. Rhetorum, Ven.
 1508. τῆ βασιλῆος ἐπιδικασίῳ θῶ
 ἰ ἀγγιστιῶν; quam Terentius,
 Phorm. i. 2. 75. sic exponit:
*Lex est, ut orbæ, qui sint ge-
 nere proximi,
 Iis nubant, et illos ducere ca-*

dem hæc lex jubet.

Donatus autem ad eum locum sic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: Atticum jus est.* Sumpta nimirum ex lege Mosis, Numerorum ultimo: qua de re alibi plenius agendi erit locus. Multa alia reperiet, si cui cura fuerit quaerere. Ut ἰσχυφίσις ex festo Tabernaculorum: legem ne Pontifex nisi virginem et civem ducat: ut post sorores ad successionem vocentur agnati. [Ideo leges Atticæ consentaneæ sunt in multis Hebraicis, quod Attici multas consuetudines Cecropi Ægyptio deberent; quodque apud Hebræos Deus multas Ægyptiorum institutis, quibus Hebræi aduerti erant, similes leges tulerit, iis tamen emendatis quæ noxia esse poterant: quod nos ad Pentateuchum sæpius ostendimus, et ante nos Joan. Spencerus, in Opere de Legibus Ritualibus Hebræorum. Clericus.]

habuisse, ut Mosis scripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine scripta reliquit, eadem ferme erant et ¹ in antiquissimis Phœni-

¹ *In antiquissimis Phœnicum historiis, quas a Sanctambathone collectas vertit Philo Byblius*] Inde hæc nobis servavit Eusebius, lib. i. Præparationis, cap. x. Φοίνικων Θεολογία τὴν τῶν ὄλων ἀρχὴν ἀποτίθειται αἶρα ζοφωδὴ, καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν αἶρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἰερωδὲς· ταῦτα δὲ εἶναι ἄνωρα, καὶ διὰ πολλῶν αἰῶνα μὴ ἔχιν κτίσεως. Ὅστι δὲ, φησὶν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, καὶ ἰγίνετο σύγκρασις, ἢ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόδες. Αὐτὴ δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἀπάντων αὐτὸ δὲ οὐκ ἰγίνεσκει τὴν αὐτοῦ κτίσιν. Καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος ἰγίνετο Μῶσ. Τοῦτό τις φασὶν ἰλὺν εἶ δι, ὑδατώδους μίξιως σῆψιν. Καὶ ἐκ ταύτης ἰγίνετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως, καὶ γίνεσις τῶν ὄλων. *Phœnicum Theologia principium hujus Universi ponit ærem tenebrosum et spiritalem, sive spiritum æris tenebrosi, et chaos turbidum ac caligine involutum: hæc porro infinita fuisse, nulloque tempore ignara termini. At ubi, inquit, spiritus amore principiorum suorum tactus est, factaque est inde mixtio, huic nexui nomen factum Cupidinis. Tale fuit initium procreationis rerum omnium: at spiritus generationem sui nullam agnoscebat. Ex connexione autem ejus spiritus prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aquosæ mixtionis putredinem esse volunt. Et hæc factum est seminium*

omnis creaturæ, et omnium rerum generatio. In Mose habes statim tenebras, habes et spiritum. Amoris significatio est in voce ΠΣΠΠΜ. Plutarchus, Symposiacion viii. prob. i. Platonem explicans, Deum ait Mundi esse Patrem, non emissionem seminis, sed alia quadam vi genitabili materiæ inserta; quod isto simili illustrat:

Πλήθουσι γὰρ τοι καὶ ἀνίμων
δίεξοδοί

Θήλειαν ἔρου—

Namque et volucrem feminam perfans solet

Implere ventus—

Μῶσ vero, ΠΠ, unde Græcum μέσος, est ΠΠΠ ἄβυσσος jam commota. Est enim ἄβυσσος nihil aliud quam ingens ἰλὺς: Ennio, apud Varronem L. L. vi. 3. si recte sensum ejus accipio,

Corpore Tartarino prognata

PALUDA virago.

Is limus discessit deinde in tellurem ac mare. Apollonius, Argonauticorum iv. 676.

—ἐξ ἰλὺς ἰβλάσθησι

—Χθλὸν ἀντή—

—edita limo

Terra fuit—

cujus Scholiastes ad i. 498. Ζήνων τὸ παρ' Ἡσιόδου χάος ὕδαρ εἶναι φησὶν, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται· οὗ συνζάνοντι, ἰλὺν γινέσθαι ἢ σπηγνυμένης, ἢ γῆ σπριμνῶται. Zeno chaos illud apud Hesiodum aquam esse dice-

cum historiis, quas a Sanchuniathone collectas

bat, unde sunt omnia : ea subsidente, factum limum : limo concreto, terram solidatam. Nota autem Zenonem hunc fuisse è Phœnicibus, quorum colonia Cittium : unde omnes transmarini כִּיְתָרְא Hebræis. Non abit hinc Virgilius, Eclog. vi. 35.

Thum darare solum et discludere Nerea ponto

Cæperit, et rerum paulatim sumere formas.

Numenius citatus Porphyrio de Nympharum antro, cap. x. ait, τὸν ἀρχήτην ἱερὰ κίβητα ἱερὰ φέρειν τὸν ἱερὸν τοῦ ὕδατος τοῦ Θεοῦ πνεῦμα. Dixisse Prophetam (Mosem scilicet) Dei spiritum supervectatum (ea voce Tertullianus utitur de Baptismo, cap. 4. init.) aquis. Quia vero vox פְּתַרְרָא proprie incubitum columbæ super ovo significat, ideo in isto limo animantia, id est sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem : et hinc spiritus ille columbæ dictus nomine ; cujus columbæ similitudine etiam vocem illam פְּתַרְרָא explicat Rabbi Solomo. Nigidius apud Scholiasten Germanici, p. 112. 15. ed. Sanctandr. 1589. *Ibi ovum invenisse miræ magnitudinis, quod volventes ejecerunt in terram ; atque ita columbam invidisse, et post aliquot dies exclusisse Deam Syriæ, quæ vocatur Venus.* Lucius Ampeius, libro ad Macrinum, §. 8. fin. *Dicitur et in Euphratis fluvio ovum Piscis columba as-sedisse dies plurimos, et exclu-*

sisse Deam benignam et misericordem hominibus ad bonam vitam. Ovum mundi simulacrum Macrobio, Saturnalium lib. vii. cap. 16. ἀρχὴ γένεως, initium genturæ in Orphicis, memorante Plutarcho, Symposiæcon ii. cap. 3. et Athenagora, Leg. §. 18. Hinc *Ocorum progenies Dii Syri* apud Arnobium, lib. i. p. 20. ed. Duac. 1634. Dii, id est, astra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia : Καὶ ἔξιλαμψι Μῶσ, ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρεις τε καὶ ἄστρα μεγάλα. *Lucæ illustratus est limus, et Sol et Luna, et Stellæ et astra magna.* Vides hic, ut apud Mosem, Lucem Sole priorem. Quod autem mox dicit Moses, וְרָא, ubi plane ab aquis sicca extitit, appellatam הַיָּבֵשׁ ; id Pherecydes (Syris usus magistris, ut et alii nos docent, et primo contra Apionem Josephus, §. 2.) sic extulit : Χθονίη δὲ ὄνομα ἰγίνετο γῆ, ἰαυδὴ Ζεὺς αὐτῆ γῆρας ἔδωκ. *Chthonia nomen telluris accepit, postquam Deus ei honorem attribuit.* Extat locus apud Diogenem Laërtium, i. 119. et alios. Anaximander vero, apud Eusebium, P. E. xv. 59. mare dixit τῆς πρώτης ὑγρᾶσις λείψανον, id quod restitit de primo illo mardore rerum. Confusas autem res fuisse, (qua de re Mosis verba habes apud Chalcidium, Timæi explicatione, p. 372. ed. Lugd. Bat. 1617.) antequam discernentur, etiam Linus, apud Diog. Laërtium

vertit Philo Byblius: ^m partim et apud Indos

in Præloquio, §. 4. didicit docuitque:

Ἦν ποτὶ τοὺς χρόνους αὐτός, ἐν ᾧ
ἅμα πάντ' ἐπιφύκει.

Tempore primævo simul omnia mixta fuerunt.

Anaxagoras, apud Eusebium, P. E. x. 14. Diog. Laërt. in Præloquio, §. 4. et in Anaxagora, ii. 6. et alios: πάντα χεῖματα ἢν ἰμοῦ περιεμμένα· ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῶρι εἰ δικοσμησι, εἰ καὶ τῆς ἀταξίας ἐς τάξιν ἤγαγε. *Cuncta simul erant permixta: at Mens ea discrevit ornavitque, et quæ confusa erant ordinavit.* Atque ob id ipsi Anaxagoræ *Mentis* inditum nomen, indicante id Timone Phliasio, apud Diog. Laërtium in Anaxagora, ii. 6.

Καὶ ποῦ Ἀναξαγόρην φασ' ἴμεναι
ἄλλοι μὲν ἦσαν, Νῦν δ' ὅτι δὴ Νόος αὐτῶ, δεῖ ἐξ-
ακίνας ἐπαγαίρειν

Ἦντα συνισφάσκουσιν ἰμοῦ τε-
ταραγμένα πρὸς Διὸν.

Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari

Egregium, Mentem: nam Mens illi esse putatur, Quæ turbata prius subito digressit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum e Phœnice venisse tradunt veteres. Sic et Orpheus sua a Phœnicibus hausit, cujus hoc est apud Athenagoram, *Leg. §. 18. ἐκ τοῦ ὕδατος ἰλὸς παρίστη, ἐξ ἀqua factus est linus.* Deinde ovi ingentis facit mentionem, quod in duas partes dissilierit, cœlum et terram.

Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἦν χάος καὶ τοῦξ ζοφία, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τῶν αἰθέρα. *Erat chaos et nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere.*

Ἦ γῆ ὑπὸ τοῦ σκοτίου ἢν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ἦξεν τὸν αἰθέρα ἰφώτισσι πᾶσαν τὴν κτίσιν. *Terra pre tenebris erat inconspicua; sed lux æthera pertumpens illuminavit omnem creaturam.* Vide locum apud Scaligerum, initio libri i. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequenti Sanchuniathonis, Præp. Evan. i. 10. nox dicitur βάνυ: id omnino est 172 Mosis. Venus autem, qui ibi dicitur καλοσία, est 74-5-77, vox oris Dei.

^m *Partim et apud Indos* Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem, libro xv. p. 713. B. ed. Lut. Par. 1620. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἰμοδοξίῳν. Ὅτι γὰρ γεννητός ὁ κόσμος εἰ φθαρτός· λίγην κηκίνουσ, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὁ, τι διακάν αὐτὸν εἰ ποιῶν Διὸς δι' ὅλου διαπεφοίτησιν αὐτοῦ ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν συμπάντων ἴτεραι, τῆς δὲ κοσμοποιίας τὸ ὕδαρ. *De multis eos cum Græcis sentire. Ut quod Mundus et ortus sit et interiturus, et quod spherica figura: quod cum opifex ejus et gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse primordia, Mundi autem facti aquam.* Ipsius verò Megasthenis hæc verba e tertio Indicorum nobis Clemens deprompsit, Strom. i. 15. Ἄπαντα μὲν τοὶ τὰ περὶ φύσεως

n et Ægyptios : ° unde apud Linum, P Hesio-

ιερμμία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέ-
γεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς
Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι τὰ μὴν
πρῶτ' Ἰουδαῖοι ὑπὸ τῶν Βραχμάνων,
τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν πα-
λαμίων Ἰουδαίων. Οὐκ οὖν, quæ
antiquitus de rerum natura dic-
ta sunt, etiam apud eos tradita
fuere qui extra Græciam sunt
philosophati; quales apud Indos
Brachmanes, in Syria vero hi
quæ dicuntur Judæi.

° Et Ægyptios] De quibus

Lærtius id proœmio, §. 10.
Ἀρχὴν οὖν τὴν ὕλην ὕτα εἰς-
σερα στοιχία ἐξ αὐτῆς διακρι-
θῆναι, καὶ ζωὰ τινὰ ἀνοτιλιθῆ-
ναι. Principium esse molem con-
fusam: ex hac discreta elementa
qualitas, et animalia perfecta.
Postea vero, τὸν κόσμον γινωσκὸν
ἔθθαρον. Mundum ut ortum,
ita interitum. Diodorus Si-
cultus eorum sententiam sic
explicat, i. 7. Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ
ἀρχῆς τῶν ἰσίων εἴσασι, μίαν
ἔχον ἰδίαν ἀραίον τι ἔ γῆν, μι-
μυγμένην αὐτῶν τῆς φύσεως. Με-
τὰ δὲ ταῦτα διακρίνται τῶν συ-
μέσων ἀσ' ἀλλήλων, τὸν μὴν
κόσμον περιλαβὴν ἄνασαν τὴν
ἰσομῆτον ἐν αὐτῇ σύνταξιν τοῖς
δὲ ἀίερα καίσιως τοχίῳ συγχῶ.
Καὶ τὸ μὴν πυρῶδες αὐτῷ πρὸς
τοῖς μεταωροτάτους τύπους συ-
νημῆν, ἀνοφιέως ὕσης τῆς τα-
αότης φύσεως διὰ τὴν κοφύτητα
(ἀσ' ἢς αἰτίας τὸν μὴν ἥλιον ἔ τὸ
λοσιὸν πλῆθος τῶν ἀστρῶν ἰσο-
ποληθῆναι τῇ πᾶσῃ δυνάμει) τὸ
δὲ ἰλυῶδες καὶ θολοῦρον μὲτὰ τῆς
τῶν ὕδατων συγχέσεως ἐπὶ ταῦτὸ
καταστῆσαι, διὰ τὸ βάρος. Εἰλό-
μιον δ' ἐν ἰαντῷ, ἔ συρριφίμι-
ον συγχῶ, ἐν μὴν τῶν ὕδατων

τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεο-
νωτέρων ποῆσαι τὴν γῆν πη-
λοῦν καὶ πατιστῶς ἀπαλλῆν.
Ταῦτην δὲ, τὸ μὴν πρῶτον τῷ ἀερί
τὸν ἥλιον πυρῶς καταλάμψου-
τος, πῆξιν λαβῆν ἴσχυρα, διὰ τὴν
διεμασίαν ἀναζυμωμένης τῆς ἰ-
πιφανίας, συνειδησαί τινα τῶν
ὕδατων κατὰ πολλὰς τόπους, καὶ
γινώσκειν περὶ αὐτὰ σημεῖονας
ὕμεισιλιπτοῖς περιεχόμενας. Ὅστις
ἴσιν ἐν τοῖς ἴσιν ἔ τοῖς λιπαρά-
ζουσι τῶν τόπων ἴσι καὶ τὴν ἰρῶσ-
σαι γινώμιον ἰσιπῶν, τῆς χώ-
ρας κατεψυγμένης, ἄφω διάσω-
ρος ὁ ἀπὸ γίνηται, μὴ λαβῶν τὴν
μεταβολὴν ἐκ τῷ κατ' ἐλίγον.
Ζωογονοῦμιον δὲ τῶν ὕδατων διὰ
τῆς διεμασίας τὸν ἰερμῆτον τρο-
πον, τὰς μὴν ἰστας λαμβάνον
αὐτίκα τὴν τροφήν ἐκ τῆς πια-
τύσης ἀπὸ τῷ περιέχοντος ἰρι-
χλης, τὰς δ' ἠρίους ὑπὸ τοῦ
καύματος στερεῶσαι. Τὸ δ' ἰσχυ-
ρον, τῶν κροφουμένων τὴν τι-
λίαν αὔξησιν λαβόντων, ἔ τῶν
ὕμειων διακαυθίνονται ἐκ καὶ πε-
ριφραγίνονται, ἀναφύονται ἔ φανῆ-
ται παντοδαπῶς τύπους ζῶων.
Τύπων δὲ τὰ μὴν πλείους διε-
μασίας κινωνωνήματα πρὸς τὰς
μιστώρες τόπους ἀπειλῶν, γινώ-
μινα πτηνά· τὰ δὲ γινώδες ἀπει-
χόμενα συγχέσεως ἐν τῇ τῶν ἰε-
πιτῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰσι-
γίωων τάξι καταριμυθῆναι· τὰ
δὲ φύσιως ὕδατος μάλιστα μετα-
ληθῶτα πρὸς τὸν ἰμογιῶ τῶσιν
συνδραμῶν, ἰσομαθίντα κλοσά.
Τῆν δὲ γῆν αἰ μᾶλλον στερεωμένην
ὑπὸ τοῦ τῷ ἀερί τῶν ἥλιον πυρῶς
καὶ τῶν ἀτιμῶτων, τὸ τελευ-
ταῖον μῆπιτι δύνασθαι ποθῶν τὸν
μοζῶτον ζωογονεῖν· ἀλλ' ἐκ τῆς
πρὸς ἄλλαλα μίξως ἰσασα γω-

dum, et Græcorum plures Chaos, ab aliis ovi

νασθαι τῶν ἰμψύχων. Ἐπει δὲ
περὶ τῆς τῶν ὄλων φύσεως ἂν Εὐ-
ριπίδης διαφανῶν τοῖς πρῶτοις
μοῖσι, μαθητῆς δὲ Ἀναξαγόρου τῷ
φυσικῷ ἰσχυρῶς ἐν τῇ Μεταφυσικῇ
αἰδέσθαι ἕταρος·

Ὡς ἄραός τε γαῖα τ' ἦν μορ-
φή μία·

Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλή-
λων δίχως,

τίκτεται πάντα κἀξίδωκαν εἰς
φάσος,

Δίδωσθαι, κτεταῖα, θῆρας, ὄσθ' ὅ
ἔλκεται τρεῖσι,

Γίνεσθαι τὴν θνητῶν—

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν
ὄλων γένεσως ταυτὰ περιλήψα-
μεν. Τῷ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν
τὴν γῆν εἰς ἑξάρταξον εἶναι τισὶ
φαίνεται τὴν τότε ἰσχυρῶς, φα-
σι καὶ τὰ μίχρη νῦν γινόμενα
μαρτυρεῖν ἑαυτοῖς. Κατὰ γὰρ τὴν
Θησαυρὰ τῆς Λιγύστου (καθ' ὅσθ' ὄσθ'
αἰ κειρῶς πλιονῶσθαι τὴν ἀνάβα-
σιν ὁ Νύκτες, ἑ τῆς μὲν γῆς διὰ
αὐτὸ καθύπερθε γινόμενης, τῆς δὲ
περὶ τὸν ἥλιον διεμασίας ἀφῶν
προσπίπτουσας, καὶ διὰ τῆς κατὰ
πελάγους τῶν ἐπιφανείας
σῆψιως γινόμενης) πλῆθος μωῶν
ἐκ γῆς ἀναρῶσθαι γινῶσθαι.
'Τὰ δ' ὄσθ' ἑ τῆς γῆς σκληρῶς
ρηγινημένης, καὶ τῷ περιέχοντος
ἀέρος ἕκαστοι διατηρῶντες τὴν ἐξ
ἀρχῆς εὐσταξίαν ἑ ἐκπρασίαν φύ-
εσθαι ζῶα, φανερὸν εἶναι λίγυσι,
διότι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν
ὄλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνίσταται
ζωογονεῖσθαι παντοίας φύσεως ἰμ-
ψύχων. Cum primum res uni-
versæ existere cœpere, unius
vultus fuisse cælum ac terram,
permixta eorum natura. Postea,
quum discessissent a se ista cor-
pora, Mundo contigisse eum quem

nunc videmus ordinem; abrem
autem perpetui motus factum
compotem. Hujus quod maxime
erat igneum ad sublimia loca e-
vectum, quippe cum sursum ten-
dat ob levitatem talis natura :
(eademque de causa solem et
cæteram siderum multitudinem
mansisse in perenni vertigine :)
quod vero cœnosum ac turbidum
cum humida concrectione uno sub-
sedisse in loco vi gravitatis.
Sed hoc quoque, cum volutaretur
in se versareturque continuo, ex
humidis mare, ex solidioribus
edidisse terram, sed lutosam mol-
lemque valde. Hanc vero, ut
primum qui Soli adest ignis col-
lucere cœpit, coaluisse : tum ve-
ro, cum fermentaretur summa
facies, intumuisse pluribus in lo-
cis humentia, inque iis putredin-
es extitisse tenuibus pelliculis
circumdatas. Quod etiam nunc
in stagnis locisque uliginosis fieri
conspicitur ; ubi post refrigera-
tum solum subito incalescit aer,
non autem paulatim immutatur.
Cumque ad eum modum ex ca-
lore fetu impleta essent quæ
madedant, iis fetibus advenisse
alimentum noctibus ex circumfusa
nebula, diebus vero eos ad
æstu solidatos. Postremo, cum ad
sui plenitudinem venissent ii fet-
tus, perustaque atque ita rup-
ta essent membranarum involu-
cra, enatas apparuisse omnimo-
das animantium formas. Ho-
rum alia plurimum sortita calo-
ris ad loca supra abiisse, facta
volucra : at quæ terrestri cras-
sitie essent prædita, ea in repti-
lium et aliorum humi viventium
posita classe : at quæ de hu-

nomine significatum; et animantium, ac postre-

mente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum sibi, dicique natalia. At tellurem, cum et ab aestu Solis et a ventis magis magisque indurisset, ad postremum non sufficere gignendis majoribus animantium; sed ea ex mutuo coitu capisse gigni. Videtur ab his quæ dicta sunt nec Euripides dissentire, qui Anaxagoræ physici discipulus fuit: nam in Melanippe sic loquitur:

Figura ut una fuerit et cæli et soli:

Secreta quæ mos ut receperunt statum,

Cuncta ediderunt hæc in oras luminis,

Feras, volucres, arbores, ponti gregem,

Homines quoque ipsos—

De prima igitur rerum originea sunt quæ accepimus. Quod si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, afferunt ei rei ab iis quæ adhuc sunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti (quo tempore maxime exundat Nilus, atque inde hæmectata tellure subito Solis calor superotuit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est) gigni murium vim incredibilem. Cum ergo ex terra jam indurata, et abre non jam illam primam servante temperiem modumque, tamen aliqua nascuntur animalia; inde manifestum adest, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantium. Hic si addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Mose et Phœnicum tra-

ditione congruentia; permixtum cælum et terram, motum aëris, limum sive abyssum, lucem; deinde sidera; discessionem cæli, maris, terræ; deinde volucres, reptilia, pisces; aliaque postremo animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius, Saturnalium vii. c. 16. Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium: natura primum singula animalia perfecta formavit; deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio. Perfecta autem in exordio fieri potuisse, testimonio sunt musc quoque non pauca animalia, quæ de terra et imbre perfecta nascuntur: ut in Ægypto mures, et aliis in locis ranæ serpentesque, et similia. Merito autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles, Metaphysicorum i. cap. 3. fin. tanquam sobrium ebriis: quod illi solam materiam spectassent, hic vero addidisset eam causam, quæ ex proposito agit; quam Aristoteles Naturam vocat, Anaxagoras feliciter Mentem, Deum Moses: ut et Plato, de quo vide Laërtium, iii. 69. ubi de Principiis ex sententia Platonis agit, et Apuleium de dogmatibus Platonis, p. 29. ed. Amst. 1624. Thales hoc primum docuerat ante Anaxagoram. Velleius apud Cicero-nem de Natura Deorum, i. 10. Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsi-

mo hominis (et quidem ad divinam effigiem)

vit, aquam esse dixit initium rerum; Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Ubi aquam intellige ἰλὺν, quæ terra Xenophani et aliis: neutrum male, si rectus intellectus adhibeatur.

• Unde apud Linum] Versu supra citato.

• Hesiodum] In Theogonia, ver. 116.

Ἦται μὴν πρότετα Χάος γίνεσθαι, αὐτὰρ ἔπειτα

Γαί' ἐρεύγετος, πάντων ἴδος ἀσφαλὲς αἰὶν

Ἄθανάτων δ' ἔχουσι κέρη νεφόντες Ὀλύμπου,

Τάρταρά τ' ἠρώμετα μυχῷ χθονὸς ἰρρυδιῆς,

Ἢδ' Ἔρος, ὃς κέλαιτος ἐν ἄθανάτοις Διοῖσι,

Δυσμυλῆς, πάντων τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων

Δάμναται ἐν τήδεσσι νόον καὶ ἰσχύονα βυλῆν.

Ἐκ Χάος δ' Ἐριβός τε μίλαιά τε Νύξ ἰγίνοντο.

Νυκτὸς δ' αὐτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἥμερα ἰγίνοντο,

Ὅς τίς πυσσαμίη, Ἐρίβου φιλόνητι μυγίση.

Principio natum Chaos, hinc prodidit in auras

Larga sinus tellus, Divum certissima sedes

Summa tenent qui templa ni-ves tangentis Olympi,

Tartaraque obscuro terræ conclusa recessu.

Inde etiam Divos inter pulcherrimus omnes

Curarum depulsor Amor, hominumque Deumque

Solertes animos et fortia peccata mulcens.

Hinc Erebum simul et Noctem Chaos edidit atram.

Æthera supremum genuit Nox atra Diemque,

Quos commista Erebo grato concepit amore.

Confer hæc cum Phœniciis, quæ modo habuimus: videbis inde adumbrata. Vicinus scilicet Thebarum Bœotix, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. Ἐριβός est Ἰργυ Mosis, quem sequitur nox et dies. In Argonauticis, qui Orphei nomen præferunt, ver. 12.

Ἀρχαίῳ μὴν πρότετα Χάος ἀμύγαρτος ἀνάγκη.

Vim primam immensam Chaos, quæ rebus origo.

In eodem iterum poemate, ver. 419.

Πρώτα μὴν ἀρχαίῳ Χάος μελίφασος ὕμνον,

(Ὡς ἰτάμειψι φύσις, ὡς τ' ἕρανος εἰς σίεας ἤλθει,)

Γῆς τ' ἐρεύγετον γίνετον πυθμῖνα τε θαλάσσης,

Προσβυτάτον τε καὶ αὐτοτιλῆ πολύμητιν Ἔρωτα,

Ὅσσα τ' ἴφουσι πάντα, δέκρηι δ' ἄλλον ἀπ' ἄλλου.

Antiqui Chaos mellitum ante omnia carmen,

(Naturam ut mutarit, et ut sit conditus æther,

Terraque latipatens, fundaminaque æquoris alti,)

Consilii que potem, quo nil prius extat, Amorem,

Discernens aliis aliud qui cuncta creavit.

Unde hæc sua sumpsit Apollonius in ejusdem argumenti libro, i. 496.

extractio; et in animantia cætera dominium

Ἥιδεν δ', ὡς γαῖα καὶ ἕρανος
ἠδὲ θάλασσα,
Τὸ πρῶτον ἰσ' ἀλλήλοισι μὴ
συναρρήστα μορφή,
Νήσσοις ἔξ ἀλαϊῆς διήμερον
ἀμφὶς ἴκατα.
Nanque canebat, uti tellus
cæliumque salumque,
Mista aliis alia et communem
nacta figuram,
Cæperunt cæca tandem disce-
dere pugna.

Epicarmus Comicorum ve-
tustissimus antiquam traditio-
nem referens, apud Lærtium
in Platone, iii. 10.

Ἄλλὰ λέγεται μὲν Κάος πρῶ-
τον γινώσθαι τῶν θεῶν.

Sed Deos primum extitisse
fertur ante omnes Chaos.

Aristophanes in Avibus, ver.
694. conservatus a Luciano in
Philopatride, §. 13. et Suida,
voce Chaos:

Κάος ἦν ἔ Νιξ Ἐρίκος τε μί-
λαν πρῶτον καὶ Τάρταρος
ἰός.

Ἢ δ', ὅδ' ἀήρ, ὅδ' ἕρανος ἦν.

Ἐρίκος δ' ἰν ἀπύρσοι κέλ-
σους

Τίπτει πρῶτισον ὑψημίμοι Νιξ
ἢ μελανόπτερος ὄν.

Ἐξ δ' ἀποτελλομέναις ἄραις
Ἰβλασις Ἐρως ὁ ποθεινός,

Στίλβων ἄνθος ἀπύρσοι χρο-
σαῖν, ἰκῆος ἀνιμάδου δι-
νας.

Ὀδτος δ', Κάος ἀπύρσοι μί-
χθους νοχίον κατὰ Τάρταρον
εὐρόν,

Ἐπιότισσον γίνος ἡμίτερον, ἔ
πρῶτος ἀνάγαγει εἰς φῶς.

Πρῶτος δ' ἔκ ἦν γίνος ἀθα-
ράτων πρῶτον Ἐρως ἐπιότισσον
ἀπύρσοι

Πυρμιγυμῖον δ' ἰσίρων ἰσί-
ροισι, γίνετ' ἕρανος ἀπύρσοι τε.
Καὶ ἡ, πάντων τε θεῶν μα-
κάρων γίνος ἀφθίτων—

Chaos et Nox primum erat
atque Erebus nigricans et
Tartarus ingens:

Nec humus, nec cælum erat,
aut ær. Tunc, creu vi fla-
minis, ovum

Gremium super infrinitum Ere-
bi peperit Nox decolor alis:

Ex quo bonus inde emerit A-
mor circum volventibus ho-
ris,

Radians tergo aureolis pennis,
par magni turbinis auræ.

Qui deinde, volans mistusque
Chao, extabat qua Tartar-
us, atro,

Nostrum genus edit et in dias
procurit heminis oras.

Neque enim Divum genus an-
te fuit quam junxit cuncta
Cupido:

Simulatque hæc sunt aliis
commista alia, æther prodit
et æquor,

Et terra, beatorumque Deum
genus immortalæ—

Cuivis vel leviter inaspicienti
apparet sumpta hæc e tradi-
tione Phœnicum, quibuscum

vetus Atticæ incolis, Ionum
antiquissimis, commercium.

De Erebo jam diximus. Tar-
tarus est

Ἄμωρος ἀπύρσοι. A-
mor ex voce Ἄμωρος, ut

supra indicatum est: quo et
illud Parmenidis pertinet, a-

pud Platonem, Sympos. p.
1178. B. ed. Francof. 1602.

Πρῶτισον μὲν Ἐρῶτα θεῶν
μπίρσοι ἀπύρσοι.

homini datum: quæ passim apud plurimos scriptores, [¶] ac postremo apud Ovidium, qui

*Omnibus ex divis primum
perfectis Amorem,
Et Simmiæ Rhodii carmen a-
laram figuram præferens.*

[¶] *Ac postremo apud Ovidium,
qui ex Græcis ista transcripsit]*
Locus est in promptu, primo
Metamorphoseon. Dignus ta-
men qui et hic legatur; quod
præcipua eorum quæ in Mose
verbis ad Mosem proxime
accidentibus enuntiet, mul-
tumque iis quæ jam diximus
afferat lucis, et ab iis vicissim
accipiat.

*Ante mare et terras et, quod
tegit omnia, cælum,
Unus erat toto naturæ vultus
in orbe,
Quem dixere chaos, rudis in-
digestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus in-
ers, congestaque eodem
Non bene junctarum discordia
semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat
lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat
cornua Phæbe,
Nec circumfuso pendeat in
aëre tellus
Ponderibus librata suis, nec
brachia longo
Margine terrarum porregerat
Amphitrite.
Quaque erat et tellus, illic et
pontus et aër.
Sic erat instabilis tellus, inna-
bilis unda,
Lucis egens aër: nulli sua
forma manebat:
Obstabatque aliis aliud; quia*

*corpore in uno
Frigida pugnabant calidis,
humentia siccis,
Mollia cum duris, sine ponde-
re habentia pondus.
Hanc Deus et melior litem
natura diremit:
Nam cælo terras, et terris ab-
scidit undas;
Et liquidum spisso secrevit ab
aëre cælum.
Quæ postquam evoluit, cæco-
que exemit acervo,
Dissociata locis concordî pace
ligavit.
Ignea convexi vis et sine pon-
dere cæli
Emicuit, summaque locum si-
bi legit in arce:
Proximus est aër illi levitate,
locoque:
Densior his tellus, elementa-
que grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui:
circumfluit humor
Ultima possedit, solidumque
coërcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis
fuit ille Deorum,
Congeriem secuit, sectamque
in membra redegit,
Principio terram, ne non æ-
qualis ab omni
Parte foret, magni speciem
glomeravit in orbis.
Tam freta diffudit, rapidis-
que tumescere ventis
Jussit, et ambitæ circumdare
littora terre.
Addidit et fontes, et stagna
immensa, lucisque,
Fluminaque obliquis cinxit
declivia ripis;*

ex Græcis ista transcripsit, invenias. Verbo

Quæ diversa locis partim sor-
bentur ab ipsa,
In mare perveniunt partim,
campoque recepta
Liberioris aquæ pro ripis lit-
tora pulsant.
Jussit et extendi campos, sub-
sidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos
surgere montes.
Utque dux dextra cælum, tot-
idemque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est
ardentior illis ;
Sic onus inclusum numero
distinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ
tellere premuntur.
Quarum quæ media est, non
est habitabilis æstu :
Nix tegit alta duas : totidem
inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, mista
cum frigore flamma.
Imminet his ær, qui, quanto
est pondere terræ,
Pondere aquæ levior, tanto est
onerosior igne.
Illic et nebulas, illic consistere
nubes
Jussit, et humanas motura to-
nitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes
frigora ventos.
His quoque non passim mundi
fabricator habendum
Atra permisit. Vix nunc ob-
stititur illis,
Cum sua quisque regat diver-
so flamina tractu,
Quin lanient mundum : tanta
est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Naba-
thæaque regna recessit,

Persidaque, et radiis juga
subdita matutinis :
Vesper, et occiduo quæ littora
sole tepescunt.
Proxima sunt Zephyro : Scy-
thiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas : con-
traria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque
madescit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum
et gravitate carentem
Æthera, nec quicquam terre-
næ sæcis habentem.
Vix ita limitibus discreverat
omnia certis,
Cum, quæ pressa diu massa
latuere sub ipsa,
Sidera cæperunt toto efferves-
cere cælo.
Neu regio foret ulla suis ani-
malibus orba,
Astra tenent cæleste solum,
formæque Deorum :
Cesserunt nitidis habitandæ
piscibus undæ :
Terra feras cepit, volucres a-
gitabilis ær.
Sanctius his animal mentis-
que capacius unum
Deerat adhuc, et quod domi-
nari in cætera posset :
Natus homo est : sive hunc di-
vino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi me-
lioris origo ;
Sive recens tellus seductaque
nuper ab alto
Æthere cognati retinebat se-
mina cæli,
Quam satus Iapeto mixtam
fluvialibus undis
Finxit in effigiem moderan-
tum cuncta Deorum.

Dei facta omnia ^r etiam Epicharmo ^s et Plato-

*Pronaque cum spectent ani-
malia cætera terram;*

*Os homini sublime dedit, cæ-
lumque videre*

*Jussit, et erectos ad sidera tol-
lere vultus.*

Vides hic hominis in cuncta hæc inferiora dominatum: vi- des factum eum ad Dei aut cœlum imaginem, Eurysus Pythagoreus, libro de Fortuna, apud Clementem Alexandri- num, Strom. v. 5. Τὸ σκῆνος τοῖς λοιποῖς ὄμοιον, οἷα γιγνὸς ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ὑπὸ τεχνίσα δι' εὐραστμίον λήψω, ὅς ἐτεχνί- τισαν αὐτὸν ἀρχιτύπω χρωμίος ἰαυτῆ. *Hominem corpore simi- lem reliquis, quippe ex eadem constante materia: sed ab opti- mo effectum artifice, qui in eo faciendo semetipsum habuit ex- emplar.* Ubi σκῆνος est corpus, ut Sapientia ix. 15. ii Cor. v. 1, 4. Adde quod Horatius, Sat. ii. 2. 79. animam vocat

— *Divinæ particulam au-
tæ:*

Virgilius, Æn. vi. 747.

Ætheris sensum—

Juvenalis vero, Satyra xv. 143.

— *atque adeo venerabile
soli*

*Sortiit ingenium, divinorum-
que capaces,*

*Atque exercendis capiendis-
que artibus apti,*

*Sensum a cælesti demissum
traximus arce,*

*Cujus egent prona et terram
spectantia. Mundi*

*Principio indulsit communis
conditor illis*

*Tantum animas, nobis ani-
mum quoque—*

Adde egregia ad hanc rem, Platonis Alcibiade primo, p. 447. et Phædone, p. 60. et alibi. Cicero de Legibus, i. 9. *Nam, cum cæteras animantes ab- jecisset ad pastum, solum homi- nem erexit, ad cœlique quasi cognationis et domicilii pristini conspectum excitavit.* Sallustius, initio belli Catilinarii: *Omnes homines, qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam alieno trans- ceant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius, libro ii. cap. 26. *Hipparchus nunquam satis laudatus, ut quo nemo magis ap- probaverit cognationem cum ho- mine siderum, animasque nostras partem esse cæli.*

^r *Etiam Epicharmo]* Apud Clementem, Strom. v. 14. et Eusebium, P. E. xiii. 13.

*Ὁ δὲ γὰρ τ' ἀνθρώπου λόγος πύ-
φωκ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγῳ.*

*Et Dei a ratione ratio nasci-
tur mortalium.*

^s *Et Platonis]* Amelius Platonius: Καὶ ὅτι ἅρα ἦν ὁ λόγος, καὶ δ' ἐν αὐτῷ ὄντα τὰ γινώ- μιναι ἰγίνετο, ὡς αὖτ' ὁ Ἡράκλει- τος ἀξίωσις· ἢ τῆ Δι' ἐν ὁ βάρε- καρος ἀξίῳ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίῳ καθεστῆσθαι πρὸς Θεοῦ εἶναι, καὶ Θεοῦ εἶναι· δι' αὐτὸ πάντ' ἀπλῶς γιγνῆσθαι ἐν τῷ τὸ γινόμενον ζῶν ἢ ζῶν καὶ ἐν πικρύναι. Hæc itaque illa erat ratio, per quam, sempiterna cum sit, quæ sunt existebant, quo- modo et Heraclitus loqueretur;

nici proditur, et ante eos scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum quos nos sub eo nomine habemus, sed ^t eorum carminum quæ

et quam per Joem ille Barbarus in Principii ordine ac dignitate constitutam et apud Deum esse pronuntiat, et esse Deum: per quam facta omnino omnia fuisse: in qua quod factum est et vivens et vitam et aliquid genitum esse. Barbarus quem dicit est Joannes Evangelista, cujus temporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus servavit nobis Eusebius, Præparationis lib. xi. cap. 19. et Cyrillus, lib. viii. contra Julianum, t. 6. p. 283. D. ed. Lutet. 1638. Meminit ejusdem Ameliani loci et Augustinus, libro x. cap. 29. de Civitate Dei, et, Confessionum libro vii. 9. 1. Tertullianus adversus Gentes, cap. xxi. *Apud vestros quoque sapientes λόγος, id est, sermonem atque rationem, constat artificem videri universitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta dispositione formaverit. Locus Zenonis erat libro περί ἁσίας, ubi εὐ ποιῶν, causam effectricem, vocabat λόγος; quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laërtio in Zenone, vii. 40. Seneca rationem facientem vocat, Epistola lxxv. Chalchidius ad Timæum, p. 185. *Est ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi minus a summo Deo negligent.* Idem, de Mose,*

alio loco, p. 373. *Aperte indicans, præeunte divina sapientia cælum terramque factam, eandemque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

^t *Eorum carminum quæ vetustas Orphica appellavit] Versus sunt hi:*

Αὐδὴν ἐπιζῶ σε πατρός, τὴν
φθίγγατο πρώτην,
Ἴηικα κίεμον ἅπαντα ἰαῖς
εὐεῖλατο βυλαῖς.
*Illa mihi testis vox sit, quæ
prima parenti
Edita, cum totum fundavit
jussibus orbem.*

Extant in admonitione ad Græcos, §. 15. inter opera Justiniani. Et hi:

Φθίγγομαι οἷς θίμος ἐστὶ, θύ-
ρας δ' ἐπίθισθε βεβηλαῖς
Πᾶσιν ἐμῷ· εὐ δ' ἄκτι φαι-
φίρα ἰχγοσι μήνης,
Μυσαῖ· ἔξερῶ γὰρ ἀληθία·
μηδὲ σε τὰ πρὶν
Ἐν ἐπίθισσι φανίνα φίλης αἰ-
ῶνος ἀμίση.
Εἰς δὲ λόγον θύον βλίψας
τόττω προσίδρυσι,
Ἰθύων κραδίης νεῖρον κύτος·
εὐ δ' ἐπίθισσι
Ἀτρακισῷ μῦνον δ' ἰσέρα κίε-
μοι ἅπαντα.
Εἰς ἰς' αὐτοσιλῆς· ἰνὸς ἰχγοσι
πάντα τίτυκται·
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτοῖς περιῖσσι-
ται· ὕδὲ τις αὐτὸν
Εἰσορᾷ θητῶν· αὐτὸς δὲ γὰρ
πάντας ἰρᾷται.
*Quis fas est audire, canam:
procul ite profani,*

vetustas Orphica appellavit, non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent. Solem non esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, (δόχημα καὶ ὄχημα τοῦ πυρὸς, ut veterum Christianorum quidam loquitur,) ^u agnovit et Empedocles: ^x supra astrorum loca di-

*Ite foras: tibi sed Lunæ, Musæe, nepoti,
Vera tibi pandam; ne quæ
prius insita menti
Hærescunt dulcis spolient te
munere vitæ.
Divinam spectans rationem
pectus ad illam
Dirige, et ima animi semper
præcordia; recta
Nec deflecte via: factorem
conspice mundi.
Unus is æternus: suntque
omnia facta per unum:
Ipse agitat totam præsentem
numine molem;
Mortalis quem nemo videt,
videt unicus omnes.*

Extant in admonitione ad Græcos, §. 15. item in libro de Monarchia, §. 2. in operibus Justini Martyris; in Clementis Alexandrini Strom. lib. v. p. 259. 3. ed. Sylburg. 1592. in Eusebio, lib. xiii. 12. Præparationis Evangelicæ, ex Aristobulo.

^u *Agnovit et Empedocles]* De quo Laërtius, viii. 77. τὸν ἥλιόν φησι πυρὸς ἀθροισμα μέγα. Solem dicebat magnum esse acervum ignis. Is qui Placita scripsit Philosophorum, quæ sunt in operibus Plutarchi, lib. ii. cap. 6. Ἐμπειδοκλῆς τὸν μὲν αἰθῆρα πρῶτον διακρίθηναι, διότιρον δὲ

τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν ἐξ ἧς, ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περισφορᾶς, ἀνακλύσται τὸ ὕδωρ ἐξ ἧς θυμιαθῆναι τὸν αἶρα ἔγιντοθαι τὸν μὲν ἕρανον ἐκ τοῦ αἰθῆρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρὸς. Empedocles primum omnium secretum aiebat æthera, deinde ignem, post terram; qua constricta impetu ipso agitationis, ebullisse inde aquam: ex hac exhalasse ætherem: cælum autem ex æthere natum: solem ex igne. Et, cap. xx. Empedocles, δύο ἥλιους, τὸν μὲν ἀρχιγενῆσαν, τὸν δὲ φαινόμενον. Duos soles, alterum originale, alterum cum qui appareat. Philolaüs vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ὁμοιοῦσθαι, διχομένον μὲν τῷ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διηθύντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, vitæ naturæ, qui ignis est, qui in mundo est, repercussum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos destillet. Anaxagoras, Democritus, Metrodorus Solem massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus, narrante Laërtio, ix. 34.

^x *Supra astrorum loca divinum esse domicilium Aratus]* Phænom. ver. 359.

vinum esse domicilium Aratus ^γ et Catullus : in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquissimum rerum esse Deum, quippe non genitum ; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus ; tenebras luce priores ^z ex veteri disciplina docuit Thales : quorum postremum ^a etiam apud Orphicos ^b et Hesiodum est ; atque inde ^c antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. ^d A suprema mente ordi-

Οἷον γὰρ ἀπὸ τοῦ Διὸς ὑπὸ
πρῶσι φησὶται
Λίψανον Ἐριδανίου καλυπταύ-
του ποταμῶς.

*Quantus et ille vides subter
vestigia divum*

Se ferat Eridani gerges, lacrymabilis amnis.

^γ Et Catullus] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducitur, ver. 69.

*Sed quantum me nocte pre-
munt vestigia divum.*

^a Ex veteri disciplina docuit Thales] Testis Diogenes Laërtius, i. 85. Fuit autem Thales Phœnix origine, testibus Herodoto, i. 170. et Leandro, apud Clem. Alexandr. Strom. i. p. 129. 44.

^a Etiam apud Orphicos] Hymno noctis, init.

Νύκτα Διὸς γενέτωσαν ἐπίσσομαι, ἧδὲ καὶ ἀνδρῶν.

*Noctem concelebro genitricem
hominumque Deumque.*

^b Et Hesiodum] Cujus hac de re versus supra posuimus.

^c Antiqui moris retinentissimæ gentes] Οἱ Νομάδες τῶν Λιζίων ἢ τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ τῆς

νυκτὸς αὐτῶν ἀριθμοῖσι τὸν χρόνον.
*Numidæ in Libya non ex diebus,
sed ex noctibus tempora sua com-
putant,* ait Nicolaus Damascenus, p. 521. ed. Paris. 1684.

in Valesii Excerptis. De Germanis Tacitus, §. xi. *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant : sic constituunt :*

sic condicunt : nox ducere diem videtur. Vide Speculum Saxonum, lib. i. art. 3. 67. et alibi, et doctissimum Frid. Lindbrogium ad vocem *Noctes* in Glossario ad Codicem legum antiquarum. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi et Poloni ; olim et Galli. Cæsar, libro vi. belli Gallici, cap. 17. *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius, libro xvi. Historiæ Naturalis, capite ultimo : *Luna, quæ principia mensium annorumque his facit.* De Hebræis nota res. Athenienses addit Gellius, libro iii. cap. 2. Phœnicum hac quoque in re discipulos.

^d A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras] Verba e-

nata omnia, Anaxagoras; c sidera a Deo facta,

jus posuimus supra, quæ habes apud Laërtium, scriptorem de Placitis Philosophorum, i. 3. et alios. Etiam Timonis de ejus sententia versus supra habes.

o Sidera a Deo facta, Aratus] Phænomenon inîtio :

Ἐκ Διὸς ἀρχόμεσθα, τὸν ἑδί-
ποτ' ἀνδρῶν ἰώμιν

Ἄρρητον μισαὶ δὲ Διὸς; πᾶσαι
μὲν ἀγυαί,

Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί,
μισῆ δὲ θάλασσα,

Καὶ λιμῖνις· πάντη δὲ Διὸς
κεχρημέδα πάντις.

Τῷ γὰρ καὶ γίνεσθαι ἰσμίην. Ὅ δ'
ἥπιος ἀνθρώποις

Διὸς σημαίνει, λαὸς δ' ἐπὶ
ἔργον ἰγίρει,

Μιμησέων βίῳ τοιοῦ· λίγαι δ'
ὅτι βῶλος ἀρίστη

Βασί τε καὶ μακίλησι· λίγαι
δ' ὅτι διξίος ὄρα

Καὶ φυτὰ γυρῶσαι, καὶ σπείρ-
ματα πάντα βαλίσθαι.

Αὐτὸς γὰρ τὰ γινόμενα ἰσμίην
ἐκείνῳ ἰσμίην,

Ἄστρα διακρίνας· ἰσμίην δ'
εἰς ἑαυτὸν

Ἄστρας, οἳ καὶ μάλις τιτυ-
γμίνα σημαίνουσιν

Ἀνθρώπων ἀράων, ὅφρ' ἕμπεδα
πάντα φωνῶνται.

Τῷ μιν αἰετῶν τινῶν τε καὶ ὄρα-
τον ἰλάσκονται.

Χαῖροι, πάτρις, μίγα θάυμα,
μίγ' ἀνθρώποις ὄνειρε.

Quæ nos olim sic vertimus :
Ab Jove Musarum primor-
dia : semper in ore
Plurimus ille hominem est, qui
compita numine magno,
Conciliumque virum complet,

pelagusque profundum,
Et pelagi portus : fruimur
Jove et utimur omnes.

Nos genus illius : nobis ille
omine leto

Dextera præsignat, popu-
lumque laboribus urget,

Consulat ut vitæ : quando sit
terra ligoni

Aptior aut bubus monet, et
quo tempore par sit

Aut serere, aut septas lymphis
aspergere plantas.

Ipse etiam in magno defixit
sidera mundo

Ordine quæque suo, atque in
totum providus annum

Astra dedit; quæ nos moncunt,
qua quælibet hora

Apta regi, certa nascantur ut
omnia lege.

Idem ergo primus placatur, et
ultimus idem.

Magne pater, magnum mor-
talibus incrementum.

Jovem hic intelligendum De-
um verum Mundi opificem et

res docet, et Paulus Apostolus
in Actis, xvii. 28. Ovidius sua

Phænomena his versibus ter-
minavit, ut ex Lactantio, ii.

5. 24. discimus;
Tot numero, talique Deus si-
mulacra figura

Imposuit cælo : perque atras
sparsa tenebras

Clara pruinosæ jussit dare lu-
mina nocti.

Chalcidius ad Timæum, p.
223. Cui quidem rei Hebræo-
rum quoque sententia concinit;

qui perhibent exornatorem mundi
Deum mandasse provinciam, So-
li quidem ut dicem regeret, Lunæ

Aratus; † Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius; § hominem ex luto formatum Hesiodus, ^h Homerus, ⁱ Callimachus; de-

vero ut noctem tueretur: cæteras quoque stellas disposuisse, tanquam temporum limites annorumque signa, indicia quoque futurorum proventuum.

† Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius] In Æneid. vi. 724. quem Servius ait ex plurimis veterum scriptis fabricatum:

*Principio cælum et terras
camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ,
Titaniaque astra
Spiritus intus alit; totamque
infusa per artus
Mens agitat molem, et magno
se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque
genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert mon-
stra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor et cæ-
lestis origo
Seminiibus—*

Explicandis his illa serviant ejusdem, Georgicon. iv. 219.

*His quidam signis atque hæc
exempla secuti
Esse apibus partem divinæ
mentis, et haustus
Ætherios dixere: Deum nam-
que ire per omnes
Terrasque tractusque maris
cælumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros,
genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem
arcescere vitas.*

‡ Hominem ex luto formatum Hesiodus] Operibus ac Diebus, ver. 60.

^h Ἡφαίστος δ' ἐκίλιον περικλυ-
τόν, ἔπει τάχιστα
Γαίαν ὕδα φέρον, ἰν δ' ἀνδρώ-
πων Δίμην αὐδήν.

*Mulciberumque moras jubet
omnes solvere, et undas
Commiscere solo, atque huma-
nam imponere vocem.*

^h Homerus] Iliados H'. 99.
'Ἄλλ' ὑμῖς μὲν πάντες ὕδα
ἔ γαῖα γίνεσθε.

*At vos in tellurem omnes
abeatis et undam.*

Redeunt enim omnia eo unde venerunt. Euripides, Hypsipyle, ut nos docet Stobæus, titulo, *Eventus rerum fortiter ferendos*, p. 568. 13. ed. Aur. Allob. 1609.

— κῆρα δ' ἄχθομαι βρο-
τοῖ
Εἰς γῆν φέροντες γῆν ἀναγ-
καίως δ' ἴχου
Βίον διερίζου, ὅστι κέρκιμον
εἶχου.

Quæ Cicero ita vertit, Tusculanarum tertio, §. 25.

*Quæ generi humano angorem
nequicquam afferunt:
Reddenda est terræ terra:
tum vita omnibus
Metenda, ut fruges: sic ju-
bet necessitas.*

Idem Euripides, Supplicibus, ver. 581.

'Ἐάσασ' ἤδη γῆ καλυφθῆναι
κερός.

'Ὅστιν δ' ἴκατον εἰς τὸ σῶμα
ἀφίεστο,

'Ἐνταῦθ' ἀσῆλασι πνῦμα μὲν
πρὸς αἰθέρα,

nique unum esse summum Deum, rerum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat ^k Maximus Tyrius. Et intra septem dies

Τὸ σῶμα ὃ εἰς γῆν ἔει γὰρ
 κτισθέντα

Ἡμίτερον αὐτὰ, πλὴν ἰουκῆ-
 σαι βίον

Κάτωτα τὴν θριψασαν αὐτὰ
 δι' λαβύτ.

Jam vinite terræ mortuos gre-
mio tegi.

Res unde quæque sumpserat
prtmordium,

Eo recipitur. Spiritus cælo
redit,

Corpusque terræ: jure nec
enim mancipi,

Sed brevis ad ævi tempus u-
tendum datur;

Mox Terra repetit ipsa quod
nutriverat.

Quæ vide quam pulchre conveniant cum Mose, Genes. iii. 19. et Solomone, Eccles. xii. 7.

ⁱ Callimachus] Cui in Scæzonte, apud Clem. Alexandr. Strom. v. 14. et Eusebium, P. E. xiii. 13. homo πηλὸς ἰ Προμήθευς, *lutum Prometheum*. Hujus luti mentio et apud Juvenalem, vi. 13. et xiv. 35. et apud Martialem, x. 37. al. 39. Adde Censorini locum de Die Natali, cap. 4. *Democrito vero Abderitæ ex aqua limoque primum visum est homines procreatos. Nec longe secus Epicurus.*

^k Maximus Tyrius] Dissertatione i. 5. *ἰν σούτω δὴ πολλή μω ἔ γάσι καὶ διαφονίῃ, ἴνα ἴδωις ἂν ἰν πάση γῆ ἑμὸφωνοι νόμον καὶ λόγον, ἴσι θεὸς εἰς πάν-*

των βασιλεύς καὶ πατὴρ, ἔ θεὸς πολλοὶ, θεῶ καὶθεῖς, συναρχοντες θεῶ.

Τὰυτα ἰ "Ελλησι λίγαι, καὶ ἰ βάρβαροις λίγαι: ἔ ἰ ἠκυρώτης, καὶ ἰ θαλάττιος: ἔ ἰ σοφίς, καὶ ἰ ἔσοφος.

In tantis pugna ac discordia et discrepantia, unam vi-

deas per terras omnes legem fa-

manque consentientem, Deum

esse unum rerum universarum et

regem et patrem, multos præ-

terrea deos, Dei filios, adminis-

trationis participes. Hæc et Græcus dicit, et dicit barbarus;

dicit qui in continentibus terris,

dicit qui in oris maritimis habi-

tat; et sapiens, et sapientia des-

titutus. Adde his loca quæ attulimus, libro ii. de Jure

Belli ac Pacis, cap. xx. §. 45. et illud Antisthenis relatum a

Cicerone de Natura Deorum,

i. 13. Populares Deos multos, natura-

lem unum esse. Addit Lac-

tantius, lib. i. cap. 5. 18. ex eodem Antisthene, Summæ totius

artificem. Sophocles, apud Jus-

tinum ad Græcos, §. 18. et de

Monarchia, §. 2. sapientem; Protrept. §. 7. et Strom. v. 14. Eusebium, P. E. xiii. 13. Cyrillum contra Julianum, lib. i. p. 32. A. Athenagoram, Leg. §. 5. et Theodoretum, Therap. 7. p. 109.

Εἰς ταῖς ἀληθείαιον, εἰς εἰσι θεὸς,

"Ὁς ἕρμανίς τ' ἰτιυξί, καὶ γαίαν μακρὰν,

Πόντου τε χαρσπὸν οἶδμα, κἀνί-
 μων βίας.

peracti operis memoria servata non apud Græcos tantum et Italos, honore diei septimi, quod ^l ex Josepho, ^m Philone, ⁿ Ovidio, ^o Tibullo, ^p Clemente Alexandrino, et ^q Luciano discimus, (nam de Hebræis notissimum est,) sed et ^r apud Celtas et Indos: quibus omnibus per hebdomadas digesta tempora; quod nos docent ^s Philostratus, ^t Dion Cassius, ^u Justinus

*Unus profecto est, unus est
tantus Deus,
Cæli solique machinam qui
condidit,
Vadumque ponti cœrulum, et
vix spiritus.*

Adde Varronis locum, qui apud Augustinum de Civitate Dei, libeo iv. cap. 31.

^l ex Josepho] Adversus Apionem, ii. circa finem, nullam esse ait urbem Græcam, nullam barbaram, ἴσα μὴ τὸ τῆς Ἰερουσάλης, ἢ ἀργῦρον ἡμῶν, τὸ Ἴδω εἰ διασφίονται, quam non pervaserit mos septimæ diei, qua Judæi feriantur.

^m Philone] De Mundi Opificio, p. 15. E. Ἐστὴ γὰρ οὐ μῦθός ἐστὶν ἢ χροῖος ἴσθι, ἀλλὰ τῷ παντός. Est enim festus dies non uni urbi aut regioni, sed universo.

ⁿ Ovidio] Art. Am. i. 76.

Cultaque Judæo septima sacra viro.

Loquitur autem de iis feriis, quas et Romanæ mulieres observabant.

^o Tibullo] El. i. 3. 18.

Saturni aut sacram me tenuisse diem.

^p Clemente Alexandrino] Qui,

Strom. v. p. 256. ed Sylburg. 1592. ex Hesiodo affert Ἰθάμω ἐπὶ ἡμῶν, lux septima sancta; et similia ex Homero et Callimacho. Adde quæ ex Aristobulo affert Eusebius, libro xiii. cap. 12. Theophilus Antiochenus, libro ii. ad Autolyicum, §. 12. Περὶ τῆς Ἰθάμω ἡμέρας, ἢ πάντων ἀνθρώπων ἑορτάζουσι. De septima die, quam omnes homines celebrant. Suetonius, Tiberio, cap. xxxii. Diogenes grammaticus disputare sabbatis Rhodi solitus. [Non est confundendus septimus dies mensis cum ultimo Hebdomadis. Vide quæ notavit hac de re Joan. Seldenus de Jure N. et G. lib. iii. cap. 17. Cl.]

^q Luciano] Qui pueros lussisse diebus septimis nos docet in Paralogista, §. 16.

^r apud Celtas] Ostendunt antiquissima etiam apud Celticas gentes, id est, Germanos, Gallos, Britannos, dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus, lib. i. c. 84. (al. 83.)

^s Philostratus] Libro iii. c. 13. ubi de Indis.

Martyr, ^x et vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam γ cum simplicitate fuisse, ^z et nudo corpore, docebant et Ægyptii; unde aurea Poetarum ætas, ^a etiam Indis celebrata,

^t Dion. Cassius] Lib. xxxvii. 17. Τὴν ἡμέραν τὴν τῷ Κρόνῳ καλλυμένην. Diem quam Saturni dicimus. Addit ibidem, morem per septenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manasse. Non autem recentem esse hunc morem sed vetustissimum, docet nos Herodotus, libro ii. 82. Adde de Romanis Isidorum, lib. v. capp. 30 et 33.

^u Justinus Martyr] Apol. ii. (al. i.) 67.

^x Et vetustissima dierum nomina] Vide oraculum et Orphei versus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum. [Vereor ne hebdomades ortum a septem Planetis, potius quam a creatione intra septem dies, duxerint. Clericus.]

γ Cum simplicitate fuisse] Vide quæ in hanc rem produximus, lib. ii. cap. 2. §. 2. de Jure Belli, et in notis ad eum locum.

^z Et nudo corpore, docebant et Ægyptii] Quorum sententiam sic refert Diodorus Siculus, libro i. 8. Τὸς δὲ πρῶτους τῶν ἀνθρώπων, μηδὲν τῶν πρὸς βίον χρῆσιμων εὐρημίῳ, ἰασηνῶς διάγειν, γυμνὸς μὲν ἰσθῆτες ὄντας, οἰκίσιος δὲ καὶ αὐτὸς ἀήδους, τροφῆς δ' ἡμέτερον παντελῶς ἀπονησῆτες. Primos homines, cum

nihil eorum quæ sunt ad vitam utilia repertum adhuc esset, vixisse durius, quippe nulla veste amictos, domicilii et ignis incuetos, mansuetioris victus rudes. Plato in Politico, p. 587. E. ed. Francof. 1602. Θυὸς ἱμῶν αὐτῶς, αὐτὸς ἰασηνῶς. καθάρσις νῦν ἀνθρώπων, ζῶν δὲ ἱστῆρος διαίτησιν, ἀλλὰ γίνῃ φασολόγησιν αὐτῶν νομίζουσι. Deus eos pascebat, custosque eorum ipse erat; sicut nunc homines, divitiis animal, pascent animalium sequiora. Deinde: Γυμνὸς δὲ ἔσθ' ἄρ' ἠρεσὶ διαβιῶντες τὰ πολλὰ ἰσθητοί. Nudi autem et sine stragulis sub dio plerumque pascebant. Dicaearchus Peripateticus, citatus tum Porphyrio, libro iv. 2. de non esu animalium, tum, quoad sensum, Varro de Re Rustica, i. 2. 16. Τὸς φυλακῆς καὶ ἰγγυὸς διαὶν γεγονότας, βελτίστους τε ὄντας φύσει καὶ τὸν ἄριστον ἐξηκότας βίον, ὡς χρῆσθαι γίνος νομίζουσι. Primos illos diis que proximos mortales optimæ fuisse indolis, vitamque vixisse optimam, unde et auream hanc dici aetatem.

^a Etiam Indis celebrata, ut apud Stradonem est] Libro xv. p. 715. C. Calanum Indum ita loquentem inducit: Τοπαλαίων πάντ' ἦν αἰφίτων ἔ αἰλύρων πλήρη, καθάρσις καὶ νῦν κόπιως καὶ πρῆναι δ' ἴβριον αἰ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἕλλαϊ· καὶ

ut apud Strabonem est. ^b Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam apud Indos idololatrias suo tempore extitisse ^c notavit Maimonides; eandemque apud Peguenses et Calaminsamenses paganos ejusdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenses ab orbe condito ^d ad sex annorum millia putari, ^e nostri quoque sæculi testes per-

*ἡρώων, αἱ μὲν μέλιντος, αἱ δ' οἴ-
ου, τῆς δ' ἰλαίου. Τὰ δὲ πλεονεχῆ
δ' οἱ ἄνθρωποι ἐκ τρυφῆς εἰς ὕβριν
ἔβρισαν. Ζεὺς δὲ μυσίας τὴν
παθήσασιν ἡρώων πάντα, καὶ
διὰ τὸν τὸν βίον ἀνίδουζα. Olim
omnia ita plena erant farina ex
tritico et hordeo, ut nunc pulve-
re. Fontes fluxebant aqua nonnulli,
lacte alii; rursum alii melle, vel
vino, vel oleo. Sed homines præ
copia rerum ac deliciis ad con-
tumeliam se transtulerunt: quem
statum exosus Deus omnia ea ab-
olevit, aliudque vitæ genus per
laborem agendæ instituit.*

^b Adami, Evæ, arboris, ser-
pentis historiam] In iis, quæ
Philo Byblius ex Sanchunia-
thone vertit, Πρωτόγονος est
□□□ Διδόν est □□□, mortali-
um primi, repertores fructus
arborum. Et in antiquissimis
Græcorum mysteriis acclama-
tum Εἰσα, simulque monstra-
tus serpens. Meminere Hesychius,
Clemens in Protreptico, p. 4. 43.
Plutarchus, Alexandro, in it. t. i. p. 665. D. ed.
Lat. Par. 1624. Chalcidius ad
Timæum, p. 245. fin. *Iuxtaque
Moses Deus vitæ primigeniæ
interdixit, ne edulibus arbo-*

*rum; ex quibus notitia boni ma-
lique animis eorum obreperet,
vescerentur. Idem, alio loco, p.
400. Quibus Hebræi concinunt,
cum dicunt homini quidem a Deo
datam esse animam ex inspirati-
one celesti, quam rationem atque
animam rationalem appellant;
mutis vero et agrestibus ex silva
rationis expertem, jussu Dei vi-
vis animantibus et bestiis terræ
gremio profusis: quorum in nu-
mero fuerit etiam illa serpens,
quæ primitias generis humani
malis suasionibus illaqueaverit.*

^c Notavit Maimonides] Duc-
toris Dubitantium parte iii.
cap. 29.

^d Ad sex annorum millia pu-
tari] Cum hoc numero bene
convenit quod ex Porphyrio
tradidit Simplicius, commen-
tario xlvi. fol. 123. 19. ed. Ald.
Venet. 1527. in librum ii. de
Cælo, observationes, quas Ba-
bylone collectas ad Aristotelem
misit Callisthenes, fuisse
ad illa tempora annorum c15
15 cccccciii. id enim a dilavio
tempore non multum abit.

^e Nostri quoque sæculi testes
perhibent] Vide inter alios
Ferdinandum Mendesium de
Pinto.

hibent. Eorum, qui primos homines secuti sunt, vitam ad mille ferme annos durasse, † Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestæus, Hecateus, Hellanicus in Græcis prodiderunt; et inter poetas Hesiodus: quod eo minus incredibile, quando et § majora multo olim fuisse hominum corpora nudatis sepulchris comper-

† *Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestæus, Hecateus, Hellanicus in Græcis prodiderunt*] Omnes hos scriptores, suo adhuc tempore manentibus libris, testes citat Josephus, Antiquæ historiæ lib. i. cap. 4. 9. ac præter hos Acusilaum, Ephorum, Nicolaum Damascenum. Arcadas ad ccc annos vivere solitos notat ad viii. 51. Æneidos Servius.

§ *Majora multo olim fuisse hominum corpora*] Josephus, Antiquæ historiæ lib. v. cap. 2. 3. *Ἐπιλείπειτο δὲ τῶν γιγάντων ἴσι γίνοι, οἱ, διὰ σαυμάτων μεγάλῃ καὶ μαρφᾶς ἕδιν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας, παραδόξον ἦσαν θάμα, καὶ διὸν ἄνεσμα· δίκνυται δ' ἴτι ἔ νῦν τῶτων ὄσα, μηδὲν τοῖς ὑπὸ κρίσειν ἰεχομένοισι ἰσχύει. Restabat etiam tum gigantum genus, qui, ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum dispares, stupendum erant spectaculum, et fama terribilis: monstrantur in hunc diem eorum ossa, fidem omnem vulgi excedentia. Gabinius in Mauritanæ descriptione, apud Strabonem, lib. xvii. p. 829.*

B. dicebat a Sertorio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus, Mirabilium cap. xi. meminit effossi capitis Idæ, quod triplæ esset ad solitum modum quantitatis. Addit idem, cap. xii. in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnæ xvi ulnas excederent. Narrat idem, cap. xix. ex Theopompo, in Bosphoro Cimmerico repertam ossium humanorum compagem longam xxiv cubitos. Ejusdem Phlegontis extat libellus de Longævis, dignus sane lectu. [Quosdam olim variis in locis, ut etiamnum hodie, fuisse majoris stature homines, seu paucis pedibus reliquos superasse, non ægre crediderim; sed omnes fuisse majores non magis credo, quam proceriores arbores, profundioresque alveos fluviorum fuisse. Inter hæc omnia, aliaque id genus, ea est proportio, ut aliis alia respondeant, non minus hodie quam olim: quare nulla ratio est cur mutata fuisse credamus. De Gigantibus vide orationem Theod. Ryckii. *Clericus.*]

tum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt; ac nominatim Græcorum ^b Pausanias et ⁱ Philostratus, Romanorum ^k Plinius. Sicut et visa divinitus obtigisse hominibus, antequam frequentia et magnitudo delictorum Deum ^l et

^b *Pausanias*] Is in Laconicis, cap. 22. meminit ossium humanorum, sed insolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æsculapii ad Asopum urbem ostendebantur: et in Eliacorum priore, cap. 13. ossis e mari educti, quod olim Pisæ custoditum, Pelopiasque creditum fuerat.

ⁱ *Philostratus*] In Heroicorum initio, p. 648. B. ed. Paris. 1608. multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus.

^k *Plinius*] Libro vii. cap. 16. *In Creta, terræ motu rupto monte, inventum est corpus stans; quod alii Orionis, alii Estionis fuisse tradunt. Orestis corpus Oraculi jussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Jam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortaliū, quam prisca, conqueri. Solinus, cap. 1. Quis enim non avo isto minor parentibus natus nascitur? Priscorum autem testantur molem etiam Orestis supra; cujus ossa, Olympiade quinquagesima et octava Tegeæ inventa a Spartanis oraculo monitis, discimus implere longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque, quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt; quod bello*

Cretico, cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitum trium atque triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis positos. De molari hominis dente a se conspecto vide Augustinum, libro xv. de Civitate Dei, cap. 11.

^l *Et famulantes ei mentes*] De his vide pulchra, apud Plutarchum, de Iside, t. ii. p. 360. D. et seqq. Maximum Tyrium, Dissertatione prima, §. 12. et xvi. 8. Julianum, hymno Solis, p. 253. et seqq. ed. Paris. 1630. Ipsum nomen ἀγγίλων in hac re usurpant, præter Græcos veteris fœderis interpretes, Labeo, apud Augustinum, de Civ. Dei, ix. 19. Aristides, in Minervam, init. t. i. p. 19. B. ed. Paris. 1604. Porphyrius, de Abstin. iv. 13. et alibi. Jamblichus, de Myst. sect. ii. capp. 2. seqq. et alibi: Chalcidius, pp. 225, 226. et his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio, cap. 26. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, p. 346. asserit, præmoneri meritos instrumentibus divinis potestatibus.

famulantes ei mentes ab hominum familiari commercio quasi secluderent, ^m post Græcos plurimos refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit, ubique ferme ⁿ apud Græcos, ^o et Latinos quosdam legitur. De diluvio notandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam desinere; etiam earum, quas dñi incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde et ^p Varroni

^m Post Græcos plurimos refert Catullus] Epithalamio Pelei et Thetidos, ver. 397.

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,

Justitiamque omnes cupida de mente fugarunt;

Perfudere manus fraterno sanguine fratres,

Destitit extinctos natus lugere parentes,

Optavit genitor primævi funera nati,

Liber ut innuptæ potiretur flore novercæ:

Ignaro mater substernens se impia nato,

Impia non veritu est divos scelerare penates:

Omnia fanda, nefanda malo permista furore

Justificam nobis mentem avertere deorum.

ⁿ Apud Græcos] Homerum, Odys. H. 206. et Batrachom. ver. 275. Hesiodum, in Theogonia, ver. 185. Huc pertinent Deorum pugnae, quarum et Plato meminit, de Republica ii. p. 604. E. et segreges isti dominatus, quorum

idem Plato mentionem facit, de Legibus iii. init. p. 805. A.

^o Et Latinos quosdam legitur] Vide Ovidium, Metamorphoseon i. 151. et Lucanum, libro iv. 598. et alibi. Seneca, Natur. quæst. 30. fin. lib. iii. ubi de diluvio: *Extinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

^p Varroni omne id tempus ignotum vocabatur] Censorinus, cap. xxi. init. *Nunc vero id intervallum temporis tractabo, quod historicon Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primum, ab hominum principio ad cataclysmum priorem: quod propter ignorantiam vocatur ἀδηλον. Secundum, a cataclysmo priore ad Olympiadem primam: quod, quia in eo multa fabulosa referuntur, μῦθον nominatur. Tertium, a prima Olympiade ad nos: quod dicitur ἰσορικόν, quia in eo res gestæ veris historiis continentur. Tempus illud, quod Varro ἀδηλον, Hebræorum Rabbini vocant inane. Diluvii autem universalis notam conchas,*

omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ a poetis fabularum licentiâ involuta legimus, ea ex vero, id est Mosi convenienter, vetustissimi scriptores tradiderant, ⁊ Chaldæorum Berossus, ⁊ Assyriorum Abydenus, (s qui et colum-

quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo, de Mundi immortalitate, p. 743. E.

⁊ Chaldæorum Berossus] De quo sic Josephus, contra Apionem, i. 19. Οὗτος τοίνυν ὁ Βήρωσος, ταῖς ἀρχαιοτάταις ἰταλικῶν ἀναγραφαῖς, περὶ τοῦ γινώσκοντος κατακλυσμῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν Μωϋσῆος ἕτας ἰστέρησιν ⁊ περὶ τῆς ἀρκαῆς, ἐν ἧ Νῶχος ὁ τῷ γίνεσθαι ἀρχηγὸς διώθη, προσεχθίζουσας αὐτῆς ταῖς ἀπερηρῆταις τῶν Ἀρμενίων ὄρων. *Hic Berossus, antiquissima scripta sequens, eadem quæ Moses narrat de magno diluvio hominumque per id interitū; ac de arca, in qua Nochus generis nostri auctor servatus est, cum ea ad cacumina Armeniorum montium se applicuisset.* Post recitatam autem diluvii historiam hæc verba addidit Berossus, quæ idem ille Josephus habet, Antiquæ historiæ libro primo, capite quarto, §. 6. Λίγεται δὲ ἔτι πλοῖον ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυκίων ἵτι μίρος ἵναι, καὶ κορίζων τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιρῶντας χερῶνται δὲ μάστιγα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τὸς ἀποτροπιασμούς. *Dicitur autem etiam nunc in Armenia in Cordyæorum monte pars esse ejus navigii, et quosdam inde ditamen auferre: eo autem ablato utuntur homines*

maxime pro amuleto.

⁊ Assyriorum Abydenus] Servavit nobis ejus locum Eusebius, libro ix. Præparationis cap. 12. et Cyrillus, primo adversus Julianum, p. 8. D. ΜΙΘ' ὃν ἄλλοι τε ἤξεαν, ⁊ Σισίθρος, ᾧ δὲ Κρόνος προσημαινί μιν ἴσισθαι πλῆθος ὁμῶρον Διόσι τιμῆ ἐπὶ δίκαι' κλιεῖν δὲ πᾶν ὅ, τι γραμμάτων ἦν ἰχθόμενον ἐν Ἡλίω πύλοι τῇ ἐν Σιππάρουσιν ἀσπερῶσαι. Σισίθρος δὲ ταῦτα ἐπισιτία ποιήσας ἐδύθη ἐπὶ Ἀρμενίᾳ ἀνάπλι, καὶ παραυτικά μιν κασιλάμβαναι τὰ ἐκ θιῦ. Τρίτη δὲ ἡμῆρ, ἰαί τὸ ὕον ἰσάπασσι, μισί τῶν ὄρνιθων, πείρη ποιούμενος ἴκν γῆν ἴδουιν τῷ ὕδατος ἰκδῶσαν αἱ δὲ, ἰκδικομίν σφίας πιλάγιος ἔχαντος, ἀπορίσσαι ἔκη κατορμίσονται, ἀπὸ τὸν Σισίθρον ὀπίσω κομίζονται, καὶ ἐπὶ αὐτῆσιν ἵταραι' ὡς δὲ τῆσιν τρίτησιν ἐντύχει (ἀπικίατο γὰρ δὲ πηλῷ κατὰ πλοῖον τὸς τασῶς,) Θεοὶ μιν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίᾳ περιέσφα ξύλων ἀλιεφάρμακα τοῖσι ἰσχωρίοισι παρίχίτο. *Post hos imperarunt alii, ac deinde Sisithrus; cui Saturnus præsignificavit ingentem vim imbrum futuram Desii decima quinta; jussit autem quicquid erat literarum eum Hekopoli, quæ in Sipparis est, abscondere. Sisithrus hæc cum implesset, statim in Armeniam navigavit; ac subito eum*

bæ emissæ meminit, ut et ex Græcis Plutar-

deprehendit vis divina. Tertia die, postquam remiserat tempestas, avium quasdam emisit, experimentum capturus an illæ terræ aliquid visuræ essent e mari extans: illæ vero exceptæ ab immenso pelago, non habentes ubi considerent, ad Sisithrum retro rediere, et post eas aliæ: at, cum offenderet tertias, (redierant enim aves alis limo plenis,) dii cum humanis rebus exmerunt: navigium vero in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia. Sisithrus, ut et Ogyges, et Deucalion, nomina sunt idem aliis linguis significantia, quod Noë Hebraico sermone, quo scripsit, nominaque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi posset, expressit Moses: quomodo scilicet Alexander Polyhistor Isaacum Græce scribens Γίλωτα vocavit, ut ex Eusebio, P. E. ix. 19. discimus: multaque sunt talia apud Historicos omnes. Philo, de præmiis et pœnis, p. 707. F. Τῦτον Ἑλληνισ μὲν Δευκαλίωνα, Καλδαίοι δὲ Νῶϊ ἰστονομάζουσιν, ἰφ' ἃ τὸν μίγαν κατακλυσμὸν ἐνίβη γινίσθαι. Huic Græci Deucaliona, Chaldæi Noë vocant, sub quo magnus ille cataclysmus evenit. Deucalionis autem diluvium fuisse illud universale tradebant Ægyptii, teste Diodoro, lib. i. 10. ad Italiam etiam pertinuisse Plinius, lib. iii. cap. 14. Ut ad nomen illam in alias linguas transfusionem redeam, insignis est ea de re Platonis in Critia locus, ipit. p. 1102. F. Τὸ δ' ἔτι βρα-

χὺ πρὸ τῷ λόγῳ δι' δηλῶσαι, μὴ πολλὰ πρὸς ἀκούοντες Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμαζήσῃσι: τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πῦσις οὐδὲν. Σόλων ἰππιῶν εἰς τὴν αὐτῆ ἀοίσει καταχρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυρρῶναι τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμι, ἔρι τὴν τι Λιγυπτιῶν, τὴν πρῶτος ἐκείνης αὐτὰ γράψαντας, εἰς τὴν αὐτῶν φωνῆν μετατινοχότας: αὐτὸς τι αὐτῶν πάλιν, ἐκάστῳ τὴν διάκρισιν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνῆν ἀπιγράφει. Illud in hujus sermonis limine dicendum vobis, ne miremini si Græca sæpe audiat visorum barbarorum nomina; causam jam intelligetis. Cum Solon carminibus suis inserere hanc narrationem vellet, vim ipsam significationemque nominum perscrutatus, reperit Ægyptiorum primos, qui de rebus istis scripserant, in suam ea linguam transtulisse. Ipse vero, percepta nominis cujusque significatione, ea ipsa nostro vestivit sermone. Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhistoris, quæ servavit nobis Cyrillus dicto libro primo adversus Julianum, p. 8. C. Ὡτιάρτη δὲ τελιυτήσαντος, τὸν νῆδον αὐτῷ Ξίσουδρον βασιλιῦσαι Σάρης δικαιοκτά. Ἐπὶ τούτῳ τὸν μίγαν φασὶ γινίσθαι κατακλυσλόν. Εἶτα σωθῆναι λίγυ τὸν Ξίσουδρον, προσαπαγγίλαντος αὐτῷ τῷ Κρόνῳ τὸ ἰσομένον, καὶ ἔτι προσήκῃ ναυπηγήσασθαι λάβρακα, καὶ ὁμῶ πτηνοῖς ἰεριστοῖς τι καὶ κτήνεσι πλῆν ἐν αὐτῇ. Mortuo Otiarte filium ejus impetrasse Xisuthrum per octodecim annos, quos Saros vocant. Hu-

chus,) et ^tLucianus; qui apud Hierapolim Sy-

jus temporibus fuisse aiunt di-
lucianum magnam. Narrat deinde
servatum Xisuthrum; Saturno
ipsi quod futurum erat præ-
nuntiante; et fabricandam ipsi
Arcam; et in ea ipsi una cum
volucris, reptilibus, ac ju-
mentis navigandum. Assyriis
autem, ut et aliis quibusdam
gentibus, Deus summus ab ea
stella vocabatur, quæ, ut Ta-
citi utar verbis, e septem side-
ribus, quæ mortales regun-
tur, altissimo orbe et præcipua
potentia ferebatur; aut certe
 Syriacum ^{לַיָּן}, quod Deum
 significat, Græci Interpretes
 Κρόνον ideo vertere, quod is
 Syris ^{לַיָּן} dicebatur. Philo
 Byblius Sanchuniathonis in-
 terpres, ^{Ἰλόν, τὸν καὶ Κρόνον.}
 Citat Eusebius, P. E. i. 10.
 apud quem mox ex eodem
 Philone sequitur: Κρόνος, ὃν οἱ
 Φοίνικες Ἰσραὴλ ὀνομάζουσι. Sed
 error est librarii, qui pro Ἰλ,
 quod contracte pro Ἰσραὴλ
 Græcis Christianis poni solet,
 posuit Ἰσραὴλ: cum Ἰλ sit, ut
 diximus, ^{לַיָּן}; quomodo Syri
 dicunt quod ^{לַיָּן} Hebræi.

[Non est in hac historia de
 nihilo, quod Deucalion, qui
 idem ac Noachus, dicatur ἀνὴρ
 πῦρρος, hoc est, ^{Ἰνδῶν Ὠν}
 stir terra, hoc est, agricola,
 Gen. ix. 20. ubi vide a nobis
 notata. Clericus.]

^o Qui et columbæ emissæ me-
 mōtis, ut et ex Græcis [Plutar-
 chus] Libro, Terrestria an a-
 quatica animantia plus habe-
 ant solertix, t. ii. p. 968. F.
 Δευκαλιωνί φασὶ περιετῆραν ἐν

τῆς λάρακος ἀφιμένῃν δόλωμα
 γενέσθαι, χυμῶνος μὲν ἕνα πάλ-
 λιν ἰνδουμίνην, ἰδίας δ' ἀποστῆ-
 σαν. Columbam aiunt ex arca
 emissam certum indicium detu-
 lisse Deucalioni; cum rediret,
 tempestatis; ubi emanabat, sere-
 ni. Notanda autem et in hoc
 Plutarchi et in illo Polyhisto-
 ris loco, non minus quam in
 Nicolai Damasceni et Apollo-
 dori libris, et in iis scriptori-
 bus quibus utitur Theophilus
 Antiochenus libro iii. §. 18.
 vox λάρακος; quæ plane re-
 spondet voci ^{לַיָּן}, quæ in
 hac historia Moses usurpat:
 neque vero aliter eam vertit
 Josephus.

^t Lucianus] Libro de Dea
 Syria, §. 12. cum de templo
 vetustissimo, quod erat Hiera-
 poli, agere cœpisset, adjungit:
 Οἱ μὲν ἂν πολλοὶ Δευκαλιωνα
 τὸν Σκύθην τὸ ἱερὸν εἶσασθαι λί-
 γουσι τῶτον Δευκαλιωνα, ἐπὶ τῷ
 τὸ πολλὸν ὕδωρ ἰγίνετο. Δευκα-
 λιωνος δὲ περὶ, λόγον ἰν' Ἑλλησι
 ἤκουσα, τὸν Ἑλλησις ἐπ' αὐτῷ
 λίγουσι ὃ δὲ μῦθος αὐτὸς ἔχει. Ἡδὲ
 ἡ γενιὰ, οἱ νῦν ἀνδρωποι, ἃ πρῶ-
 τοι ἰγίνετο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ
 γενιὰ πάντες ἄλογοι ἔσται δὲ γί-
 νειος τῷ δευτέρῳ ἰσθί, τὸ αὐθις ἐκ
 Δευκαλιωνος εἰς πληθύν ἀπίκει-
 το. Ἐκείνων δὲ περὶ τῶν ἀνδρω-
 σαν τὰδε μυθιοῦται. Ἔθρεσα
 κάρτα ἰόντις, ἀδίμματα ἔργα ἔ-
 πρασσον ἕτι γὰρ ἕρκια ἰφύλασ-
 σον, ἕτι ζήνους ἰδίοκοντο, ἕτι ἰσι-
 τῶν ἠνίχοντο ἀνδ' ὦν σφίσι ἡ
 μεγάλη συμφορὴ ἀπίκειτο. Λύ-
 σίμα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἰαδίδοι,
 ἔ ἔμβροι μεγάλοι ἰγίνετο, ἔ οἱ
 ποταμοὶ κατίθησαν μίζεις, καὶ

riæ vetustissimam ait extitisse historiam et de

ἡ θαλάσση ἐπὶ πολλὸν ἀνείη, ἰς ὃ πάντα ὕδωρ ἰγίνετο καὶ πάντες ὄλοντο. Δευκαλίων δὲ μόνος ἀνθρώπων ἰλίετο ἰς γυνὴν θυτίην, ὑπερβόρην τε καὶ τῆς εὐσεβείας ἴστικα: Ἡ δὲ οἱ σωτηρίῃ ᾗδε ἰγίνετο. Λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς ἔχει, ἰς ταύτην ἰσθιόσας παιδῶν τε καὶ γυναικῶν ἰουστῶ, ἰείβη· ἰσθαίνοντι δὲ οἱ ἀπίκοντο οὖσι, καὶ ἴσσοι, καὶ λόντων γύναια, καὶ ὄφεις, καὶ ἄλλα, ὅποσα ἐν γῆ νύμονται, πάντα ἰς ζεύγια· ὃ δὲ πάντα ἰδίκετο· καὶ μὴ οὐκ ἔσινοντο, ἀλλὰ σφίσι μεγάλην διόθει φιλήν ἰγίνετο· ἔνι μὴ λάρνακι πάντας ἔπλευσαν, ἔτι τὸ ὕδωρ ἰπικράτει. Τὰ μὲν Δευκαλίωσι περὶ Ἑλληθίης ἰσορίαι. Τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λίγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἰσθίῳ πόλει μεγάλως ἀξίως θαυμάσαι· ὅτι ἐν τῇ σφίρει ἡ χάσμα χάσμα μίγα ἰγίνετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατιδίχατο· Δευκαλίων δὲ, ἰσθί τὰδε ἰγίνετο, βωμὸς τε ἴδιος, καὶ νηὸν ἰπὶ τῷ χάσματι· Ἡρῆς ἄγιον ἰσθίσατο. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα ἰδὼν, καὶ ἔτι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρσα μικρόν. Εἰ μὲν ὦν πάλαι ἔμίγα ἰὸν νῦν τοιοῦδι ἰγίνετο, ἔκ οἶδα· τὸ δὲ ἰγὼ ἰδὼν μικρόν ἰσθί. Σῆμα δὲ τῆς ἰσορίας τῶδε κρήσσοι. Δις ἰκάσω ἔτιος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἰς τὴν νηὸν ἀπικνίεται. Φίεσι δὲ ἔχ ἰρίσι μύθον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Ἀραβίη· καὶ πέρηθιν τῷ Εὐφρεάτιω πολλοὶ ἀνθρώποι ἰς θαλάσσαν ἔρχονται, καὶ πάντες ὕδωρ φέρονσι· τὸ πρῶτον μὲν ἐν τῷ νηῷ ἰκχύνουσι, μετὰ δὲ ἰς τὸ χάσμα κατιέρχονται, καὶ δίκναι τὸ χάσμα, μικρόν ἰδὼν, ὕδατος χρεῖμα πολλόν. Τὰ δὲ ποίοντες Δευκαλίωσι ἐν τῷ ἰσθί τῶνδε νόμον θίσ-

σαι λίγεται, συμφερέῃς τε καὶ εὐλογίαις μῆμα ἴμμεναι. Ὅ μὲν ἂν ἀρχαίως αὐτοῖσι λόγος ἀμφὶ τῷ ἰσθί τοιοῦδι ἰσθί. Plerique a Deucalione Scythia structum aiunt hoc templum; eo scilicet Deucalione, cujus ætate vis uquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant: est autem sermo talis. Hoc quod nunc est hominum genus non ab initio extitisse, sed id peritisse stirpitus: qui vero nunc sunt homines secundi esse generis, quod ortam a Deucalione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem qui ante fuerant hominibus hæc sunt quæ memorantur. Contumeliosi homines cum essent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque iurandum servabant, neque excipiebant hospites, neque curabant suppli- ces: ob quas res maxima eis supervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum vero plurimi de cælo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, et mare ipsum superfusum est terris; ita ut res omnes aqua fierent, homines vero perirent omnes. Solum tunc ad secundi generis exordium Deucalion relictus est, prudentiæ et pietatis religus. Servatus autem hoc modo est. In arcam magnam, quam habebat, liberos mulieresque domus suæ inposuit, ipseque eam ingressus est: quod cum faceret, venere apris, et equis, et leonum genera, et serpentes, et alia quæ in terra pascuntur; bina quæque: ille hæc ad se animantia recepit omnia; quæ

Arca, et de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed et de animantibus cæteris.
 u Apud Molonem quoque x et Nicolaum Da-

nihil nocere, sed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unaque in arca navigarunt omnes, quando aqua super terras fuit. Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis vero, quæ post acciderunt, fertur ab illis qui Hierapolim habitant res admirabilis: in sua regione terræ fuisse hiatus, qui aquam absorpserit omnem: id ubi factum esset, a Deucalione positas aras et Junonis templum super illo hiatu. Hiatus ipse vidi: valde exiguus est, sub templo quod dixi. An olim major fuerit, contractusque sit cum tempore, equidem nescio: id scio, quem vidi parvum esse. In historiam hujus signum, quod agunt, hoc est. Bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantum, sed omnis Syria Arabiaque: quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnesque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum: descendit in hiatus aqua: et is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cum faciunt, ritum hunc aiunt a Deucalione institutum, in calamitatis simul et salutis partæ memoriam. Talis est vetus de templo hoc sermo.

* Apud Molonem quoque] Verba ejus tradidit nobis Eusebius, libro ix. Præparationis Evangelicæ, cap. 19. Κατὰ τοὺς κατακλυσµὸν ἀπὸ τῆς Ἀρµηνίας ἀπὸ τῶν τὸν περιλήψεθιν-

τα ἔνθρωπον μετὰ τῶν υἱῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαινόμενοι ὑπὸ τῶν ἰγχωρίων διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἰλθὺν εἰς τὴν ἑρμηνῆ τῆς Συρίας ὕσαν ἱερμον. Sub diluvii tempus excessisse ex Armenia cum hominem, qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum: eundem, cum loca interjecta transisset, pervenisse in Syria regionem montanam tunc vacuum.

* Et Nicolaum Damascenum] Ejus verba ex historia Universalis libro xcvi. sic exhibet dicto jam loco Josephus. Ἐστὶν ὑπὲρ τὴν Μινύαδα μίγα ἄρες κατὰ τὴν Ἀρµηνίαν Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλὰς συμφορὰς ἐστὶ τῷ κατακλυσµῷ λόγος ἔχει περισηθῆναι· καὶ τινὰ ἐπὶ λάβρακος ὀχύµινον ἐπὶ τὴν ἀπρωριαν ὀκίλαι· καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολλὸν σωθῆναι. Γίνονται δ' αὖν ἄτος, ὅντινα ἔ Μωσῆς ἀνίγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νοµοθέτης. Est super Minyada (quam Milyada vocant Strabo, lib. xiv. p. 666. c. et alibi; et Plinius, lib. v. capp. 27, 32.) ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fuma est servatos esse ex cataclysmo multos: unum vero in Arca vectum ad summum ejus jugum appulisse: diuque lignorum ejus arcæ mansisse reliquias. Hic, credo, is fuerit, cujus Moses meminit qui Judæis leges condidit. His scriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius, qui res

mascenum historia eadem extabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod et in Deucalionis historia apud Apollodorum reperitur. ^y Sed et in Americæ partibus, Cuba, Mechoacana, Nicaragua; diluvii, animalium servatorum, quin et corvi et columbæ servatam memoriam, diluvii ipsius etiam in ea parte quæ nunc Castella aurifera vocatur, Hispani complures testantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, ^z quod Plinio notatum est Joppen ante diluvium conditam. Locus, in quo post diluvium subsedit Arca ^a in montibus Gordyæis, ab omni ævo ^b in hunc diem Armeniorum con-

Phœnicias scripsit, et Mnaseas, memorati Josepho, A. J. i. 4. Forte et Eupolemus, quem ex Polyhistore producit Eusebius, Præparationis lib. ix. cap. 17.

^y *Sed et in Americæ partibus*] Vide Josephum Acostam et Antonium Herreram.

^z *Quod Plinio notatum*] Lib. v. cap. 13. Consentiant Plinio Mela, i. 11. et Solinus, cap. xxxiv. Confer quæ ex Abydeno jam attulimus.

^a *In montibus Gordyæis*] Quos Moses Ararath vocat, Kardu translulere Chaldæi interpretes; Cordyæos Josephus, Cordæos Curtius, iv. 40. init. Gordyæos scribit Strabo, libro xvi. init. Plinius, lib. vi. cap. 27. et Ptolemæus, v. 13. [Hæc et sequentia, quæ ad Geographiam Sacram et conditores Gentium pertinent,

post hæc a Grotio edita, de industria et adcuratius multo perscrutatus est Sam. Bochartus, in Geographia Sacra; unde etiam Grotii ratiocinationibus majus pondus accedit. Clericus.]

^b *In hunc diem*] Monstratas suo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus, lib. iii. §. 19. fin. Epiphanius, contra Nazaræos, t. i. p. 39. c. ed. Paris. 1622. 'Ως ἴτι καὶ διῦρο τὰ λείψανα τῆς τῷ Νῶε λάβρακος διακονταί ἐν τῇ τῶν Κορδυίων χώρᾳ. *Ad hoc usque tempus reliquiae Arcæ Noë monstrantur in Cordyæorum terra.* Chrysostomus, Oratione de perfecta dilectione, t. vi. p. 748. 29. Οὐχὶ καὶ τὰ ὄρη μαρτυροῦν τῆς Ἀρμενίας, ἵνα ἡ κλειστός ἰδρῶθῃ; ἔτι καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἴσως νῦν ἐκτὶ σὺζῶσαι πρὸς ἡ-

stante memoria monstratur. ^c Japetus Europæorum genitor, et inde Ion (aut, ut olim eloquebantur, ^d Javon) Græcorum, Afrorum vero ^e Hammo, nomina sunt, quæ apud Mosem quoque apparent; sicut et cæterorum vestigia in

μειρίαν ὑπόμνησεν; Nonne etiam montes testantur Armeniæ, ubi condescit Arca? nonne etiamnum ipsius ibi reliquie servantur ad nostram admonitionem? Isidorus, lib. xiv. Originum, cap. 8. Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam historiæ post diluivium resedisse testantur. Unde et usque hodie ibidem lignorum ejus videntur vestigia. Adde ex Haitone Armenio hæc, quæ habet capite nono, fin. In Armenia est altior mons quam sit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur; et in cacumine illius montis arca Nohæ post diluivium primo sedit. Adde Geographum Nubiensem, Climat. iv. Part. 6. et Itinerarium Benjaminini, p. 61. ed. Lugd. Bat. 1633.

^c Japetus] Est ipsa vox יַפֶּת. Nam eandem literam פ alii ut φ pronuntiant; qualis differentia et nunc est inter Germanos et Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Danielelem Hieronymus, c. xi. fin. p. 526. C.

^d Javon] Nam *ιάων* sæpe est apud vetustos scriptores. Id in Aristophanis Acharnensibus, ver. 104. Persa pronuntiat *ιασαῦ*. Jam vero mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma; quod

postea per υ scribi cœpit, olim sic F. ita *αῖως* erat quod nunc *αῖος* et *ἡώς* aurora, *ταυῖος* ταυῖος pavus: *ιάωνας* τῶς; Ἑλλήνας καλλιῖσι, Schol. in Acharn. ver. 106,

^e Hammo] Nam פ per aspirationem reddere, aut etiam omittere Græci solent: ut פצור— כמות 'Αδράμυττες, vel 'Αδράμυττες: כמות ἀχαμῶθ, apud Irenæum, i. 1. et alios: פצורה socia, ἄζρα Græcis veteribus: פיה αἰών: פנה Hanno vel Anno: פני-בעל Hannibal vel Annibal: פצור-בעל Hasdrubal vel Asdrubal: פשיפ αἰγυμῖται. Ω vero Græca est desinentia. Hic non Libyum tantum, sed et multarum aliarum gentium pater, consecratus ab ipsis in Jovis stellam. Lucanus, ix. 517.

*Quantis Æthiopum populis,
Arabumque beatis
Gentibus, atque Indis unus sit
Jupiter Ammon.*

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt sacræ literæ, Psal. lxxviii. 51. cv. 23, 27. cvi. 22. Hieronymus, in traditionibus Hebraicis ad Genesim, t. iii. p. 856. A. *A quo Ægyptus usque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

gentium locorumque vocabulis ^f Josephus et

^f *Josephus et alii observant*] Is, A. J. i. 7. 1. a נְכוֹרָא dicit esse Γαλατίας Galatas, ubi oppidum Comara Plinio: Comari populi Melæ, libro i. 2. Ex מְדוֹן Scythas, a quibus condita Scythopolis in Syria; et altera urbs, Magog Plinio, lib. v. cap. 23. aliis dicta Hierapolis et Bambyce. A מְדוֹי Medos esse apparet: ab מְדוֹי, quos diximus Iavonas, Iacnas, Ionas. A תְּבַל Josephus ait esse Iberos Asiæ, in quorum vicina Thabilacam urbem vetustæ originis vestigia servantem ponit Ptolemæus, v. 12. A מוֹשָׁךְ est urbs ipsi, v. 6. memorata Mazaca, cuius et Strabo meminit, lib. xii. p. 537. D. et Plinius, lib. vi. 3. et Ammianus Marcellinus, lib. xx. 9. Adjice huic Moschos nominatus Straboni, lib. xi. p. 492. D. alibique, et Melæ, libro tum primo, cap. 2. tum tertio, cap. 5. quos Moschenos dixit Plinius, lib. vi. cap. 9. et Moschicos montes apud eodem Melam, i. 19. et Plinium, v. 27. A תִּירָם esse Thraces, cum Josepho tradunt consensu alii, et vox indicat: præsertim si observemus Græcum ξ ab initio respondisse Syriacæ literæ D; quod ordo indicat. De iis qui ab מְשַׁכְנָא, corruptus est apud Josephum locus; sed dubitandum non est, quin inde nomen habeat Ascania

Homero memorata pars Phrygiæ et Mysiæ: de qua Strabonem vide, lib. xii. p. 564. D. et Plinium, lib. v. cap. 32. et Ascanius lacus, et ex lacu amnis apud eundem Strabonem, lib. xiv. p. 681. B. et apud Plinium, dicto cap. 32. lib. v. Ascanius portus apud Plinium, lib. v. cap. 30. init. Ascaniæ insulæ eidem, lib. iv. cap. 12. et lib. v. cap. 31. fin. A רִיפָתָא esse Paphlagonas dicit Josephus, A. J. i. 7. Riphataeos dictos alii; quibus locis Riphaces ponit Melæ, lib. i. 2. Ab מְלִישָׁה esse Αἰολίης; idem ille nos docet Josephus; et Jerosolymitanus Paraphrastes ei astipulatur, pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque ablu dit Hellas terræ nomen. A מְרִישָׁי esse Cilices Josephus idem dicit, probatque ex urbe Tarso. Multis enim in locis evenit, ut, quæ populorum nomina fuerant, urbium facta sint nomina. De כְּתִיב, unde Κίτιον, supra attigimus. A מְשַׁכְנָא Æthiopes Chusæi et sibi met ipsis et vicinis, ut Josephi tempore, ita et nunc vocantur: unde et fluvius apud Ptolemæum, iv. 1. et, apud Geographum Arabem, Clim. i. Part. 4. et Clim. ii. Part. 4. urbes Æthiopiæ duæ nomen retinent: pariterque a מְצַרְיָא (qui Μισσηφίλωνι Byblion, apud Euseb. P. E. i. 10.) Mesori

alii observant. Jam vero ξ affectati in cœlum

sibi ipsis et accolis ii qui Græcis Ægyptii, et mensis apud eos nomen *Misigi*: Cedreno terra ipsa *Μισιγία*, p. 9. ed. Basil. 1566. Vere et hoc Josephus, a $\Theta\iota$ esse in Mauritania annem. Meminit ejus annis et Plinius, lib. v. cap. 1. *Phut et juxta eum regio Phytensis usque in præsens dicitur*, ait Hieronymus, Traditionibus Hebraicis in Genesim, p. 856. F. est non longe a Fesa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Mosi est כנען , is contractus Sanchuniathon, et ex eo Philoni Byblio, $\chi\eta\tilde{\nu}$. Invenies id apud Eusebium, lib. i. Præparat. cap. 10. Et terra ipsa sic dicta. Stephanus de Urbibus: $\chi\eta\tilde{\nu}$, $\tilde{\nu}\tau\omega\varsigma$ ἡ Φοινίκη καλεῖται. *China, sic appellatur Phœnice*. Et suo tempore ait Augustinus, libro Expositionis epistolæ ad Romanos inchoatæ, §. 13. rusticos ad Hipponeum, si interrogentur qui essent respondere Canaani. Et Mestrami et Canaanis nomina sunt et in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius, Præparat. ix. 17. A רעבזה Regema Ptolemæo in Arabia felice, vi. 7. nimirum γ in γ mutato, ut in Gomorra aliisque vocibus. A סבא Sabæos deducit Josephus, notam gentem; quarum et urbs princeps Sabæ Straboni, lib. xvi. p. 771. D. Ubi a סבתה Sabatenos Josephus ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale, lib. vi. cap. 28. לִּהְבִּי a Libyum

nomine non abit: nec a נפתחי Nepata urbs Æthiopum Plinio, lib. vi. cap. 29 Napata Ptolemæo, iv. 7. et viii. tab. 4. Africæ: nec a פּתרוסי Pharusi Plinio, lib. v. 8. Phaurusii Ptolemæo in Æthiopia, iv. 6. A צידן nota urbs omnibus poëtis et historicis Sidon. A גרנשי oppidum Gerasa Ptolemæo, v. 15. Ab עריקי Arca, urbs Phœnices Ptolemæo memorata, v. 15. et Plinio, lib. v. cap. 18. Ab ארודי Aradus insula, memorata Straboni, lib. xvi. p. 756. D. Plinio, lib. v. cap. 20. et Ptolemæo in Syria, v. 15. fin. A חמת Amathus Arabiæ, nominata Josepho, A. J. xiii. 13. xiv. 5. et B. J. i. 6. Ab עילם Elymæi Medis contigui, apud Strabonem, lib. xvi. init. Plinium, lib. vi. capp. 25, 27, et 84. et apud Livium, lib. xxxvii. 40. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum, lib. iv. 24. Ab אשור Assyrii noti omnibus: ut et a לוד Lydi, unde et vox Ludorum Latina. Ab ארם in hunc diem semet appellant, qui Græcis ab urbe ציר Syri: nam צ modo per τ , modo per σ vertitur; unde urbs illa ציר , quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio apud Probum ad Virgilio Georgicon ii. 506. et Sinæ aliis Tinæ. Strabo, lib. xvi. in fine: $\text{Λίγυ δὲ καὶ τὴν Ἀσίμους}$

itineris quis non Poëtarum meminit? ^h Sodo-

ὁ ποιητής ὅς φησι Ποσειδάωνος
 δίχουσαι δὲ μὴ τόσων τινὰ τῆς
 Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης
 τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐ-
 τήν. *Nominat Homerus et Ari-
 stoteles: ea autem voce vult Posi-
 donius intelligi non partem ali-
 quam Syriæ, aut Ciliciæ, aut
 alterius regionis, sed Syriam ip-
 sam.* Idem Strabo, lib. xiii. p.
 627. A. Οἱ δὲ τὰς Σύρους Ἀρίμους
 δίχονται, ὅς οὖν Ἀράμους λέγουσι.
*Sunt qui per Arimos Syros intel-
 ligant, qui et nunc Arami di-
 cuntur.* Libro autem primo,
 p. 42. A. Τὸς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Σύ-
 ρους καλεμίνους ὑπ' αὐτῶν τῶν
 Σύρων Ἀραμμαίους καλεῖσθαι.
*Nam qui a nobis dicuntur Syri,
 eos ab ipsis Syris dici Arammæos.*
 Ab ΨΥ Ausanitis regio apud
 LXX. Interpretes, in Jobo:
 Ausitida dixit Aristæus, apud
 Eusebium, P. E. ix. 25. A
 לוּוּבּ urbs Chollæ Ptolemæo,
 v. 15. posita in Syria. A גַּרְדַּ
 Gindarus urbs apud Ptolemæ-
 um, v. 15. et populus Gin-
 darenii Plinio, v. 23. in Cæle-
 Syria. A מַסְיָוּ Masius mons
 non procul Nisibi, apud Stra-
 bonem, lib. xi. p. 527. C. et
 Ptolemæum in Mesopotamia,
 v. 18. in it. Nomina יִרְסָו,
 ut et יִרְסָוּוּ, et יִרְסָוּוּ Geog-
 raphi Arabes nobis in Arabia
 repræsentant nominibus Bai-
 sâjaktan, Hadramuth, Chau-
 lan; ut notavit Capellus vir
 eruditissimus. Nomen יִרְסָו
 retinet, ni fallor, Opharus flu-
 vius, et Populus Opharitæ cir-

ca Mæotim Plinio, lib. vi. 7.
 Etiam urbes eas, quarum hoc
 in loco meminit Moses, anti-
 quissimas esse collatione scrip-
 torum apparet. De Babylone
 res notissima. אַרְרַכְּ est Aracca,
 quam in Susiane ponit Ptole-
 mæus, vi. 3. unde Araccæos
 campos Tibullo dici notavit
 in Solinianis, p. 1194. col. 1.
 E. ed. Paris. 1629. vir infinitæ
 lectionis Cl. Salmasius. Ab
 אַכַּדְּ Acabenen corrupte pro
 Acadene dictam suspicatur
 probabiliter diligens in Scrip-
 turarum interpretatione Fran-
 ciscus Junius, qui et alia non
 pauca observavit eorum quæ
 jam posuimus. אַרְרַכְּ est Cal-
 linisum oppidum ad Euphrat-
 en, cui id nomen ad Am-
 mianian mansisse tempora ex
 libro ejus xxiii. 3. docemur.
 Terra אַרְרַכְּ est Σινωάρ της Βα-
 βυλωνίας apud Histiazum Mile-
 sium, in loco quem nobis con-
 servavit Josephus, Antiquæ
 Historiæ lib. i. cap. 5. et in
 Chronico, p. 13. itemque in
 Præparatione, ix. 15. Euse-
 bius. Scripsit is res Phœni-
 cum, lectus etiam Stephano:
 vide v. Βηρυτός. At rursus, א
 in א mutato, Singaram hinc
 montem Ptolemæus in Mesop-
 otamia, v. 18. in it. nominat;
 Plinius autem Singaram oppi-
 dum, lib. v. cap. 24. hinc Sin-
 garana regio Sexto Rufo, in
 Breviario, §. xxvii. אַרְרַכְּ
 haud dubie est quæ Græcis
 contractius Ninos. In Epi-

morum incendium est apud Diodorum Sicu-

taphio Sardanapali, apud Diodorum, ii. 23. Strabonem, lib. xiv. p. 672. B. Athenæum, viii. 3. Tzetzem, Chil. iii. 453. et Schol. in Aristophanis Avium, ver. 1022.

*Και γὰρ ἰγὼ σπυδὸς ἴμι, Νί-
νυ μεγάλης βασιλείας.*

*Ipse, Niniv magna modo Rex,
nil sua nisi pulvis.*

Est id nomen et apud Theognidem, Strabonem, lib. xvi. init. Plinium, lib. vi. cap. 13. cujus verba sunt: *Fuit et Ninus imposita Tigri, ad solis occurrentem spectans, quondam clarissima.* Lucanus, iii. 215. *Et felix, sic fama, Ninus.* Habet id nomen et Ptolemæus in Assyria, vi. 1. אַרְרַל urbe principe nomen habet regio Calachena Straboni, lib. xi. bis, pp. 508. D. et 580. C. deinde initio libri xvi. אַרְרַל est Resaina apud Ammian. lib. xxiii. 5. Sidon nota omnibus.

אֲרַל nemo dubitare potest quin (litera γ per γ , ut diximus, reddita) sit Gaza Palæstinorum, nominata Straboni, lib. xvi. p. 759. Melæ, lib. i. 11. qui ingentem et munitam admodum vocat; Plinio, libb. v. 13. vi. 28. et alibi. אֲרַל est Heliopolis, urbs Sipparorum in loco Abydeni quem modo produximus: Siphara Ptolemæo in Mesopotamia, v. 18. אֲרַל est Ur Castellum Ammiano memoratum, libro xiv. 8. אֲרַל Carræ, Crassorum clade nobiles.

† Affectati in cælum itineris] Homerus, Odysseæ A. 312. Ovidius, i. 152. Metamorphoseos:

Affectasse ferunt regnum cæleste gigantes.

Vide et Virgilium, Georgicon i. 280. et Lucanum, lib. vii. 145. Frequens est apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ supra communem altitudinem attolluntur dicantur *ερανομήκη*, ut apud Homerum sæpe: sic et Deut. i. 28. et ix. 1. Sibyllæ nescio cujus locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem, A. J. i. 5. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων, πύργον ἐποδομήσαντις ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ ἕρανον ἀνασπόμενοι δι' αὐτῶ. Οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐκτετίμψαντες ἀνέριψαν τὸν πύργον, ἢ ἴδιαν ἐκάστη φωνῆς ἰδωκὰν ἢ διὰ τῆς βασιλείας συνίεν κληθῆναι τὴν πόλιν. Cum homines omnes una lingua uterentur, altissimam turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cælum scansuri. At Diis ventis immixtis evertere turrim hanc, et suam cuique linguam attribuere: unde urbi Babylon factum est nomen. At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius, Præparationis ix. cap. 14. et Cyrillus, lib. i. contra Julianum, p. 9. D. Ἐπεὶ δ' οἱ ἄγγυσι τὰς πρώτας ἐκ γῆς ἀνασχόντας, βίμην τι ἢ μεγάλου χαυνοθήντας, καὶ δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνοιας εἶναι, πύργον τύρην ἠλίκατον αἰείρου, ἵνα τὸν βασιλῶν ἱερὸν ἦθῃ τι ἄσπον εἶναι

lum, ⁱ Strabonem, ^k Tacitum, ^l Plinium, ^m So-

τῷ ἄραυ, ἔ τὸς ἀνίμυς Διῶσι
βοθίοντας ἀνατρέψαι· περι αὐ-
τοῖσι τὸ μυχάνημα· τῶν δὲ αὐ-
ερίπια λίγισθαι Βαβυλῶνα· τί-
ως δὲ ὄντας ἰμογλώσσους, ἐκ Διῶν
πολύθρασι φωνὴν ἐπίκασθαι· μὲτὰ
δὲ Κρόνῳ τε καὶ Τιτῆνι οὐσῆναι
πύλιμον. *Sunt qui dicant pri-
mos illos e terra editos homines,
cum et viribus et mole sua super-
birent, ita ut se plus Diis posse
jactarent, vertisse se ad turrim
struendam, quo loco nunc est
Babylon: cumque jam prope ad
caelum pervenisset opus, vento-
rum vi Diis ausiliantium, dis-
jectum id super aedificantes: rui-
nis impositum nomen Babylonis:
cumvero ad id temporis unius ser-
monis fuissent homines, immis-
sam in eos a Diis linguarum dis-
crepantiam: post id exititiae bel-
lum Saturnum inter et Titana.*
Falso autem a Graecis proditum
conditam a Semiramide Babylonem,
etiam Berosus in Chaldaicis prodidit;
ut nos Josephus docet, contra Apionem,
i. 20. eundemque errorem refellit
tum Philo Byblius, apud Stephanum,
v. Βαβυλῶν; tum Dorotheus Sidonius,
(cujus meminit Firmicus, Matth. ii. 32.)
apud Salmasium, Plin. Exercit. pag. 1227.
Vide et quæ de gigantibus et turri ex Eu-
polemo nobis adducit Eusebius,
Præparat. Evangelicæ lib. ix. cap. 17.

^h *Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum*] Libro xix. 98. ubi post lacus Asphaltitæ descriptionem: Ὁ δὲ αὐ-
σίον τόπος, ἱμυρος ὡν ἔ δυσώδης,
πρωὶ τὰ σῶματα τῶν περιεπέ-

των ἐπιόσα καὶ παντὶ ὄσῳ ἰλιγο-
χρόνια. *Vicina regio, cum igni
subardeat sævuntque odorem ex-
halet, in causa est cur accolarum
corpora morbida sint minimeque
vivacia.* [Vide hac de re etiam
Dissertationem nostram Penta-
teucho subjectam, de incendio
Sodomorum. *Clericus.*]

ⁱ *Strabonem*] Libro xvi. post
Asphaltitæ descriptionem: Τῷ
δ' ἱμυρον τὴν χώραν, τὰ ἄλ-
λα τιμῆρια φέρουσι καλλὰ. Καὶ
γὰρ πύρας τινὰς ἐπιπικαυμίας
δικύνουσι τραχίας περὶ Μωσα-
δα, καὶ σπραγγας καλλαχῶ, καὶ
γῆν τιφρώδη, ταγόνας τε πίσσης
ἐκ λισσάδων λαβομένης, καὶ δυ-
σώδης πόρρωθεν ποταμὸς ζέοντας,
κατοικίας δὲ ἀνατιτραυμίας
σποράδην ὡς περὶ τῶν θρυλ-
λυμίας ὑπὸ τῶν ἰγχορίων, ὡς
ἄρα ἠκύντό ποτε τριπαιδικα
πόλις ἐναυθῶν (ὅν τῆς μητρο-
πόλιος Σοδόμων εὐζέουσι κύπλος
ἐξήκοντά περὶ σταδίων) ὑπὸ σεισμῶν
τε, καὶ ἀναφωσμημάτων πυρῶν καὶ
θραυμῶν ὑδάτων ἀσφαλτοῦν τε
καὶ θρωπῶν ἢ λίμνην ἀσπίσιν, καὶ
πίσσαι ἀσπίλητοι γίνονται· αἱ
τε πόλις αἱ μὲν καταποθεῖν, ἃς
δ' ἐκλείουσι οἱ δυνάμει φουγῶν.
*Esse in hoc solo ignem, multa a-
lia indicia afferunt. Nam et pe-
tras ostendunt asperas et exustas
circa Moasada; tum multis in
locis exesus cavernas, terram ci-
nerosam, picis guttas de petris
stillantes, ferventia non sine fa-
do odore flumina, et domicilia
sparsim eversa: quæ cuncta fi-
dem faciunt famæ apud indi-
genas vulgatae, XIII. olim in ea
regione habitata urbes; quarum
princeps Sodoma fuerit, cujus*

linum. ⁿ Circumcisionis vetustissimo mori tes-

ambitus etiam nunc ostenditur in LX. stadia patens; terra autem motibus, erumpente igne aquisque calidis et bituminosis, extitisse qui nunc est lacum, saxa concepit ignem, urbium absoeptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt derelictas.

^k Tacitum] Historiarum v. 7. *Haud procul inde campi, quos ferunt, olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactus arsisse: et manere vestigia, terramque, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenuis aut flore seu solitam in speciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt.*

^l Plinium] Is Asphaltiten describit, lib. v. cap. 16. et lib. xxxv. cap. 15.

^m Solinum] Cap. 35. edit. Salmasianæ: *Longo ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de caelo tactum testatur humus nigra et in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum alterum, alterum Gomorrhum; apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet specimen maturitatis, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecum favillaceam ambitus tantum extimæ cutis cohibet; quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, et fatiscit in vagum pulverem.*

ⁿ Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus] Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe, §. 104. *Μῦθοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰθίοπιοι καὶ Αἰθίοπις περιτέμ-*

*νοται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰθίοια. Φοίνικι δὲ, καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, καὶ ὅτοι ἰσχυροῦσι παρ' Αἰγυπτίων μιμηθῆναι. Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθίνου ποταμῶν, ἔ Μάκρωνις οἱ τῶσιν ἀστυγίταις ὄντις ἀπὸ Κόλχων φασὶ παρ' ἡμιμαθηθῆναι. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ περιτεμνόμενοι ἀνδράπων μῦθοι καὶ ὅτοι Αἰγυπτίοισι φαίνονται πασιόντις κατὰ τ' αὐτά. Αἰθῶν δὲ Αἰγυπτίων ἔ Αἰθίοπων ἢ ἔχου εἶπαι, ἐσώ-
τηροι παρὰ τῶν ἰσχυρῶν ἰξίμαδοι. Σοὶ ἀντίκου περιτεμνόμενοι Colchi et Ægyptii et Æthiopes. Phænices autem, et qui in Palæstina sunt Syri, fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse: Syri vero qui ad Thermodontem et Parthenium sunt amnem, et Macrones horum vicini a Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt, qui circumciduntur; faciuntque ea in re eadem quæ Ægyptii. De Æthiopicibus autem et Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquido dicere non possim. In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Judæos vere dicit Josephus, Antiquæ historiæ lib. viii. cap. 4. et contra Apionem priore libro, §. 22. De quibus Judæis Juvenalis, xiv. 99. præputia ponunt. Et Tacitus, H. v. 5. Circumcidere genitalia instituerunt, ut diversitate noscantur. Vide et Strabonem, l. xvii. p. 824. B. Tantum vero abest ut Judæi fassi sint unquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra aperte dicant Ægyptios ab Josepho*

timonium præbuerunt Herodotus, ° Diodorus, P Strabo, 9 Philo Byblius: præbent etiam nunc r ortæ ab Abrahamo gentes; non Hebræi tan-

didicisse circumcidi. Vide scriptorem Lexici Aruch, quem citat optime meritus de sacris literis Drusius, lib. vi. Præteritorum, ad 1 Corinth. vii. 17. Neque vero commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi, ut Judæis: quod vel Apionis hominis Ægyptii exemplo, apud Josephum, C. A. ii. 13. discas. Phœnicas Herodotus haud dubie per Idumæis dixit: ut et Aristophanes, Avibus, ver. 507. ubi Ægyptios et Phœnicas ψωλλὲς vocat. Ammonius de Verborum differentiis, ad vocem ἰδυμαῖοι: Ἰδυμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν ἔκ Ἰουδαίου, ἀλλὰ Φοινίκης καὶ Σύροι. *Idumæi non ab origine Judæi, sed Phœnicæ ac Syri. Æthiopes autem illi qui circumcisi sunt ex Cethuræ erant posteris, ut jam dicemus. Colchi et eorum vicini ex Decem sunt tribubus, quas transtulit Salmanasar. Inde in Thraciam quidam venerunt. Scholiastes ad Aristophanis Acharnenses, ver. 155. Ὀδομαντῶν. ἘΣτος Θερακικόν φασὶ δὲ αὐτὸς Ἰουδαίος εἶναι. Odomantrum. Gens est Thracia: dicuntur autem esse Judæi. Ubi Judæos intellige improprie Hebræos, ut sæpe. Ab Æthiopicibus trans Oceanum circumcisio venit in Novum Orbem, si vera sunt quæ de eo more reperto in variis ejus orbis locis narrantur. [Querunt Eruditi an*

apud Ægyptios citius, quam apud Hebræos, instituta sit Circumcisio; qua de re vide notata a nobis, ad Genes. xvii. 10. Clericus.]

° *Diodorus.*] Libro i. 55. de Colchis: Ὅσοι δὲ γίνεσθαι εὐχόμενοι εἶναι τὸ περιτομῆσαι τοὺς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς κατ' Ἀίγυπτον, διαμένοντες ἐν τοῖς ποταμοῖς ἀπείνοισι, καθάπερ καὶ ποταμὸς τῶν Ἰουδαίων. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quod circumcidentur et ipsi more Ægyptiorum; quorum mos in hac colonia mansit, ut et apud Judæos. Cum Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihilo magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis esse, quam, quod nos diximus, ab Hebræis. Idem, libro iii. 82. Troglodytas circumcisos narrant, Æthiopicum scilicet partem.*

P *Strabo*] Libro xvi. p. 776. A. de Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτομημένοι τινες, καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii. In eodem libro, p. 761. C. περιτομὰς tribuit Judæis.*

9 *Philo Byblius*] In fabula de Saturno, apud Eusebium, lib. i. cap. 10.

r *Ortæ ab Abrahamo gentes*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum, etiam Theodotus docuit, in Carmine de Judæis;

tum, sed ^s Idumæi, ^c Ismaëlitæ, ^u et alii. Abra-

unde hos versus nobis Eusebius dedit, lib. ix. Præparationis Evangelicæ, cap. xxii.

Ὁς πατὴρ Ἰησοῦ πατὴρ ἐξήγαγε
δὲ τὸν Ἀβραάμ.

Ἀβραάμ δὲ ἐβράβηκεν κίλισ' ἀ-
νέμω παντὶ ἐν οἴκῳ

Σάραν ἀποσυλῆσαι πόσθης ἀ-
περ ἢ ἰερίλισσιν.

Qui sanctum patriis Abraha-
mam eduxit ab oris,

Idem ipsum totamque domum
gentilitia ferro

Tegmina præcepit præcidere:
paruit ille.

^s Idumæi] Ab Esavo ita dicti, qui Οἰωνός Philoni Byblio, P. E. i. 10. Ei enim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐρυθραῖον transtulere, unde dictum mare Erythraeum: quippe eo usque pervenit vetus Esavi posteritumque ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modo dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut et Justinus Dialogo cum Tryphone, §. 28. et Epiphanius contra Ebionæos, t. i. p. 160. D. ed. Paris. 1622. Horum pars Homeritæ, quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

^c Ismaëlitæ] Circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Josephus, lib. i. capp. 12. et 13. Τίττειται δὲ παῖς ἑκατὶρον τῷ ἡμέτερῳ Ἰσραὴλ, ἐν ἡμέτερῳ μετ' ἡμετέραν ἡμέραν περιτίμνεται, καὶ ἐκείνῳ μετὰ τοσαύτης γενιᾶς Ἰσραὴλ ἔχουσιν οἱ Ἰσραὴλιν πατρίδας τὰς περιτομὰς.

Ἀραβίς δὲ μετὰ Ἰσραὴλ τρωμαϊδῶν πατρὸν Ἰσμαῆλος γὰρ ὁ κτίστης αὐτῶν τῷ Ἰσραὴλ, Ἀβραάμ γενόμενος ἐκ τῆς καλλικῆς, ἐν ἡμέτερῳ περιτίμνεται τῷ χροῖον. *Nascitur Abrahamo et Saræ anno sæculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium et decimum: nam princeps eorum generis Ismaëlius ea ætate circumcisus est, filius et ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ et apud Eusebium extat, lib. vi. cap. 11. et in collectione Græca cui φιλοκαλίας nomen, c. 22. Οὐκ εἰδ' ἴσως διηγήσονται αἰσῶσαι τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχιζῶν πάντων τοιάδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ἑκατὴμυρον αὐτὸς λαβῆναι περιτομὴν, ἀπερωτηριζομένους τὰ μέρη, ἢ ἐκκεμίνους, ἢ φλογμονῆ περιτισσομένους ἢ τραύμασι, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ ἰατρῶν διομίνους τῶν δὲ ἐν Ἰσμαελίταις τοῖς πατρὶ τῆν Ἀραβίαν τοιάδε, ὡς πάντας περιτισσομένους τρωμαϊδικαίταις. Τῦτο γὰρ ἰσχυροῦται περὶ αὐτῶν. *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Judæa nascuntur prope omnibus talem esse posituram siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera et inflammationes incurrere, ac medici ope egere simul atque vitæ limen intraverint: at Ismaëlitis, qui in Arabiis sunt, talem esse posituram.*

hami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi
consonans x extabat olim y apud Philonem By-

eiderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio et decimo. Id enim de istis proditum est. Hos Ismaëlitæ Epiphanius contra Ebionæos disputans explicat Sarracenos: recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, et ab eis accepere Turcæ.

¶ *Et alijs* Nempe illi a Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum, lib. i. cap. 16. quem et Eusebius adducit, Præparationis Evangelicæ lib. ix. cap. 20. Κλειδομήτης φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μαλχάς, ὁ ἰσραὴν τὰ πρὸς Ἰουδαίον, κατὰς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἰσραήλ ὁ νομαδίστης αὐτῶν ὅτι ἐκ Χιττοῦρας Ἀβραάμῃ ἐγένοντο παῖδες ἰκανοί· λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφίρ, Ἀσὺρ, Ἀφρά· καὶ ἀπὸ Ἀσὺρ τὴν Ἀσσυρίαν κληῖσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τι καὶ Ἀφίρ, πόλιν τι Ἀφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικῶν ὀνομασθῆναι· τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συγγραφεῖσαι ἐπὶ Λεβὴν καὶ Ἀνταίων γήματα δὲ τὴν Ἀφρα θυγατέρα Ἡρακλῖα γυνῆσαι νίαν ἔξ αὐτῆς Δίδωρον· τούτου δὲ γινῖσθαι Σοφῶνα, ἀφ' ἧ τὸς Βαζβάρης Σόφρακας κληῖσθαι. Cleodemus Propheta, Malchas dicitur, in libro de Judæis eadem dicit quæ Moses qui Judæis leges condidit: ex Chettura Abrahamo multos esse natos liberos; quorum tres ab ipso nominantur, Afer, Asur, Afra: ab Asur dictam Assyriam; ab alijs duobus, Afra

et Afer, urbem Afram terramque Africam: hos Herculi comilitones fuisse in Libyam et Antæum: Herculem autem, cum Afræ duxisset filiam, ex ea filium genuisse Dedorum nomine: ex hoc natum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos. Hic cætera nomina, exscriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi et Eusebii, quales habemus, codicibus congrunt: at Ἀφίρ haud dubie est qui Mosi רַעַד. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem, Phœnicem; cujus et Philo Byblius meminit, Eusebio citatus in dicto sæpe capite 10. libri primi Præparationis Evangelicæ. Is ipse est Hercules, cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino, cap. 18. commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afro- rum, circumcisionem acceperint; quam et Herodoti habuerunt tempore, et nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia retinent.

x *Extabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone*] Certe ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in Auctuario ad Emendationem temporum, p. 48. Est tamen cur de eo dubitem.

blium ex Sanchuniathone, ^z apud Berosum, ^a Hecatæum, ^b Damascenum, ^c Artapanum, Eu-

¹ *Apud Philonem Byblium*] Quousque fides possit haberi Sanchuniathoni Philonis nondum satis liquet. Fidem ejus admodum suspectam fecit vir doctissimus Hen. Dodwellus, in Dissertatione Anglica de Sanchuniathonis Phœnicia historia, edita Londini anno MDCLXXXI. Cujus argumentis hoc etiam addendum, quod in ejus fragmentis sit absurda quædam mistura Deorum Græciæ, Orienti primis temporibus ignotorum, cum Phœnicum Numinibus. Quod pluribus hic diducere non licet, per chartæ angustias. *Clericus.*

² *Apud Berosum*] Ejus verba servavit nobis Josephus, Antiquæ historiæ lib. i. cap. 8. *Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν διασέσθη γενεή, παρὰ Χαλδαίους τις ἦν δικαίος ἀπὸ μύγας, καὶ τὰ ἕρῳνα ἱερουργῶς. Post cataclysmum decima stirpe, apud Chaldæos vir extitit justus et eximius, interque cætera cælestium peritus. Hæc ad Abrahamum recte referri temporum ratio ostendit.*

^a *Hecatæum*] Is librum de Abrahamo scripsit, qui periit; sed extabat Josephi tempore. [Atqui sunt rationes suspicandi confictum hoc opus fuisse. Vide Vossium in Historicis Græciis, lib. i. cap. 10. *Cl.*]

^b *Damascenum*] Nicolaum illam virum illustrem, amicum et Augusto et Herodi; ejus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peiresii, in cuius morte et literæ et literati

omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Josephus dicto jam loco: Ἀβραάμης Ἰσααίλιος Δαμασκῶ, Ἰσηλὺς ἐν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς ὅπου Βαβυλώνης Χαλδαίων λεγομένης· μετ' ἃ πολλὸν δὲ χρόνος, μεταναστὰς καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας ἐν τῷ σφισίῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαναταίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν, μετακίησεν καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου πληθύναντες, πικρῶν ὢν ἐν ἰσχυρῶν λόγῳ διέξυμιν τὰ ἰσχυρόμυνα. Τῷ δὲ Ἀβραάμῳ ἴτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῶν τὸ ὄνομα δοξάζεται, καὶ κόμη ἀπ' αὐτοῦ δίδονται, Ἀβραάμῳ εἰρησὶς λεγομένη. *Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat ex ea regione quæ, supra Babylonem sita, Chaldæorum dicitur: at non multo post tempore, cum sua multitudine etiam hinc emigrans, pervenit in terram, quæ tunc Chanaanæ vocabatur, nunc Judæa dicitur; ubi et illi habitaverunt qui ab eo orti sunt plurimi, quorum res a libi memorabo. Abramæ autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstraturque vicus, qui ab eo dicitur Abramæ habitaculum.*

^c *Artapanum, Eusepolum, Demetrium*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore affert Eusebius in Præp. lib. ix. capp. 16, 17, 18, 21, 23. Loca sunt longiora, quam ut huc transcribam. Ante Eusebium nemo est, qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo structo,

poleum, Demetrium, partim et ^d apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: extat et nunc aliquid ^e apud Justinum ex Trogo Pompeio. ^f Apud eosdem ferme omnes extat et

de quo agitur, Gen. xxxv. venit fabula τῶν Βάσιυλιῶν, quam ex Philone Byblio habet Eusebius, lib. i. Præparat. cap. 10.

^d *Apud vetustissimum Orphicorum scriptorem*] Certe enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum, Strom. v. p. 259. ed. Sylburg. et Eusebium, libro xiii. cap. 12. legimus:

Ὁὐ γὰρ κίν τις Ἴδοι θνητῶν
μυρόπων κραινοντα,

Εἰ μὴ μυρογενῆς τις ἀπορρήξ
φύλα ἀναδιν

Χαλδαίων Ἴδρις γὰρ ἦν ἄστροιο
πορείης,

Καὶ σφαιρῆς κίνημα ἄμφι χθόνα
ὡς περιτίλλει

Κυκλοστρεῖς, ἰν Ἰσρατι, κατὰ
σφίστερον κνώδακα.

Nemo illum novit mortalia
cuncta regentem,

Unicus ille nisi Chaldæo sanguine cretus:

Norat enim Solis qua se astrum lege rotaret,

Et circum terram magnus se volveret orbis

Æqualisque teresque, intus sita circumplectens.

Ubi Abrahamus μυρογενῆς sic dicitur, ut apud Esaiam, li. 2.

ἮΠΝ, Ex cognitione autem siderum celebratus Abrahamus etiam Beroso, ut jam audivimus. Eupolemus, apud Eusebium, P. E. ix. 17. de eodem, Ὅν δὴ ἔ τὴν ἀστρολογίαν,

καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν εὐρύς. Hunc repertorem fuisse et scientiæ sideralis, et disciplinæ insuper Chaldaicæ. [Versus Orphicos vix serio citare ausim, cum ne Orpheus quidem umquam fuerit, et partim a Judæis, partim a Christianis, multa sint ei tributa, præter superstitiones nescio quæ ab Ethnico superstitione ficta. Vide G. J. Vossium de Poëtica, cap. xiii. Cl.]

^e *Apud Justinum ex Trogo Pompeio*] Lib. xxxvi. cap. 2. *Judæis origo Damascena, Syria nobilissima civitas. Post Abraham et Israël Reges fuere. Reges hos ut Nicolaus, sic Trogus Pompeius dixere; quod in suis familiis jus regium obtinuerint. Itaque et Χερσαὶ vocantur*, Psal. cv. 15.

^f *Apud eosdem ferme omnes extat et Mosis actorumque ejus memoria*] Vide Eusebium, dicto lib. ix. capp. 26, 27, 28. Quæ ex Tragico Judæo Eschiele ibidem citantur, vera sunt; et partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum, Strom. i. 23. qui ex mystarum libris affert Ægyptium a Mose verbis occisum: et ibidem ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non satis ex vero. Justinus ex Trogo Pompeio de Mose, xxxvi. 2. *Dux igitur exulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repe-*

Mosis actorumque ipsius memoria. § Nam et aqua extractum, et duas a Deo tabulas ei dadas, Orphica carmina diserte memorant. His ^h adde Polemonem, ⁱ et de exitu ex Ægypto

tentes armis Ægyptii domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses, Damascena antiqua patria repetita, Montem Sinan occupat: et quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est: is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis, et Sacerdos.

§ Nam et aqua extractum, et duas a Deo tabulas ei dadas Orphica carmina diserte memorant] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui, litera vicini admodum ductus mutata, pro eo, quod ex Aristobulo Eusebius, Præp. Evang. libro xiii. cap. 12. citat ΤΑΟΓΕΝΗΣ, legere nos jussit ΤΑΟΓΕΝΗΣ; ut versus sic habeant:

Ὡς λόγος ἀρχαίον, ὡς ὕδατος δὴναξιν,

Ἐκ Θιόδωρον γλώσσοισι λαβὼν
κατὰ δὴπλῆκα δισμῶν.

Ut veterum fama est, ut jussit
flumine natus,

Dona Dei tabulas geminas
quæ sensibus hausit.

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum; postquam dixerat unum Deum esse colendum, rerum omnium artificem ac moderatorem.

^h Adde Polemonem] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphani; qua de re vide utilissimum Viri Cl. Gerardi Voësi de Græcis historicis librum.

Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait; qui idem liber est, quem Ἑλλαδινὸν vocat Athenæus, xi. 8. et xiii. 8. Sunt autem ejus hæc verba: Ἐστὶ Ἀπιδὸς τῷ Φαραύῳ μείρα τῷ Αἰγυπτίων στρατῷ ἔξισιον Αἰγύπτου, εἰ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένη Συρία, ἢ πῶρῳ Ἀραβίας, φησὶν. Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaruntque illi in ea Syria quæ Palæstina dicitur, ab Arabia non longe. Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africanus servavit in Chronicis Eusebius, p. 25.

ⁱ Et de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone] Loca sunt apud Josephum, contra Apionem, i. 26, 32, 34. plena mendaciis, utpote perfecta a gente semper Judæis infestissima; unde et sua hausit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus inter se collatis Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastorem egisse vitam: sed operis postea servilibus pressos exiisse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus, Mose duce; perque Arabum terras postremo pervenisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his quæ huic historiæ aspersere mendaciis scripto-

non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet, Mosem (ⁱ qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed et plurimas gentes alias, ^k Idumæos, ^l Arabas, ^m Phœnicas) vel de Mundi ortu et rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterem atque communem; vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis et ⁿ Diodorus Si-

res Ægyptii inter se, quidem et secum singuli pugnent, quotque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

ⁱ Qui non Ægyptios tantum hostes habebat] A quibus cum vi abscesserant: quorum instituta resciderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione: ac Josephum in utroque contra Apionem libro.

^k Idumæos] Hæredes veteris odii inter Jacobum et Esavum; ad quod nova accessit causa, cum Hebræis Idumæi transitum negarunt, Num. xx. 14. et seqq.

^l Arabas] Illos scilicet ab Ismaële ortos.

^m Phœnicas] Cananæos scilicet vicinasque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

ⁿ Diodorus Siculus] Is, libro i. 94. agens de iis, qui Deos auctores suis legibus inscripserint, addit: *παρά 'Ιουδαίους ἢ Μωσῆν τὸν 'Ιάω καταλέγουσι Θεόν. Ut Moses, qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.*

Ubi 'Iáω est ייאו; quod eodem modo extulere et oracula, et Orphica antiquis memorata, et hæretici Basilidiani, alique Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio, P. E. i. 9. discimus, extulere, 'Ιεωά: alii 'Iαὺ, ut, Strom. v. 6. apud Elementem Alexandrinum est: Samaritani 'Iαλα, ut apud Theodoretum, Quæst. xv. in Exod. legimus. Nimirum Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales; unde in propriis nominibus Veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τῷ ὄντος significationem vere dictum Philoni, de Vita Mosis, p. 476. E. Præter Diodorum qui Mosis memi-

culus, et ° Strabo, P et Plinius, 9 TÁCITUS quoque, 1 et post eos Dionysius Longinus de ser-

nerint, Parænesis ad Græcos, quæ Justino ascribitur, nominat, §. 9. Polemonem, Apionem, Ptolemæum Mendesium, Hellenicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhystorem: quosdam horum et Cyrillus, contra Julianum, libro i. p. 15. C. [De nominis ἱερωτικῆ vera prolatione et significato pluribus egimus ad Exodum, cap. vi. 3. Cl.]

• *Et Strabo*] Locus est libro ejus xvi. p. 760. D. ubi, quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus; ut ex Josepho, C. A. i. 26. apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens: *Συνεῖραν αὐτῷ πολλὰ τιμῶντες τὸ θεῖον. Ἐφ' ἧς ἰσίνους ἔϊδιδασκον, ὡς ἐκ ἑσθῆς φρονέουσιν αὐτὸν ἀγνώσκοντες, θεοῖς ἰσχυροῦντες καὶ βροτῶντας τὸ θεῖον ἢ οἱ Λίτους· ἐκ τῶν δὲ ἕδ' οἱ Ἕλληνας, ἀνθρωποκρίτους τυποῦντες. Εἴη γὰρ ἐν τούτῳ μόνον θεῖος τὸ περιέχον ἡμᾶς ἀπαντας καὶ γῆν καὶ θάλασσαν, ὃ καλύμειν ἕρμανὸν καὶ κόσμον καὶ τὰν τῶν ὄντων φύσιν. Τότε τίς ἐν αἰείῳ πλάττειν θαμβήσεται, ὡς ἔχον, ἰμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῶν; ἀλλ' ἰπὸν θεῷ πᾶσαν ἑσπεροποιῶν τιμῶν ἀφορισάσας καὶ σκεπὸν ἀξέμελον τιμῶν ἰδὲς χωρὶς. Cum illo discesserunt multi, divinum in honore habentes. Affirmabat ille docebatque, non recte sentire Ægyptios, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent: sed nec Afros: nec Græcos, qui huma-*

nas. Nihil aliud esse Deum, quam unum illud, quod nos cunctos terramque et mare contineret, quod cælum dicimus et mundum rerumque naturam. Huic, aiebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effigione; sed, structo templo inque eo adyto quam magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum. Addit viris id persuasum. Addit instituta ab eo sacra et ritus nec impensis gravia, nec lymphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: et, cum ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina; divina vero efficacius.

• *Et Plinius*] Libro xxx. c. 1. *Est et alia magices factio a Mose.* Juvenalis, xiv. 101.

Judaicum ediscunt et servant et metuunt jus,

Tradidit arcano quodcumque volumine Moses.

• *Tacitus quoque*] Histor. v. 3. ubi, contra Ægyptiorum fabulas, *Unus exulium dicitur.*

• *Et post eos Dionysius Longinus*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris, gratus Zenobiz Palmyrenorum Reginz. Is in libro de sublimi dicendi genere, cum dixisset de Deo loquentes curare debere ut eum nobis magnum sincerumque et impermistum exhibeant, addit: *Τάβη καὶ ἰ*

monis sublimitate; Jamnis autem et Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, ^s præter Thalmudicos ^t Plinius et ^u Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ ac rituum ^x tum alibi

τῶν Ἰουδαίων θεομαθίας, ἔχ' ὁ
 εὐχὰν ἀπὸ, ἰαυδὴ τῆν τῷ Θεῷ
 δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἰχώρησι
 κἀξίφηνι, εὐδὸς ἐν τῇ ἰστέλῃ
 γράψας τῶν νόμων ἴσται ὁ Θεὸς,
 φησί: τί; Γινώσκω φῶς ἔ ἰγι-
 νιστο. Γινώσκω γῆ καὶ ἰγίνιστο.
 Sic egit et is qui Judæis leges
 condidit, vir minime vulgaris
 ingenii, ut qui Dei potestatem
 digne et conceperit et elocutus
 fuerit, statim in principio legum
 hæc scribens: Dixit, ait, Deus:
 Quid? Fiat lux: et facta est.
 Fiat terra: et facta est. Chal-
 cidius multa ex Mose habet,
 et de eo, p. 372. sic loquitur:
 Sapientissimus Moses, non
 humana facundia, sed divina,
 ut ferunt, inspiratione vegeta-
 tus. [Serius vixit Longinus,
 quam ut ejus auctoritate niti
 possimus, præterquam quod ab
 Epistolis fuit Zenobiæ, mulieri
 Judææ. Cl.]

^s Præter Thalmudicos] In
 Gemara, titulo de Oblationi-
 bus, cap. Omnes oblationes
 Synagogæ. Adde Tanchuma
 sive Ilmedenu. Dicuntur ibi
 principes Magorum Pharaonis,
 et colloquium eorum cum
 Mose refertur. Accedat Numenius,
 lib. iii. de Judæis.
 Verba ejus profert Eusebius,
 lib. ix. cap. 8. τὰ δ' ἐξῆς
 Ἰαμβλῆς ἔ Μάμβρης Αἰγύπτῳ ἰερο-
 γραμματεῦς, ἀνδρας ἄδελφους ἡστούς
 μαγιστῶν κριθίντας εἶναι, ἐπὶ Ἰου-
 δαίων ἐξελαινομένων ἐξ Αἰγύπτου.
 Μουσίου γῆν τῷ Ἰουδαίῳ ἐξηγη-

σαμίῳ, ἀνδρὶ γινώσκοντι Θεῷ εὐ-
 χασθῆναι δυνατοτάτω, οἱ παραστῆ-
 ναι ἀξιομαθίας ὑπὸ τῷ πλάθῳ
 τῷ τῶν Αἰγυπτίων, ἔτσι ἄουρ
 τῶν ἐν συμφερῶν, ἄς ὁ Μουσίου
 ἰσῆγι τῇ Αἰγύπτῳ, τὰς ναυπη-
 γάτας αὐτῶν ἰαυλοῦσθαι ἀφθῆ-
 σαι δυνατοί. Deinceps vero
 Jamnes et Mambres sacerdotum
 scribæ Ægyptii, magicis artibus
 præstare crediti, quo tempore
 exacti sunt ex Ægypto Judæi:
 nam qui ab omni Ægyptiorum
 multitudine electi sunt, ut Musæo
 resisterent Judæorum duci,
 viro precibus apud Deum poten-
 tissimo, hi fuerunt: ac gravissimas
 calamitates, a Musæo in Ægyptum
 invecas, coram omnibus depel-
 lere quiverunt. Ubi Mosem
 voce vicina et Græcis usitata
 Musæum vocat, sicut alii Je-
 sum Jasona, Saulum Paulum.
 Ad eundem Numenii locum
 nos remittit Origenes, adversus
 Celsum iv. §. 51. Artapanus,
 apud eundem Eusebium, lib.
 ix. cap. 27. hos vocat τὰς ἰ-
 ραῖς ὑπὲρ Μίμφου, Sacerdotes su-
 pra Memphim; quibus a rege
 ait mortem indictam, ni paria
 Mosi patrarent.

^t Plinius] Dicto jam loco.

^u Apuleius] Apologetico secundo, p. 820.

^x Tum alibi nonnulla estant] Ut apud Strabonem, lib. xvi. p. 760. D. Tacitum, Hist. v. 4. Theophrastum productum a Porphyrio de non edendis animalibus secundo, §. 26. ubi

nonnulla extant, y tum apud Pythagoricos plurima. z Veteribus Judæis insigne et religionis

de sacerdotibus et holocaustis; et quarto ejusdem operis, ubi, §. 14. de vetitis edi tum piscibus, tum animantibus aliis. Vide et Hecatæi locum, apud Josephum, primo contra Apionem, §. 22. et apud Eusebium, in Præparat. lib. ix. cap. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justinii Tacitique historia: de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, xiv. 98. Plutarchum, Sympos. iv. c. 5. Macrobius ex antiquis. Apud Plutarchum dicto loco et Levitas et *συνασηγίαι* reperies.

y Tum apud Pythagoricos plurima] Hermippus vita Pythagoræ, citatus ab Josepho, adversus Apionem i. 22. Ταῦτα δ' Ἰσραῆτι καὶ Ἰλίου, τὰς Ἰουδαίων ἔθρακων δόξας μιμύμενος καὶ μετασφῆρον εἰς ἑαυτὸν ἄληθῶς γὰρ ὁ ἀπὸρ ἑαυτὸς πολλὰ τῶν παρὰ Ἰουδαίους νομίμων εἰς τὴν αὐτῷ μετέστηκεν φιλοσοφίαν. Hæc faciebat dicebatque, Judæorum ac Thracum opiniones imitans et sibi vindicans: vere enim vir ille multa Judæorum instituta in suam philosophiam transtulit. Τὸ Συνασηγίαι ἐπιχρησάτω, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, p. 298. ed. Lutet. 1585. Porphyrius, epistola ad Anebonem, §. 26. et Ælianus, V. H. lib. iv. cap. 17. id est ex Levit. vii. 15. Deut. xiv. 21. Θεῶν εἰκόνας ἐν ἑκκευαλλίοις μὴ φορεῖν, Deorum imagines in annulis non

ferre, ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium, Hortatione ad Philosophiam, §. 42. et apud Diogenem Laërtium, viii. 17. id est ex Decalogi est præcepto secundo. Quod non possuisti ne tollas, inter Judaica ponit Josephus, contra Apionem libro altero; inter Pythagorica Philostratus. Jamblichus, Vit. Pythag. §. 99. Ἡμῶν φύσιν ἐὶ Ἰγκραστοὺς μὴτι βλάπτειν, μὴτι φθείρει. Arbor vitis et frugifera ne corrumpatur, neve ei noceatur: ex Deut. xx. 19. Non transeundum locum ubi asinus in genua sederit, Pythagoræ tribuit is quem dixi Hermippus; origo ex historia, quæ est Num. xxii. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumpsisse agnoscebat Porphyrius; ut Theodoretus notat, sermone contra Græcos 1. p. 6. partem eorum videbis in Preparatione Eusebii. [Vereor tamen ne Hermippus, aut Josephus, pro Judæis debuerint dicere *Idæos*, hoc est, sacerdotes Jovis Idæi, in Creta; quos invisit Pythagoras. Vide quæ de iis collegit Joan. Marshamus ad Sæc. x. rerum Ægyptiacarum. Clericus.]

z Veteribus Judæis insigne et religionis et justitiæ testimonium perhibent et Strabo, et ex Trogo Justinus] Strabo quidem, lib. xvi. post Mosis historiam, p. 761. C. Οἱ δὲ διαδιχόμενοι χρόνους μὲν τινὰς ἐν ταῖς αὐταῖς δόξασιν, δικαιοπραγῆντας καὶ εὐσεβεῖς ὡς ἄληθῶς ὄντες. Successores vero

et justitiæ testimonium perhibent et Strabo, et ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua aliisque aut reperiuntur aut reperta olim sunt Hebræorum libris consentientia, afferre ne opus quidem sit; cum, qui Mosi fidem habeat, (quæ, nisi inverecunde admodum, negari ei non potest,) is omnino crediturus sit eximia olim prodigia a Deo edita: quod hic præcipue spectamus. Posteriorum vero temporum miracula, puta ^a Eliæ, Elisæi, et aliorum, eo minus conficta censi debent; quod illis temporibus et innotuisset jam magis Judæa, et ob diversitatem religionis in magno esset odio vicinorum, quibus facillimum fuisset refellere nascentem mendacii famam. Jonæ historia, qui triduo intra cetum fuerit, ^b est apud Lycophro-

ad aliquod tempus in iisdem institutis mansere, justî vereque religiosi. Idem, paulo ante, eos qui Mosi crediderant ait fuisse τιμώμενους τὸ θεῖον, Dei reverentes, et ἐβγνόμενους, æqui amantes. Justinus vero sic, lib. xxxvi. cap. 2. Quorum (Regum scilicet et Sacerdotum) justitia religione permixta, incredibile quantum coaluere. Aristoteles quoque magnum sapientiae et eruditionis testimonium Judæo, quem viderat, præbuit; Clearcho teste, libro secundo de Somno, quem exscripsit Josephus, C. A. i. 22. Tacitus inter multa falsa hoc vere, coli ab Judæis summum illud et æternum, neque mutabile, neque interituum: id est,

Deum, ut de iisdem Judæis agens Dio Cassius, xxxvii. 17. loquitur, ἀβήτην καὶ ἀδιήν, qui nec voce exprimi, nec a nobis conspici possit.

^a Eliæ] De cujus Prophecia Eupolemo scriptum librum dicit Eusebius, Præp. lib. ix. cap. 30. Ejusdem locum de Jeremiæ Propheciis profert eodem libro Eusebius, cap. xxxix.

^b Est apud Lycophronem] Versus hi sunt:

Τρισημίσι λίοντες, ὅν ποτε
γνάθους

Τριτανοὺς ἡμάλασι πάρχαρος
κύων

Ἔμπερους δὲ δαισιρὸς ἠπάτω
φλαυδίμους

Τινδῶν λίθηντες, ἀφλόγους ἐπ'
ισχάρευς

nem et Æneam Gazæum: nisi quod subjectum est nomen Herculis; in cujus claritatem referri solitum quicquid ubique magnificum esset, ^c notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus quam Christianorum hostem, historiæ evidentia coëgit fateri, et ^d viros divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos, et ^e ad Mosis atque Eliæ sacrificia ignem cœlitus delapsum. Ac sane notandum in hac parte

Συμφογγυς ἰθάλας καδύνας
πίδα.

*Tritosperi leonis, olim quem
suis*

*Malis voravit sava Tritonus
canis;*

*Cum vitus intra, ceu coquus,
versans jecur*

*Imo lebetis in sine ignibus
foco*

*Sudore totum per caput ma-
desceret.*

Ad quem locum, ver. 33. Tzetzes: Διὰ τὸ ἐν τῷ κίτῳ τρεῖς ἡμίρας ποιῆσαι. Quia per triduum intra cetum fuit. Æneas Gazæus, Theophrasto, p. 26. ed. Gesneri, 1559. Ἰσως ἔστι Ἡρακλῆς ἄδικαι, διαφραγίσις ἀντὶ τοῦ τοῦ νιδὸς ἐφ' ἧς ἰσάται, ἀπὸ κήρυκος κατασπασθῆναι ἔτι διασώζουσαι. Sicut Hercules narratur, fracta qua vehebatur nave, a ceto voratus et incolomis factus.

^c Notatum Tacito] Germ. 34. et Servio, ad Æn. viii. 564, 203. tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

^d Vires divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos] Libro iii. p. 106. C. apud Cyrillum.

* Ad Mosis atque Eliæ sacrificia ignem cœlitus delapsum] Julianus, in libro Cyrilli decimo, p. 343. C. Προσάγει δὲ ἱερῆα βωμῶν ἔτι δύνῃ παρετήσασαι. Πῦρ γὰρ, φησὶν, ἐκ αἰθέρων, ἄσπερος ἐστὶ Μωϋσέως, τὰς θυρίας ἀναλίθων. Ἀπῶλε τὸν ἐπὶ Μωϋσέως ἕβητον, ἔτι ἐπὶ Ἡλίῳ τῷ Θεσβίτῳ πάλιν μὲν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου. Aris admovere victimas et sacrificare diffugitis. Nempe, ait, quod ignis de caelo non descendat, ut Mosis tempore, et victimas consumat. Atque id semel tantum accidit sub Mose, et subito post tempore cum viveret Elias Thebæita. Vide et sequentia de igne cœlesti. Cyprianus, Testimoniorum iii. 101. Item in sacrificiis quæcunque accepta habebat Deus, descendebat ignis de caelo qui sacrificata consumeret. Menander autem in Phœnicum historia memineral summæ illius siccitatis, quæ Elias florente contigit, id est, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Iosephum, Antiquæ historiae lib. viii. cap. 7.

est, non modo ^f supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus falso sibi arrogarent; sed ^g plurimos reges, qui auctoritatem sibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditissimos, ^h qualis Esdras atque alii, nunquam ausos eum sibi honorem arrogare, ⁱ nec aliquot sæculis quenquam ante Jesu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in asseveratione prodigii quasi perpetui ac publici, id est, ^k oraculi

^f *Supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus sibi falso arrogarent*] Deut. xiii. 5. xviii. v. et seqq.

^g *Plurimos reges*] Nemo id ausus post Davidem.

^h *Qualis Esdras*] Ad illa tempora ascribere solent Hebræi: *Hactenus Prophetæ; jam interpretantur Sapientes.*

ⁱ *Nec aliquot sæculis quenquam ante Jesu tempora*] Itaque libro 2. Maccab. iv. 46. legimus contaminati altaris lapides sepositos seorsim, *μήχρη τῷ παραγεννηθῆναι προφήτην τῷ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν, donec veniret Propheta qui de iis responderet.* Ejusdem libri c. ix. 27. *Καὶ ἐγένετο θλίψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἥτις ἔκ ἐγένετο ἀφ' ἧς ἡμεῖς ἐκ ὠφθῆ προφῆτης αὐτοῖς. Facta est tribulatio magna in Israël, quæ non est facta a qua die non est visus Propheta eis.* Idem legis in Thalmude, titulo de Synedrio.

^k *Oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat*] Vide Exodi xxviii. 30. Levit. viii. 8. Num. xxvii. 21. Deut. xxxiii. 8. 1 Sam. xxi. 2. xxii. 10, 13, 15. xxiii. 2, 4, 6, 9, 10, 11, 12. xxviii. 6. Adde Nehemiam, vii. 65. Adde Josephum, lib. iii. 9. Hoc est *ἱερωτάμα δῆλον* apud Sirachidem, xxxiii. 8. Nam vox *δῆλα* proprie respondet Hebræo *דָּלוּל*; atque ita vertunt LXX. dictis locis, Num. xxvii. 21. 1 Sam. xxviii. 6. et alibi *δῆλωσιν*, ut Exodi xxviii. 30. Levit. viii. 8. *דָּלוּל* vero iidem vertunt *ἀλάθειαν*. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus, lib. i. 48. in rebus Ægyptiorum describit *ἀρχιδικαστήν ἔχοντα τὴν ἀλάθειαν ἐρητημίην ἐκ τοῦ τραχήλου, συνισμὸν δικαστικῆν qui haberet de collo pendentem veritatem.* Atque iterum postea, §. 75. *Συντάξις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τῷ βασιλεῖς τοῖς μὲν δικασταῖς ἰκανῶς περὶ*

ejus, quod ex pectorali summi Pontificis ¹effulgebat; quod durasse ad excidium usque templi primi tam firme a Judæis omnibus semper creditum est, ut necesse omnino sit eorum majores id habuisse compertissimum.

§. XVII. *Probatur idem, quod supra, ex prædictionibus:*

Huic ex miraculis argumento affine est alterum, ad probandam Dei providentiam non minus efficac, ex prædictionibus rerum futurarum; quæ apud Hebræos plurimæ extant, et

διαφορῆν ἰχρηγῦντο τῷ δ' ἀρχιδικαστῇ παραπλήσει. Ἐφόρει δ' ἄσος περὶ τὸν τραχήλον ἐν χρυσῆς ἀλύσις ἡγετημίον ζωδίων τῶν πελυτιλῶν λίθων, ὃ προσωγύριον ἀλάθιαν τῶν δ' ἀμφιβητήσιον ἤρχοντο, ἰτιδαὶ τῆν τῆς ἀλαθίας σιμόνα ὃ ἀρχιδικαστῆς προσθῦτο. Salaria ad victum resque alius necessarias a Rege judicibus præbebantur: amplissima autem summojudici. Gestabat is de collo pendens ex aurea catena simulacrum e pretiosis lapidibus, cui nomen Veritas: causæ autem dictio tunc incipiebat, cum hoc Veritatis simulacrum sibi summus iudex attasset. Ælianus, Variæ Historiæ lib. xiv. cap. 34. Διασφαλὲν τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἰγυπτίους ἡρεῖς ἴσαν ἢ δὲ τῶν ἄρχων ὃ πρωτότατος, ἢ ἰδικάζων ἄσαντας. Ἴδου δὲ αὐτῶν ἴσαι δικασίαντος ἀνθρώπων καὶ ἀφιδίγατον εἴχετ δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐν σαρφίει λίθῳ, καὶ ἰσα-

λύτο τὸ ἄγαλμα ἀλάθια. Apud Ægyptios qui judicabant, sacerdotes olim erant: eorumque princeps, qui ætate anteibat cæteros: is in omnes jus dicebat: cum vero esse oportebat omnia et justissimum et porcentem nemini: gerebat autem de collo imaginem ex sapphiro, eaque imago Veritas dicebatur. Gemma Babylonica, cap. 1. codicis Joma, ait, in secundo Templo defuisse quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio et Cherubim, ignem cælitus lapsam, Schecina, Spiritum sanctum, Urin et Thummim.

¹ Effulgebat] Est hæc conjectura Rabbiorum, nullis Scripturæ verbis nixa. Credibilis multo est, Sacerdotem ipsum oracula ore protulisse. Vide notata a nobis ad Exod. xxviii. 30. Num. xxvii. :21. Clericus.

apertissimæ: ^m ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de excindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, ⁿ trecentis et amplius annis priusquam res eveniret. Sic ^o Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia: exitus obsidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt, ab Jeremia: ^p a Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas, ^q inde ad Alexandrum Macedonem; ^r cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, et Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus, ^s maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset, adeo perspicue, ^t ut Porphyrius, qui historias Græ-

^m *Ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret*] Confer Josuæ vi. 26. cum 1 Reg. xvi. 34.

ⁿ *Trecentis et amplius annis*] cccclxi. ut Josephus, putat, Antiquæ historiæ lib. 8. c. 5.

^o *Cyri quoque nomen ipsum ac res—ab Esaia: exitus—ab Jeremia*] Es. capp. xlv. xlv. Jer. capp. xxxvii. xxxviii. Implementum vide capp. xxxix. et lii. Et prophetiæ et implementi testimonium ex Eupolemo affert Eusebius, Præparat. lib. ix. cap. 39.

^p *A Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas*] Daniel. ii. 32, 39. v. 28. vii. 5. viii. 3, 20. x. 20. xi. 2.

^q *Inde ad Alexandrum Macedonem*] Dicto cap. ii. 32 et 39. vii. 6. viii. 5, 6, 7, 8, 21. x. 20. xi. 3, 4.

^r *Cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, et Seleucidæ*] Capp. ii. 33, 40. vii. 7, 19, 23, 24. viii. 22. xi. 5—20.

^s *Maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset*] vii. 8, 11, 20, 24, 25. viii. 9—14, 23—26. xi. 21—45. xii. 1—3, 11. Hæc loca sicut nos exponunt Josephus, lib. x. cap. 12. xii. cap. 11. et de Bello Judaico, lib. i. cap. 1. Chrysostomus, ii. adversus Judæos, t. vi. p. 380. 31. Josephi utens testimonio: et Polychronius, p. 111. seqq. in fragmentis Græcorum Patrum ad calcem Latine versionis Commentarii in Daniele H. Broughtoni adjectis, ed. Basil. 1599. Græcorumque alii.

^t *Ut Porphyrius &c.*] Vide Hieronymum passim ad Danielelem.

cas suo adhuc tempore extantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine extant et pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto quod dicimus magis unquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his possunt oracula plurima et clarissima ^u apud Mexicanos et Peruanos; quæ Hispanorum in eas terras adventum, et secuturas inde calamitates prædixerunt.

Argumentis aliis.

* Referri huc possunt et somnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui et in se et in causis suis somniantibus erant plane incogniti, ut ad casum aut causas naturales referri, nisi inverecunde, non possint; cujus ge-

^u *Apud Mexicanos et Peruanos*] Mira sane sunt quæ de istis oraculis referunt [Garcilazzo de la Vega. *Cl.*] Inca, Acosta, Herrera, alii. Vide et Petrum Ciezam, tomo ii. rerum Indicarum.

* *Referti, &c.*] Quæ hic habentur non tam probant Deum esse, qui curet res humanas, quam rebus humanis interesse potentiores hominibus naturas inconspicuas: quod tamen qui credunt, facile

etiam Deum esse credunt. Necessæ alioqui non est omnia, quæ sunt præter ordinem naturæ, Deo ipsi tribui; quasi per se omnia faceret, quæ ab hominibus, aut vi rerum corporearum, fieri nequeunt. Vix etiam ausim historiolas de Spectris in re tam seria adferre; cum suspectæ omnino sint, nisi iis qui omnia credere parati sunt. Illa etiam per ignem sumpta experimenta incertissima sunt. *Clericus.*

neris illustria exempla ex probatissimis scriptoribus y libro de anima Tertullianus congregavit: et z spectra, non visa tantum, sed et loqui audita; tradentibus hæc historicorum etiam illis qui a superstitiosa credulitate absunt longissime, et nostri quoque ævi testibus qui in Sina quique in Mexicana et aliis Americæ partibus vixere. Neque spernenda publica illa a ad tac-

y *Libro de anima Tertullianus*] Cap. xlvi. ubi notabilia refert somnia Astyagis, Philippi Macedonis, Himerææ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni, Cleonymi Pyctæ, Sophoclis, Neoptolemi tragædi. Habes quædam horum et apud Val. Max. lib. i. cap. 7. præterea Calpurniæ de Cesare, P. Decii et T. Manlii Consulium, T. Atinii, M. Tullii in exilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Croesi, matris Dionysii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Cassii Parmensis, Ateri Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Atheniensis, Arcadis cujusdam. Sunt et notabilia apud Ciceronem, de Divinatione, i. 22. seqq. nec indignum memoratu quod Plinius habet, lib. xxv. cap. 2. de matre in Lacetania militantis. Adde illa Antigoni, et Ertuculis qui Osmanidarum generis auctor, in Monitis Lipsianis, lib. i. cap. 5. mon. 5. et alia quæ collegit vir

magnæ diligentia Theodorus Zuingerus, Voluminis V. libro iv. titulo de Insomniis, p. 1368.

z *Spectra, non visa tantum, sed et loqui audita*] Vide Plutarchum, vita Dionis, p. 958. D. et Bruti, p. 1000. F. et de eodem Bruto Appianum, Civilium quarto, p. 668. B. ed. Paris. 1592. et Florum, lib. iv. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo, Annalium xi. 21. quæ eadem historia est in Epistola Plinii xxvii. libri vii. simul cum altera, de eo quod vidit Athenis philosophus sapiens et intrepidus Athenodorus. Vide et quæ apud Valerium Maximum, lib. i. cap. 8. præsertim de Cassio homine Epicureo exterrito ad conspectum Cæsaris a se occisi; et apud Lipsium, Monitorum lib. i. cap. v. mon. 5. Multas historias tales congregavit Chrysippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius secundo libro de Animarum immortalitate; memorante Origene, contra Celsum quinto, §. 57.

a *Ad tactum ignitorum vomer-*

tum ignitorum vomerum innocentiae examina; quorum tot Germanicarum nationum historiae, ipsaeque leges meminerunt.

§. XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conspiciantur:*

Nec est quod quisquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conspici, nec audiri tales praedictiones. Satis enim est ad probationem divinae providentiae, factum id esse aliquando; qua semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere a talibus, quam olim ea usurpaverit. Neque vero aequum fuit, leges universo datas, de rerum cursu naturali et futurorum incertitudine, temere aut semper excedi; sed tum

rum innocentiae examina] Vide testimonia hac de re congesta a Francisco Jureto, ad epistolam Ivoonis Episcopi Carnutensis 74. Quam autem id antiquum sit, docet Sophocles Antigone, ver. 270. ubi sic Thebanus de se et sociis loquitur:

Ἦμῶν δ' Ἰταμοὶ καὶ μῦθοι, αἰ-
ρεῖν χρῆσθαι,
καὶ πῶς διέγραυ, ἃ Διὸς ἐκ-
νομιστῶν,
Τὸ μᾶτι δρᾶσαι, μᾶτι τῶ ἔν-
υθίω.

*In hoc parati tangere arden-
tes sumus*

*Maurus, per ignes ire, jurare
aut Deos,*

*Nos hujus esse nec reos, nec
conscios.*

Docet et, ex iis quae in luco Feroniae apud Soracte olim spectata ferunt, Strabo, lib. v. p. 226. C. Plinius, Hist. natur. lib. vii. cap. 2. et ad Virgilium, xi. 787. Æneidos, Servius. His naturae ordinem egressis addi posse arbitror quae contra telorum jactus tutandis corporibus usurpari videmus. Vide et, de iis qui execta ob religionem lingua locuti, testes certissimos Justinianum, l. *Quas Gratias*. lib. i. cap. 27. *de Officio Praefecti praetorio Africae*; Procopium, *Vandalicorum* i. cap. 8. Victorem Uticensis, libro de *Persecutionibus*, i. 6. Æneam Gazæum, Theophrasto, p. 48.

demum, cum digna incidisset causa: ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo id est in Judæa residebat, et adversus circumfusam impietatem novis subinde præsiidiis muniendus erat; aut cum Christiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primum spargi debuit.

§. XIX. *Et quod tanta sit scelerum licentiâ:*

Solent nonnulli ut de divina providentia dubitent moveri, conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, si qua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio: cum hominem Deus condidisset liberum ad bene maleque agendum, sibi reservata bonitate plane necessaria atque immutabili; ^b æquum haud

^b *Æquum haud fuisse, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium] Tertullianus, adversus Marcionem, ii. 6, 7. Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi; ut sui dominus constanter occurreret, et bono sponte servando, et malo sponte vitando. Quoniam et alias positum hominem sub judicio Dei oportebat justum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet: cæterum nec boni nec mali merces jure pensaretur ei, qui*

aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc et lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem, de obsequio sponte præstando, vel transgressione sponte committenda: ita in utramque exitum libertas patuit arbitrii. Mox: Igitur consequens erat, uti Deus secederet a libertate semel concessa homini, id est, contineret in semetipso et præscientiam et præpotentiam suam; per quas intercessisse potuisset, quominus homo, male libertate sua

fuisse, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum, quæcunque sunt impediendi rationes cum libertate data non pugnant, ut legis constitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam et promissis, earum nulla a Deo prætermittitur. Sed nec malitiæ effectus sinit, quo possent, evagari: unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur scelera, non carent interim suo fructu; cum adhibeantur, ut attingere supra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus sceleratos, aut ad corrigendos qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximium patientiæ atque constantiæ ab his qui magnos in virtute profectus fecerunt. ^c Postremo et ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, pœnas eorum cum temporis usura solent solvere; ut de iis fiat quod Deus voluit, qui fecerunt quod Deus noluit.

frui aggressus, in periculum laboretur. Si enim intercessisset, reacidisset arbitrii libertatem, quam ratione et bonitate permiseras. Tractat hoc ipsum erudite, ut solet, Origenes, quarto contra Celsum, §. 8. ubi hoc inter alia: Ἀριστὶς τὰν ἀνίλης

εὐδὲ ἰκύνειον, ἀνίλης αὐτῆς ἢ τὴν ἕσιν. Virtuti humanæ si auferas libertatem, ipsam ejus naturam sustuleris.

^c Postremo] De hac tota re vide notata ad §. viii. Clericus.

§. XX. *Sæpe ita ut opprimantur boni.*

Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, et (quod multos infirmos solet offendere) boni quidam malorum violentia oppressi non vitam modo agunt ærumnosam, sed et mortem sæpe subeunt, et quidem infamem; non ideo mox tollenda est a rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius ^d cum sapientissimis viris ita colligendum est :

§. XXI. *Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus :*

Cum Deus curet actiones justusque sit, et ita interim fiant, expectandum est aliquod post hanc vitam iudicium; ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat. ° Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est.

^d *Cum sapientissimis viris]* Ut Stoicis; de quorum sententia vide Senecam in libro de Providentia, et M. Ant. Mureti ad eum præfationem. Adi et Dissertationes Arrianeas Epiceteti. *Clericus.*

° *Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est]* Qui ar-

gumentum hoc fusius tractatum volet legere, recurat ad Chrysostomum, ad 2 Cor. cap. iv. ver. 8, 9. Hom. 9. in Ethico, t. iii. p. 599. eundem, tome vi. p. 690. contra eos qui a demonibus aiunt res humanas administrari, fin. et quarto sermone de Providentia, t. vi. p. 872.

§. XXII. Quod confirmatur traditione ;

Quæ antiquissima traditio a primis (unde enim alioqui ?) parentibus ad populos moratio- res pœne omnes manavit : ut ^f ex Homeri carminibus apparet, et ^g ex Philosophis non Græcorum tantum, sed et Gallorum veterum ^h quos Druidas vocabant, ⁱ et Indorum quos Brachmanes ; et ex iis, ^k quæ de Ægyptiis ^l et Thraci-

^f *Ex Homeri carminibus apparet*] Maxime in ea parte, quæ *μυσία* dicitur ; cui addi possunt similes *μυσία* apud Virgilium, *Æn.* vi. Senecam in *Œdipode*, Act. 3. Lucanum, vi. fin. Statium, *Theb.* lib. v. et quod est ^l Sam. xxviii.

^g *Ex Philosophis*] Pherecyde, Pythagora, ac Platone, omnique horum schola. His Empedoclem et oracula plurima adjungit Justinus, *Apologetico* ii. §. 18. Anaxagoram et Xenocratem Theodoretus, *Serm.* v. p. 78.

^h *Quos Druidas vocabant*] Docebant hi non interire animas ; teste Cæsare, lib. vi. 13. de bello Gallico. Strabo, lib. iv. p. 197. D. de iisdem : *Ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ ἄτοι καὶ ἄλλοι τοὺς ψυχῆς. Et hi et cum his aliis interitus expertes dicunt animas.* [Vide et Lucanum, lib. i. 455. *Cl.*]

ⁱ *Et Indorum quos Brachmanes*] Quorum sententiam sic exprimit nobis Strabo, lib. xv. p. 713. A. *Νομίζου μὲν γὰρ δὴ τὸν ἰσθαδὴ βίον ὡς δὲ ἀκμῆν κομίζων εἶναι τὸν δὲ θά-*

νατον γίνεσθαι ἐς τὸν ὄϊον βίον, καὶ τὸν ἰσθαίμονα τοῖς φιλοσόφῃσσι. Hanc vitam habendam esse quasi recens concepti factus statum : mortem vero partem esse ad eam quæ vere vita est, planeque beatam, iis scilicet qui sapientiam sectati fuerint. Vide et insignem de hac eorum sententia locum, libro iv. Porphyrii de non edendis animalibus, §. 18.

^k *Quæ de Ægyptiis*] Herodotus, *Euterpe*, §. 123. Ægyptiorum esse ait dogma : *ὡς ἀσθράσσει ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι : morte carere humanas animas.* Idem tradit de iis Diogenes Laërtius, in *proœmio*, §. 11. Tacitus, lib. v. 5. *histor. de Judæis : Corpora condere quam cremare e more Ægyptio. Eademque cura, et de infernis persuasio.* Vide de anima Osiridis Diodorum Siculum, i. 85. et Servium, ad vi. *Æneidem*, init. cujus pleraque ab Ægyptiis desumpta ait.

^l *Et Thracibus*] Repete hic locum Hermippi de Pythagora, quem modo ex Josepho protulimus. Mela, lib. ii. 2. de Thracibus : *Alti redituras*

bus, quin et Germanis, scriptores plurimi prodiderunt. Quin et de iudicio divino post hanc vitam plurima extitisse videmus non apud Græcos tantum, ^m sed et apud Ægyptios et ⁿ Indos; ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, ° Plutarchus docent: quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturus; quæ olim p̄ apud Hystaspen et Sibyllas, nunc quoque

putant animas obeuntium: alii, etsi non redeant, non extinguunt tamen, sed ad beatiora transire. De iisdem Solinus, cap. x. inquit. Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non extinguunt, sed beatas magis fieri. Hinc mos ille lætitiæ signis funera prosequendi, et his scriptoribus memoratus, et Valerio Max. lib. ii. cap. vi. 12. Facit ea res credibile quod ex Scholiaste Aristophanis modo diximus, Hebræorum quosdam jam olim venisse in Thraciam.

^m *Sed et apud Ægyptios] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis sumpta ait Diodorus Siculus, lib. i. §. 96. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.*

ⁿ *Indos] In quorum sententiis ponit Strabo, lib. xv. p. 713. C. τῶν κατ' ἄδου κελσιων, de iudicibus quæ apud inferos exercentur.*

° *Plutarchus] De his qui sero a Deo puniuntur, t. ii. p. 548. seqq. et de facie in orbe Lunæ, p. 943. seqq. Vide et egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Eusebio, Præparationis Evan-*

gelicæ lib. xi. 36.

p̄ Apud Hystaspen et Sibyllas] Testis Justinus, Apologetico altero, §. 20. et Clemens, Stromateon vi. 5. unde et illud sumptum quod ex tragœdia citatur, Strom. v. p. 258. ed. Sylburg.

Ἔσαι γὰρ, ἴσαι κίτος αἰῶνας χέρονος,

Ὅταν πρὸς γίμωστα θνησκῶν σχάση

Χρυσῶτος αἰθήρῃ ἢ δὲ βοσκῆ- θύισα φλόξ

Ἄπαντα τὰπίγμια καὶ μετάρ- σια

Φλίξυ μανῖσ'. Ἐπὸν δ' ἔξ' ἐκλίση τὸ πᾶν,

Φρῦδος μὲν ἴσαι κυμάτων ἄπας βυθός,

Γῆ διδρῶν ἱερμῶς, ἔδ' ἀήρ ἴσαι

Πιριωτὰ φῦλα βασιῶσι πυ- ρῶμιος.

Nam veniet ille, veniet haud dubie dies,

Laxabit ignis cum redundan- tes opes

Auratus æther: lege tum spreta furens

Terras et illis quicquid est sublimius

Depascet ardor. Inde cum de- fecerit

¶ apud Ovidium ¹ et Lucanum ² et Indos Siameses reperitur: cujus rei indicium ³ et Astrologis notatum, Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, et alia longinqua loca primum ventum est, re-

*Hoc omne, nullas jam ferent
undas vada,
Neque ulla ramos eriget tel-
lus, neque
Esustus atr pascet aligerum
genus.*

[Mallem hæc ommissa, cum nemini non suspecta sint *Hystaspis* et *Sibyllarum* scripta. *Clericus*.]

¶ Apud Ovidium] *Metamorphoseon* i. 256.

*Esse quoque in fatiis reminiscitur
affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correpta-
taque regia cæli
Ardeat, et mundi moles ope-
rosos labores.*

¶ Et Lucanum] *Libro* i. 72.

—*Sic cum compage soluta
Sæcula tot mundi suprema
colgerit hora,
Antiquum repetent iterum
chaos omnia: mistis
Sidera sideribus concurrent:
ignea pontum
Atra petent: tellus extendere
littora nolet,
Escutietque fretum: fratri
contraria Phæbe
Ibit, et, obliquum bigas agi-
tare per orbem
Indignata, diem poscet sibi:
totaque discors
Machina divulsi turbabit fa-*

dera mundi.

Præverat Lucano patruus Seneca, fine ad Marciam: *Sidera sideribus incurrent, et, omni flagrante materia, uno igne quicquid nunc ex disposito lucet ardebit.* [Fuit hæc sententia Stoicorum, de qua vide ad lib. ii. 10. *Cl.*]

¶ Et Indos Siameses] Vide Ferdinandum Mendesium.

¶ Et Astrologis notatum] Copernico, *Revolutionum* lib. iii. cap. 16. Joachimo Rhætico, ad Copernicum; Gemmæ Frisio, de *Struct. rad. astr.* et geom. cap. 16. Vide et Ptolemæum, lib. iii. cap. 4. *magnæ Syntaxeos Mathematicæ.* Mundum non illis viribus stare quibus prius steterat, idque ipsum loqui mundum, et *occasum sui rerum labentium probatione testari*, ait Cyprianus ad Demetrianum, *init.* [Propior fit Terra Soli quando est in Periheliis, hoc est, cum circa extrema minoris Axis Parabolæ suæ versatur. Quamvis iisdem semper distantibus accedat Terra, tamen hinc liquet, si Deus velit, propius eam posse accedere, et a Sole, si ita Deo videretur, incendi; quod contingit Cometis. *Clericus.*]

perta ibi quoque eadem de animis et iudicio sententia.

§. XXIII. *Cui nulla ratio repugnet,*

“ Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam vete-

“ *Neque vero ullum &c.]* Res hæc adcuratius aliquanto, ex meliore philosophandi ratione, tractari posset, si per angustiam chartæ liceret. 1. Definienda esset *mors animi*, quæ contingeret si aut ipsa animi substantia in nihilum redigeretur; aut si tanta in eo oriretur mutatio, ut facultatum suarum usu omni destitutus esset. Sic et res corporeæ interire dici possunt, si earum substantia desinat esse; aut si forma ita destruat, ut species ipsa earum pereat: veluti cum plantæ comburuntur, aut putrescunt, quod et animalibus brutis convenit. 2. Nemo probare queat animi substantiam perire, cum ne corpora quidem ulla intereant, sed tantum dividantur, et disjiciantur eorum particulæ. Nec probet etiam quisquam animum desinere, post mortem hominis, cogitare, qua in re sita est animi vita; non sequitur enim, destructo corpore, destrui animum, cujus substantiam corpoream esse nemo probarit. 3. Sed nec possumus etiam ostendere, rationibus certe philosophicis ex natura ipsa animi deductis, contrarium, quia nobis non est

nota. In nihilum quidem mens natura sua non redigitur, ut nec corpora. Opus est hanc in rem actionis singulari Creatoris. Verum posset forte sine cogitatione ulla et sine memoria esse, qui status vocaretur etiam, ut dixi, ejus mors. 4. Sed si animus, corpore dissoluto in eo statu in æternum maneret, nec unquam ad pristinas cogitationes suas et memoriam rediret; tum nulla ratio reddi posset Divinæ Providentiæ; quæ tamen, argumentis antea allatis, esse prorsus constat. Dei bonitas, ac justitia, amorque Virtutis et odium Vitii, quæ ei inesse nemo dubitare queat, inania essent nomina; cum Deus intra brevem et exiguam bonam hujus vite beneficentiam suam cofceret; Vitiumque et Virtutem nullo discrimine haberet, bonis et malis in æternum æque intereuntibus, nec in hac vita præmia aut poenas ulla recte vel secus factorum videntibus. Quo pacto, Deus desineret esse Deus, hoc est, perfectissima natura: sublatoque Deo, nullius propemodum rei rationem reddere possemus; ut satis ostendit Grotius, argumentis qui-

rem, tam late patentem traditionem refellat. Nam, quæ perire cernimus omnia, ea pereunt aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut subtractione subjecti a quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux Solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut, quæ inter se contraria sunt, ea pariter et eodem tempore in se capiat suo, id est, intellectuali modo: Non secundum: quia nec subjectum est ullum, a quo pendeat animi natura. * Si quod enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse, ex eo apparet, quod, cum vires quæ corpori inhærent agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item y cor-

bus omnia a Deo creata esse demonstravit. Igitur quandoquidem est Deus, isque amans Virtutis et Vitii osor, sunt quoque animi hominum immortales, præmiisque et poenis alterius vitæ reservantur. Sed pluribus hæc diduci oportet. *Clericus.*

* *Si quod enim esset, id esset corpus humanum*] Id non esse bene probat Aristoteles ex senibus, libro de Anima i. cap. 4. Idem, lib. iii. cap. 4. Anaxagoram laudat, quod νῦν ἀμυγῆ dixerit, mentem impermixtum aliquod: nimirum, ut

res alias possit cognoscere.

y *Corporis vires læduntur a nimia excellentia rei objectæ*] Aristoteles, libro iii. de Anima, cap. 4. Ὅτι δ' ἔχ' ἕμωι ἢ ἀπάθια τῷ αἰσθητικῷ καὶ νοητικῷ, φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων ἔτις αἰσθήσεως. Ἡ μὲν γὰρ αἰσθήσεως ἔδναται αἰσθάνεσθαι ἐν τῷ σφίδρα αἰσθητῷ (αἰὼν ψόφα ἐν τῶν μεγάλων ψόφων, ἔδ' ἐν τῶν ἰσχυρῶν ἰσχυρῶν καὶ χρωμάτων ἔτι ἔργῳ ἔτι ἰσφραῖσθαι) ἀλλ' ὁ νῦς, ὅταν τι νοήσῃ σφίδρα νοητῶν, οὐχ ἡττοσιν νοῆ ἢ τὰ ὑποδείγματα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. Τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν ἐκ ἄντι σώματος, ὁ

poris vires læduntur a nimia excellentia rei objectæ, ut visus a Solis luce; at animus, quò circa excellentiora versatur, ut circa figuras a materia abstractas, circa universalialia, ² ed. redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea quæ locis ac temporibus definita sunt; quæ est natura corporis: at animus etiam circa infinitum et æternum. Quare, cum in operando animus a corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet: nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde quam ex operationibus colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, a qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam unde emanet animus, non potest alia ea esse, quam causa prima atque universalis: quæ ex parte potestatis nunquam deficit; ex

ἢ ὡς χυμῶν. Non esse autem similem incompatibilitatem partis sentiendæ et intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis ipsaque sensatione. Sensus enim, ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit; (id est, nec audire sonos vehementes, nec odores tales olfacere, nec conspicere colores;) at mens, ubi aliquid concepit quod egregium sit intellectu, non minus id intelligit quam minora, imo et magis. Id eo venit, quod sentiens pars non

sit sine corpore, mens autem aliquid a corpore separabile. Adde Plotini locum egregium, quem posuit Eusebius in Præparatione, libro xv. cap. 22. Adjunge, quod animus eos qui ex corpore nascuntur affectus vi sua vincit, ipsique corpori cruciatus interitumque imperat.

² *Eo redditur perfectior] Et quæ magis animum a corpore seducunt, eæ sunt animi actiones excellentiores.*

parte autem voluntatis eam deficere, hoc est, velle Deum ut extinguatur animus, nullo potest probari argumento.

§. XXIV. *Multa faveant.*

Imo argumenta sunt non levia in contrarium, datum homini ^a dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, conscientiae vis consolantis se ob actiones bonas quamvis molestissimas, et spe quadam sustentantis; ^b contra, cruciantis sese ob prave acta, praesertim circa mortem, tanquam sensu imminentis iudicii: quam vim ^c saepe nec pessimi tyranni

^a *Dominium in suas actiones]* Et in animantia quaevis. Adde notitiam Dei et naturarum immortalium: Θνητὸν δὲ ἰδίῳ ἀθάνατον ἰδίῳ, ait Sallustius Philosophus, cap. 8. *Nulli naturae mortali immortalis natura cognita est.* Notitiae autem ingens signum, quod nihil est tam grave, quod non Dei causa animus soleat contemnere. Adde quod potentiam intelligendi agendique non habet circumscriptam, ut caetera animantia; sed infatigabilem, et in infinitum patentem, et sic Deo similem; quae differentia hominis a caeteris animantibus etiam Galeno notata, Protrept. cap. 1.

^b *Contra, cruciantis sese ob prave acta, praesertim circa mortem]* Plato, de Republica primo, p. 573. E. Ἐπιδὸν τις ἰγυὸς ἢ τῷ εἰσθῆαι τι λυτῆρος, σιρίχχιναι αὐτῷ φέβος ἢ φερῆς

τις) ἂν ἰν τῷ ἀφῆσθαι ἐκ σιήνι. *Cum jam prope est ut quis mortiternum se putet, tunc metus eum ac sollicitudo subit de quibus ante non instituerat cogitare.*

^c *Saepe nec pessimi tyranni intra se extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt]* Testis illa Tiberii ad Senatum epistola: *Quid scribam vobis, Patres Conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, Dii me Deaque pejus perdant quam perire quotidie sentio, si scio.* Qua recitata, addit Tacitus, Annalium vi. 6. *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant: Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici lanatus et ictus; quando, ut corpora verberibus, ita severitia, libidine, malis consultis, animus*

intra se. extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt; ut multis exemplis apparet.

§. XXV. *Cui consequens est, ut finis hominis sit felicitas post hanc vitam:*

Quod si animus et ejus est naturæ quæ nullas habeat in se intereundi causas, et Deus multa nobis signa dedit quibus intelligi debeat velle ipsum ut animus superstes sit corpori; non potest finis homini ullus proponi ipso dignior, quam ejus status felicitas: et hoc est, quod Plato et Pythagorici dixerunt, ^d bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi.

§. XXVI. *Ad quam comparandam indaganda vera Religio.*

Qualis autem ea sit felicitas, et quomodo comparatur, possunt quidem homines conjec-

dilaceretur. Plato est is quem hic indicat Tacitus; qui, de Republica nono, p. 783. E. de tyranno; Πίνης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἵαν τις ἄλλην ψυχὴν ἐπίσηται διδάσκει, καὶ φόβον γίμων διὰ παντός τῷ βίῳ, σφαιραμῶντι καὶ ἰδυνῶν πλήρης. *Mendicus revera est, si quis univ-
ersum ipsius animum recte no-
rit inspicere, plenus formidinis
per omnem vitam, plenus mæro-
ris et cruciatuum.* His similia
idem Philosophus habet in
Gorgia, p. 348. seqq. Suetoni-
us, cap. 67. eam quam dixi

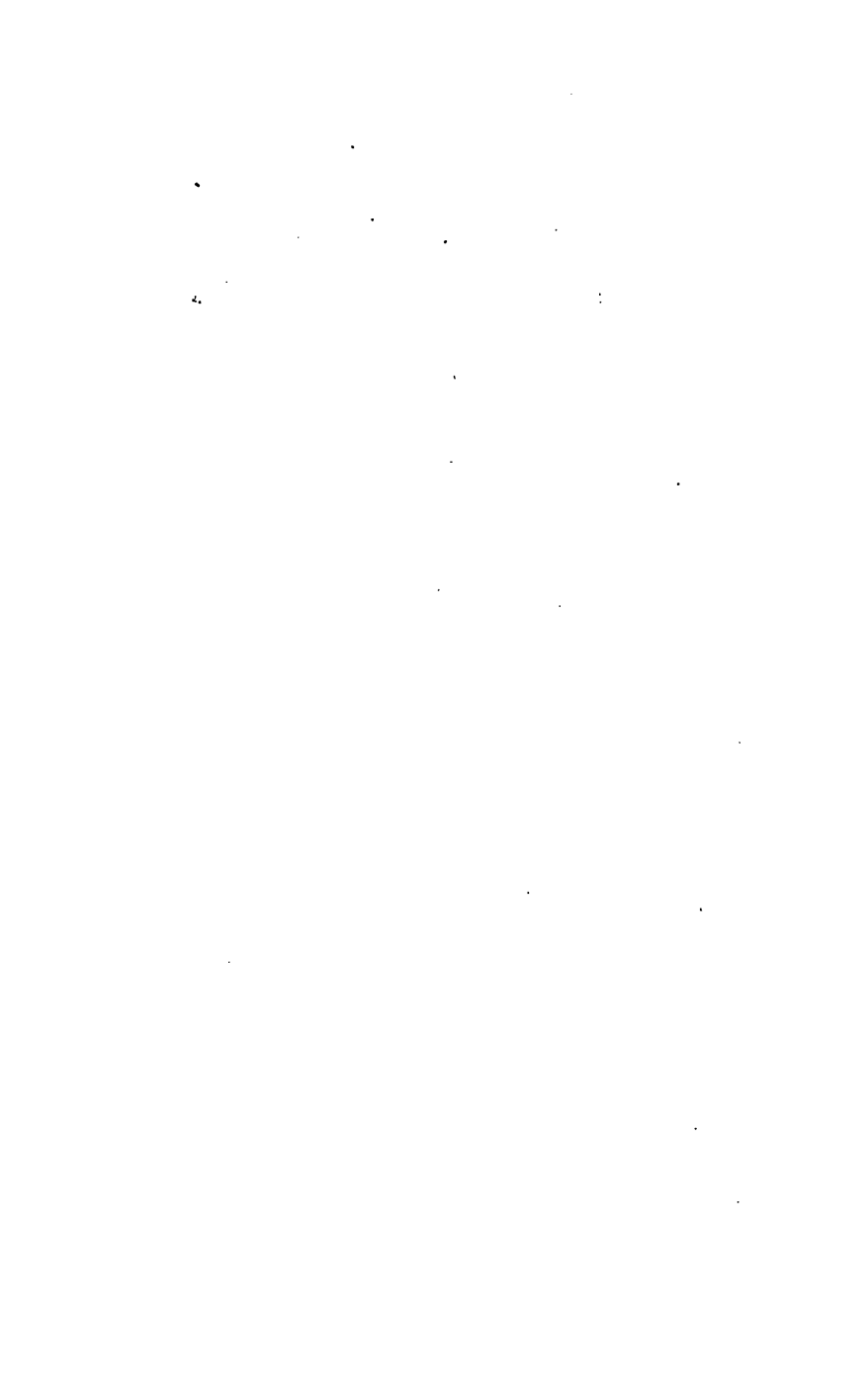
Tiberii epistolam recitaturus,
sic præfatur: *Postremo semetip-
se pertæsus talis epistolæ principio
tantum non summam malorum
suorum professus est.* Ad Pla-
tonis locum etiam Claudianus
respexit, Rufinum carmine se-
cundo, ver. 504. describens:

— pectus imistæ

*Deformant maculæ, vitiisque
inolevit imago.*

^d *Bonum esse hominis Deo
quam simillimum reddi]* Quod
a Platone accepere Stoici:
notat Clemens, Strom. v. p.
253.

turis indagare; sed, si quid ejus rei a Deo patefactum est, id pro verissimo et certissimo haberi debet: quod cum Christiana religio supra alias se nobis afferre polliceatur; sitne ei fides habenda, secunda hujus operis parte examinabitur.

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SECUNDUS.

§. I. *Ut probetur hunc titulum Christianæ Religionis competere,*

SECUNDUS igitur liber (fuis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis Spiritus sui auxilia subministret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant) consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur; sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam: quod sic orditur.

Ostenditur Jesum vixisse:

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potente Tiberio,

non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur; sed et Judæi omnes, qui nunc sunt, et qui unquam post illa tempora scripserunt: testantur idem et Pagani, hoc est nec Judaicæ nec Christianæ religionis Scriptores; ut ^a Suetonius, ^b Tacitus, ^c Plinius junior, et post hos multi.

^a *Suetonius*] Claudio, cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis et Latinis notius.

^b *Tacitus*] Libro xv. 44. ubi de Christianorum supplicii: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi *Flagitia et odium generis humani* nihil aliud sunt, quam fassorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit; et Plinius major, cui, xiii. 4. Judæi dicuntur *gens contumelia numinum insignis.* Nimirum Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarentque tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem quam ad rem pertinere. Varronis et Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum, lib. iv. cap. 31. et lib. vi. cap. 10. de Civitate Dei. Interim nota Jesum, qui a Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore a multis etiam

Romæ pro Christo habitum. Confer quæ apud Justinum sunt, Apologetico ii. §. 48. de hac historia; ubi Imperatores et Senatam Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

^c *Plinius junior*] Epistola omnibus obvia, quæ libri decimi est xcviij. cujus et Tertullianus, Apologetico, cap. 2. meminit, et Eusebius, in Chronico, ad Olymp. 221. Ubi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam et inflexibilem in iis obstinationem culpât Plinius, in hoc uno quod deos appellare et simulacris numinum thure ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola, quæ ei respondet, Trajani eum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Jesu etiam apud Numenium Pythagoricum ex-

§. II. *Eundem affectum morte ignominiosa :*

Eundem Jesum a Pontio Pilato Judææ præside cruci affixum, omnes itidem Christiani, quanquam ignominiosum videri poterat talem Dominum colentibus, fatentur: ^d fatentur et Judæi; cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo post tempore extiterunt ^e acta Pilati quibus id constaret, ad quæ Christiani nonnunquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Christianismi id unquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur.

titisse docet nos Origenes, contra Celsum quarto, §. 51.

^d *Fatentur et Judæi*] Qui eum vocant 'לל, id est, suspensum. Jesum Hierosolymis occisum agnoscit Benjaminus Tudelensis in Itinerario.

^e *Acta Pilati*] Vide Epipha-

nium in Tessaescædecatis, §. 1. t. 1. p. 420. A. [Mallem tamen omissum id argumentum, quia imprudentes Christiani ad supposititia acta provocare potuerunt; nec satis constat ulla umquam genuina fuisse. *Clericus.*]

§. III. *Et tamen post mortem adoratum:*

f Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli: neque nostris tantum aut actis paulo ante temporibus, sed et superioribus; usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur: puta sub Neronis imperio; quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio, is quem diximus Tacitus, et alii testantur.

§. IV. *Etiam a viris sapientibus: cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita:*

Fuerunt autem semper inter cultores Christi plurimi, et iudicio præditi, et literarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) s Sergius Cypri præses, h Dionysius Areopagita, i Polycarpus, k Justinus, l Irenæus, m Athenagoras, n Origenes, o Tertullianus, p Cle-

f Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli] Tractat hoc fusius Chrysostomus, ad 2. ad Cor. v. 7. hom. 8. in Ethico, t. 3. p. 596.
s Sergius Cypri præses] Act. xiii. 12.

h Dionysius Areopagita] Act. xvii. 34.

i Polycarpus] Qui martyrium passus in Asia anno Christi CLXVIII. juxta Eusebium,

Chron. Can. ad Ol. CCXXXVI. 3.

k Justinus] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium, ad Ol. CCXXX. 1.

l Irenæus] Floruit Lugduni anno Christi CLXXXIII.

m Athenagoras] Atheniensis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi CLXXX. ut ex libri inscriptione apparet.

n Origenes] Floruit circa annum Christi CCXXX.

mens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint, (præsertim cum prope omnes in aliis religionibus educati essent, nec in Christiana quicquam esset aut honoris aut commodi,) nulla potest causa reddi præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram et firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat; ut de sanatis sola voce et quidem palam morbis gravibus atque inveteratis, de visu reddito ei qui cæcus natus esset, de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium quæ id testari poterant, de mortuis in vitam revocatis, et quæ plura sunt ejusmodi: quæ quidem fama tam certam atque indubitatam habuit originem, ut edita a Christo prodigia aliqua ^q neque Celsus ^r neque Julianus, cum in Christianos scri-

^o *Tertullianus*] Celeber anno Christi ccviii.

^p *Clemens Alexandrinus*] Circa idem tempus. Vide Eusebium, ad Ol. ccxlv. 4. ccxlv. 3.

^q *Neque Celsus*] Cujus verba apud Origenem, lib. ii. 48. Ἐπιμίσασαι αὐτὸν εἶναι υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἵσχυι χλωδὸς καὶ τυφλὸς ἰδιόπρωτος. *Credidistis eum esse Dei filium, ideo quod claudos et cæcos sanavit.*

^r *Neque Julianus*] Imo rem fatetur, cum dicit, verbis recitatis a Cyrillo, lib. vi. p. 191. Ε. Εἰ μὴ τις οἴεται τὸς πολλὰς καὶ τυφλὸς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἰφορκίζειν ἐν Βηθανίᾳ & ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κόμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι. *Nisi quis existimat inter maxima esse opera, claudos et cæcos integritati restituere, et dæmonio correptos adjuvare in vicis Bethsaida aut Bethania.*

berent, negare ausi fuerint; ^s Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur.

§. V. *Quæ miracula non naturali efficaciam, neque diabolicam ascribi possint; sed omnino a Deo sint profecta.*

Naturali vi non patrata fuisse quæ diximus opera, satis hoc ipso apparet, quod prodigia sive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri potest, ut sola voce aut contactu morbi graves, et quidem subito, tollantur. Quod si ad naturalem efficaciam referri opera ista aliquo modo potuissent, dictum jam pridem id fuisset ab iis, qui se aut Christi in terris agentis, aut Evangelii ipsius hostes professi sunt. Simili argumento colligimus, nec præstigias fuisse; quia pleraque opera palam gesta sunt, ^t inspectante populo, et in populo multis eruditis Christo male volentibus, cuncta ipsius opera observantibus. Adde quod similia opera sæpe repetita; et ipsi effectus non momentanei, sed permanentes. Quibus ut oportet expensis, omnino sequitur, quod et Judæi fatentur, opera hæc processisse a virtute aliqua plusquam humana; id est, a spiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem spiritu non esse

Hebræi vero in Thalmudicis aperte fateantur] In titulo ^t *Inspectante populo*] Act. xxvi. 26. Luc. xii. 1. Aboda Zara.

profecta hæc opera inde probatur, quod doctrina Christi, cui probandæ ista opera adhibebantur, malis spiritibus adversatur. Vetat enim malos spiritus coli: abstrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales spiritus delectantur. Rebus quoque ipsis apparet, ubicunque ea doctrina recepta est, collabi Dæmonum cultum ^u et artes magicas, et unum Deum coli cum detestatione Dæmonum: quorum vim ac potestatem Christi adventu infractam, ^x Porphyrius ipse agnovit. Credendum autem non est, quenquam malum spiritum adeo esse imprudentem, ut ea faciat, et quidem sæpissime, ex quibus nihil honoris sibi aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque sapientiæ aut bonitati ipsius Dei ullo modo convenit, ut passus credatur astu Dæmonum illudi hominibus ab omni malitia alienis et sui metuentibus; quales fuisse primos Christi discipulos, vita ipsorum inculcata, et multæ calamitates conscientiæ causa toleratæ manifestum faciunt. Quod si dicas, a bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Christi opera; jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse et ad

^u *Et artes magicas*] Quarum et libri hortatu discipulorum Jesu combusti: Act. xix. 19.

^x *Porphyrius ipse agnovit*] Locus est apud Eusebium, Præparationis lib. v. cap. 1.

Ἰησοῦ τιμωρίῳν, ἕδμιῳς τις θεῶν δημοσίας ὠφιλίας ἤσθησεν. Ex quo Jesus coli cœpius est, publicam Deorum openi novo sensit.

Dei honorem pertinuisse; cum bonæ mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur; ut mortui non unius in vitam revocatio. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit, absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet, a legibus suis non nisi ob causam, et quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest cur hæc facta sint, quam ea quæ a Christo allata est: nempe ^y ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, qui ea aspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt: quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo; Deum hoc egisse ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi, qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam ^z qui induci

^y *Ut doctrinæ ipsius, &c.]* Adde eventum ipsum, quo factum est ut tanta Humani Generis pars Christianam religionem amplecteretur, ostendisse rem Deo tanti fuisse, ut propterea miraculis eam initio confirmaret. Si tot fecerat, in gratiam unius Gentis, nec ita magnæ; Hebræam intelligo; quanto magis consentaneum bonitati ejus fuit tantæ Humani Generis parti, in densissimis tenebris jacenti, cœlestem hanc lucem impartiri? *Clericus.*

^z *Qui induci non possent ut legis a Mose datæ partem ullam omitterent]* Vide Act. xv. Rom. xiv. Hieronymus, in Chronico Eusebiano ad annum Christi cxxv. cum Christianos Episcopos Hierosolymitanæ Ecclesiæ quindecim nominasset: *Hi omnes usque ad eversionem, quam ab Hadriano perpressa est Jerusalem, ex circumcisione Episcopi præfuerunt. Severus Sulpitius de illorum locorum ac temporum Christianis, ii. 45. Christum Deum sub legis observatione credebant, et ac*

non possent ut legis a Mose datæ partem ullam omitterent, (quales fuerunt qui Nazareni et Ebionæi dicebantur,) nihilominus Jesum, ut missum cœlitus magistrum, agnoscerent.

§. VI. *De ipsius Jesu resurrectione constare testimoniis fide dignis.*

Miraculis a Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius, post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, afferunt omnium locorum et temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ita gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præditis, nisi affirmarent semetipsos oculos rei testes esse: sine qua affirmatione, nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem; præsertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum ^a et aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos ^b ad testes quingentos, qui Jesum

circumcisione eorum Ecclesia habebat sacerdotem. Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis et Ebionitis agit, t. i. pp. 38, 126. Nazareni non est nomen partis alicujus; sed omnes in Palæstina Christiani,

ideo quod Dominus eorum Nazareus fuisset, sic appellabantur: Act. xxiv. 5.

^a *Et aliorum*] Etiam Celsi, qui adversus Christianos scripsit. Vide Origenem, lib. ii. 55.

^b *Ad testes quingentos*] Pau-

post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare: neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et, ut alii testes non fuissent quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ primi propagatores, sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos aut Judæos, a quibus ipsi probris et ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe et bonorum, si qua essent, damno mulctaretur; atque, ut hoc non fuisset, tamen Evangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa Evangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama duntaxat inter suos tanti non erat, ut propterea homines simplices, et quorum vita ac dogma a fastu abhorrebat, tantam malorum vim subirent: neque vero sperare ullo modo poterant tantum progressum sui dogmatis, cui et intenta commodis suis natura et ubique imperantium auctoritas repugnabant, nisi ex divino

lus, 1. ad Corinth. xv. 6. quosdam eorum eo tempore mortuos esse dicit: sed horum quoque liberi et amici superstites audiri poterant, ac testari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, scribente ista Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

promisso. Accedat, quod etiam hanc qualem-
cunque famam nullo modo durabilem sibi
poterant promittere; cum (Deo de industria
suum in hoc consilium celante) ^cmundi totius
exitium, quasi de proximo imminens, opperi-
rentur: quod et ipsorum et sequentium Chris-
tianorum scripta apertissimum faciunt. Restat
ergo, ut religionis suæ tuendæ causa mentiti
dicantur: quod omnino, si res recte expendatur,
dici de illis non potest. Nam aut religio-
nem illam veram ex animi sententia credide-
runt, aut non crediderunt. Si non credidis-
sent veram, imo si non credidissent optimam,
nunquam hanc elegissent omissis religionibus
aliis magis tutis magisque honoratis: imo,
quamvis veram, professi non essent, nisi et pro-
fessionem ejus credidissent necessariam: præ-
sertim cum et facile prævidere possent, et ex-
perimento statim discerent, hanc professionem
post se trahere mortem immensi agminis; cui
sine justa causa causam dare, a latrocinii scelere
non abscedebat. Quod si crediderunt religio-
nem suam veram, imo et optimam, et profiten-
dam omnino, et quidem post Magistri sui mor-
tem; sane id fieri non potuit, si fefellisset eos
Magistri sui de sua resurrectione pollicitatio:

^c *Mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur*] Vide 1 Thessal. iv. 15, 16. 1 Cor. xv. 52. Tertullianus, de Monogamia, cap. 3.

Quum magis nunc tempus in collecto factum sit. Hieronymus, ad Gerontiam, t. i. p. 94. H. *Quid ad nos, in quos fines sæculorum decurrerunt?*

nam ^d id cuivis sano homini satis fuisset, ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rursum religio omnis, præsertim vero Christiana, ^e mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet: non potuerunt ergo religionis, et quidem talis, amore ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatae, et quibus nihil objicitur ^f præter solam simplicitatem, cujus ingenium a confingendo mendacio longissime abest, Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima ob id testimonium affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem, fieri potest; at, ut ob falsum, quod falsum esse norit, tam dura pati velit non unus aliquis, sed plures quorum id falsum credi nihil intersit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non fuisse, et vita et scripta satis testantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo

^d *Id cuivis sano homini satis fuisset, ad excutiendam etiam ante conceptam fidem*] Fusius hoc argumentum exequitur Chrysostomus, ad 1 Corinth. i. in fine, Hom. v. in Ethico.

^e *Mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet*] Matth. xii. 36. Joh. viii. 44, 55. Eph. iv. 25.

Rom. ix. 1. 2 Cor. vii. 14. xi. 31. Gal. i. 20. Col. iii. 9. 1 Tim. i. 10. et ii. 7. Jac. iii. 14. Matth. xxii. 16. Marc. xii. 14. Luc. xx. 21. Joh. xiv. 16. Eph. v. 9. et alibi.

^f *Præter solam simplicitatem*] Etiam Celsus. Vide Origenem, lib. i. 27.

Posset sane, si quis eundem tempore eodem et vixisse et mortuum fuisse pronuntiaret. Cæterum, ut mortuo vita reddi possit, præsertim per ejus efficaciam qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili habeatur ^k nihil causæ est. Neque vero viri sapientes id impossibile crediderunt; cum ^l Eri Armenio id evenisse scripserit Plato, mulieri cuidam ^m Heraclides Ponticus, ⁿ Aristæo Herodotus, ^o alii Plutar-

quomodo naturæ est impossibile sine semine animans producere. Utri horum duorum impossibilis generum resurrectionem conferunt qui ei non credunt? Si priori, falsa est illatio: neque enim nova creatio hoc facit, ut dimetiens par sit lateri: resurgunt autem homines per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est; certe Deo possibili ea omnia, quæ impossibilia tantum alicui. De discrimine hoc impossibilem vide quæ docte notat Maimonides, Ductoris Dubitantium parte iii. cap. 15.

^k *Nihil causæ est]* Adcuratoris Philosophiæ periti omnes fatebuntur tam difficile esse intellectu animal in utero matris formari, quam mortuum ad vitam revocari. Verum homines indocti non mirantur quod solent videre, nec difficile putant, quamvis rationem ejus ignorent; sed fieri posse non putant quod nunquam viderunt, quamvis quotidianis rebus nequaquam difficilium. *Clericus.*

^l *Eri Armenio]* Locus hac

de re Platonis extat de Republica decimo, p. 761. B. transcriptus Eusebio, Præparatione Evangelica, libro xi. cap. 35. Historiæ autem ipsius memoria apud Valerium Maximum, lib. i. cap. 8. exemplo externorum primo; in Protreptico quod est inter Justini Opera, §. 27. apud Clementem, Strom. v. §. 9, 14. apud Origenem, lib. ii. 16. contra Celsum; apud Plutarchum, Symposiacion ix. 5. apud Macrobius, initio ad Somnium Scipionis.

^m *Heraclides Ponticus]* Ejus erat liber Πιστὶς Ἄστρον, cujus meminit Diogenes Laërtius, in Proemio, §. 12. et Empedocle, viii. 61. et Galenus, vi. 5. de locis affectis. De eo sic Plinius, lib. vii. cap. 52. *Nobile illud apud Grecos volumen Heraclidis, septem diebus femine exanimis ad vitam revocata.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius, loco posteriore.

ⁿ *Aristæo Herodotus]* Melpomene, §. 14. Vide et Plinium, Historiæ Naturalis libro vii. cap. 52. et Plutarchum,

chus: quæ, sive vera sive falsa sunt, ostendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam possibili.

§. VIII. *Resurrectione Jesu posita, evinci dogmatis veritatem.*

Quod si nec impossibile est ut Christus in vitam redierit, et satis magnis testimoniis id constat, (quibus convictus Judæorum Magister P Bechai veritatem hujus rei agnovit,) is ipse autem Christus, ut et sui et alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino; sane sequitur, ut dogma id verum sit: cum divinæ justitiæ ac sapientiæ adversetur, tam excellenti modo eum ornare qui falsum in re tanta commisisset: præsertim vero, cum ipse ante mortem suam et mortem, et mortis genus, et reditum suum in vitam prædixisset suis; et quidem addito, [¶] hæc ideo eventura ut de sui dogmatis veritate constaret.

Romulo, t. i. p. 35. D. et Hesy-
sychium de Philosophis, init.

• *Alti Plutarchus*] Thespesio.
Habet hoc Plutarchus libro de
sera Dei vindicta, t. ii. p. 563.
B. Item Antyllo, de quo Plu-
tarchi locum ex primo de
Anima nobis servavit Euse-
bius, Præp. lib. xi. cap. 36.
et Theodoretus, Serm. xi. p.
159.

¶ *Bechai*] Optandum fuisset

locum a Grotio fuisse prolā-
tum; quamvis enim ratioci-
natio ducta a resurrectione
Christi minime indigeat ad-
probatione R. Bechai, aut cu-
jusquam alius, Judæi forte e-
jus auctoritate possent moveri.
Clericus.

¶ *Hæc ideo eventura ut de
sui dogmatis veritate constaret*]
Vide Joh. xiii. 19. xiv. 29.
Luc. xxiv. 46, 47.

§. IX. *Christianam religionem præstare aliis omnibus :*

Et hæc quidem ex factis ipsis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, (quod nunquam ei in mentem veniet, qui et Deum esse et curare res conditas credat, et hominem consideret tum intellectu eximio tum vi electricæ boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii ita et pœnæ in ipso esse materiam,) aut hæc admittenda religio; non tantum ob factorum testimonia de quibus jam egimus, verum etiam ob ea quæ religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus sæculis ac nationibus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo quo propagari jussa est admirabilior.

§. X. *Præmii propositi excellentia :*

Nam, ut a præmio, id est, a fine homini proposito, incipiamus, (quia id, ut dici solet, in executione est ultimum, sed intenditur primum,) † Moses in religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil

† *Moses in religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promissit supra hujus vitæ bona] Vide Deut. xi. et xxviii. Hebr. viii. 6.*

promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam et valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam, si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut ^s Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio usque a Chaldæis et Ægyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, ^t valde ea de re hæsitanter loquebantur; ^u ut ex Socra-

^s *Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent*] Matth. xxii. 28. Luc. Act. xxiii. 8. Josephus, A. J. xviii. 2. Σαδδουκαῖος τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζου τοῖς σώμασι. Alibi, B. J. ii. 7. ψυχῆς δὲ τὴν διαμονὴν ἔχει τὰς κατ' ἄδου τιμωρίας καὶ τιμὰς ἀναιρούσι. Hieronymus de eisdem, Comment. in dictum Matthæi locum: *Animam putabant interire cum corporibus.*

^t *Valde ea de re hæsitanter loquebantur*] Notatum hoc Chrysostomo, 1. ad Cor. cap. i. 25. t. iii. p. 268.

^u *Ut ex Socratis dissertationibus*] In Platonis Phædone, p. 48. B. Νῦν δὲ εὖ ἴσται, ὅτι παρ' ἀνθρώπων τὴν ἰλαρίαν ἀφιζήσθαι ἀγαθός· καὶ τῦτο μὲν ἔκ ἀν' πάντων διεσχυρισμῶν. *Hoc sciatis, spem*

mihī esse venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim. Et postea, p. 68. C. Εἰ μὲν τυγχάνου ἀληθῆ ὄντα ἂν ἰγὼ λίγω, καλῶς δὲ ἴχου τὸ πτωθῆναι. Εἰ δὲ μηδὲν ἴσται τιλιωθῆσαντι· ἀλλ' ἐν τῷτόν γι τὸν χρόνον αὐτόν, τὸν πρὸ τοῦ θανάτου, ἦσαν τοῖς παρούσιν ἀπὸ τῆς ἰσομῆς ὀδυρόμενος· ἢ δὲ ἄγνοιά μοι αὐτῆ ἐξυδιατιλίω, (κακὸν γὰρ εἶναι ἦν,) ἀλλ' ὀλίγον ὕσισρον ἀπολείπεται. *Si enim vera sunt quæ dico, pulchrum est ea credere. Si vero mortuo nihil superest; hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor presentibus: hic autem meus error non manebit, (id enim malum foret,) sed paulo post interibit.* Tertullianus, de Anima, init. *Addeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, non de fi-*

tis dissertationibus, ex scriptis ^x Tullii, ^y Senecæ, ^z aliorumque apparet. Et, cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme afferbant certi. Nam, quæ afferunt, pleraque ^a nihil magis de homine quam de bestiis procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, ^b si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniis aut argumentis certis niteretur, et tamen negari non posset quin homini finis aliquis esset propositus, eo perducti

ductia compertæ veritatis. Idem in Socrate observat Parænesis, quæ est inter Opera Justinii, §. 36.

^x Tullii] Ut Tusculanarum i. 12. *Expone igitur mihi, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si id minus obtinebis, (est enim arduum,) docebis carere omni malo mortem.* Deinde, §. 21. *Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros: quod ut ita sit, (nihil enim pugno,) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriofum?* Postea, §. 34. *Fac enim sic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit.* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus, post disputationem de animo, dictum Lactantius, libro vii. cap. 8. 9. *Harum sen-*

tentiarum quæ vera sit, Deus aliquis viderit.

^y Senecæ] Epistola lxxiii. fin. *Et fortasse (si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse præmissus est.*

^z Aliorumque] Generaliter Justinus Martyr, colloquio cum Tryphone, §. 5. Οὐδὲ ἐν ἰσασί πρὸς τῶν οἱ φιλόσοφῳ ἔδει γὰρ ἢ, τι ποτὶ ἐστὶ ψυχῆ, ἔχουσιν ἰσασί. *Nihil horum norunt philosophi: neque vel quid sit anima, valent dicere.*

^a Nihil magis de homine quam de bestiis procedunt] Ut illud Socratis sive Platonis: *quod se movet, æternum est.* Vide Lactantium dicto jam loco.

^b Si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt] Ut Brachmanes olim, et nunc quoque: a quibus hausit Pythagoras et ejus Schola.

sunt alii ut dicerent, ^c virtutem sibi esse præmium, et satis beatum esse sapientem etiam in Phalaridis tauro. Sed et hoc non sine causa aliis displicuit: qui satis videbant, ^d in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum, felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam; nisi verborum sonum, sine rerum sensu, sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus perciperetur. Sed hæc quoque sententia a plurimis, et quidem efficaciter, refutata est: ut quæ honestum omne, cujus semina quædam in animo condita habemus, extingueret; hominemque ad sublimia erectum dejiceret in censum pecudum, quæ pronæ nihil nisi terrestre respiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Christus veram

^c *Virtutem sibi esse præmium, et satis beatum esse sapientem etiam in Phalaridis tauro]* Vide Ciceronem, Tusculanarum ii. 7. et Lactantium, lib. iii. Institutionum, cap. 27. 4. ubi contra hanc sententiam fortiter disputat; ut et Augustinus, epistola lii.

^d *In ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum, felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam]* Lactantius, lib. iii. cap. 12. 7. *Virtus per seipsam beata non est, quoniam in perfectis, ut dixi, malis tota vis ejus est. Et mox, cum Senecæ ad-*

duxisset locum: Sed et Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quenquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut recte dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut aiunt, propter seipsam virtus expetenda; sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessario sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens et corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus. Bene Plinius, Historiæ Naturalis lib. vii. cap. 40. *Mortalium nemo felix.*

finis cognitionem intulit, promittens sectatoribus suis post hoc ævum vitam non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, (de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua extabat,) verum etiam corpori: et id quidem justissime; ut corpus, quod ob legem divinam sæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repensationis expers non esset. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia sunt, ^e ut epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi, ^f et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ; (sunt enim hæc caducæ vitæ propria, mortalitatis remedia; illud quidem ad singulorum animantium conservationem, hoc vero ad durationem generum;) sed in corporibus vigor perpetuus, et plusquam siderea pulchritudo; in animo intellectio, sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, et si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione, laudibusque occupata; in summa, majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint,

^e *Ut epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi]* Loca adducentur infra, ad librum v.

^f *Et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ]* Alcoranus, Azoara ii, v, xvii, liv, lxxv, lxxvi.

§. XI. (*Solvitur obiter objectio inde sumpta, quod dissoluta corpora restitui nequeant :*)

Solet hic, præter eam objectionem cui jam ante respondimus, alia afferri; quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora in eandem compagem redeant: sed hoc ratione nulla nititur. § Cum enim inter plerosque Philosophos constet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem; quis dicat, aut Deum nescire quibus in locis, etiam longissime distantibus, sint materiæ ejus quæ ad humanum corpus pertinuit partes; aut deesse ei potentiam, qua eas reducat atque recomponat, idemque faciat in suo universo, quod in fornacibus aut vasis facere Chymicos videmus, ut quæ congenera sunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata, res tamen ad originis suæ formam redeat; ejus et in rerum na-

§ *Cum enim, &c.*] Si cui sequentia Grotii verba non satisficiant, ei responderi queat, minime necessarium esse, ut eadem sit numero materia quæ excitatur, cum ea quæ, homine moriente, in sepulcrum illata est. Neque enim minus fuerit idem homo is, cujus animus conjunctus fuerit cum materia, cum qua numquam conjunctus fuerat, si sit idem animus; quam fuit idem homo senex decrepitus,

et infans vagiens in cunis, quamvis ne particula quidem forte supersit in sene ejus materiæ quæ fuit in infante, propter perpetua effluvia quæ ex corpore elabuntur. *Resurgere corpus* dici optime potest, cum simile ex terra a Deo formatur, conjungiturque menti. Itaque non opus est ut in nimias angustias nos redigamus, dum *παντίωστα* materiæ nimis rigide defendimus. *Cle-ricus.*

tura exempla sunt, ut in arborum animantium-que seminibus. Neque insolubilis est ille qui a multis nectitur nodus, de humanis corporibus quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt; quibus ita partibus homines iterum pascantur. Nam eorum quæ comeduntur pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa aut accessiones corporis, quales sunt et pituita et bilis; et de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absumitur: quæ cum ita sint, Deus, qui etiam mutorum animantium genera ita curat ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere; ut, quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id si non sit, et aliquid, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decedere; non hoc tamen efficiet ut non idem sit corpus: ^h cum etiam in hac vita major

h Cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio] Alfenus, in L. Proponatur. D. de Judiciis: Quod si quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuisset: propterea quod, ut Philo-

sophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiterimus, hæc quotidie ex corpore nostro decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent. Seneca, Epistola lviii. Corpora nostra rapiuntur fluminum more: quicquid vides currit cum tempore: nihil ex his quæ videmus manet.

contingat particularum mutatio; ⁱ imo et papilio insit in verme, et herbarum substantia aut vini ^k in minimo aliquo, unde iterum instaurantur in veterem magnitudinem. Certè, cum et hæc et alia multa non incommode poni possint, nulla est causa cur inter impossibilia ha-

Ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum. Vide quæ pulchre hac de re disserit Methodius; cujus verba nobis servavit Epiphanius, ubi Origenianos refutat, numeris xii, xiii, xiv, xv. p. 534.

ⁱ Imo et papilio insit in verme] Ovidius, ultimo Metamorphoseon, ver. 372.

Quæque solent canis frondes intexere filis

Agrestes tineæ, res observata colonis,

Ferali mutant cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam, Historiæ Naturalis lib. ix. cap. 51. de Ranis: *Mirumque semestri vita resolvuntur in limum, nullo cernente; et rursus vernis aquis renascuntur quæ fuere natæ.* Libro x. cap. 9. *Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro xi. cap. 20. *Sunt qui mortuas, si intra tectum hyeme servantur, deinde sole verno torrantur, ac ficulneo cinere toto die foveantur, putent reviviscere.* Ibidem, cap. 22. de bombycibus: *Et alia horum origo e grandiore vermiculo, gemina protendens sui generis cornua. Hi erucæ sunt. Fit deinde quod vocatur bombylius: ex ea necyda-*

lus: ex hoc in sex mensibus bombyces. Ibidem, cap. 23. de bombyce Coa: *Fieri autem primo papiliones parvos nudosque.* Cap. 26. de cicadis: *Fit primo vermiculus, deinde ex eo quæ vocatur tetygometra, cujus cortice rupto circa solstitia evolant.* Cap. 32. *Multa autem insecta et aliter nascuntur. Atque Anilus imprimis ex rore: insidet hic raphani folio primo vere, et spissatus sole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, et triduo mox eruca, quæ adjectis diebus crescit immobilis; duro cortice, ad tactum movetur araneæ. Hæc eruca, quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio.* Cap. 36. *Muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.*

^k In minimo aliquo, &c.] Si Grotius in hoc nostrum ævum dilatus fuisset, plenius esset loquutus; cum constet omnia animalia, cujuscumque generis, ex ovo nasci in quo sunt formata, ut plantæ omnes in seminibus, quamvis summæ tenuitatis. Sed hoc nihil ad resurrectionem, non enim ex similibus primordiis corpora renascuntur. Clericus.

beatur restitutio dissoluti corporis; cum viri eruditi, ^l Zoroaster apud Chaldæos, ^m Stoici prope omnes, ⁿ et inter Peripateticos Theopompus, eam et fieri posse et futuram crediderint.

^l Zoroaster apud Chaldæos] Vide Clementem, Strom. v. p. 255.

^m Stoici prope omnes] Clementis, Strom. v. p. 235. Οἶδιν γὰρ ἕτος, ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας μαθὼν, τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βιωκότων, ἣν ἕτεροι ἐκλύρωσιν ἐκάλισαν οἱ Στωϊκοί· καὶ ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποιῶν ἀναστήσασθαι δογματίζουσι· οὗτ' ἐκίνο τὴν ἀνάστασιν περιίπτοντι. *Norat enim ille, (Heraclitus), edoctus e barbara philosophia, Mundum a malis hominibus purgatum iri per ignem, quod ἐκλύρωσιν postea Stoici dixere; qui et per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes resurrectionis rem.* Origenes, lib. v. adversus Celsum, §. 20. Φασὶ δὲ οἱ ἀπὸ τῆς Στωϊκῆς, κατὰ περιόδου ἐκλύρωσιν τῷ θανάτῳ γίνεσθαι· καὶ ἔξῃς αὐτῷ διακόμεσθαι, πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσιν. *Aiunt de porticu Philosophi, post sæculorum circuitus fieri incendium universi; deinde ejusdem formationem, quæ eadem omnia habeat.* Postea: Καὶ μὴ ὀνομάζουσιν ἂν τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα, τὸ πραγμὰ γι' ἠελῶσιν. *Quamquam igitur resurrectionis non usurpant vocabulum, rem*

tamen agnoscunt. Addit hic Origenes Ægyptios, §. 21. Chrysippus de Providentia, citatus Lactantio, lib. vii. Institutionum, cap. 23. 3. Τότες δὲ ἕτους ἔχοντες, δῆλον ὡς ἔστι ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδου τινῶν ἐιλυμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἰσμεν ἀποκαταστήσασθαι σχῆμα. *Hoc cum ita se habeat, apparet non esse impossibile, ut et nos post mortem, sæculorum certis circuitibus evolutis, restituamur in eum in quo nunc sumus statum.* Vide, si vacat, Nathanaëlem Carpentarium, Liberæ Philosophiæ exercitatione xvi.

ⁿ Et inter Peripateticos Theopompus] De quo Diogenes Laërtius, initio libri, §. 9. Καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ἑγδοῇ τῶν Φιλιππιῶν· ὃς καὶ ἀναβίωσασθαι κατὰ τὸς μάγους φησὶ τὸς ἀδράστους, καὶ ἴσασθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐταῖς διακλήσεσι διαμνῖν. *Theopompus vero etiam octavo Philippicorum; qui revicturos homines ex magorum sententia tradit, immortalesque futuros, et omnia in suis iisdem semper mansura nominibus.*

§. XII. *Præceptorum eximia sanctitate; circa
Dei cultum,*

Secundum, quo Christiana religio omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt, exuperat, est summa sanctitas præceptorum; tum in iis quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per totum orbem terrarum, ut late ostendit ° Porphyrius, et nostri etiam sæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut et humano sanguine Dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges sustulerunt; ut apparet ex iis, quæ P de victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos, de Græco et Græca, ¶ Gallo et Galla mactatis Jovi La-

• *Porphyrius*] De abstinentia ab esu animalium, lib. ii. Unde multa sumpsit Cyrillus, iv. contra Julianum, pp. 124, 128. seqq.

¶ *De victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos*] Meminit Plutarchus, Themistocle, p. 119. A. et Pausanias, ix. 8. vii. 21. Similia sacra Messeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocænsium habes apud Clementem, Protreptico, p. 12.

¶ *Gallo et Galla mactatis Jovi Latiani*] Antiquum in Italia homines immolare, docet nos libro i. 16. Dionysius Halicarnassensis: quamdiu id

manserit, Plinius, libro xxviii. cap. 2. *Boario vero in foro Græcum Græcanve defossos, aut aliarum gentium cum quibus tum res esset, etiam nostra ætas vidit.* Mansit mos ad Justinus et Tatiani tempora. Justinus enim sic, Apologetico i. 12. Romanos alloquitur: *Τῷ παρ' ὑμῶν τιμωμένη ἰδὼλα, ἧ ἔ μόνον ἁλόγων ζῶων αἵματα προσερμίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων, διὰ τὴ παρ' ὑμῶν ἰσσημετάτη καὶ ὑγιεινάτη ἀνδρὸς τὴν πρόσχυσιν τὴ τῶν φονιδίντων αἵματος ποιμίνε.* *Ut ei quod vos colitis idolo; cui non tantum ratione carentium animantium sanguis aspergitur, sed et humanus, no-*

tiari legimus. Mysteria autem illa sanctissima, sive Cereris, sive Liberi patris, plenissima fuere omnis obscœnitatis; ut apparuit, postquam, semel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exequuntur ^r Clemens Alexandrinus, ^s et alii. Tum vero illi dies, qui Deorum honori sacrati erant, talibus spectaculis celebrabantur, ^t quibus interesse Catonem puduit. At Judaica religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhonestum; sed tamen, ^u ne pronus ad idololatriam populus a vera religione descisceret, multis præceptis earum rerum, quæ per se nec bonitatem nec malitiam habe-

bilissimo atque illustrissimo vestram occisorum hominem affundente sanguinem. Tatianus vero, §. 29. *Εὐρὼν παρὰ μὲν Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδρουσαίων ἄμμασι τιθεμένον.* *Cum compererim apud Romanos Latialem Jovem humano cruore, et per homicidium fuso sanguine oblectari.* Porphyrius, ii. 56. ad Adriani tempora mansisse talia sacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi; ut ex Cicero pro M. Fonteio, cap. 10. et ex Plutarcho de Superstitione discimus, p. 171. B. Eum sustulit inde Tiberius, memoratus Plinio, lib. xxx. cap. 1. De Britannis eundem ibi Plinium vide; et Dionem, Nerone, lxii. 7. et Solinum, cap. xxii. de Slavis vero Helmodum, lib. i. cap. 53. Por-

phyrius, libro de non esu animalium secundo, §. 56. mansisse ad suam ætatem ait, et in Arcadia et Carthagine, imo et in τῇ μεγάλῃ πόλει, id est, Romæ, sacrum nominans Jovis Latialis.

^r Clemens Alexandrinus] In Protreptico, p. 5. seqq.

^s Et alii] Maxime Arnobius, lib. v.

^t Quibus interesse Catonem puduit] Martialis, initio Epigrammatum i. Gellius, x. 13. Valerius Maximus, lib. ii. c. 10. 8.

^u Ne pronus ad idololatriam populus a vera religione descisceret, multis præceptis earum rerum, quæ per se nec bonitatem nec malitiam habebant, oneratus est] Hanc causam talium præceptorum reddit et Maimonides, D. D. iii. 29. seqq. quem sequitur Josephus Albo.

bant, oneratus est: qualia sunt pecudum mac-
tationes, circumcisio, exacta quies sabbati, et
ciborum aliquammultorum interdictio: quo-
rum nonnulla mutuati sunt Mahumetistæ, ad-
dita vini prohibitione. At Christiana religio
Deum, ut mentem purissimam, ^x pura mente
colendum docet; ^y et iis operibus, quæ suapte
natura etiam citra præceptum honestissima
sunt. Sic ^z non carnem vult circumcidi, sed
cupiditates; ^a non ab omni opere, sed ab illi-
cito nos feriari; non pecudum sanguinem aut
adipem Deo sacrare, sed, si opus sit, ^b pro veri-
tate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem;
et, ^c quæ de bonis nostris egentibus damus,
Deo data credere: non certis ciborum potusve
generibus abstinere, sed ^d utroque uti cum mo-
do qui sanitati conveniat; ^e interdum et jeju-
niis subactum corpus animo addicere, quo is
alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero

^x *Puramente colendum docet]* Joh. iv. 24.

^y *Et iis operibus, quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt]* Unde λογική λατρεία dicitur, cultus rationi consentiens, Rom. xii. 1. Adde Philipp. iv. 8.

^z *Non carnem vult circumcidi, sed cupiditates]* Rom. ii. 28, 29. Philipp. iii. 8.

^a *Non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari]* 1 Cor. v. 8.

^b *Pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem]* 1

Corinth. x. 16. Hebr. xii. 4. 1 Petr. ii. 21.

^c *Quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere]* Matth. vi. 4. Luc. xii. 38. Rom. xii. 8. 2 Cor. ix. 7.

^d *Utroque uti cum modo qui sanitati conveniat]* Luc. xxi. 34. Rom. xiii. 13. Eph. v. 18. Gal. v. 21. 1 Tim. iv. 3. 1 Petr. iv. 3.

^e *Interdum et jejniis subactum corpus animo addicere]* Matth. vi. 18. xvii. 21. 1 Corinth. vii. 5.

pars religionis ubique ostenditur posita ^f in pia fiducia; ^g qua compositi ad fidele obsequium ^h in Deum toti recumbimus, ⁱ ejusque promissis non dubiam habemus fidem: ^k unde et spes exurgit, ^l et verus amor tum Dei tum proximi; quo fit ut præceptis ipsius pareamus, ^m non serviliter pœnæ formidine, ⁿ sed ut ipsi placeamus, ^o ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem Pac remuneratorem. ¶ Precari vero jubemur, non ut divitias aut honores nanciscamur, et quæ alia multum optata plurimis male cesserunt; sed primum quidem ea quæ Deo sunt gloriosa, nobis vero de rebus caducis ea quæ natura desiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem

^f *In pia fiducia*] Ut Joh. xii. 44.

^g *Qua compositi ad fidele obsequium*] Luc. xi. 28. Joh. xiii. 17. et sequentibus. Rom. i. 5. 1 Cor. vii. 19. 1 Petr. i. 2.

^h *In Deum toti recumbimus*] Matth. xxi. 21. 2 Tim. i. 12.

ⁱ *Ejusque promissis non dubiam habemus fidem*] Rom. iv. 20. 2 Cor. vii. 1. Gal. iii. 29.

^k *Unde et spes exurgit*] Hebr. vi. 11. Rom. viii. 24. xv. 4.

^l *Et verus amor tum Dei tum proximi*] Gal. v. 6. 1 Thess. iii. 6.

^m *Non serviliter pœnæ formidine*] Rom. viii. 15.

ⁿ *Sed ut ipsi placeamus*

Hebr. xii. 28.

^o *Ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem*] Rom. viii.

^p *Ac remuneratorem*] Coloss. ii. 24. 2 Thess. i. 6. [Adde et: ut liqueat nos intelligere præcepta ejus eo dignissima esse, et naturæ nostræ ita convenire, ut meliora, aut æque convenientia alia nemo comminisci possit. Itaque et grati animi causa, et quod optima ac præstantissima sint ejus præcepta, ei nos parere decet; quamvis nullæ essent pœnæ luendæ non parentibus, præter ipsius facti turpitudinem. Hoc demum est Deo filiorum, non ærvorum instar parere. Clericus.]

^q *Precari vero jubemur*] Matth. vi. 10.

res ceciderit securi: ea vero, quæ ad æterna ducunt omni studio: nempe retro commissorum veniam; in posterum auxilium Spiritus, quo firmati adversus minas omnes atque illecebras in pio cursu perstemus. Hic est Dei cultus in religione Christiana, quo certe nihil excogitari potest Deo dignius.

§. XIII. *Circa ea officia humanitatis quæ proximo debemus etiam læsi,*

Similia sunt quæ adversus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis nata nihil spirat nisi arma, armis propagatur. Sic et Laconum instituta (quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo) tota ad vim bellicam fuisse directa, ^r notat et in culpa ponit Aristoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit esse naturale; cum contra verum

^r Notat et in culpa ponit Aristoteles] Polit. vii. cap. 14. Παράκλησις δὲ τοῦτοις καὶ τῶν ὄντιν ἰναι γραψάντων ἀπιφάνων τὸν αὐτὸν δόξαν. Ἐπαινεῖται γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτικὴν ἀγαθὴν τοῦ νομοθέτου τὸν σκοπὸν, ἵτι πάντα πρὸς τὸ κερταῖν καὶ πρὸς τὸν πολέμου ἰσομοθίτησιν ἔ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἰσὶ εὐλογηται, καὶ τοῖς ἔργοις ἰσὶ ἐλογηται νῦν. Pari modo et qui posterius scripserunt, ostenderunt ejusdem se esse sententia. Nam in laudatione Lacedæmoniorum reipublicæ, admirantur propositum conditoris legum

in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod et ratione refelli facile potest, et ipsis factis refutatum nunc apparet. Euripides, Andromacha, ver. 724. Aristoteli præierat:

— εἰ δ' ἀπὴν δορὸς
Τοῖς Σπαρτιαῖσι δόξα, καὶ
μάχης ἀγών
Τ' ἄλλ' ὄντις ἴσσι μνηστὴς βιλ-
τίαις.

— si vis Martia
Vobis, Lacones, absit, et ferri
decus;
Spectatur ultra, quod sit exi-
mium, nihil.

sit, inter homines a natura amicitiam ac societatem constitutam. ^s Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri; occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas quo tantum nomen nisi bellis, ^t sæpe manifeste injustis, (^u ut de bello in Sardiniam ^x et Cyprum ipsi fatentur,) consecuta est? Et certe generatim, ut a præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum est, ^y latrocinia extra

^s Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri; occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari] Sensus ex Senecæ epistola 95. et de Ira, lib. ii. cap. 8. et ex Cypriani epistola secunda.

^t Sæpe manifeste injustis] Petronius, p. 45. ed. Franc. 1629.

— si quis sinus abditus ultra,
Si qua foret tellus fulvum
quæ mitteret aurum,
Hostis erat—

^u Ut de bello in Sardiniam] Vide Polybium, Historiarum iii. 28.

^x Et Cyprum ipsi fatentur] Florus, lib. iii. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falso; ut victor gentium populus, et donare regna consuetus, Publio Clodio tribuno duce, socii vivique Regis confiscationem mandaverit.* Meminit ejusdem rei Plutarchus, Catone, p. 776. Appianus, lib. ii. Civ. p. 441. Dion, lib. xxxviii. 30. Vide eundem Florum, de Bello Numantino et de Cretico.

^y Latrocinia extra *finēs ple-*

risque gentibus nullam habebant infamiam] Thucydides, lib. i. 5. *Οἱ γὰρ Ἕλλησι τοπάλαι, ἡ τῶν βαρβάρων ὅτι ἐν τῇ ἡπιτέρῃ παραδαλάσσει, καὶ ὅσα νήσους ἴχον, ἐπιιδὸν ἤρξαντο μάλλον περιποιῆσαι ναυσὶν ἢ ἀλλήλους, ἐτρέποντο πρὸς ληστείας, ἡγουμένῳ ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφίτερον αὐτῶν ἵνα, καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς καὶ προσώπικτοντες πόλιν ἐκυρίως καὶ κατὰ κόμας οἰκουμέναις ἤρπαζον, καὶ τὸν πλείονα τῷ βίῳ ἐπιιδὸν ποιεῖντο ἢ ἔχοντες ποιοῦντες τούτου τῷ ἔργῳ, φέροντες δὲ τι καὶ δόξης μάλλον. Διὸς δὲ τῶν ἐπιιδόντων τινὲς ἴτι καὶ νῦν οἱ κόσμος καλῶς τοῦτο δρῆν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν τὰς πύστας τῶν πλείονων πανταχοῦ ὁμοίως ἱρωτῶντες, εἰ λησταὶ ἴσθησιν ὡς ἔτι ἂν πυνδαίνονται ἀπαξιούτων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἰπταίλις εἴη ἰδίαις οὐκ ὀνειδίζοντων. Ἕληξοντο δὲ καθ' ἑαυτῶν ἡπιερον ἀλλήλους· καὶ μίχρη, τοῦτο πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῶν καλαίων τρέσσειν ἵμιναι, πρὸς τε Λακεδαιμόνους Ὀζόλας, καὶ Αἰτωλοῖς καὶ Ἀκαρῶναις, καὶ τὴν ταύτην ἡπιερον.*

fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam. ² Ultionis exactionem Aristoteles et Cicero in virtutis parte ponunt: ³ gladiatorum

Olim quippe Græci, non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per insulas vivebant, postquam sæpius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt; ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quæstus sui causa, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates manibus carentes et per vicos sparsus, diripiebant eas, maximamque partem hinc se alebant; nondum infami eo vitæ genere, quin et nonnihil habente gloriæ. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decore habent strenue id facere; et vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogationes ad navigantium obvios, an prædones essent: nimirum, quod nec defugiveri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec esprobraturi hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente, spoliabant alii alios: et nunc quoque magna portio Græcorum sic vivit, apud Locros Ozolas, apud Ætolos, apud Acarnanas, et vicina terrarum. Interrogatio illa, cujus Thucydides meminit, est apud Homerum, Odyssæa T. ver. 3. ubi Scholiastes: οὐκ ἄδοξον ἢ παρὰ τοῖς καλοῖς τὸ ληστῆῖον, ἀλλ' ἰσοδόν. Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut et gloriæ duceretur. Justi-

nus, lib. xliiii. cap. 3. de Phocensibus: *Studiosius mare quam terras exercere: piscando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloriæ habebatur) vitam tolerabant.* De Hispanis vide Plutarchum, Mario, p. 408. D. et Diodorum, lib. v. 34. de Tyrrenis Servium, ad viii. 51. et x. 14. Æneid. de Germanis Cæsarem, B. G. vi. 22. Tacitum, Ann. xii. 27. Saxonem Grammaticum, lib. x.

² *Ultionis exactionem Aristoteles et Cicero in virtutis parte ponunt]* Aristoteles, de moribus ad Nicomachum, iv. 11. Δουλοῦ γὰρ οὐκ ἀποδέχασθαι οἰδὲ λυπαῖσθαι, μὴ ἐργιζομένους τε οὐκ εἶναι ἀμυντικούς· τὸ δὲ προσηλακίζομενον ἀνίχισθαι, ἀνδραπαδάσθαι. Videtur talis et sensu et dolore carere; et, cum non irascatur, vindictæ esse negligens. Servile, si contumeliose tracteris, id tolerare. Cicero autem, de Inventione, ii. 22. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, per quam vim aut contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus. Ad Atticum, ix. 12. Odi hominem, et odero: utinam ulcisci possem. Ad Quir. cap. ix. Sic ulciscar facinora singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus.

³ *Gladiatorum mutue dilanationes inter oblectamenta erant*

mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: ^b exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: ^c ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti ^d omnes a se dissidentes crudeli odio sunt persecuti; ^e cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At ^f dolorem suum talionis judicio exequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino ^g prohibet injuriam, sive verbis sive rebus factam, reponere; ne, quam in aliis improbamus malitiam, rur-

publica Paganorum] Vide Lactantium, lib. vi. 20. 11. Tertullianum, de Spectaculis, cap. 19.

^b *Exponere liberos quotidianum]* Justinus, Apologetico ii. 27. seqq. Tertullianus, Apologetico, cap. 9. Vide et Lactantium, lib. vi. Institutio-num, cap. 20. 19. et Terentii Hecyram, iii. 3. 40. iv. 1.

^c *Ut vis in populos septem id meritos]* Exodi xxxiv. 11, 12. Deut. vii. 1, 2.

^d *Omnes a se dissidentes crudeli odio sunt persecuti]* Dandam operam ut eis damnium quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerson: non reddenda illis quæ furtis subducta sunt, Baçhai.

^e *Cujus signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptis apparent]* Vide Libellum precum editum Venetiis forma minima, fol. 8. et librum Germanicum Antonii Margaritæ; Maimonidem, ad xiii. Articulos, ubi perdendos ait qui eis non credunt. Et dictum est in ore Judæorum: *Omnes sectarii subito pereant.* Similia sunt dicta R. Isaaci, in Bereschith rabba: et Thalmud, in Baba Kamma, et Baba Bathra.

^f *Dolorem suum talionis judicio exequi]* Levit. xxiv. 20. Deut. xix. 21.

^g *Prohibet injuriam, sive verbis sive rebus factam, reponere]* Matth. v. 38, 44.

sum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed et malis; ^h ad Dei exemplum, a quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.

§. XIV. *Circa conjunctionem maris et feminae,*

Conjunctio maris cum femina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam a Paganis haud mirum est, cum eorum quos colerent ⁱ Deorum stupra et adulteria narra-

^h *Ad Dei exemplum, a quo solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona*] Matth. v. 45.

ⁱ *Deorum stupra et adulteria*] Euripides, Ione, ver. 436.

—Ναθητήσιος δὲ μοι
Φοῖβος· τί πάσχει, παρεδίνους
βίῃ γαμῶν
Προδίδωσι παῖδας οὐ τιχνούμι-
νος λάθρα,
Θήσκοντας ἀμιλιῷ. Μὴ σὺ γ'
ἄλλ', ἱεὶ κραιτῆς,
'Αρετὰς δίωκε. Καὶ γὰρ ὅστις
ἐν βροτῶν
Καλὸς πιφύκει, ζημιῶσιν οἱ
θεοί·
Πῶς εὖν δίκαιον, τοὺς νόμους
ὁμᾶς βροτοῖς
Γεράσαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν
ἠφλισκάνει;
Ἐἶδ' (οὐ γὰρ ἴσται, τῷ λόγῳ
δὲ χρῆσθαι)
Δίκας βυβίαν δόσιν· ἀνδρώ-
παις γάμων,
Ἔδ', καὶ Ποσειδῶν, Ζεὺς δ' ἴς

οὐρανῷ κραιτῆ,

Ναοὺς τίνοντις ἀδικίας κραι-
στει.

— *Monendus, si tamen fas est mihi,*

*Apollo: per vim virginum mi-
nuit decus:*

*Quosque ipse sevit liberos, in-
terfici*

Clam patitur. Ah ne tu ista:

sed, quando imperas,

*Honesta sequere. Si quis est
mortalium*

*Qui scelera patrat, exigunt
penam Dii:*

*At nonne iniquum est, vos,
suas leges quibus*

*Gens debet hominum, jure
nullo vivere?*

*Si (quod futurum non erit,
dicam tamen)*

*Hominibus aequo stupra lucre-
tis modo,*

*Neptunus, et tu, rexque su-
premi poli,
Vacuaret omnes mulcta tem-
plorum domos.*

rentur. Quid quod et ^k concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, ^l postea Antinous: quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens est, apud Sinenses et gentes alias etiam pro licito; a Græciæ autem Philosophis in id laboratum videtur, ^m ut rei turpi honestum no-

Vide hæc fuse tractata, apud Clementem, Protreptico, p. 5. seqq. Athenagoram, Leg. §. 21. Tatianum, §. 8. Arnobium, lib. iv. p. 132. seqq. Nazianzenum, i. contra Julianum, p. 104. seqq. edd. Paris. 1609, 1630. Theodoretum, Sermone iii. p. 42. seqq.

^k *Concubitus marium cum maribus*] Hæc quoque vide apud Clementem et Theodoretum, dictis locis.

^l *Postea Antinous*] Meminit Justinus, Apologetico ii. 29. Clemens, Protreptico, p. 14. 42. Origenes, libro contra Celsum tertio, §. 36. et octavo, §. 8. Eusebius, Historiæ Ecclesiasticæ iv. 8. Theodoretus, octavo, p. 115. et Historici illorum temporum.

^m *Ut rei turpi honestum nomen imponeretur*] Ita sane censent non Lucianus tantum, libello de Amorumibus, §. 24. sed et Gregorius Nazianzenus, Oratione iii. contra Julianum i. p. 78. C. et ad eum Elias Cretenensis, col. 408. D. et Nonnus; Cyrillus, contra Julianum libro vi. p. 187. seqq. et late Theodoretus, Sermone xii. ad

Græcos, p. 174. seqq. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum e libro de Vita Contemplatrice, p. 694. F. Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ἔλεον σχιζόν ἴσται περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναῖξιν ἰσχυραίνων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν, αὐτὸ μόνον (ἰσχυραίνονται γὰρ αἱ ἰσχυραίνουσαι αὐταὶ νόμῳ φύσεως) ἀλλὰ ἀνδρῶν ἕρσις ἐπὶ ἡλικίᾳ μόνον διαφίρουσι καὶ γὰρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ θεαίου Ἀφροδίτης κικρομψύσθαι δοκῆι, χάριν ἀστυμοῦ παραλήπτου. *Platonicum autem convitium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium; (tales enim cupiditates lege naturæ explentur;) sed virorum in sexus ejusdem sola etate dispares: nam si quid ibi de Venere et Amore celesti speciosè dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur. Tertullianus, de Anima, init. Christianam sapientiam præferens Socraticæ: Nec nova inferens demonia, sed vetera depellens; nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

men imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, ⁿ communiōne mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar? ^o cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale: quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, extinctis etiam parentum et liberorum inter se affectibus! Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet; sed et ^p plures uni concedit uxores, ^q et marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod et hodie usurpant Mahumetistæ, et olim Græci ac Latini; tanta licentia, ut et uxores ad tempus utendas aliis darent ^r Lacones et Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices; et eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam vel

ⁿ *Communiōne mulierum laudata*] Platonem vide tum alibi, tum maxime de Republica, v. p. 655. seqq.

^o *Cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale*] Plinius, lib. x. cap. 34. *Ab his columbarum gesta spectantur maxime, similitudine. Mores idem, sed pudicitia illis prima, et neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium, de non esu animantium tertio, §. 11.

^p *Plures uni concedit uxores*] Apparet id, Deut. xvii. 16, 17. xii. 15. ^q Sam. xii. 8. Sic

legem intelligunt Hebræi; et Chrysostomus, 1. ad Cor. xi. hom. xxvi. in Ethico; Augustinus, de doctrina Christiana, libro iii. cap. 12. et veterum alii. Josephus legis peritissimè, Antiquitatum xvii. 1. 2. Πάτριον, ἢ τὸ αὐτῶ πάλαιον ἢ μὴ συνοικίῳ. *Mos nobis patris, eodem tempore plures habere uxores.*

^q *Et marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit*] Deut. xxiv. 1, 2, 3, 4. Levit. xxi. 14.

^r *Lacones et Cato*] Vide Herodotum, libro vi. 62. Plutarchum, Lycurgo, p. 49. et Cætone Uticensi, p. 771.

oculis libavit, ^s reum habet; inspectore cordis Deo iudice concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit et insolubilis; ^t merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubie est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut ^u Germani et Romani. ^x Sequuntur et hoc Christiani; ut scilicet animus ab uxore in solidum marito datus ^y æquali retributione pensetur, ^z rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen, neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

^s *Reum habet; inspectore cordis Deo iudice concupiti, nec peracti criminis]* Matth. v. 28.

^t *Merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem]* Matth. v. 32. xix. 9.

^u *Germani et Romani]* Græcos etiam addere potuit; quibus plerisque, certe privatis, singulæ fuerunt uxores. *Clericus.*

^x *Sequuntur et hoc Christiani]* Paulus Apostolus, 1 Cor. vii. 4. Lactantius, Institutionum vi. 23. 23. Hieronymus, adversus Oceanum, epist. 83.

^y *Æquali retributione pensetur]* Bene enim Sallustius, Ju-

gurthino, cap. lxxx. *Apud eos, qui plures uxores habent, levissima ducitur necessitudo; quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus, de Persis, l. xxiii. 6. *Per libidines varias caritas dispersa torpescit.* Claudianus, bello Gildonico, ver. 441.

— *Connubia mille:*

Non illis generis nexus, non pignora curæ;

Sed numero languet pietas.

^z *Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen, neu diversæ matres discordiam liberis inferant]* Utrumque recte concepit et expressit Euripides, Andromacha, ver. 464.

§. XV. *Circa usum bonorum temporalium,*

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus: furta videmus a gentibus paganis quibusdam, ^a ut Ægyptiis ^b et Spartiatis, permissa: et qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani; ^c quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale; sed ^d fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret; ^e quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur. At ^f Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, et in quosvis, prohibet; ^g sed et vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia scilicet non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda; quæ singula hominem totum requirant, et sæpe in contraria consilia nos trahant: deinde vero, et in quæ-

^a *Ut Ægyptiis]* Diodorus Siculus, Historiarum libro i. 80.

^b *Et Spartiatis]* Plutarchus, Lycargo, p. 50. E.

^c *Quibus ad casas redeundum eam dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent]* Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius, in Epitome, cap. 1.

^d *Fœnus tamen in extraneos permissum]* Deut. xxiii. 20.

^e *Quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur]* Levit. xxvi. 5. Deuter. xxviii. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12.

^f *Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, et in quosvis, prohibet]* Matth. vii. 12. Ephes. v. 3.

^g *Sed et vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere]* Matth. vi. 24. et seqq. xiii. 22. Luc. viii. 14. 1 Tim. vi. 9.

rendis et in servandis divitiis, ^h sollicitudo servitutum quandam et cruciatum secum ferat; quæ ipsam voluptatem, quæ ex divitiis speratur, corrumpant: ⁱ ea vero, quibus natura contenta est, et pauca sint, et facile sine magno labore aut impendio parentur. Quod si quid tamen Deus ultra indulserit, non hoc in mare projicere jubemur, ^k ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt; neque detinere inutile, neque prodigere; sed supplere inde hominum aliorum inopiam, ^l sive donando, ^m sive dando mutuum id rogantibus; ⁿ ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium ^o thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi; ^p cum usque ex Macedonia et A-

^h Sollicitudo servitutum quandam et cruciatum secum ferat] Matth. vi. 34. Philipp. iv. 6.

ⁱ Ea vero, quibus natura contenta est, et pauca sint, et facile sine magno labore aut impendio parentur] 1 Tim. vi. 7, 8.

^k Ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt] Habet hoc de Aristippo Laërtius, ii. 77. et Suidas; de Cratete Philostratus, vit. Apollonii, i. 10.

^l Sive donando] Matth. v. 42.

^m Sive dando mutuum id rogantibus] Matth. ibidem. Luc. vi. 35.

ⁿ Ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant] 1 Tim. vi. 17, 18.

^o Thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat] Matth. vi. 30.

^p Cum usque ex Macedonia et Achaia ea mitterentur, quæ

chaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, ^q ne quæ reparationis aut honoris spes beneficentiam defloret: ^r *cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit.* Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat ne ipse olim senex, aut a calamitate aliqua deprehensus, suis rebus opus habeat; ^s *promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint: et, quo magis confidant, in mentem illis revocat ^t conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, et in ornandis herbis floribusque: rem vero fore indignam; si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini, non credamus ultra quam dum pignori incumbimus.*

§. XVI. Circa jusjurandum,

Perjurium vetant leges aliæ: ^u *hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino*

Palæstinorum egestatem sublevarent] Rom. xv. 25, 26. et seqq. 2 Cor. ix. 1, 2, 3, 4. Philipp. iv. 18.

^q *Ne qua reparationis aut honoris spes beneficentiam defloret]* Matth. vi. 1, 2. Luc. xiv. 12.

^r *Cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit]* Matthæus, dicto jam loco.

^s *Promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint]* Matth. vi. 32. Luc. xii. 7. xxi. 18.

^t *Conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, et in ornandis herbis floribusque]* Matth. vi. 26, 28.

^u *Hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstinere]* Matth. v. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. v. 12.

illis ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod, qui odiis inter se inflammati quærent dissidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent a Christo imperata; ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere; par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam, ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum; et librorum quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, et deinceps secuti doctores; etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam, quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum iudice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus, de dogmatibus Socratis; Stoicorum scholæ, de his quæ Zeno tradidit.

§. XIX. *Probatur amplius præstantia Christianæ religionis, ex præstantia ipsius Magistri:*

Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit

nititur; qualia sunt quæ memorantur in antiquissimis symbolis, qualia extant apud Irenæum et Tertullianum, et quale est *Apostolicum*, ut nunc

vocatur. Quod paullo plenius ostendimus in Libello hisce subjecto, *de eligenda inter dissidentes Christianos sententia*, §. iv. *Clericus*.

ac propagata: qua in parte, prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores nihil ferme certi se afferre ipsi fatebantur: quippe ^m veritatem velut in puteo demersam; et ⁿ mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis. Ipsorum præterea ^o nemo non aliquo vitio obsitus: ^p alii Regum adulatores, ^q alii scortorum amoribus addicti, ^r alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, ^s rixæ de verbis, aut

^m *Veritatem velut in puteo demersam*] Democriti est ἰς βυθῷ ἀλήθεια; memoratum et aliis, et Ciceroni in *Academica*, i. 12.

ⁿ *Mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis*] Aristoteles, *Metaphysicorum* ii. cap. 1. "Ὡστε γὰρ ἔ τὰ τῶν νυκτιδῶν ὄμματα πρὸς τὸ φῶς ἔχει τὸ μὲν ἡμῶν, ἕτοιμ ἔ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἢ νῦν πρὸς τὰ τῆ φῶς φανερῶτατα πάντων. Sicut enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita et animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.

^o *Nemo non aliquo vitio obsitus*] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At ejus summam iracundiam, quæ in dictis et in factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus, sexto adversus Julianum, p. 185. B.

^p *Alii Regum adulatores*] Plato, Aristippus.

^q *Alii scortorum amoribus addicti*] Marius Zeno, Stoicæ sectæ princeps; Feminarum prope omnes; Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus. Athenæus, libro xii. §1. p. 544. et xiii. 6. pp. 588, 589. Laertius, vi. 18, 17. iii. 31. v. 3. x. 4—7. ii. 74, 75. Lactantius, iii. 15. et alibi, testes. Theognis ipse de se, multis in locis.

^r *Alii caninæ impudentiæ*] Dicti inde Cynici.

^s *Rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus*] Bene id notatum Timoni Phlasiæ:

Σχίτλις ἄνθρωποι, κατ' ἰλίγγια, γαστήρες ὄντες,
Ποίων ἐν τ' ἑσίδων καὶ λισσομάχων
πρωλάμπουσι;

"Ἄνθρωποι, κενῆς εἰρήνης ἱμπερὶς ἄσσοι.
Mortales miseri, probra pessima, nil nisi ventres,
Quæ vos vaniloquo fallunt certamine lites?

nullius momenti rebus; frigoris vero in Dei cultu, quod et qui Deum unum crediderunt, tamen illo seposito aliis, et quidem quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, ^t religionis normam statuentes id quod receptum esset publice. De præmio quoque pietatis nihil asseverabant certi: ^u quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet. Ma-

O homines, tumidis inflati fastibus utres.

Item:

Φοιτῆ δὲ βροτολογὸς ἱεὺς κιν-
νὸν λιλακνῖα,
Νίκης ἀνδροφόνου κασιγνήτη
καὶ ἱεῖδος·

"Ἡτ' ἀλαῆ πρὸ πάντα κυλιν-
δικαὶ αὐτὰρ ἱεῖσινα

"Ἐς τι βροτὸς στήξει κέρη, ἔ
ἰς ἰλπίδα βάλλει.

*Aspera his quædam provenit
inania clamans,*

*Incensit in cædes odii soror at-
que ministra;*

*Quæ, cæca huc illuc circum-
que voluta, supremum*

*Mortales capite incurrit,
spemque injicit illis.*

Item:

Τίς δ' ἄρ' τὸς δ' ἰλοῦ ἱεῖδι ἐν-
ἱπὸς μάχισθαι;

Ἡχῦς σὺνδραμος ὄχλῳ· ὁ γὰρ,
σινῶσι χολωθῆς,

Νῦσον ἰτ' ἀνίρας ἄρσι λαλήν·
ἰλκοντο δὲ πολλοί.

*Ecquis eos tanto pugnae in-
flammavit amore?*

*Ad strepitum accurrens plebs,
atque exosa silentes:*

*Unde loquax morbus multa
cum peste cucurrit.*

Invenies hæc apud Clemen-
tem, Strom. v. p. 285. apud

Eusebium, in fine Præparatio-
nis; et apud Theodoretum,
Sermone ii. p. 24.

^t *Religionis normam statuen-
tes id quod receptum esset pub-
lice]* Xenophon, Memorabili-
um i. 3. 1. oraculum recitat,
quo jubentur Dii coli ex lege
cujusque civitatis. Repete hic
Senecæ verba, quæ ex Au-
gustino supra citavimus: post
quæ sic Augustinus: *Colebat
quod reprehendebat, agebat quod
arguebat, quod culpabat adora-
bat.* Nimirum (ut Plato dixit
in Timæo, p. 1047. et alibi;
et Porphyrius, loco qui est a-
pud Eusebium, Præparat. lib.
iv. cap. 8.) periculo non caret
vera de rebus divinis apud
vulgus disserere. Ejus autem
periculi metum Græca et La-
tina et barbara philosophiâ
pluris fecit, quam veri, since-
ram professionem: quod vel
unum sufficit, ne quis tales
sibi per omnia sequendos pu-
tet. Notat hoc in Platone
Justinus Martyr, Parænesi ad
Græcos, §. 25.

^u *Quod vel ex ultima illa
Socratis morituri disputatione
apparet]* Vide quæ attulimus
supra.

humetes, late sparsæ religionis auctor, ^x projectus ad libidinem per omnem vitam ne a suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua constare possit, quod ipse promisit præmium in epulis et Venere positum, id vere extitutum; cum ipsius in corpus vitam rediisse ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ situm sit. At Hebrææ legis conditor Moses, vir eximius, non tamen ab omni culpa liberatur; ^y cum et legationem ad Regem Ægyptium a Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, ^z et ad pollicitum Dei de aqua e rupe excitanda diffidentia nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promisit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis ^a jactatus perpetuis seditionibus, ^b neque ingressus in terram illam felicem. At Christus ^c peccati omnium expers a suis describitur, ^d nec ab aliis ul-

^x *Projectus ad libidinem per omnem vitam ne a suis quidem negatur]* Vide quæ dicuntur libro vi.

^y *Cum et legationem ad Regem Ægyptium a Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit]* Exod. iv. 2, 10, 13. 14.

^z *Et ad pollicitum Dei de aqua e rupe excitanda diffidentia nonnihil ostenderit]* Num. xx. 12.

^a *Jactatus perpetuis seditionibus]* Exod. xxxii. Num. xi, xii, xiv, xvi, xx, xxv.

^b *Neque ingressus in terram illam felicem]* Num. xx. 12. Deut. xxxiv. 4.

^c *Peccati omnium expers a suis describitur]* Joh. viii. 46. x. 32. 2 Cor. v. 21. 1 Petr. ii. 22. Hebr. iv. 15. Pietatem ejus etiam oraculo, apud Gentes auctoritatem habente, laudatam ostendemus ad librum iv.

^d *Nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur]* Notatum id Origeni, libro iii. 23. contra Celsum.

lius commissi allatis testimoniis arguitur. Tum vero ^e quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse. Quæ enim sibi a Deo mandata erant implevit fideliter, ^f in vita omni simplicissimus, ^g injuriarum ac cruciatuum patientissimus, (quod in ipso crucis supplicio ostendit,) amantissimus hominum, etiam inimicorum, etiam a quibus ad mortem actus fuerat, ^h ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem suis promisit præmium, ejus ipse compos factus excellentissimo modo et perhibetur, et certa fide comprobatur. In vitam enim redditum ⁱ viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: ^k in cælum evectus est, spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo, quod suos sectatores et ^l linguarum quas non didicerant loquela, ^m et aliis mirifi-

^e *Quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse*] Bene Lactantius, sine Institutionum: *Nec monstravit tantum, sed etiam præcessit; ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

^f *In vita omni simplicissimus*] 1 Petr. ii. 22.

^g *Injuriarum ac cruciatuum patientissimus*] Matth. xxvi. 50, 52. Joh. xviii. 23. Act. viii. 32.

^h *Ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur*] Luc. xxiii. 34.

ⁱ *Viderunt multi, audierunt, palparunt etiam*] Joh. xx. 27, 28, 29. Joh. 1 Epist. i. 1. Matth. xxviii. Marc. xvi. Luc. xxiv. 1 Cor. xv. 3—8.

^k *In cælum evectus est, spectantibus duodecim*] Marc. xvi. 19. Luc. xxiv. 51, 52. Actor. i. 9—11. Adde Actor. vii. 55. ix. 3—5. xxii. 6. 1 Cor. xv. 8.

^l *Lingarum quas non didicerant loquela*] Actor. ii. 3, 4. x. 46. xix. 6. 1 Cor. xii. 10, 28, 30. xiii. 1, 8. xiv. 2, 4, 5, 6, 9, 13, 14, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 39.

^m *Et aliis mirificis virtutibus donavit*] Actor. iii, v, viii, ix, x, xi, xiii, xiv, xvi, xix, xx, xxi, xxviii. Rom. xv. 19. 2 Cor. xii. 12. Hebr. ii. 4. Ostendunt hujus rei veritatem et Justinus, cum Tryphone dis-

cis virtutibus donavit; ⁿ ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras; quod ejus Magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus.

§. XX. *Ex admirabili propagatione istius religionis;*

Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut, si Deo ulla est cura rerum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset pateret quam latissime. Id autem contigit religioni Christianæ: quam ipsi videmus per Europam omnem, ^o ne Septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri; ^p nec minus per Asiam omnem, ^q etiam ejus insulas in Oceano; ^r per Æ-

putans, §. 85. et Ireneus, lib. ii. 56. Tertullianus, Apologético, cap. xxiii. Origenes, adversus Celsum vii. 8. Lactantius, iv. 21. et alii.

ⁿ *Ita ut facturum se discedens promiserat*] Joh. xiv. 12. xvii. 18. Marc. xvi. 17.

^o *Ne Septentrionis quidem recessibus exclusis*] Vide Adamum Bremensem, et Helm-

dum, et qui de Islandia scribere.

^p *Nec minus per Asiam omnem*] Vide Acta Conciliorum Universalium.

^q *Etiam ejus insulas in Oceano*] Vide Osorium, in Lusitanicis.

^r *Per Ægyptum quoque*] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ec-

gyptum quoque, ^s per Æthiopiam, ^t et alias aliquot Africæ partes; ^u postremo et per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed et olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque apud Barbaros conservata ^x de itineribus ac miraculis Thomæ, ^y Andree, aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quam late Christi nomen celebraretur, apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, ^z notant Clemens, ^a Tertullia-

clesiastica vetere, (ac nominatim Eusebio, vi. 34.) ex liturgia Coptitarum.

^s *Per Æthiopiam*] Vide Franciscum Alvaresium.

^t *Et alias aliquot Africæ partes*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Augustinum, et Conciliorum per Africam Acta, præcipue ejus Concilii quod Cypriani operibus subtextitur.

^u *Postremo et per Americam*] Vide Acostam et alios de rebus Americanis.

^x *De itineribus ac miraculis Thomæ*] Vide Abdiam, libro ix. Eusebium, Historiæ Ecclesiasticæ lib. i. in fine, et libro ii. capite primo: et initio libri iii. Ruffinum, libro x. cap. 9. Adde Osorium et Linschotium, de rebus Indiæ Orientalis; et Freitam, de imperio Lusitanorum Asiatico. Sepulchrum ejus Apostoli in terra Coromandel etiam nunc monstratur.

^y *Andree*] Eusebius, dicto libro iii. initio; et Origenes ad Gen. apud Euseb. H. E. iii. 1.

^z *Notant Clemens*] Christum is dicit omnibus notum gentibus, Strom. vi. fin. p. 296.

^a *Tertullianus*] *Adversus Judæos, cap. vii. In quem enim alium universæ gentes crediderunt, nisi in Christum qui jam venit? cui enim et aliæ gentes crediderunt; Parthi, Medi, Æthiopes; et qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam; et incolentes Pontum, et Asiam, et Pamphyliam; immorantes Ægyptum; et regionem Africæ, quæ est trans Cyrenem, inhabitantes; Romani, et incolæ: tunc et in Hierusalem Judæi, et cæteræ gentes: ut jam Getulorum varietates, et Maurorum multi fines; Hispanorum omnes termini, et Galliarum diversæ nationes; et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita; et Sarmatarum, et Dacorum; et Germanorum, et*

nus, ^b et alii. Quæ est religio, quæ cum tam

Scytharum; et abditarum multarum gentium, et provinciarum et insularum multarum nobis ignotarum; et quæ enumerare minus possumus: in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat. Mox ostendit quantum latius Christi regnum suis temporibus, id est, fine sæculi secundi, patuerit, quam olim Nabuchodonosoris et Alexandri, aut Romanorum: Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis (numeraverat autem Babilonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Gætulos, Romanos) colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.

^b *Et alii] Ireneus, Tertuliano vetustior, lib. i. cap. 8. Nam, etsi in mundo loquela dissimiles sunt, virtus traditionis una et eadem est. Et neque hæc quæ in Germania sunt fundatæ Ecclesiæ aliter credenti, aut aliter tradunt; neque hæc quæ in Iberiis sunt, neque hæc quæ in Celtis, neque hæc quæ in Oriente, neque hæc quæ in Ægypto, neque hæc quæ in Libya, neque hæc quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed, sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus et idem est, sic et lumen, prædicatio Veritatis, ubique lucet, et illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem Veritatis venire. Origenes, Homilia ad Ezechielem iv. 1. Confitentur et miserabiles Judæi hæc*

de Christi præsentia prædicari: sed stulte ignorant personam, cum videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britannia, ante adventum Christi, in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis? Arnobius, libro ii. p. 48. Virtutes sub oculis positæ, et inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas subdidit appetitionum flammis; et ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes et populos fecit, et moribus dissimilimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea quæ in India gesta sunt apud Seras, Persas, et Medos: in Arabia, Ægypto; in Asia, Syria; apud Galatas, Parthos, Phrygas; in Achaia, Macedonia, Epiro; in insulis et provinciis omnibus, quas Sol oriens atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam. Athanasius, in Epistola Synodica quæ apud Theodoretum est, libro iv. cap. 8. Ecclesias Christianas commemorat Hispaniæ, Britannia, Gallia, Italia, Dalmatiæ, Mysiæ, Macedonia, Græciæ, Africa, Sardinia, Cyprî, Cretæ, Pamphylia, Isauria, Lycia, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadocia. Theodoretus, adversus Græcos Sermone viii. p. 111. de Apostolis sic loquitur: 'Ὅτινα μὴ γὰρ μισὰ τῶν σωματικῶν ἰσχυρίωντο, οὐ μὴ παρὰ τῆς, οὐ

lata possessione possit contendere? nam, si Pa-

δι παρ' ἑαυτοῦ ἰφοῖτον, ἔ ἄλλο-
 τι μὴ Ῥωμαῖοι, ἄλλοτε δὲ Ἰσ-
 πανοῖς, ἢ Κελταῖς διελίγοντο
 ἰαυτῶν δι πρὸς ἑαυτοῦ ἐξιδήμωσαν
 ὑφ' ἃ μετατίμωθησαν, ἄπαντες
 αὐτῶν ἰδιελχῶς ἀπολαύουσιν, ἔ
 μόνον Ῥωμαῖοι, ἔ ἴσως τὸν εὐ-
 ταν ἀγαπᾶσι ζυγοῖ, καὶ ὑπὸ εὐ-
 ταν ἰδύονται, ἀλλὰ ἔ Πέρσαι,
 ἔ Σκύθαι, καὶ Μασσαγῆται, καὶ
 Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοί, ἔ Αἰθίο-
 πεις, ἔ, ξυλλήθεον ἰαυτῶν, ἄπαν-
 τα τῆς οἰκουμένης τὰ τέμματα.
*Olim enim mortale corpus indu-
 ti, nunc hos, nunc illos accede-
 bant; modo Romanis loquentes,
 modo Hispanis, aut Gallis: at,
 postquam ad eum tverunt a quo
 missi fuerant, omnes populi il-
 lorum fruuntur laboribus; non
 Romani tantum, et qui Romana
 amant imperia, et ab ipsis re-
 guntur; sed et Persæ, et Scy-
 thæ, et Massagete, et Sauro-
 mata, et Indi, et Æthiopes, et,
 ut summam rem eloquar, om-
 nes qui sunt intra oras habita-
 biles. Idem, Sermone ix. p.
 129. conversis gentibus annu-
 merat Persas, Massagetas, Ti-
 barenos, Hyrcanos, Caspios,
 Scythas. Hieronymus, epita-
 phio Nepotiani, Christianis
 annumerat Indos, Persas, Go-
 thos, Ægyptios, Bessos, et pel-
 litos populos: in epistola ad
 Lectam, Indos, Persas, Æthio-
 pas, Armenios, Hunnos, Scy-
 thas, Getas: in Orthodoxi et
 Luciferiani Dialogo, Britannos,
 Gallos, Orientem, Indorum
 populos, Iberos, Celtiberos, Æ-
 thioipas. Chrysostomus, Homi-
 lia vi. in Ethico, ad priorem*

ad Corinthios, ii. 1—5. Πῶς δ'
 ἂν τὰ γραφόμενα ἔ ἰς τὴν βαρβάρων,
 ἔ ἰς τὴν Ἰνδῶν, ἔ πρὸς αὐτὰ τῷ
 Ὀκτανῷ τὰ πῶρατα ἀφίετο, ἐκ
 ὅτων τῶν λιγόντων ἀξιώσαν;
*Quomodo vero quæ ab iis scripta
 sunt, ad terras barbarorum, eti-
 am Indorum, ipsos denique fines
 Oceani pervenissent; nisi auc-
 tores illi fide digni fuissent?*
 Idem, posteriore Homilia in
 Pentecosten, t. v. p. 612. 36.
 Ἐρχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἰν
 ἰδῶ γλώσσῶν, ἰαυτῶν μὲρξῶν
 τῆς κατὰ οἰκουμένην διδασκαλίας
 τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δεδι-
 σης γλώττης, καδάτις δέλεφ
 τινί, γνωρίζῶν ἰαυτῶν τῆς ἰμ-
 πιστουδίστης ἀρχῆς τῆς καὶ διδασ-
 καλίας τὸν ὄρον. *Venit Spiritus
 sanctus in linguarum specie,
 dividendens unicuique orbis regiones
 quas instituerent; et per
 concessum linguæ donum, velut co-
 dicillis quibusdam, definiens ter-
 minos mandati ipsis magistralis
 imperii. Idem, oratione egre-
 gia Christum esse Deum, init.
 t. vi. p. 622. 48. Ἐξῆμιν ἰν
 ἐκ ἰσῶν ἀνδρῶν ψιλῶ εὐσεβῶν
 ἰν βασιλῷ καὶ φῶν περιελθῶν οἰ-
 κουμένην ἔ γῆν ἔ θάλασσαν, καὶ
 ἰπὶ ταύτοις καλῶν πρᾶγμασῶν
 ἔτω καὶ ταῦτα, ὑπὸ ἀνότου σπ-
 ηθῆς πρᾶγμασῶν ἰαυτῶν ἀνδρῶ-
 νος, μᾶλλον δὲ ὑπὸ εὐσεβῶν
 καλῶν κατεχόμενος. Καὶ ἴσως
 ἰσχυρῶς εὐστῶν πάντων τὸ εὐ-
 σῶν ἀνδρῶν γίνῶν ἰλασθῶν,
 ἐχ' ἰσχυρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ
 Πέρσαι, ἔ ἀπλῶς τὰ τῶν βαρ-
 βάρων γῆν. *Non est meri ho-
 minis tantum orbis brevi spatio
 peragrare terra marique, ad**

ganismum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant; (alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes;) nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi sparsi quidem, sed gens una; nec post Christum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus satis multas terras insidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur et Christiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus plerisque, ubi sunt Christiani.

§. XXI. *Considerata infirmitate ac simplicitate eorum, qui eam primis temporibus docuerunt;*

Sequitur et hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana religio; ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plerosque homines comparatos esse, ut regum et potentum exempla facile sequantur; eoque magis, si lex etiam et coactio adsit: hinc Paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At, qui Christianam religionem primi docuerunt, non modo

res tales tali modo vocare homines, mala consuetudine occupatos, imo a tanta malitia possessos; et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus, non

Romanos tantum, sed et Persas, et omnes barbarorum gentes. Vide et quæ sequuntur lectu dignissima.

sine imperio omni fuerunt, sed et fortunæ humilis, piscatores, textores, et si quid his simile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, ^c non tantum per omnes Romani imperii partes, sed ad Parthos quoque et Indos pervenit. Nec tantum ipso initio, sed per tria ferme sæcula, privatorum opera, sine minis ullis, sine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi qui imperia obtinebant, promotæ est hæc religio; ^d ita ut, antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset. Apud Græcos qui morum præcepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles; ut Geometriæ studio Platonicæ, Peripateticæ animantium ac plantarum historia, Stoicæ dialecticæ subtilitate, numerorum et concentuum cognitione Pythagorici: multis affuit et admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla; ^e sermo simplicissimus et sine illecebris sola præcepta, promissa, minas nuda oratione pro-

^c Non tantum per omnes Romani imperii partes] Rom. xv. 19.

^d Ita ut, antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset] Jam suo ævo Tertullianus dixerat, Apologetico, cap. xxxvii. *Hesterni sumus, et vestra omnia implevi-*

mus; urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquitur templa.

^e Sermo simplicissimus] Prædenter id notatum Chrysostomo, 1. ad Cor. i. 17. Hom. iii. et Theodoro, post recitata jam verba, p. 111.

ferens: quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula affuisse, aut arcanam Dei actionem aspirantem negotio, aut utrumque.

§. XXII. *Et maximis impedimentis, quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut a profitenda deterrerent.*

Cui considerationi et hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant a certa norma religionis vacuum ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, et Mahumetis legem primi susceperunt; multoque minus antecedente quadam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcissione et unius Dei cognitione ad legem Mosis acceptandam idonei erant redditi; sed contra impletum opinionibus, et consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis novis institutis; educati scilicet, legumque et parentum auctoritate confirmati in sacris Paganicis, aut Judaicis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima scilicet mala, quæ Christianismum suscipientibus eam ob causam ferenda aut metuenda constabat. Cum enim a malis talibus abhorreat humana natura; sequitur, ut, quæ eorum malorum causæ sunt, non nisi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu

Christiani: accesserunt mulctæ, et bonorum publicationes, et exilia: sed levia hæc: damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: supplicia vero ad mortem tam frequentia, ut testentur illorum temporum scriptores nulla fame, nulla pestilentia, nullo bello plus hominum uno tempore absumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, sed ^fvivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ; quæ sine maximo horrore legi aut cogitari non possunt: atque hæc sævitia, quæ non longis interpositis spiramentis, et his ipsis non ubique, ad Constantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra sanguis eorum semen esse diceretur: ita recisis plures succrescebant. Comparemus hic quoque cum Christianismo religiones alias. Græci Paganique cæteri, soliti sua in majus attollere, paucos numerant qui dogmatis causa mortem toleraverint; Gymnosophistas aliquos, Socratem, haud multo plures: sed his viris notissimis quin aliqua inesse potuerit famæ ad posteritatem transmittendæ cupiditas, vix est ut negetur. At inter Christianos, mortem ob suum dogma perpassos, fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis suis cogniti; mulieres, vir-

^f *Vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ*] Domitius Ulpianus nobilis Jurisconsultus libros septem scripsit, qui-

bus pœnis affici deberent Christiani. Laetantius meminuit, libro v. cap. 11. 19.

gines, adolescentes; quibus nec appetitus inerat, nec spes probabilis duraturi nominis: sicut et pauci sunt quorum nomina in Martyrologiis extant, & præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium tolerarunt, et tantum in cumulum recensentur. Accedit, quod levi aliqua simulatione, puta thuris jactu in aram, plerique se liberare a tali pœna potuerunt; quod de illis dici non potest, qui, qualemcumque sensum in corde premerent, certe in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis et Christianis: ac ne Judæis quidem, post Christi tempora: ante ea vero paucis, si cum Christianis comparentur; quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis et Antiochi tempora redigitur. Quare, cum Christiana religio hac quoque in parte tam immensum cæteras excellat, merito aliis anteposenda est. Ex illa tanta multitudine omnis generis sexusque ho-

Præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium tolerarunt, et tantum in cumulum recensentur] Ut massa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano xxiv. Augusti: pluri mi in Africa sub Severo: sub Valeriano, Antiochiæ, et in

Arabia, Cappadocia, et Mesopotamia: in Phrygia, in Ponto sub Maximino: Nicomediæ, in Numidia, Romæ, in Thebaide, Tyro, Treveris sub Diocletiano: in Perside sub Cabada, Sapore: quorum sine nominibus mentio in Martyrologio.

minum tot locis ac sæculis distinctorum, qui pro hac religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ constantiæ fuisse causam; quæ alia cogitari non potest, quam lux veritatis et Dei Spiritus.

§. XXIII. *Respondetur his, qui plura et validiora argumenta requirunt.*

Si quis allatis hactenus argumentis pro Christiana religione satis sibi factum non putet, sed magis urgentia desideret; scire debet, ^h pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera; alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti est quæstio; in quo genere sane standum est nulla suspicione laborantibus testimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis historiæ usus perit, medicinæ quoque pars magna; sed et omnis quæ inter parentes liberosque est pietas, ⁱ ut quos haud aliter nos-

^h *Pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera] Aristoteles, Ethicorum ad Nicomachum lib. i. 3. Αίγυπτος δ' ἂν ἰκανῶς, ἢ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθῆναι, σὺ γὰρ ἀκριβῆς ἔχ' ὁμοίως ἐν ἅπασιν τοῖς λόγοις ἰσχυριστηρίον. Satis de re dictum erit, ubi ea explicabitur quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quaerenda est. Metaphysicorum i. parte posteriore, capite ulti-*

mo: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν ἔν ἐν ἅπασιν ἀπαιτητίον. Certitudo mathematica non in omnibus rebus quaerenda est. Chalcidius ad Timæum, ex Platonis sententia, p. 220. Credulitatem omnes doctrinas præcedere; maxime cum non quorumlibet, sed magnorum et prope divinorum virorum sit assertio.

ⁱ *Ut quos haud aliter noscamus] Homerus, Odys. A. 216.*

camus. ^k Voluit autem Deus id quod credi a nobis vellet, sic ut illud ipsum credere tanquam obedientiam a nobis acceptaret, non ita evidenter patere, ut quæ sensu aut demonstratione percipiuntur; sed quantum satis esset ad fidem faciendam, remque persuadendam homini non pertinaci; ut ita sermo Evangelii tanquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Nam cum ea quæ diximus argumenta tam multos probos, eodemque sapientes in assensum traxerint; hoc ipso liquet, apud cæteros incredulitatis causam non in probationis penuria esse positam, sed in eo ^l quod nolint verum videri id quod af-

—Οὐ γὰρ πῶ τις τὸν γένος αὐτοῦ ἀνίγνω.

—Generis nemo sibi conscius ipse est :

Exactissimo scilicet sciendi genere.

^k Voluit autem Deus, &c.]

Duo sunt genera dogmatum, in religione Christiana; quorum altera possunt philosophice demonstrari, altera non possunt. Priora sunt existentia Dei, creatio Mundi, Dei providentia, et sanctitas atque utilitas ejus præceptorum; quæ omnia possunt demonstrari, suntque a Grotio et aliis ita demonstrata, ut necesse sit ea admitti, nisi Rationi nuncius remittatur. Atamen adfectus, qui iis contrarii sunt, obstant ne ab Incredulis admittantur; quia, si vera agnoscerentur, ii adfectus

essent exuendi, quod nolunt iis dudum adsueti. Posteriora sunt facta historica, quibus veritas Evangelii nititur, et quæ sunt a Grotio exposita et historicis argumentis probata. Ea etiam firma argumenta haberentur ab Incredulis, quemadmodum probationes omnium Historiarum, quas non negant, quamvis non viderint; nisi eadem adversaretur ratio, ab adfectibus petita, qui obstant ne ea admittantur, quibus admissis, inolitis consuetudinibus esset valedicendum. Vide libellum nostrum Gallicum, *de Incredulitate*. Clericus.

^l Quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur] Tractat hoc pulchre Chrysostomus, 1 Cor. cap. iii. Hom. vii. in principio. Idem,

fectibus suis adversatur: quod scilicet durum illis sit, honores et alia commoda parvi ducere; quod faciendum sit, si ea recipiant quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes historicorum pro veris habeant, quas tamen veras esse sola auctoritate constet; non etiam manentibus in hunc diem vestigiis, qualia habet Christi historia; partim confessione Judæorum qui nunc supersunt, partim iis qui ubique reperiuntur Christianorum cœtibus, quorum omnino causam aliquam extitisse oportuit. Cumque illa religionis Christianæ tam diuturna continuatio, et tam late diffusa propagatio ad nullam humanam efficaciam referri possit; sequitur, ut tribuenda sit miraculis: aut, si quis miraculis neget id factum, ^m hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

ad Demetrium, t. vi. p. 140. 21. Τὸ ἀπιστεῖν καὶ ἰστολαῖς, ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐκλιπῶσαι τῶν ἰστολῶν γίνεσθαι. Quod præceptis non creditur, ex inertia ad implenda quæ præcepta sunt venit.

^m Hoc ipsum, quod sine mi-

raculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo] Tractat hoc argumentum Chrysostomus, 1. ad Corinth. cap. i. in fine, t. iii. p. 272. 15. et Augustinus, de Civitate Dei libro xxii. cap. 5.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER TERTIUS.

§. I. *Pro auctoritate librorum Novi Fœderis.*

QUI jam his quæ allata sunt argumentis, aut siqua præter hæc sunt alia, persuasus eam quam Christiani profitentur religionem veram optimamque crediderit; ut partes ejus omnes ediscat, mittendus est ad libros antiquissimos eam religionem continentes, quos Novi Testamenti aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, si quis neget illis libris eam religionem contineri, sicut Christiani omnes affirmant; cum omni sectæ, sive bonæ sive malæ, æquum sit credi in eo, quod asserunt hoc aut illo libro sua dogmata contineri: sicut Mahumetistis credimus, Mahumetis religionem

contineri Alcorano. Quare cum supra jam probata sit veritas religionis Christianæ, simulque constet eam ipsam his libris contineri; satis vel hoc solo astruitur illis libris sua auctoritas. Si quis tamen eam magis speciatim sibi monstrari postulet; primum illam ponemus usitatam apud æquos omnes iudices regulam, ut, qui impugnare velit Scriptum aliquod multa per sæcula receptum, ^a ei incumbat onus afferendi argumenta Scripto fidem derogantia: quod si id facere nequeat, defendendum librum velut in possessione suæ auctoritatis.

§. II. *Libros, qui nomina præscripta habent, eorum esse quorum nomen præferunt.*

Dicimus ergo Scripta, de quibus dubitatum inter Christianos non est quæque certum nomen præferunt, ejus esse scriptoris cujus titulo insiguntur: quia scilicet primi illi, puta Justinus, Irenæus, ^b Clemens, ac deinceps alii, sub his ipsis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod ^c Tertullianus aliquot librorum ip-

^a *Ei incumbat onus afferendi argumenta Scripto fidem derogantia*] Baldus, in rubrica de Fide instrumentorum. Vide et Gaillium, lib. ii. Obs. cxlix. num. 6. et 7. et quos ibi proferit.

^b *Clemens*] Extat tantum Clementis Ep. ad Corinthios; ubi loca quidem Novi Testamenti proferuntur, sed sine

nomine Scriptorum. Itaque potuisset Clementis nomen omitteri; imo etiam Justinini, qui nomina addere non solet. *Clericus*.

^c *Tertullianus*] De præscriptione adversus hæreticos, cap. xxxvi. *Age jam qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuæ, percurrere Ecclesias Apostolicas; apud quas*

sa archetypa suo adhuc tempore ait extitisse: quodque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti essent, receperunt: neque aut Pagani aut Judæi unquam controversiam moverunt; quasi non eorum essent opera, quorum dicebantur: ^d Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri aut Virgilio esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat; ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium, quotquot per orbem sunt, gentium!

§. III. *De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.*

Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti; ut ^c Petri altera, ea quæ Jacobi est, et Judæ, duæ

ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident; apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur. Quidni ipsa manus Apostolorum tum extiterit, cum Quintilianus, i. 7. dicat suo tempore extitisse manum Ciceronis; Gellius, ii. 3. Virgilio suo tempore?

^d *Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ esse ea, quæ Chris-*

tiani legunt iisdem nominibus inscripta] Extat locus libro Cyrilli decimo, init. p. 327. A. [Vide et adnotata a nobis, in Dissertatione de IV. Evangeliiis *Harmoniæ Evangelicæ* subjecta. *Clericus.*]

^e *Petri altera]* De hac tam ipse Grotius dubitabat; cujus dubitationis rationes ipse reddidit, initio adnotationum ad eam Epistolam. Sed quam-

sub nomine Joannis Presbyteri, Apocalypsis, et ad Hebræos epistola: sed ita tamen, ut a multis Ecclesiis sint agniti; quod ostendunt Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur: unde credibile est Ecclesias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignorasse, aut de iis dubitasse; postea autem de rei veritate edoctas ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpisse, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero causa idonea fingi potest, cur illos libros quisquam supposuerit; cum nihil inde colligi possit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

§. IV. *Libris sine nomine constare auctoritatem ex qualitate scriptorum.*

Non est etiam, quod fidem quis detrahat epistolæ ad Hebræos, eo solo nomine quod nesciatur ejus scriptor; ac similiter duabus epistolis Joannis et Apocalypsi, quod dubitent nonnulli an earum scriptor Joannes sit Apostolus, an alius quis ejus nominis. ^f In scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos re-

vis una aut altera Epistola in dubium revocaretur; nec propterea ceteræ dubiæ fierent, nec ulla fidei Christianæ pars, quæ abunde alibi tradita est, periret. *Clericus.*

^f *In scriptoribus]* Aptus dixeris, *in scriptis,* seu libris; et hæc fuit mens Grotii, ut sequentia ostendunt. *Clericus.*

cipimus quorum scriptores nescimus, ut de bello Alexandrino Cæsaris; nempe quia videmus eum, quisquis fuit, et illis vixisse temporibus, et rebus interfuisse. Sic etiam cum qui libros scripserunt, de quibus nunc agimus, et prima ætate se vixisse testentur, et donis Apostolicis fuisse præditos; sufficere id nobis debet. Nam, si quis dicat potuisse fingi has qualitates, item in aliis Scriptis etiam nomina, rem dicat minime credibilem; eos scilicet, qui ubique veritatis ac pietatis studium inculcant, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed et Romanis etiam legibus capite puniebatur.

§. V. *Hos scriptores vera scripsisse; quia notitiam habebant eorum quæ scribebant,*

Constare ergo debet, libros Novi Fœderis scriptos ab illis quorum nomina præferunt, aut a talibus quales ipsi se testantur: quibus si accedat, ut itidem constet illis et nota fuisse quæ scriberent, neque studium fuisse mentiendi; sequetur, ut quæ scripserunt vera sint; cum omne falsum aut ab ignorantia, aut a mala voluntate debeat proficisci. Matthæus, Joan-

« Romanis etiam legibus capite puniebatur] L. Falsi nominis. D. de lege Cornelia. Paulus, libro v. sententiarum, tit. xxv. §. 10. et 11. Pœnæ ex-

empla vide apud Valerium Maximum, librorum ejus fine; et apud Capitolinum, in Pertinace, cap. x.

nes, Petrus, Judas ex sodalitia illorum duodecim fuere, quos Jesus vitæ suæ ac dogmatum testes elegerat; ^h ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit. Idem de Jacobo dici potest; qui aut Apostolus fuit, aut, ut alii volunt, ⁱ proximus consanguineus Jesu, et ab Apostolis constitutus Hierosolymorum Episcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ sibi ab ipso Jesu in cœlo regnante revelata profitetur; neque magis circa res a se gestas falli ipse potuit, aut etiam Lucas ^k individuus ei itinerum comes. Idem Lucas quæ de vita ac morte Jesu scripsit facile scire potuit, natus in locis proximis, per ipsam Palæstinam peregrinatus; ^l ubi et locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant. Haud dubie præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multum vivebant ab Jesu sanati, et qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito et Suetonio credimus de iis quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus; quanto huic scriptori æquius est

^h Ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit] Joh. xv. 27. Idem, 1. Epist. i. 1. Actor. i. 21, 22.

ⁱ Proximus consanguineus Jesu] Ita et alii sentiunt non pauci, et ubique Chrysostomus. Vide et Josephum, A. J. xx. 8. [Adde et Eusebium, H. E. lib. ii. cap. 1. et 23.

Clericus.]

^k Individuus ei itinerum comes] Vide Actor. xx. et seqq. Coloss. iv. 14. 2 Tim. iv. 11. Philem. 14.

^l Ubi et locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant] In proœmio Evangeliorum historiae.

credi, qui se omnia ab ipsis qui inspexerant hausisse dicat! ^m Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem; ita ut quæ scripsit ille habenda sint, quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum Scriptis reperiuntur pene omnia. Neque falli potuit Apocalypseo scriptor in iis visis, ⁿ quæ sibi divinitus immissa dicit; ^o aut ille ad Hebræos in iis, quæ profitetur se aut a Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.

§. VI. *Et quia mentiri volebant.*

Alterum quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis et historiæ resurrectionis Christi fidem astrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid afferant, quo voluntatem credibile sit a vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam, si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit cur ipsorum sit hæc causa: non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gra-

^m *Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem*] Irenæus, lib. iii. cap. 1. Clemens in Hypotyposeon libris, citatus in Ecclesiastica Eusebii historia, vi. 14.

ⁿ *Quæ sibi divinitus immissa dicit*] Apoc. i. 1, 2. iv. 1. et

sequentibus; xxii. 18, 19, 30, 31.

^o *Aut ille ad Hebræos in iis, quæ profitetur se aut a Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse*] Hebr. ii. 4. v. 14. xiii. 7, 8, 23.

tia; cum hujus professionis causa et commoda omnia amitterent, et nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam; quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant et P dogmata pietatis ubique plenissima, et vitæ ipsorum nunquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem; qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quid in ipsis fuisset malæ fidei, non ipsi suas culpas æternæ memoriæ prodidissent: ¶ ut de omnium fuga in Christi periculo, ¶ de Petro ter negatore.

§. VII. *Astruitur scriptoribus fides inde, quod miraculis illustres fuerint :*

Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit, editis prodigiis;

¶ *Dogmata pietatis ubique plenissima*] Et mendacio infesta: Johan. xiv. 17. xv. 26. xvi. 18. xvii. 17, 19. xviii. 37. Actor. xxvi. 25. Rom. i. 25. 2 Thess. ii. 10. 1 Joh. i. 6, 8. ii. 4. 21. 2 Cor. vi. 8. Eph. iv. 15, 25. Coloss. iii. 9. Apoc. xxii. 15. 2 Cor. xi. 31. Gal. i. 20. Vide quam sollicitè Paulus distinguat quæ a se sunt, et quæ a Domino, 1

Cor. vii. 10, 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit, 2 Cor. xii. 2.

¶ *Ut de omnium fuga in Christi periculo*] Matth. xxvi. 31, 56.

¶ *De Petro ter negatore*] Matth. xxvi. 69. et sequentibus; Marc. xiv. 66. et sequentibus; Luc. xxii. 54. et sequentibus.

* quæ cum magna fiducia ipsi ipsorumve discipuli publice asseverarunt, additis personarum locorumque nominibus et circumstantiis cæteris; ita ut facillime posset a Magistratibus, inquisitione facta, veritas aut falsitas asseverationis detegi: inter quæ dignum observatione est, quod et ^t de linguarum quas non didicerant usu apud multa hominum millia, et de sanatis subito corporum vitiis in populi conspectu constantissime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod scirent iis temporibus Judæos magistratus sibi esse infestissimos, et Romanos iniquos admodum: qui nullam omissuri essent ipsos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi aut Pagani unquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita; ^u imo Petri miracula Phlegon, Adriani Imperatoris libertus, in Annalibus suis commemoravit; et ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem Imperatoribus, Senatui, Præsidibus reddunt, ^x facta hæc tan-

* *Quæ cum magna fiducia ipsi ipsorumve discipuli publice asseverarunt*] Vide tota Acta Apostolica; 2 Cor. xii. 12.

^t *De linguarum quas non didicerant usu*] Loca supra producta sunt.

^u *Imo Petri miracula Phlegon, Adriani Imperatoris libertus, in Annalibus suis commemo-*

rat] Libro xiii. Testis Origenes, contra Celsum ii. 14. Est autem hic ipse Phlegon, cujus reliquias de Mirabilibus rebus et de hominibus longævis habemus.

^x *Facta hæc tanquam notissima, et de quibus dubitari non posset, affirmant*] Loca sunt plurima, maxime apud Ori-

quam notissima, et de quibus dubitari non posset, affirmant: imo et γ apud sepulchra eorum vim mirificam durasse per aliquot sæcula, aperte prædicant; cum non nescirent, si id falsum esset, facillime a magistratibus cum ipsorum pudore ac supplicio revinci posse. Fuit vero prodigiorum apud sepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum testes, z ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint.

genem. Vide totum cap. viii. Augustini libro xxii. de Civitate Dei.

γ Apud sepulchra] Miracula apud sanctorum virorum sepulchra tum coeperunt jactari, cum, rerum potentibus Christianis, lucro coeperunt esse iis, in quorum Ecclesiis sepulta erant Martyrum, aliorumve cadavera. Quare nollem hoc argumento uti; ne certis miraculis, una cum dubiis aut commentitiis, fides detrahatur. Notum est quot fabule a iv. sæculo narratæ sint, hac de re. Sed Origenes ejusmodi miraculorum non meminit. Quin et, lib. vii. 8. contra Celsum, ait *signa Spiritus Sancti ab initio prædicationis Jesu, et post ejus ascensionem plura ostensa; postea vero pauciora. Verumtamen, inquit, nunc quoque sunt ejus vestigia apud paucos, qui purgatos habent animos verbo et huic convenientibus actionibus.* Σημεία δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' ἄρ-

χὰς μὲν τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας, μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, πλείονα ἰδύσκοντο, ὕστερον δὲ ἐλάττωσα· πλὴν καὶ νῦν ἐστὶ ἴσχυς ἰσθὶν αὐτοῦ παρ' ἐλίγους τῆς ψυχῆς τῶ λόγῳ καὶ ταῖς κατ' αὐτὸν πράξεσι κηρυττομένοις. Quis credat uno atque altero sæculo post Origenem, cum minus opus erat, tot facta esse miracula? Certe iv. et v. sæculi miraculis tam fides, sine flagitio, detrahi potest; quam, sine impudentia, Christi et Apostolorum miraculis negari nequit. Miracula hæc, non sine periculo, prædicari potuerunt: illa non sine periculo rejici, nec sine utilitate eorum, qui forte fingebant, credi. Quod magnum est discrimen. Clericus.

z Ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint] Vide Cyrillum, lib. x. contra Julianum; et Hieronymum, adversus librum Vigilantii, t. ii. p. 409. G.

§. VIII. *Et scriptis inde, quod ibi multa sint :
quæ eventus comprobavit divinitus revelata ;*

Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus ;
sed et alia suppetunt in cumulum argumenta,
quæ fidem librorum illorum nobis commendant.
Multa enim in illis prædicta apparent, de re-
bus quas homines suapte vi nosse non quirent,
quæ ipso eventu mire sunt confirmata : ^a ut de
subita atque ingenti hujus religionis propagatio-
ne ; ^b de duratione ejus perpetua ; ^c de ea reji-
cienda a Judæis plerisque, ^d amplectenda vero
ab extraneis ; ^e de odio Judæorum in profitentes
hanc religionem ; ^f de suppliciis gravissimis ob
eam subeundis ; ^g de obsidione et excidio Hie-
rosolymorum ac Templi, ^h summisque Judæo-
rum calamitatibus.

^a *Ut de subita atque ingenti
hujus religionis propagatione]*
Matth. xiii. 33. seqq. Luc. x.
18. Joh. xii. 32.

^b *De duratione ejus perpetua]*
Luc. i. 33. Matth. xxviii. 20.
Joh. xiv. 16.

^c *De ea rejicienda a Judæis
plerisque]* Matth. xxi. 33. et
seqq. xxii. in principio. Luc.
xv. 11. et seqq.

^d *Amplectenda, vero ab extra-
neis]* Iisdem in locis ; ac præ-
terea, Matth. viii. 11. xii. 21.

xxi. 43.

^e *De odio Judæorum in pro-
fitentes hanc religionem]* Matth.
x. 17.

^f *De suppliciis gravissimis ob
eam subeundis]* Matth. x. 21,
39. xxiii. 34.

^g *De obsidione et excidio Hie-
rosolymorum ac Templi]* Matth.
xxiii. 38. xxiv. 16. Luc. xiii.
34. xxi. 24.

^h *Summisque Judæorum ca-
lamitatibus]* Matth. xxi. 33.
et seqq. xxiii. 34. xxiv. 20.

§. IX. *Tum etiam ex cura quam decebat a Deo suscipi, ne falsa scripta subjicerentur.*

Ad hæc addo: quod si recipimus curare Deum res humanas, et maxime eas quæ ad honorem suum cultumque pertineant; non potest fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propositum erat quam Deum pie colere, passus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod; post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros aut omnes aut plerosque, exceptis paucis qui nihil singulare continent, amplecteretur; magnum est argumentum, quo credatur nihil illis libris potuisse opponi: cum illæ sectæ tantis inter se odiis exarserint; ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret.

§. X. *Solutio objectionis, quod multi libri a quibusdam rejecti fuerint.*

Fuerunt sane inter eos, qui Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta, qui aut Judæorum odio Deum Judæorum mundi opificem et legem maledictis insectabantur; aut contra

¹ *Deum Judæorum mundi opificem et legem maledictis insectabantur*] Vide Irenæum, lib.

i. cap. 29. Tertullianum, contra Marcionem i. 6. Epiphani-um, de eodem, t. i. p. 365. A.

formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, ^k latere volebant sub nomine Judæorum, [†] quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi ^m ab omnibus aliis qui ubique erant Christianis abdicati sunt ⁿ illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatam arbitror supra; cum ostendimus unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: et sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, (^o quale est imprimis Lucæ Evangelium,) satis

^k *Latere volebant sub nomine Judæorum*] Vide Gal. ii. 11. vi. 13, 14. Philip. iii. 18. Irenæum, lib. i. cap. 26. Epiphanium, de Ebionæis, t. i. p. 126. A.

[†] *Quibus impune licebat suam religionem profiteri*] Actor. ix. 20. xiii. et eo libro sæpe. Philo, contra Flaccum, p. 758. et de Legatione, p. 785. Josephus passim. Adde L. Generaliter. D. de Decurionibus. lib. i. C. de Judæis. Tertullianus, Apologetico, cap. xviii. *Sed et Judæi palam lectitant; vectigalis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus.*

^m *Ab omnibus aliis qui ubique erant Christianis abdicati sunt*] Tertullianus, adversus Marcionem i. 21. *Nullam Apostolici census Ecclesiam inve-*

nias, quæ non in creatore christianizet.

ⁿ *Illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur*] Vide quæ hac de re dicuntur ad finem libri vi. Adde Irenæi epistolam ad Victorium, apud Eusebium, H. E. v. 24. et Nicephorum, iv. 39. et quod de ea in Catalogo, t. i. p. 287. scribit Hieronymus. Cyprianus, Concilio Africano: *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.*

^o *Quale est imprimis Lucæ Evangelium*] Ostendit id manifestissime Tertullianus, adversus Marcionem libro iv. cap. 6. seqq.

§. IX. *Tum etiam ex cura quam decebat a Deo suscipi, ne falsa scripta subjicerentur.*

Ad hæc addo: quod si recipimus curare Deum res humanas, et maxime eas quæ ad honorem suum cultumque pertineant; non potest fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propositum erat quam Deum pie colere, passus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod; post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros aut omnes aut plerosque, exceptis paucis qui nihil singulare continent, amplecteretur; magnum est argumentum, quo credatur nihil illis libris potuisse opponi: cum illæ sectæ tantis inter se odiis exarserint; ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret.

§. X. *Solutio objectionis, quod multi libri a quibusdam rejecti fuerint.*

Fuerunt sane inter eos, qui Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta, qui aut Judæorum odio ⁱDeum Judæorum mundi opificem et legem maledictis insectabantur; aut contra

ⁱ *Deum Judæorum mundi opificem et legem maledictis insectabantur*] Vide Irenæum, lib. i. cap. 29. Tertullianum, contra Marcionem i. 6. Epiphani-um, de eodem, t. i. p. 365. A.

formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, * latere volebant sub nomine Judæorum, † quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi ^m ab omnibus aliis qui ubique erant Christianis abdicati sunt ⁿ illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatam arbitror supra; cum ostendimus unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: et sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, (° quale est imprimis Lucæ Evangelium;) satis

* *Latere volebant sub nomine Judæorum*] Vide Gal. ii. 11. vi. 13, 14. Philip. iii. 18. Irenæum, lib. i. cap. 26. Epiphanium, de Ebionæis, t. i. p. 126. A.

† *Quibus impune licebat suam religionem profiteri*] Actor. ix. 20. xiii. et eo libro sæpe. Philo, contra Flactum, p. 758. et de Legatione, p. 785. Josephus passim. Adde L. Generaliter. De de Decurionibus. lib. i. C. de Judæis. Tertullianus, Apologetico, cap. xviii. *Sed et Judæi palam lectitant; vectigalis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus.*

^m *Ab omnibus aliis qui ubique erant Christianis abdicati sunt*] Tertullianus, adversus Marcionem i. 21. *Nullam Apostolici census Ecclesiam inve-*

nias, quæ non in creatore christianizet.

ⁿ *Illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur*] Vide quæ hæc de re dicentur ad finem libri vi. Adde Irenæi epistolam ad Victorium, apud Eusebium, H. E. v. 24. et Nicephorum, iv. 39. et quod de ea in Catalogo, t. i. p. 287. scribit Hieronymus. Cyprianus, Concilio Africano: *Neminem judicantes, aut a jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.*

° *Quale est imprimis Lucæ Evangelium*] Ostendit id manifestissime Tertullianus, adversus Marcionem libro iv. cap. 6. seqq.

patet, eundem Deum, quem Moses et Hebræi coluerunt, a Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi et sunt et dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam qui Pauli auctoritatem elevant: cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; et cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit; quid causæ est, cur non et de visis cœlestibus acceptaque a Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit; ut quicquam doceret Christo ingratum, id est, falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta a ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit: ^p cum et circumcisis esset ipse, ^q et pleraque legis ultro observaret; ^r religionis autem Christianæ causâ multa et faceret difficiliora, et duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat expectandum; ^s atque eadem et faciendi et fe-

^p Cum et circumcisis esset ipse] Phil. iii. 5.

^q Et pleraque legis ultro observaret] Actor. xvi. 3. xx. 6. xxi. 21. et seqq.

^r Religionis autem Christianæ causâ multa et faceret difficiliora, et duriora ferret, quam

lex imperabat, aut legis occasione habebat expectandum] ²

Cor. xi. 23. et seqq. et passim in Actis. Vide et 1 Cor. ii. 3. 2 Cor. xi. 30. xii. 10.

^s Atque eadem et faciendi et ferendi auctor esset discipulis suis] Actor. xx. 29. Rom. v.

rendi auctor esset discipulis suis : quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum ; qui pro sabbato ^t singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis ^u bonorum omnium ferre jacturam, ^x et pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus, ^y sibi a Petro, Joanne, et Jacobo in signum consensus datas dexterarum : quod ni verum fuisset, nunquam ausus esset dicere ; cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ergo quos dixi exclusis, qui vix Christianorum nomine censi possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus (supra ea quæ modo diximus de miraculis quæ scriptores ediderunt, et de singulari Dei curatione circa res hujus generis) æquis omnibus sufficere debet, ut fides narratis habeatur : quippe cum aliis quibusvis historicorum libris, quibus nulla ejus generis adsunt testimonia, credi solet, nisi valida ratio in contrarium afferatur ; quæ hic certe nulla est.

3. viii. xii. 12. 2 Cor. i. 4,
8. ii. 4. vi. 4. 1 Thess. i. 6.
2 Thess. i. 6.

^t *Singulos dies divino cultui
impendere docebantur*] Act. ii.
46. v. 42. 1 Tim. v. 5. 2
Tim. i. 8.

^u *Bonorum omnium ferre jacturam*] 2 Cor. vi. 4. xii. 10.

^x *Et pro pecudum sanguine
suum ipsorum Deo consecrare*] Rom. viii. 36. 2 Cor. iv. 11.
Philip. i. 20.

^y *Sibi a Petro, Joanne, et
Jacobo in signum consensus
datas dexterarum*] Gal. ii. 9. Adde
1 Cor. xv. 11. 2 Cor. xi. 5.
xii. 11.

§. XI. *Solutio objectionis ; quasi his libris contineantur impossibilia,*

Nam si quis dicat, quædam in his libris narrari quæ fieri non possint; ^z cum jam supra ostenderit, esse quædam quæ ab hominibus præstari non possint, a Deo autem possint, (quæ scilicet nullam in se repugnantiam includunt,) atque earum rerum in numero esse etiam illas quas maxime miramur prodigiosas virtutes, et mortuorum in vitam revocationem, evanescit ista objectio.

§. XII. *Aut a ratione dissona.*

Neque magis audiendi sunt, si qui dicant dogmata quædam in his libris reperiri quæ a recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum ingenio, eruditione, sapientia valentium; qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde a primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi; (puta Deum esse, et quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcunque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præsertim ad homines pertingere; posse eum, etiam post hanc vitam, præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuum cupiditatibus;

^z *Cum jam supra ostenderit*] Libro ii.

cognitionem esse inter homines, ac proinde sequum ut alii alios diligant;) omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura aut de ejus voluntate, a solo ductu humanæ rationis, quam sit intutum ac fallax, docent töt dissonantia non scholarum modo inter se, sed et singulorum philosophorum placita. Neque vero id mirum. Nam si ^b de mentis suæ natura disserentes in longissime distantes opiniones dilabuntur; quanto magis necesse fuit id accidere de suprema illa, tantoque supra nos posita mente definire aliquid cupientibus? ^c Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi; quis est, qui ita sit sagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere quas libere velle potest, id suapte conjectura speret se posse deprehendere? Quare optime Plato ^d horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo. Jam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimoniis constet, quam

^a *Solo ductu humanæ rationis, quam sit intutum ac fallax*] Matth. xi. 27. Rom. xi. 33, 34, 35. 1 Cor. ii. 14, 16.

^b *De mentis suæ natura disserentes in longissime distantes opiniones dilabuntur*] Vide in operibus Plutarchi librum iv. cap. 2. seqq. de Placitis Philosophorum; Stobæum, in *Physicis*, cap. xl.

^c *Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi*] Habet id Tacitus, *Annalium* vi. 8.

^d *Horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo*] Locus est Phædone, p. 1047. D. Bene Ambrosius, *Ep. xii t. v. col. 199. K.* ed. Paris. 1614. *Cui magis de Deo, quam Deo credam?*

ex sunt quæ in libris Novi Fœderis continentur. Tantum abest ut probetur, ne asseritur quidem, Deum quicquam de natura sua hominibus prodidisse, quod his libris repugnet: neque de voluntate ipsius ulla potest proferri, quæ credibilis sit, posterior significatio. Nam si quid in eo genere rerum, quæ aut plane sunt mediæ, aut certe non omnino per se debitæ, nec plane turpes, ante Christi tempora aliter imperatum aut permissum fuit; id his libris non obstat, cum in talibus legibus posteriores prioribus derogent.

§. XIII. *Solutio objectionis, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur.*

Solet a nonnullis objici, esse quandam in his libris interdum sensuum discrepantiam. Sed contra, quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici;

• *Cum in talibus legibus posteriores prioribus derogent*] Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ισχυρότεραι εἰσι καὶ ἀπὸ ἀνῶν τῶν. Constitutiones tempore posteriores plus valent prioribus: dictum est Modestini, L. ultima. D. de Constitutionibus principum. Tertullianus, de Exhortatione Castitatis, cap. vi. Puto autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis prevalere. Idem, Apologetico, cap. iv. Veterem et squalentem silvam legum navis prin-

cipalium rescriptorum et edictorum securibus truncatis et cæditis. Et de Baptismo, cap. xiii. In omnibus posteriora concludunt, et sequentia antecedentibus prævalent. Plutarchus, Symp. ix. Quæst. xiii. "Ἐν τοῖς νόμοις ἡ νέμεσις, ἢ ἐν τοῖς νόμοις ἡ ἀπολογία, κατὰ τὰ ἄνωγα καὶ βελτίωτα τῶν ὑπῶντων. Et in decretis et in legibus, et in contractibus ac pactis, posteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.

quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historię momentum in se habent, manifestissima est ubique consensus: qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiat, ^f sive Judæos sumas, ^g sive Græcos Philosophos, ^h aut Medicos, ⁱ sive Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se qui sectæ sunt ejusdem, ^k ut Platonem et Xenophontem; sed et ^l eundem sæpe scriptorem nunc hoc nunc illud, velut sui oblitum aut quid statuat incertum, asseverare. At hi de quibus agimus scriptores credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam: summa ubique est eadem. Quod verò ad exiguas aliquas circumstantias et ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut

^f *Sive Judæos sumas*] Quorum diversissimas sententias tum alibi videas, tum apud illarum literarum doctissimum Manassem Israëlitis filium, libris de Creatione et Resurrectione.

^g *Sive Græcos Philosophos*] Vide dictum modo librum de Placitis Philosophorum.

^h *Aut Medicos*] Vide Galenum, de Sectis, et de Secta optima; et Celsum, initio de re medica: tum vero Spagiricos adde.

ⁱ *Sive Romanos Jurisconsultos*] Nota olim discordia Sabinianorum et Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum et

sequentes eum, quique Cujacium et alios literatiores sequuntur. Vide et Gabriellii sententias communes, communes, communissimas.

^k *Ut Platonem et Xenophontem*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum, p. 1000. D. ed. Lut. Par. 1625. Athenæum, xi. 15. p. 504. seqq. Lærtium, Platonis vita, iii. 34. Gellium, libro xiv. 3.

^l *Eundem sæpe scriptorem nunc hoc nunc illud, velut sui oblitum aut quid statuat incertum, asseverare*] Ostendere id multi in Aristotele: in Romanis Jurisconsultis alii.

non desit commoda conciliatio, sed nos lateat ob res similes diversis temporibus gestas, nominum ambiguitatem, aut hujus hominis aut loci plura nomina, et si quid his simile est. Imo hoc ipsum scriptores illos ab omni doli suspitione liberare debet; ^m cum soleant qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat. Quod si ex levi aliqua discrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet; jam nulli libro, præsertim historiarum; credendum esset: cum tamen et Polybio, et Halicarnassensi, et Livio, et Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, sua apud nos de rerum summa constet auctoritas: quo magis æquum est, ut nihil tale eorum fidem destruat, quos videmus ex ipsorum scriptis pietatis et veri semper fuisse studiosissimos.

§. XIV. *Solutio objectionis ex testimoniis extrinsecis; et ostensum, ea magis esse pro his libris.*

Alius restat modus testimonia refellendi, ex contrariis extrinsecus testimoniis. At ego

^m Cum soleant qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat] Hoc est quod dicit Imperator Adrianus, videndum in testibus utrum unum eundemque meditatam sermonem attule-

rint, L. testium. D. de Testibus. Speculator, lib. i. partic. 4. de Teste, §. 1. n. 81. Exactissima circumstantiarum omnium notitia in teste non est necessaria. Vide Luc. i. 56. iii. 23. Joh. ii. 6. vi. 10, 19, xix. 14.

cum fiducia affirmo, talia repertum non iri; nisi forte eo referre quis velit dicta multo post natorum, et quidem talium qui, inimicitias adversus Christianum nomen professi, sub testium nomine non veniunt. Imo contra; quanquam eo opus non est, multa habemus testimonia, quæ historiæ istis libris traditæ partes aliquot confirmant. Sic Jesum cruci affixum, ab ipso et discipulis ejus miracula patrata, et Hebræi et Pagani memorant. De Herode, Pilato, Festo, Felice, de Joanne Baptista, de Gamaliele, de Hierosolymorum excidio extant scripta luculentissima Josephi, edita paulo post annum a Christi habitu quadagesimum: cum quibus consentiunt ea, quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Extabant olim et libri tum privatorum, ⁿ ut Phlegontis, ^o tum et

ⁿ *Ut Phlegontis*] Libro xiii. Chronicorum sive Olympiadum, his verbis: Τῷ Δ. Ἰου εἰς CB. Ὀλυμπιάδος ἑξήκοντο ἑκαταστήσας ἡλίου μεγίστη τῶν ἰγνορημένων ἀπόσειρον καὶ νύξ ὄρη σ'. εἰς ἡμέρας ἑξήκοντο, ἄστρ' καὶ ἀστέρ' ἐν ἑκατῷ φανῆσαι· σισμὸς τε μέγας κατὰ Βαβυλῶνα γινόμενος ἐὰν πάλλὰ Νιναιῶν παύσεισσι. Quarto autem anno cccii. Olympiadis, magna et excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta:

dies hora sexta ita in tenebrosam noctem verus, ut stellæ in cælo visæ sint: terræque motus in Bithynia Nicææ urbis multas ædes subvertit. Habes hæc in Chronico Eusebii et Hieronymi. Sed et Origenes meminit, tract. xxxv. ad Matthæum, et adversus Celsum, ii. 88.

^o *Tum et Acta publica*] Tertullianus, Apologetico, cap. xxi. *Eam mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.*

Acta publica ad quæ Christiani provocabant; quibus constabat ^p de eo sidere quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, et solis deliquio contra naturam plenissimo lunæ orbe, circa tempus quo Christus crucis supplicio affectus est.

§. XV. *Solutio objectionis de mutata scriptura.*

Quid amplius opponi his libris possit, sane non video: nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut excriptorum incuria aut per-versa cura literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed ^q ini-

^p *De eo sidere quod post Christum natum apparuit*] Chalcidius Platonius, in Commentario ad Timæum, p. 219. *Est quoque alia sanctior et venerabilior historia; quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non peribos mortisque denuntiatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere insperassent Chaldaeorum profecto sapientes viri, et consideratione rerum caelestium satis exercitati, quasisse dicuntur recentem ortum Dei; repertaque illa majestate periculi, veneratos esse, et vota. Deo tanto convenientia*

nuncupasse.

^p *Iniquum est, ob talem, &c.*] Liqueat hoc hodie quam maxime ex accuratissimis collectionibus variarum lectionum Novi Testamenti, et præsertim ex editione Joannis Millii. Quantacumque sit varietas, nullum propterea dogma inde novum nascitur, aut antea receptum evertitur. Nulla etiam historia, quæ quidem alicujus sit momenti, ad veritatem Religionis quod adinet, antea credita ex libris Novi Testamenti eliminatur, aut ex variis lectionibus antea ignota colligitur. Quod dicimus de Novi Testamenti Libris,

quum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere, exemplorum diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam; cum et mos postulet et ratio, ut, quod plurima et antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo aut alio quovis modo omnia exempla vitiata, et quidem in iis quæ ad dogma aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, nunquam probabitur; neque enim aut instrumenta sunt quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant; id pro convitio, non pro testimonio habendum est. Et sufficere quidem hæc quæ diximus possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt; † cum qui id affirmet, præsertim adversus Scripturam diu lateque receptam, is quod intendit probare ipse debeat: at nos, quo magis patescat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse Scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur non esse alios libros pro aliis suppositos.

idem de Vetere Testamento dictum censi potest. Clericus.

† Cum qui id affirmet, præsertim adversus Scripturam diu

lateque receptam, is quod intendit probare ipse debeat] L. ult. C. de Edicto Divi Adriani tollendo.

Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam, cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars a cæteris partibus librisque non itidem mutatis notabiliter discreperet: quod nunc nusquam conspicitur; imo, ut diximus, admirabilis est ubique sensuum consonantia. Tum vero, ut primum Apostolorum aliquis aut virorum Apostolicorum aliquid edidit, dubium non est quin Christiani magna diligentia, ut ipsorum pietatem et studium conservandæ propagandæque ad posteros veritatis decebat, exempla sibi inde plurima sumpserint; quæ proinde sparsa sint, quam late patebat Christianum nomen per Europam, Asiam, et Ægyptum, quibus in locis Græcus sermo vigeat: imo et archetypha nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum usque ducentimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum sed et communi Ecclesiarum diligentia, falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim sæculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum; quæ versiones etiamnum extant, et a Græcis libris in

[*Falsariam manum*] Quæ omnia nimirum exemplaria pervaderet, et versiones omnes corrumpere: nam aliqui potuerunt, hic, illic, homines pravi, aut dogmatibus suis perverse addicti, exempla-

ria sua corrumpere; quod non Marcion modo fecit, sed et librarii nonnulli rectius sentientes: quod ostendimus in Arte nostra Critica, part. iii. sect. 1. cap. 14. *Clericus.*

nulla alicujus momenti re discrepant. Jam vero habemus et Scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis aut ab eorum discipulis instituti fuerunt; qui loca non pauca ex his libris afferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia tantæ auctoritatis per illa tempora, cui mutare quicumque volenti paritum fuisset: quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, et Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesia maxime eminebant. Post hæc quæ dixi tempora, secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii; qui, post diligentem inquisitionem, hos libros, ut in originaria sua puritate perstantes, receperunt. Jam et illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest; illas omnes, saltem quæ Deum mundi opificem et Christum legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituissent partem aliquam interpolare, eos tanquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id unquam habuisse licentiæ ut hos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ et adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus quam ad totos libros pertinet; ei non convenire, ut siverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa et æter-

nam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem quem vitare omnino non possent. Et hæc quidem pro Novi Fæderis libris dicta sunt; qui si soli extarent, satis esset unde veram religionem disceremus.

§. XVI. *Pro auctoritate librorum Veteris Fæderis.*

Nunc, cum Deo visum fuerit etiam Judaicæ religionis, quæ vera olim fuit et Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquare, non abs re erit his quoque fidem suam astruere. Esse autem hos libros eorum quorum dicuntur, pari modo constat quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi: qualis et Esdras; qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima a Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed et recentior historia multos Paganorum habet astipulatores. Sic † Davidis et Solomonis no-

† *Davidis et Solomonis nomina, et fœdera cum Tyriis præferant Phœnicum annales*] Vide, quæ ex iis recitat Josephus, Antiquæ historiæ lib. viii. c. 2. ubi addit, volentem exempla

habere epistolarum, quas inter se scripsere Solomo et Iromus, petere ea posse a publicis Tyri archivorum custodibus. [Noli tamen hoc credere, sed vide quæ diximus ad 1 Reg.

mina, et foedera cum Tyriis præferebant Phœ-

v. 8. Cl.] De Davide locus est insignis ex iv. historiarum Damasceni, Josepho citatus, Antiquæ historiæ lib. vii. cap. 6. *Μισαὶ δὲ ταῦτα πολλὰ χρόνῳ ὄντων τῶν ἰσχυρίων τῆς, Ἄδαδος ὄνομα, πλείων ἰσχύσας, Δαμασκῶ τῆς ἕως ἄλλης Συρίας Ἰξω Φοινίκης Ἰσασίλιον πολέμιον ὃ ἐξ-ωλέγησας πρὸς Δακίδην βασιλῆα τῆς Ἰουδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κρῖνεις, ὄραται τὴν παρατὸν Εὐφράτην ἢ ἠστῶται, ἕρτες ἰδοῦναι ἰνῆν βασιλῶν βίβησιν τῆς καὶ ἀνδρείας. Τελιωνήσαντος ὃ Ἰσίου, ἀπὸ γένου ἰπὶ δίκῃ γινῆσι Ἰσασίλιον, ἰσῶσιν παρατὸν πατρὸς ἕμῃα τῆ ἀρχῆ καὶ τῆνομα τῆνοτε ἰσχυρίων, ὡσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰγύπτῳ. Μίγισιν δὲ πάντων δυνατῶν ὁ τρίτος, ἀναμάχιος δὲ βαλῆμιος τὴν τοῦ προπάτορος ἦστας, φρατίνας ἰπὶ Ἰουδαίῳ ἰσῶσθῃσι τὴν νῦν Σαμαρίτιν καλυμένην. Multo post hæc tempore indigenarum quidam, Adadus nomine, præpollens factus, et Damascum et Syriæ præter Phœnicem cætera regno tenuit: sed, suscepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis præliis concurrisset, postremo ad Euphratem commisso victus est, præstantissimus regum habitus animi virtute et roboris excellentia. Eo mortuo, posteri ejus in decem stirpes regnarunt, simulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt; quomodo Ægypti reges Ptolemæi dicuntur. Tertius horum, cum multum invaluisset, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem popula-*

partem habes 2 Sam. viii. 5. 1 Chron. xviii. posteriorem 1 Reg. xx. ubi Josephum vide. Adadus ille Josepho *Adar* dicitur, *Adores* Justino ex Trogo, xxxvi. 2. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Eusebius, Præparat. Evang. lib. iv. cap. 30. Idem Josephus, eodem lib. viii. 2. et priore contra Apionem, §. 17. hunc locum profert ex Dii hist. Phœnicia: *Ἀδὲκάλου τιλωνήσαντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἰρωμος Ἰσασίλιον. Οὗτος τὰ πρὸς ἀνατολῆς μίση τῆς πόλιος προσέχων, ἔμειζεν τὸ ἔστυ πιστοῖσιν καὶ τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ τὸ ἱερὸν, καὶ ἑαυτὸ ὄν ἐν νόσῳ, χῶσας τὸν μεταξὺ τόπον, ἐσπῆσι τῆ πόλι, ἔχουσαι ἀναθήμασιν ἰσῶσθησιν ἀναβῆσι δὲ ἐς τὸν Αἰβάνον ὑλοτόμησιν πρὸς τὴν τῶν καὶ κατασκευῆ τὸν δὲ τυραννῶντα Ἰεροσολύμων Σολομῶνα σίμψας φασὶ πρὸς τὸν Εἰρωμον αἰνύγματα, ἔ παρ' αὐτῷ λαβῆναι αἰνῶν τὸν δὲ μὴ δυναθῆντα λύσαι τὰ αἰνύγματα πολλὰ τῶν χρημάτων ἐς τὸ ἐπιζήμιον ἀναλῶσθαι ἴσα δὲ Ἀδῆμονος τινε, Τύριον ἄνδρα, τὰ προτιθῆντα λύσαι, ἔ αὐτὸν ἄλλα προβαλῆναι, ἔ μὴ λύσαντα τὸν Σολομῶνα πολλὰ τῷ Εἰρωμῳ προσκατίσαι χρέματα. Αἰβῆλο mortuo, regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipsamque urbem veterem fecit majorem; etiam Jovis Olympii templum, quod seorsim in insula erat, aggerato quod intercedebat spatium, urbi annexuit, ornavitque donariis aureis: ac Libano accenso, ibi ad templorum structuram arbores cecidit. Aiunt et qui Hie-*

nicum Annales. ^u Nabuchodonosori ^x et alio

rosolyms tunc regnabat Solomonem ad Iromum ænigmata misisse quadam, et cupisse ab ipso alia accipere: sed Iromum, cum ænigmata illa solvere nequiret, magnam pecuniæ vim promulcta pendisse: postea vero Abdemonum, hominem Tyrium, solvisse ea quæ proponita fuerant, ac proposuisse vicissim alia; quæ cum solvere Solomon nequisset, Iromo ab eo magnas pecunias persoluit. Addit deinde Menandri Ephesii, qui Regum tam barbarorum quam Græcorum res perscripsit, locum illustrem: Τηλυτήσαντος δ' Ἀλεξάνδρου, διδίδετο τὴν βασιλείαν υἱὸς αὐτοῦ Εἰρώμος, βιώσας ἴτη τριάκοντα τίσσαρα. Οὗτος ἴχως τὸν ἐνύχρωρον, τὸν τε χρυσῶν κίονα τὸν ἐν τοῖς τῷ Διὸς ἀνέθῃεν. Ἐπίστα ὕλην ξύλων ἀπιλθὼν ἰσοψῆν ἀπὸ τοῦ λιγομένου θεῶς Λιβάνου, κίθρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν εἴγας καθύλων τε τὰ ἀρχαῖα ἱερά, καινὸς ναὸς ἠκοδόμησιν. Τὸ τε τῷ Ἡρακλίῳ ἔ τῆς Ἀστάρτης τίμιος ἀνίρεισιν πρώτου τε τῷ Ἡρακλίῳ ἔγερσιν ποιήσασα, ἐν τῷ Περσιῶ μηνὶ εἴτα τὸ τῆς Ἀστάρτης, ὅπου Τιτυοῖς ἱερατεύουσιν μὴ ἀποδιδῶσι τοὺς φόρους: ἔς ἔ υποστάξας ἰαυτῇ, πάλιν ἀνίρειψιν. Ἐστὶ τῶτων δὲ τις ἦν Ἀβδημόνος παῖς νιώτιρος, ἔς ἰνίκα τὰ προβλήματα ἔ ἱπίσασσι Σολομῶν ὁ Ἱεροσολύμων βασιλεύς. Ψηφίζεται δὲ ὁ χρόνος ἀπὸ τούτου τῷ βασιλείῳ ἄχρι τῆς Καρχηδόνης πτίσιως ἕτους. Τηλυτήσαντος Εἰρώμου διδίδετο τὴν βασιλείαν Βασιλάζουρος ὁ υἱός: ἔς, βιώσας ἴτη τισσαράκοντα τρία, ἱκασίλιουσιν ἴτη ἰπτά. Μιστὰ τῷ

τοι Ἀβδημόνος ὁ τούτου υἱός, βιώσας ἴτη ἰπκσι ἰνία, ἱκασίλιουσιν ἴτη ἰνία. Τῶτων εἰ τῆς τρεσφῆ αὐτῷ υἱοὶ τίσσαρας ἱκασίλιουσιν ἔσώλισαν ἄν ὁ πριστότιρος ἱκασίλιουσιν ἴτη δία δύο. Μιστ' ἔς Ἀσαρτος ὁ Διλιμασάρτ' ἔς, βιώσας ἴτη πιντήκοντα τίσσαρα, ἱκασίλιουσιν ἴτη δώδικα. Μιστὰ τῶτων ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀσάρτος, βιώσας ἴτη τίσσαρα καὶ πιντήκοντα, ἱκασίλιουσιν ἴτη ἰνία. Οὗτος ἀπώλιτε ἀπὸ τοῦ ἀδελφῷ Φίλητος ἔς, λαθὼν τὴν βασιλείαν, ἔρξεν μῆνας ἰκτά, βιώσας ἴτη πιντήκοντα. Τῶτων ἀνίλιον Εἰθάλουρος ὁ τῆς Ἀστάρτης ἱερός: ἔς, βασιλεύσας ἴτη τερακοντα δύο, ἱκίουσιν ἴτη ἰξήκοντα ἰκτά. Τῶτων διδίδετο Βαδίζουρος υἱός: ἔς, βιώσας ἴτη τισσαράκοντα πίντα, ἱκασίλιουσιν ἴτη ἔξ. Τούτου διαδοχὸς γίγνεται Μάτρητος ὁ υἱός: ἔς, βιώσας ἴτη τριάκοντα δύο, ἱκασίλιουσιν ἴτη ἰνία. Τούτου διαδοχὸς γίγνεται Φουγμαλίαν βιώσας δὲ ἴτη πιντήκοντα ἔξ, ἱκασίλιουσιν ἴτη τισσαράκοντα ἰπτά. Ἐν δὲ τῷ ἰσ' αὐτῷ ἱκδομῶ ἴτη ἡ ἀδελφῇ αὐτῆς Φουγῆν ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν ἠκοδόμησι Καρχηδόνα. Mortuo Abibalo, successit in regnum filius ejus Iromus; qui vixit annos XXXIV. Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream coluamnam posuit, quæ in Jovis est templo. Deinde materiam excidit e monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta; plusque veteribus dejectis, fecit nova. Etiam Herculi: et Astartes debora sacravit: sed Herculis prius, mente Peritio; deinde Astartes, quo tempore Tityis arma intulit tributa non solventibus: eoque sibi

rum Chaldæorum Regum Berosus non minus,

cum subiecisset, reversus est. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa a Solomone Hierosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem sic putatur. Mortuo Iromo, regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus; qui vixit annos XLIII. regnavit VII. Post hunc Abdastratus ejus filius annos vixit XXIX. regnavit IX. Hunc matricis ipsius filii quatuor de insidiis interfecere: quorum qui maximus natus erat regnavit annos XII. Post quos Astartus Deleastarti filius; qui vixit annos LIV. regnavit XII. Post hunc frater ejus Aserymus vixit annos LIV. regnavit IX. Hic a fratre Phelete occisus fuit: qui, accepto regno, imperavit menses VIII. vixit annos L. Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Astartes; regnavitque annos XXXII. vixit LXVIII. Successit ei filius Badesorus; qui vixit annos XLV. regnavit VI. Hujus successor fuit filius Matgenus: vixit is annos XXXII. regnavit IX. Exceptit hunc Phymalion: vixit annos LVI. regnavit XLVII. Septimo hujus anno soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem. Locum hunc Menandri, sed contractiorem, posuit Theophilus Antiochenus, libro ad Autolyicum tertio, §. 22. Tertullianus, Apologetico, capite 19. Reseranda antiquissimarum etiam gentium archiva; Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum: advocandi municipes eorum, per quos noti-

tia ministrata est. Aliqui Manethon Ægyptius, et Berosus Chaldæus; sed et Iromus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesium Ptolemæus, et Menander Ephesius, et Demetrius Phalereus, et Rex Juda, et Apion, et Thallus. Iromi illius et Solomonis ei cœvi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhistorum, Menandrum Pergamenum, et Lætum in Phœnicis extitisse ait Clemens, Strom. 1. p. 140. fin. unde corrigendus Tatianus; apud quem, §. 37. Καίτος pro Λαίτος scribitur, diciturque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theodotus, Hyscricates, et Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur 1 Reg. xix. 15. 2 Reg. viii. 13. xii. 17. xiii. 3, 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata; tradente Josepho, Antiquæ historiæ libro ix. cap. 2. est. idem nomen apud Justinum ex Trogo, xxxvi. 2. De Salmanasare (qui decem tribus in servitutum avexit, ut narratur 2 Reg. xvii. 3. et sequentibus; et Samariam cepit, 2 Reg. xviii. 9.) locus est Menandri quem diximus Ephesii, apud Josephum, libro eodem nondo, cap. 14. Καὶ Ἐλῳλαῖος ὄνομα ἰεραδίουσιν ἕτη τριάκοντα ἕξ. Οὗτος, ἀποσάντων Κιτταίων, ἀναπλεύσας προσηγάργιστο αὐτοὺς πάλιν. Ἐπὶ τούτοις σίμψες ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἰσῆλασε Φοινίκην πολυμῶν ἄπασαν ὅτις, σπυσιάμινος ἐιρήνη μετὰ πάντων,

quam Hebræi libri, meminerat. γ Qui Va-

ἀνεχώρησιν ὁπίσω. Ἐπίση τι Τυρίων Σιδῶν, ἔ' Ἄσση, ἔ' ἡ Παλαιότερος, ἔ' πολλὰ ἄλλα πόλεις, αἱ τῶ τῶν Ἀσσυρίων ἰαυτὰς βασιλεῖσι παρέδοσαν. Διὸ Τυρίων ἔχ' ὑποταγῆνται, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτὰς ὑπέστρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων αὐτῶ ναῦς ἐξήκοστα ἔ' ἰπικώσους ἑκατακισίους αἰς ἰπικλύσαντες Τύριοι ναυσι δικά δυο, τῶν νῶν τῶν ἀντιπάλων διασπαρισῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἀνδρας εἰς πιντακισίους. Ἐπιστάθη δὲ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. Ἀναξίβητος δ' ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς κατίσθησι φύλακας ἐπὶ τῷ ποταμῷ καὶ τῶν ὑδραγωγίων, οἱ διακολύουσι Τυρίους ἀρῆσασθαι καὶ τῶτο ἴσθισι πίντι γινόμενον ἰκαρτίησαν, πίνοντις ἐν φρειάτων ἰουκτῶν. *Eliatus nomine apud Tyrios regnavit annos xxxvi. Hic Cithæos, qui ab imperio suo defecerant, classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicenque omnem bello incursum: mox tamen, pace cum omnibus facta, rediit retro. Etiam descivere a Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multæque urbes aliæ, quæ se Assyrio Regi dederunt. Cum tamen non ob id se dederent Tyrii, Assyrium rex bellum eis rursus intulit; cum accepisset a Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos: in quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hostium navibus, homines fecere captivos quingentos. Aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Assyriorum, constituit custodes*

ad flumina et aquæ ductus, qui Tyrios ab aquæ haustu avcerent: toleratumque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant. Addit Josephus eodem loco, ipsum hujus Regis nomen Salmanasarum extitisse ad sua tempora in Tyriorum archivis. Sennacheribi (qui Judæam prope omnem, exceptis Hierosolymis, subegit; ut narratur 2 Reg. xviii. 13. 2 Paral. xxxii. 1. Esai. xxxvi. 1.) et nomen et expeditiones in Asiam et Ægyptum in Berosi Chaldaicis repertas, testatur idem ille Josephus, lib. x. cap. 1. ejusdem Σαναχριβου Sennacheribi meminit et Herodotus, libro ii. §. 141. vocatque Arabum et Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum Regis mentio est 2 Reg. xx. 12. et Esaiæ xxxix. ejusdem nomen in Berosi Babylonicis extitisse, testatur Josephus, Antiquæ historiæ lib. x. cap. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, (quæ historia est 2 Reg. xxiii. 29. 2 Paral. xxxv. 22.) meminit dicto libro ii. 159. his verbis: Καὶ Σύροις πιζῆ ὁ Νεκὸς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἰνίκησι. Et cum Syris (ita semper Judæos vocat Herodotus, ut et alii) Necos congressus in Magdolo eos vicit.

^u Nabuchodonosor] De hoc Berosi locum nobis servavit Josephus, Antiquæ historiæ x. 11. et adversus Apionem, lib. 1. §. 19. conferendus cum Eu-

phres Ægypti rex Jeremiæ, * Apries est Hero

sebio; qui et in Chronico circa hæc tempora, et Præparationis libro ix. cap. 40. et 41. hunc, et qui sequetur Abydeni, locum producit: 'Απόσας δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ναβοπαλλάσαρος, δεῖ ὁ τιταγμίως Σατραπίης ἵναι ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τοῖς πᾶσι τῆν Συρίαν τὴν πόλιν καὶ τὴν Φοινίκην τόπως ἀποστάτης γίγνοι, ἢ δυνάμιος αὐτὸς ἴτι κακοπαθεῖν, εὐπῆσας τῷ υἱῷ Ναβοχοδοσόσῳ ἵνα ἴτι ἐν ἡλικίᾳ μίση τινὰ τῆς δυνάμιος, ἐξίτιμψεν ἐσ' αὐτὸν. Συμμίξας δὲ Ναβοχοδοσόσῳ τῷ ἀποστάτῃ, ἔ παραταξάμιος, αὐτῷ τὴν ἰουρίσιν, ἔ τὴν χώραν ἱεραρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἱποίησι. Τῷ τὴν πατρὶ αὐτοῦ ἐνίκη Ναβοπαλλάσαρ, κατὰ τούτων τὸν καιρὸν ἐβροθέσαντι, ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ πόλει μεταλλάξαι τὸν βίον, ἴτην βασιλευσίντι ἴησιν ἱνία. Αἰσθόμενος δὲ μὴ ὁ πολὺ τὴν τοῦ πατρὸς τιλιτὴν Ναβοχοδοσόσῳ, κατατάσας τὰ κατὰ τὴν Αἰγύπτου πράγματα καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, ἔ τὸς αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τὴν καὶ Φοινίκων καὶ Σύρων καὶ τῶν κατὰ τὴν Αἰγύπτου ἰδιῶν συντάξας τισὶ τῶν φίλων, μετὰ τῆς δυνάμιος καὶ τῆς λοιπῆς ὀφιλίας ἀνακομίζου ἐς τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ἰρημῆσας ὀλογοσὸς παρεγίντο διὰ τῆς ἰρημῆς ἐς Βαβυλῶνα. Καταλαβὼν δὲ τὰ πράγματα διακόμενα ὑπὸ Καλδαίων, καὶ διατηρήσιν τὴν βασιλείαν ὑπὸ τῷ βιλιτισμῷ αὐτῶν, κυριώσας ἐξ ἰλοκλήρου τῆς πατριπῆς ἀρχῆς, τοῖς μὴν αἰχμαλώτοις παραγινόμενος ἐντάξιν αὐτοῖς ἀπαντίας ἐν τοῖς ἰωιτη-

διοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδιξαι αὐτὸς δ', ἀπὸ τῶν ἐν τῷ πολέμῳ λαφύρων τό, τὴν Βῆλυ ἱερὸν ἔ τὰ λοιπὰ ποσμήσας φιλοτίμως, τῆν τὴν ὑπάρχουσαν ἱεραρχῆς πόλιν καὶ ἱερίαν ἱερωσιν προσχαρισάμιος ἔ ἀνακαινίσας, πρὸς τὸ μνησίσι δύνασθαι τὸς πολιορκουήτας τὸν ποταμὸν ἀνατρέφοντας ἐπὶ τὴν πόλιν κατασκευάζου, περιβάλλο τρεῖς μὴν τῆς ἴδιος πόλιος περιβάλλυ, τρεῖς δὲ τῆς ἱεῶ τῶτων, τὸς μὴν ἱεῶ ἰωπῆς πλίθου καὶ ἀσφάλτου, τὸς δὲ ἱεῶ αὐτῆς πλίθου. Καὶ τυχίσας ἀξολόγως τὴν πόλιν, καὶ τὸς πολέτας ποσμήσας ἱεραπεισῶν, προσκατισκίωσι τοῖς πατριπῆς βασιλείοις ἴτερα βασιλευ ἱεμίνα ἱουίων, ὑπαιρῶντα ἀνάστημα ἔ τὴν πολλὴν πολυτέλειαν μακρὰ δ' ἴσως ἱεαι, ἱάν τὴν ἱεῶ γῆταιν πλὴν ἱετα γ' ὑπαιρῶν ὡς μιγάλα ἔ ὑπαιρήφανα συντιλίσθη ἡμίραις δίκαι σίτι. Ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τούτοις ἀναλήμματα λίδινα ὑψηλὰ ἀνικοδομήσας, καὶ τὴν ὄψιν ἀποδὸς ὁμοιότατην τοῖς ὄρεισι, καταφουτίσας δίδουσι παντοδαποῖς ἱεμργάσαστο, ἔ κατασκευάσας τὸν καλόμενον κριματὸν παραδίδου δὲ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἱειδυμῆς τῆς ὄρειας διαδίσιως, ὡς τιθεαμῆσιν ἐν τοῖς κατὰ Μηδίας τόποις. Μετὰ τὸ ἀρξασθαι τῷ περισημῆσιν τίχης ἱμπίσων ἐς ἀρρησίαν, μετῆλλάξαστο τὸν βίον, βιβασιλευκὸς ἴτη τισσαράκοντα τρεῖα. Cum audisset pater eius Nabopallasarus, eum, qui in Ægypto Syrtique Cæle et Phænice præpositus fuerat, Satrapen defecisse; ipse, ferendus laboribus

doto. Jam a Cyri, et successorum ejus ad

per aetatem impar, filio Nabuchodonosoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut desertorem bello peteret. Hic autem, cum eum aggressus esset praelio, ipsum cepit, regionemque omnem iterum sub imperium redigit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopallasarus, cum morbum contraxisset, in urbe Babylonem de vita decederet; postquam regnarat annos xxix. Nabuchodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amicis quibusdam commisit captivos ex Judæis Phœnicibus ac Syris et ex Ægypti populis, una cum exercitu rebusque aliis servari dignis reportandos Babylonem: ipse cum comitibus paucis, breviori per desertum via, Babylonem se contulit. Ibi cum reperisset res a Chaldæis administrari, et ipsum regnum asservari ab eorum potissimo, totumque patris quod fuerat imperium adeptus esset; captivis inspectis, jussit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari: ipse vero de belli manubus Beli aliaque templa ornavit, urbemque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent posthac qui ad obsidendam venirent urbem ab acto fumine eam aggredi; ternaque mania urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere et bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portisque magnifice ornata, ad paternam regiam novam

adjecit, supereminentem et altitudine et omni splendore, quem longum sit exequi: suffecerit dicere, hoc opus, et magnitudine et omni rerum paratu eximium, intra dies perfectum esse quindecim. In hac regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciemque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi consitis, addito et paradiso pensili; quod uxor ejus, in Mediæ locis educata, montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mos de vita excessit, cum regnasset annos XLIII. Uxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, §. 185. ut docuit magnus Scaliger in præclara temporum Emendatorum appendice, p. 14. Interpretatur hæc Curtius, libro v. 4. seqq. quem vide: partim et Strabo, lib. xv. p. 687. A. et Diodorus, libro ii. 10. Berosus, ex quo hæc et alia supra protulimus, Beli Sacerdos fuit post Alexandri Magni tempora; cui ob divinas prædictiones Athenienses publico in gymnasio statum insaurata lingua statuere: memorante Plinio, Historiæ Naturalis libro vii. cap. 37. Librum ejus *Babylonica* vocat Athenæus, xiv. 10. p. 639. C. Tatianus, §. 36. (qui et ipse Nabuchodonosori Berosum meminisse affirmat,) et Clemens, *Chaldaica*, Strom. i. p. 142. Ex iis Rex Juba profitebatur accepisse se quæ de rebus Assyriis scripsit; ut notat

Darium usque, pleni Græcorum libri. Mul-

Tatianus. Meminere ejus Vitruvius, ix. 7, 9. et Tertulianus, Apologetico, cap. xix. et scriptor Chronici Alexandrini, circa initium. Nabuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum scriptore nobis tradidit Eusebius, tum in Chronico, p. 41. tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt. Μιγαροδίνης δὲ φησι Ναβουχοδρόσορα, Ἡρακλῆος ἀλειμώτατον γιγνώσκειν, ἐπὶ τῇ Λιβύῃ καὶ Ἰσηρίῃ στρατιῶσαι ταύτας δὲ χειροσάμειον, ἀποδασμὸν αὐτίαν εἰς τὰ διζυὰ τοῦ Πόντου κατοικήσαι. Μιστὰ δὲ λίγεται πρὸς Καλδαίον, ὡς ἀνακῆς ἐπὶ τὰ βασιλείῃ καταρχιδίῃ Θεῷ ἔτιο δὴ φθιγγάμενος δὲ ἔπει ἔσται. Ἐγὼ Ναβουχοδρόσορα, ὁ Βαβυλωνίαι, τὴν μίλλυται ὑμῖν προσηγγίλλω συμφερόν, τὴν ἔτι Βῆλος ἰμὸς πρόγονος, ἔτι βασιλείῃ Βῆλτις ἀποτρέψαι μοίρας πῦσαι εὐδίνουσι. Ἡξὺ Πίρσις ἡμίσιος, τοῖσι ἡματίοισι δαίμοσι χρωσάμενος συμμάχοισι ἰσάξι δὲ δουλοσύνην ὃ δὴ εὐκαίσιος ἴσαι Μῆδης, τὸ Ἀσσύριον αὔχημα. Ὡς εἶδει μιν, πρὸς θαν ἢ δύναι τὸς πολήσας, χάρυδιν τινὰ ἢ θάλασσαν ἰσδιζαμίην αἰσῶσαι πρόφρον ἢ μιν ἄλλας ὁδὸς στραφίτα φέρεσαι διὰ τῆς ἰσημν, ἵνα ἔτι ἄστια ἔτι πάτος ἀνδρώσαν, θῆρις δὲ νομὸν ἰχθυοὶ καὶ ἔρπιδες πλάζονται, ἔν τῃ αἰσῶσει καὶ χερσάμενοι μῦθος ἀλώμενοι ἰμὶ τῇ, πρὶν ἰς νόον βαλίσσαι ταῦτα, εἰλίος ἀμύσιος πυρῆσαι. Ὁ μὲν θεοστίσιος παραχρημα ἠφάμενος. Megasthenes auctor est Nabuchodonosorum Hercule ipso for-

torem fuisse; belloque usque in Africam et Hispaniam illato, quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldae, quondam cum regiam conscendisset, numine aliquo afflatus cum hæc prædisisse: Ego Nabuchodonosorus, O Babylonii, imminentem vobis prænuntio calamitatem; quam ut arceant Parcae, nunquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet malus; qui, vestris Diis auxiliantibus, servitium imponet: hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Utinam cum, antequam civis prodar, Charybdis aut mare adsorptum funditus interimat; aut ipse alio raptus erret per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sint vestigia, ubi ferae pascantur, circumvolentque libere aves, ut ibi inter rupes faucesque solus vagetur: utinamque et ego felicem exitum sortitus fuisset, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit. Confer hæc postrema cum iis, quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Josephus habet, libro x. Antiquæ historiæ, cap. 11. et ait extare Indicoorum iv. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius, P. E. ix. 41. Λίγεται δὲ πάντα μὲν ἰξ ἀρχῆς ὕδαρ ἵσαι, θάλασσαν καλυμμένην Βῆλος δὲ σφίσι πῦσαι, χάρην ἰσῶσι ἀπυί-

taque alia ad Judæorum gentem pertinentia

μαντα' και Βαβυλώνα τείχη περιβαλὺν τῷ χρόνῳ δι' ἰκτινυμένην ἀφανισθῆναι· τειχίσαι δὲ αὐτῆς Ναβουχοδονόσορον, τὸ μίχρη τῆς Μαισιδοῖων ἀρχῆς διαμίταν, ἰδὺ χαλκίφυλον. *Fama est ubi nunc est Babylon omnia aquam fuisse, dictam Mare: id sustulisse Belium, agrosque distribuisse virisim, et mania circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit: nova autem mania structa a Nabuchodonosoro; eaque manisæ ad imperii Macedoniam temporæ, portis æneis.* Postea: Ναβουχοδονόσορος δὲ, διαδιδάμινος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλώνα μιν ἐτείχισι τετραπλῶ περιβάλῃ ἐν παντεκαίδεκα ἡμέραισι τὸν τε Ἀρμακάλην ποταμὸν ἔξωγαγὼν ἰόντα κίρας Εὐφράτιω, τὸν τε Ἀρράκανον. Ἐπί τῆς δὲ τῆς Σισσαρηθίων πόλιος Λακκων ἰρυξάμινος, περιμίτρον μιν τισσαρακωντα παρασαγγίω, βέδης δὲ ἰργυρίω ἐίκοσι, κύλας ἐπίστει, τὰς ἀνοίγοντις ἄρδισκον ἐπὶ πιδίον· καλίσει δ' αὐτὰς ὀχισογιώμονας. Ἐπιτείχισι δὲ ἔ τῆς ἰουδαίας θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, ἔ Τερηδία πόλιν ἔκτισιν, κατὰ τὰς Ἀράβων ἐισβολὰς· τὰ τε βασιλεία δίνδους ἤσκησι, κρισμασὺς παραδίσους ἰνομάσας. *Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit trinis menibus intra dies quindecim; et Narmalcam amnem qui divergium est Euphratis, simulque Acracanam amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum fossam effecit, quæ in ambitu haberet paxcausgas XI. in altum vicies quantum patent oparsæ manus; approuitque septa, quibus apertis*

irrigaretur ager: ea septa apellant aqueductivum normas. Maris quoque Rubri obventionem operibus circumdatis repressit; Teredonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus; regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant. Confer Daniele, iv. 30. Strabo, libro xv. p. 687. A. ex eodem Megasthene hoc assert: *Ναυοχοδονόσορον δὲ, ἐπὶ πηραὶ Χαλδαίως ἰδοικιμήσαντα Ἡρακλίως μᾶλλον, καὶ ἰως εὐλὼν ἰλάσαι. Nabuchodonosorum, cuius apud Chaldeos fama Herculem vincit, ad Colimnas venisse cum exercitu.* Fuere et alii qui ejus Regis historiam attingere, sed quorum nunc minima tantum supersunt; Diocles Persicorum secundo, Philostratus tum in Indicis, tum in Phœnicicis; qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet, tum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Apionem priore, §. 20. et 21. ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: *Ἐπὶ εἰδυβάλου τοῦ βασιλέως ἰσολίθηκσι Ναβουχοδονόσορος τὴν Τύρον ἰτη τρία καὶ δέκα. Μιστὰ τούτων ἰσασίλιει Βαβὺλ ἰτη δέκα. Μιστὰ τούτων δικαστὶ κατιστάθσαν' καὶ ἰδικασαν αὐτοί, Ἐνυβάλος Βασίλαχου μῆνας δύο, Χίλθης Ἀβδαίου μῆνας δέκα, Ἀβδαρος ἀρχιεὺς μῆνας τρεῖς Μύστρονος ἔ Γεράστρατος τῷ Ἀβδηλίμω δικαστὶ ἰτη ἔξ' ἄν μεταξὺ ἰσασίλιει Βαβυλόρος ἰναυτὸν ἰνα. Τύτω τελευτήσαστος, ἀποσίλαντις μετιστίμψαστος Μίρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλόρος· καὶ*

affert Josephus, in libris contra Apionem; qui-

Ισαίλιους ἴτη τίσσαρα. Τότῳ τι-
λασθέντατος, μεταπέψαντο τὸν
ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἐλεμμον, ὃς ἰσα-
σίλιους ἴτη ἰλουσιν. Ἐπὶ τούτῳ
Κύρος Περσῶν ἰδυσάσιους. *Itho-
balus apud Tyrios regnante, Na-
buchodonosorus Tyrum obsedit
per annos XIII. Post hunc reg-
navit Baal annos X. Post hunc
judices constituti sunt; qui Ty-
rum rexere, Ecnihalus Baslachi
menses duos, Chelbes Abdæi men-
ses decem, Abbarus Sacerdos
eumipus menses tres: Mytgonus
et Gerastratus Abdelimi judices
fuere per annos sex; sed medio
inter hos tempore annum unum
cum potestate regia Tyro præ-
fuit Balatorus. Quo mortuo, mi-
sere Tyrii qui ex Babylone Mer-
balsam advocarent: regnavit is
annos IV. Hoc quoque mortuo,
advocavit fratrem ejus Iro-
num, qui regnavit annos XX.
Hujus temporibus Cyrus apud
Persas potens fuit.* Hæc sup-
putatio quam pulchre cum
sacris libris congruat, vide Jo-
sephum dicto contra Apionem
libro, §. 21. Sequitur ibidem
apud Josephum de Hecataeo,
§. 22. Παλλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν,
φασιν, ἀπεσπᾶσεν εἰς Βαβυλῶνα
Πέρσαι πρότερον αὐτῶν ἰσπίσαι
μυριάδας. *Nostrorum ille multa
millia ait a Persis Babylonem
translata.* Et de bello Senna-
cheribi, et de deportatione per
Nabuchodonosorum facta, vide
Demetrii locum apud Cle-
mentem, Strom. i. p. 146. [He-
cataei auctoritas parum ad
rem facit, cum sit spurius.
Vide Ger. Joan. Vossium, de

Historicis Græcis. Clericus.]

* *Et aliorum Chaldaeorum
Regum Berosus non minus, quam
Hebræi libri, memineras*] Apud
Berosum post modo prolata
hæc sequebantur, Josepho duo-
bus quos indicavimus locis
id referente. Τῆς δὲ βασιλείας
κύριος ἰγνέτο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐθα-
μαράδουχος. Οὗτοι, περὶ τῶν
πραγμάτων ἀνάμωσις ἔστω γινώσκων,
ἰσικουλιυδὶς ὑπὸ τῶν τὴν ἀδελ-
φὴν ἔχοντας αὐτοῦ Νηριγλισσορό-
ου, ἀνηρίδῃ, βασιλεύσας ἴτη δύο.
Μετὰ δὲ τὸ ἀναμεθῆναι τούτων,
διαδιξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἰσικου-
λίυσις αὐτῶν Νηριγλισσορόου
ἰσαίλιους ἴτη τίσσαρα. Τούτου
υἱὸς Χαβεροσάουχος ἰουριεὺσι μὲν
τῆς βασιλείας, πᾶσις ἄν, μῆνας
ἑνὴς ἰσικουλιυδὶς δὲ, διὰ τὰ
πολλὰ ἰμφαίνων κακοήθῃ, ὑπὸ
τῶν φίλων ἀπιστυμωμένος μεθ-
ῆ. Ἀπο-
λαμίνου δὲ τούτου, συναθρόντις οἱ
ἰσικουλιυδῆντες αὐτῶν κοινῇ τὴν
βασιλείαν περιέθηκαν Ναβονόου
ἐπὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος, ὅτι ἐκ
τῆς αὐτῆς ἰσισουσίως. Ἐπὶ τῆ-
του, τὰ περὶ τὸν ποταμὸν τεύχη
τῆς Βαβυλωνίως πόλιως ἐξ ὧν τῆς
πλίνθου ἔσφάλλων πατισσομή-
θη. Οὗσης δὲ τῆς βασιλείας αὐτῶ
ἐκ τῶ ἰσισουσίως ἀπὸ τῆς περὶ
ληλυθῶς Κύρος ἐκ τῆς Περσίδος
μιστὰ δυνάμειως πολλῆς, ἔκαστος
στρεψάμενος τὴν λαοτὴν Ἀσίαν
ἄπασαν, ἀρμησιν ἐπὶ τῆς Βαβυ-
λωνίως. Αἰσθόμενος δὲ Ναβονόου
τὴν ἴσθον αὐτῶ, ἀπαντήσας μετὰ
τῆς δυνάμειως καὶ παραταξάμενος,
ἤτηθῃς τῇ μάχῃ καὶ θυγῶν
ὀλιγοστός, συνεκλίθη εἰς τὴν
Βορεοπληθῶν πόλιν. Κύρος δὲ,
Βαβυλῶνα καταλαβόμενος, καὶ

bus jungi possunt, ^c quæ ex Strabone et Trogo

συντάξας τὰ ἴξω τῆς πόλεως
 τύχη κατασκάψαι διὰ τὸ λίαν
 αὐτῆ πραγματικῆν ἔδυσάλωτον
 φαῖται τὴν πόλιν, ἀνίσταται ἐπὶ
 Βόρσιππον, ἱσπολιρκῆσαν τὸν
 Ναβόννηδον. Τοῦ δὲ Ναβόννηδου ἔχ'
 δημοσίαντος τὴν πολιτείαν,
 ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον,
 χερσάμιος Κύρος φιλαν-
 θρώπως, καὶ δὲς οἰκητήριον αὐτῆ
 Καρμανίαν, ἔξιστεψεν ἐν τῆς
 Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν ἔν,
 τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγιγνώμενος
 ἐν κελίῳ τῆ χώρας, διέτριψεν τὸν
 βίον. *Regnum accepit filius ejus*
Evilmaradochus. Hic cum ini-
que ac per malam libidinem res
administraret, petitus insidiis
Neriglissoroori qui sororem ejus
in matrimonio habebat, interit;
postquam per annos regnaverat
duos. Eo sublato, regni compos-
factus interfecto ejus Neriglis-
soroorus imperium tenuit per
annos quatuor. Hujus filius La-
borsoarochodus, puer adhuc,
regnum tenuit menses novem:
sed, quia prave in illo indolis
multa signa apparerent, insidiis
amicorum trucidatus est. Hoc
mortuo, cum inter se coissent
ejus facinoris participes, com-
muni consensu regnum detulere
ad Nabonnidum ex Babylonius
usum, qui et ipse in eadem con-
juratione fuerat. Hoc regnante,
melliora facta sunt ea quæ ad am-
nem erant ex latere et bitumine
Babylonis mania. Cum vero
regni ejus annus ageretur deci-
mus etseptimus, venit ex Persi-
de multo cum exercitu Cyrus;
reliquaque Asia subacta, in Ba-
byloniam perrexit. Adventu ejus

cognito, Nabonnidus occurrit
magno etipse exercitu; prælio-
que facto victus, cum paucis fu-
git, conclusitque se in urbem Bor-
sippenorum. Cyrus autem, Baby-
lone capta, constituit exteriora
ejus munimenta diruere; quod
civitatem videret ad res novas
mobilem, urbem vero capi diffi-
cilem: inde in Borsippum profi-
ciscitur, ad obsidendum Nabon-
nidum. Verum is obsidionis non
tolerans se dedit: Cyrus ben-
igne exceptum a Babylonia ex-
ire cum ad Carmaniam habitan-
dam jussit. Atque ibi Nabon-
nidus, transacto vitæ cætero,
diem suum obiit. Abydeni, post
ea quæ modo attulimus de
Nabuchodonosoro, verba hæc
nobis servavit Eusebius dictis
locis: 'Ο δὲ εἰ παῖς Εὐλμαλα-
ροχὸς ἱεραρίων. Τὸν δὲ ὁ κηδεὶς
ἀποκτείνων Νηριγλισσορέου
παῖδα Λαβοσοάροχος. Τότε δὲ
ἀποθανόντος βικίῳ μῶρον, Ναβα-
νίδαχον ἀποδιανύσει βασιλεία,
προσηκόντα οἱ ἔδιν. Τῶ δὲ Κύρος,
ἰδὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίαν ἠγε-
μονίην διεπίστα. Post hunc filius
regnavit Evilmaruchus. Hu-
jus interfecto, qui affinis ipsi
fuerat, Neriglissares, filium re-
liquit Labossoarascum. Hoc vio-
lenta morte extincto, Babylonii
Nabonnidachum regem faciunt,
cum rege mortuo nullo junctum
sanguine. Cyrus hunc, cum Ba-
bylona cepisset, Carmaniam præ-
fecit. Evilmaraduchus iste no-
minatur, 2 Reg. xxv. 27.
De cæteris vide Scaligerum,
in dicta Appendice ad Emend.
Temp. pp. 14. seqq. Ista de

supra attulimus. Nos vero, qui Christiani su-

Babylone a Cyro capta congruunt cum istis Herodoti, i. 190. Οὕτω Κύρος ἤλαυε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα· οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ἰσπρασιώσαμνοι· ἴμῃον αὐτόν. Ἐπὶ δὲ ἰγίνετο ἱλαίων ἀγγυῶ τῆς πόλεως· συνήκαλον τι οἱ Βαβυλώνιοι, ἃ ἰσπρωθίντες τῆ μάχῃ καταλύθησαν εἰς τὸ ἄστυ. Sic *Cyrus in Babylonem movit: Babyloniam autem educto contra exercitus eum expectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit; pugnarunt cum eo Babyloniam, sed prælio victi in intima urbis se recesserunt.* Cum quibus confer Jeremiam, li. 20, 30, 31. de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam, li. 30. De exicato annis alveo Herodotus consentit Jeremiæ, li. 32. Verba Herodoti, i. 191. Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυγι, εἰσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἴσαν ἴλας· τὸ ἀρχαῖον ῥέιθρον διαβατὸν εἶναι ἰσπίσει, ὑπονοήσαντος τῷ ποταμῷ. *Annem diffidit, parte ejus in lacum palustrem deducta; ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* An ea, quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus, lib. ii. 24. seqq. ad Danieleum possint referri, (cui nomen Chaldæum fuit 𐤂𐤆𐤏𐤍𐤁𐤌𐤃, Dan. i. 7.) cogitemus. [Veritas eorum, quæ de Chaldæis Regibus in Scriptura leguntur, egregie confirmatur Chronologia Canonis Astronomici Nabonassari; de quo vide Joan. Marshamum, in Chronico Canone. *Clericus.*]

⁊ *Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ*] Ita Septuaginta et

Eusebius vertunt, quod in Hebræo, Jeremiæ xlv. 30. est ַּרְפָּן: Fuit is Nabuchodonosoro cœvus.

⁊ *Apries est Herodoto*] Lib. ii. 161.

⁊ *Cyri*] Vide loca jam allata: Diodorum Siculum, lib. ii. 33. seqq. Ctesiam Persicis, apud Photium, cod. lxxii. Justinum, libro i. cap. 5. et seqq. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus, Beroso teste probat Theophilus Antiochenus, iii. 29.

⁊ *Ad Darium usque*] Codomannum. Vide eosdem, et Æschylum Persis, et scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. xii. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam; narrante Josepho, Antiquæ historiæ libro xi. 8. 5. His ipsis temporibus vixit Hecateus Abderita, celebratus Plutarcho, libro de Iside, p. 353. B. et Laërtio, in Pyrrhone, ix. 69. Is de Judæis librum scripsit singularèrem; unde egregiam et urbis Hierosolymorum et Templi descriptionem deprompsit Josephus, adversus Apionem libro priorè, §. 22. quem locum habet et Eusebius, Præparationis Evangelicæ lib. ix. cap. 4. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Judaicam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum rerumque Judaicarum testes Josephus dic-

mus, omnino non est quod de eorum librorum fide dubitemus; cum ex illis pene singulis testimonia extant in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in legis doctoribus et temporis sui Pharisæis reprehenderet, unquam eos accusavit falsimoniam in libros Mosis aut Prophetarum commissam, aut quod suppositis mutatisve libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam in iis quæ momentum habent vitiatam, neque probari potest; neque vero credibile fiet, si quis recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum gens Judæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ postea: et ex his quoque, post concessum a Cyro reditum, multi in terris exteris subsederunt. ^d Macedones in Alexandriam magnis commo-

to libro nominat Theophilum, Theodotum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem, Eumemerum, Cononem, Zopyrionem, et alios.

^c Quæ ex Strabone et Trogo supra attulimus] Libro i.

^d Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitaverunt] Hecateus Josepho descriptus, in libro priore contra Apionem, §. 22. de Judæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe μυριάδες, ex præcedentibus) ἔμισα τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον εἰς Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην μεταίτησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ γένεσιν.

Non pauca etiam millia post Alexandri mortem in Ægyptum et Phœnicen migrarunt, ob exortas in Syria seditiones. Adde Philonem, in Flaccum, p. 752. B. Ὅτι ἐκ ἀποδείου μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατακυῖνται, ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμῆ μίχρη τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας. Non minus decies centenis millibus Judæos in Alexandria et regione circumscita habitare, ab Africa descensu ad fines Æthiopiæ. Adde Josephum, libro xii. cap. 2, 3. et sequentibus; lib. xiii. cap. 4—8. xviii. 10. Et ha-

dis eos invitarunt. Antiochi sævitia, Asmo-
næorum civilia arma, externa Pompeii et Sossii
multos disjecerunt. Plena Judæis erat ^c Cyre-
naica: plenæ ^f urbes Asiæ, ^g Macedonia, ^h Ly-
caoniæ; etiam insulæ ⁱ Cyprus, ^k Creta, atque
aliæ. Jam ^l Romæ numerus eorum ingens
vel ^m ex Horatio, ⁿ Juvenali, et ^o Martiali dis-

bebant Judæi Alexandriae jus
civitatis: Josephus, xiv. 17.

^c Cyrenaica] Josephus, Anti-
quæ historiæ libro xvi. 10. et
alibi. Act. vi. 9. xi. 20.

^f Urbes Asiæ] Josephus, xii.
3. xiv. 17. xvi. 4. Act. xix.

^g Macedonia] Act. xvii.

^h Lycaoniæ] Act. xiv. 19.

ⁱ Cyprus] Act. xiii. 5.

^k Creta] Act. ii. 11.

^l Romæ] Josephus, xviii.

Historiæ Antiquæ, cap. 5.

Act. xviii. 2. xxviii. 17.

^m Ex Horatio] Lib. i. Sat.
iv. fin.

— Nam multo plures su-
mus: ac veluti te
Judæi cogemus in hanc con-
cedere turbam.

Sat. v. 100.

— Credat Judæus Apella.
Sat. ix. 69.

— Hodie tricesima sabbata,
&c.

ⁿ Juvenali]

Quidam sortiti metuentem
sabbata patrem,

Et quæ sequuntur, Sat. xiv.
96.

^o Martiali] iv. 4. 7.

Quod jejunia sabbatariorum.
Et alibi: ut vii. 29. 5. et 84.
4. xi. 95. xii. 57. 18. Adde Ru-
tilium, Itinerarii libro i. 395.

Atque utinam nunquam Judæa
subacta fuisset

Pompeii bellis, imperioque
Titi:

Latius excisæ pestis contagia
serpunt,

Victoresque suos natio victa
premit.

Quod ex Seneca desumptum,
qui dixerat de iisdem Judæis:
Cum interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo conva-
luit, ut per omnes terras recepta
sit. Victi victoribus leges dede-
runt. Locus est apud Augus-
tinum, de Civitate Dei libro
vi. cap. 11. Sceleratissimam
gentem vocat tantum ob le-
gum, quæ Dei unius cultum
damnabant, neglectum, ut su-
pra notavimus: quo nomine
et Socratem culpabat Major
Cato. Adde latissime sparsi
Judæi nominis testem Philo-
nem, in Legatione, p. 791. F.
"Ὅσοι ἴσθιν ἐν πολυανθρώποις ὄντες
ἐκ ἐξιδίεσσο καθάρσιος τῶν ἄλλων
ἵκανον μιᾶς χώρας τῆς ἀποικι-
κληρωμένης αὐτῶν μόνον περιέβο-
λος, ἀλλ' ἐλίγη διὰ φάναι πᾶσα
ἡ οἰκὸμίνη· κίχεται γὰρ ἀνά τε
τὰς ἡπείρους καὶ τῆσος ἀνάσσει,
ὡς τῶν αὐθιγινῶν μὴ πολλῶ τινὶ
δοκῶν ἰλατῦσθαι. Quanta illa
gens est hominum numero; quam

catur. Tam dissitis inter se cœtibus imponi nulla arte potuit; nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod, p̄trecentis ferme ante Christum annis, cura Ægypti regum, Hebræorum libri in Græcum sermonem ab his, qui LXX. dicuntur, versi sunt; ita ut jam et a Græcis, sermone quidem alio at sensu in summam eodem, possiderentur, eoque minus mutationem reciperent. Quin et in Chaldaicum, et in Hierosolymitanum translati sunt iidem libri; q̄ partim paulo ante, r̄ partim non multo post Christi tempora. Secutæ deinde versiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis; quas cum illa interpretum LXX. Origenes contulit, et post eum alii, nulla historiæ aut rerum pondus habentium diversitate. Philo Caligulæ ævo floruit: Josephus ad Vespasianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea afferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipsis tem-

non ut cæteras una continet attributa regio, sed paulo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes perque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multo minor. Dion Cassius, libro xxxvii. 17. de Judæorum genere: Κολωνδὶν μὲν πολλὰς, ἀξενδὶν δὲ ἐπὶ πλείστον ἄσσι καὶ παρρησίαν ἑῆς νομίσιως ἐκικῆσαι. *Cohibita sæpe, nihilominus aucta plurimum: ita ut et libertatem Institutorum suorum evicerit.*

p̄ Trecentis ferme ante Christum annis] Vide Aristæum; et Josephum, libro xii. 2.

q̄ Partim paulo ante] Ut ab Onkeloso, forte et ab Jonathan.

r̄ Partim non multo post] Ut a scriptore Thargumi Hierosolymitani; et Josepho cæco, aut quisquis ille est qui Jobum, Psalmos, Proverbia, et quæ Hagiographa dicuntur, vertit; unus, sive plures.

poribus magis magisque spargi cœpit Christiana religio: quam profitentium ^s multi Hebræi erant, ^t multi Hebræas literas addidicerant; quibus proinde promptum fuit, si quid a Judæis falsi fuisset admissum, (in parte, inquam, insigni,) id ipsum collatis libris antiquioribus deprehendere apertumque facere. At non modo id non faciunt; sed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere testimonia plâne in eum sensum, quo apud Hebræos extant: quos sane Hebræos cujusvis potius criminis, quam, non dicam falsi, sed vel negligentiae circa hos libros convincas; ^u cum eos summa religione describere ac conferre soleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco et hoc minime spernendum non mutatæ per Judæos de industria Scripturæ argumen-

^s *Multi Hebræi erant*] Aut vicini Hebræis; ut Justinus, qui fuit Samarita.

^t *Multi Hebræas literas addidicerant*] Ut Origenes, Epiphanius, maxime vero Hieronymus.

^u *Cum eos summa religione describere ac conferre soleant*] Josephus, priore contra Apionem, §. 8. Δῆλον δ' ἐστὶν ἵσχυρῶς, πῶς ἡμῖς τοῖς ἰδίῃς γράμμασι πιστεύομεν. Τοῦτόν γὰρ αἰῶνος ἦδη παρεχρηκότος, ἔτι προσδιδῶναι τοῖς ἄλλοις, ἔτι ἀφιλοῦν αὐτῶν, ἔτι μεταδιδῶναι τιτόλημην. *Quantam vero fidem nos scriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipsis apparet. Cum enim tot*

secula transierint; nemo aut adde- dere quicquam, aut demere, aut mutare aliquid est ausus. Vide legem, Deut. iv. 2. Thalmudem, titulo Schebuoth. [Intelligenda hæc sunt de temporibus, quæ Massoretharum ætatem sequuta sunt. Alioquin antea, et stante Republica et post eam eversam a Chaldæis, non tam diligentes fuisse, quam vulgo creduntur, liquet cum ex Lælii Cappelli Critica Sacra, tum ex virorum doctorum commentariis in V. T. adeoque ex ipsi Grotii annotationibus. Nos quoque ad libros historicos V. T. rem demonstravimus. Clericus.]

tum, quod Christiani ex iis ipsis quos Judæi legunt libris evincunt, et quidem, ut confident, valide, suum Magistrum Jesum esse illum ipsum Messiam, qui Judæorum majoribus jam olim sit promissus. Quod vel maxime ne fieri posset cavissent Judæi, post ortum inter ipsos et Christianos certamen; si unquam in eorum potestate fuisset, mutare quæ vellent.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUARTUS.

§. I. *Refutatio speciq̄ior Religionum a Christiana
discrepantium :*

QUARTUS liber (initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex spectaculo alieni periculi, cum ipsi extra periculum positi sunt) ostendit, summam Christiani hominis in hac vita eam esse debere; ut non modo de reperta veritate sibi gratuletur, sed et aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi versantur, opem ferat, et eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conatos facere libris prioribus, quia veri demonstratio in se contineat erroris refutationem: sed tamen, cum singula religionum genera

quæ se Christianis opponunt, Paganismus puta, Judaismus, et Mahumetismus, præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, et peculiaris quædam argumenta quæ nobis soleant opponere; non abs re fore, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut et a studiis, et a longa consuetudine, tanquam bonæ mentis impedimentis, iudicium liberent, quò æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

§. II. *Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum: Mentis creatas bonas esse, aut malas: Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.*

Ac primum adversus Paganos dicimus: si plures Deos statuunt æternos et æquales, id jam primo libro satis refutatum; cum docuimus, unum duntaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint; ^a ne forte periculose labantur, inimicos pro

^a *Ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes]* 2 Cor. xi. 14. Porphyrius, secundo de abstinendo ab animatis, §. 41, 42. Διὰ μίαν τῶν

τῶν ἰαντίων ἢ ἡ ἅπαντα γρηγορία ἐπιλείπει. Τύτως γὰρ μάλιστα ἢ τὸν προσιῶτα αὐτῶν ἐπιμῶση, εἰ τὰ κακὰ διὰ τῶν γρηγοριῶν πάσης φαντασίας ἐπισηδύοντες. ὅτοι γὰρ ἰκανοὶ διὰ τῆς τραπεζῆς.

amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero ratio exigit, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum et has mentes. Deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid a quaque boni expectari possit, quo quamque honore affici velit rex summus: quæ omnia cum desint ia

γίας ἀπατήσαι. Δι' αὐτῶν φίλτρα
καὶ ἱερωνικά κατασκευάζουσι οἱ
κακοδαίμονες. Ἀπολασία γὰρ πᾶ-
σα, ἔϋπλῶτων ἰλιπῆς ἔδότης διὰ
εὐτότων καὶ μάλα τὰ ἢ ἀπάτη. Τὸ
γὰρ ψυδὸς τέτοις οἰκίον βύ-
λωνται γὰρ εἶναι Διοὶ, ἔ ἢ προ-
εῖσα δύναμις αὐτῶν δοκίμ Διὸς
εἶναι. Per illos oppositos Diis
omnis ars malefica perficitur.
Nam qui per malas artes animis
illudere ac res pravas efficere
student, illos spiritus et eorum
præsidem maxime colunt: pos-
sunt enim hi prodigiorum specie
imponere. Per hos philtra et
alia ad amores pertinentia mis-
eri homines sibi quæruat. Omnis
enim mala libido, et opum spes
et gloriæ ab his maxime spiriti-
bus; præcipue vero fraudes.
Mendacium enim his proprium:
Dii siquidem esse volunt; et qui
eorum princeps est, Deus ipse
haberi. Idem, Epistola ad Ane-
honem Ægyptium, §. 24. Οἱ δὲ
εἶναι μὲν Ἐξωθιν τιθίνται τὸ ὑπ-
ἄκουσ γίνεσ ἀπατηλῆς φύσιος,
παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον,
ἀπακρινόμενον καὶ Διὸς ἔ δαίμο-
νας ἔ ψυχὰς τιθνηκότων ἔ διὰ
εὐτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκίμ-
των ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι ἰσπὶ
εἰς τὰ γι εὐτοὺς ἀγαθὰ, ἄπειρ
εἰς κατὰ ψυχῆν, μηδὲν κατὰ

παρ συμβαλλέσθαι δύναται, μηδὲ
εἰδίνας ταῦτα· ἀλλὰ κακοχρ-
λεύσθαι, ἔ τωθάξιν καὶ ἱμπα-
δίξιν πολλὰς τοῖς εἰς ἀρετὴν
ἀφικουμένοις· πολλῆς τε εἶναι
τύφου, ἔ χαίρειν ἀτροῖς ἔ θυρίας.
Illi vero illud quidem extra con-
troversiam ponunt, esse genus
quoddam spirituum omni frau-
dulentiæ inserviens, multiforme,
versutum; quod modo Deos si-
mulat, modo Dæmonas, modo
mortuorum animas: eoque modo
omnia eos posse immittere, quæ
bona quæque mala habentur; ad
vera autem bona, quæ in
animo consistunt, nihil eos posse,
neque eorum eos habere notitiam;
sed male uti otio, ludificari et
impedire eos qui in via sunt ad
virtutem: plenos esse fastus,
gaudentes nidoribus ac victimis.
Arnobius, libro iv. adversus
Nationes, p. 127. Si Magi, ha-
ruspicum fratres, suis in actio-
nibus memorant antitheos sæpe
obrepere pro veris: esse autem
hos quosdam materis ex crassio-
ribus spiritus, qui Deos se fin-
gunt. Idem sensus est, ne a-
pud Jamblichum, de mysteriis
Ægyptiorum lib. iii. cap. 31.
et libro iv. capp. 7, 13.

ipsorum religione; satis hinc apparet, quam ea nihil in se certi habeat, quantoque facerent tutius si ad unius Dei summi cultum se transferrent: (quod sapientis hominis esse officium, ^b etiam Plato dixit:) eoque magis; quia, cum bonæ mentes Dei summi ministræ sint, ^c non possit eas non sibi addictas habere qui Deo utatur propitio.

§. III. *Malos spiritus adoratos a Paganis probatur, et ostenditur quam id sit indignum.*

At vero non bonas sed malas fuisse mentes quibus Paganorum cultus impendebatur, non levibus constat argumentis. Primum, ^d quod cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei; imo eum cultum quantum poterant sustulerunt, aut saltem omnibus modis se summo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius summi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipsorum pœnas magistratibus et populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia et adulteria canere, et Epicureis divinam providentiam e rebus tollere, neque ulla esset religio alia tam ritibus dissona quæ non in societatem admitteretur, ut

^b *Etiam Plato dixit] Μισῶ μὲν Διὸς ἡμεῖς· ἄλλοι δὲ μιστὰ ἄλλων δαιμόνων. Cum Jove nos: cum aliis Diis alii. Citat Origenes, contra Celsum viii. 4.*

^c *Non possit eas non sibi addictas habere qui Deo utatur*

propitio] Pulchre hoc exequitur Arnobius, libro iii. init.

^d *Quod cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei] Bene hoc exequitur Augustinus, de Civitate Dei libro x. cap. 14, 16, 19.*

Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thusca sacra Romæ; soli Judæi passim ^e deridiculo erant, ut ex Satyris et epigrammatis apparet, ^f interdum et relegabantur: ^g Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis. Cujus rei non alia potest reddi causa, quam quod hæc duæ sectæ unum Deum venerarentur; cujus honori recepti Dii adversabantur, non tam inter se quam illius æmuli. Tertio, ex modo cultus, qui bonam honestamque mentem non deceat; ^h per sanguinem humanum, ⁱ per nudorum hominum in templis cursationem, per ludos ^k et saltationes plenas spurcitæ: qualia nunc etiam conspiciuntur apud Americæ et Africæ populos, Paganismi tenebris obsitos. Imo, quod est amplius, et olim fuerunt et nunc sunt populi, qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur; ^l ut

^e *Deridiculo erant*] Ut curti, recutiti, sabbatarii, nubium et cœli adoratores, clementes in porcos.

^f *Interdum et relegabantur*] Josephus, xviii. 5. Tacitus, Annalium ii. 85. Seneca, epistola cix. Actor. xviii. 1. Suetonius, Tiberio, cap. xxxvi.

^g *Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis*] Tacitus, Annalium xv. 44. quo et illa pertinent Juvenalis, i. 155.

— *Tæda lucebis in illa,
Qua stantes ardent qui fixo
gutturè fumant,*

Et latus mediam sulcus diducit arenam.

^h *Per sanguinem humanum*] Vide quæ hac de re dicta lib. ii. 12.

ⁱ *Per nudorum hominum in templis cursationem*] Ut in Lupercalibus. Livius, lib. i. 5. Plutarchus, Antonio, p. 921. B. et alii.

^k *Et saltationes plenas spurcitæ*] Ut in Floralibus. Ovidius, Fastorum iv. 945. seqq. et v. 188. seqq. Adde Tatianum, §. 22. Origenem, octavo contra Celsum, §. 60.

^l *Ut Artimanium Persæ*] Plu-

Arimanium Persæ, Græci Cacodæmonas, ^m Vejoves Latini, et nunc alios Æthiopum et Indorum quidam: quo nihil potest magis impium excogitari. Nam cultus religiosus quid est aliud, quam testimonium summæ bonitatis, quam agnoscas in eo quem colas? qui si malo spiritui impenditur, falsus est ac mendax, et in se continet rebellionis crimen; cum debitus regi honos non modo ei subtrahitur, sed et in desertorem ejus atque hostem transfertur. Stulta autem est persuasio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id a bonitate alienum esset: nam ⁿ clementia, ut justa sit, suos habet limites; et ubi scelera modum excedunt, pœnam justitia ex se quasi necessario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos se dicant malis mentibus præstare obsequium: cum is, qui summe bonus est, sit etiam summe communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod si est, sequitur, ut in naturas omnes, tanquam opificia sua, jus supremum habeat; ita ut ab earum nulla aliquid possit fieri, quod ipse plane impedire cupiat. Quibus positis, facile colli-

tarchus, de Iside et Osiride, p. 369. E. Diogenes Laërtius, in præfatione, §. 8. [Vide Thomam Stanleium, de Philosophia Persarum: et quæ nos in Indice ad vocem *Arimanes* notavimus. *Clericus*.]

^m *Vejoves Latini*] Cicero,

iii. 24. de Natura Deorum: Gellium, v. 12.

ⁿ *Clementia, ut justa sit, suos habet limites*] *Quomodo diliges, nisi timeas non diligere?* Tertullianus, adversus Marcionem, i. 27.

gitur, ei, qui Deum summum ac summe bonum faventem habeat, malos spiritus non amplius nocere posse, quam Deus ille, boni alijus causa, velit pati ut fiat. Neque vero a malis spiritibus quicquam impetrari potest, quod non rejiciendum sit: quia ° malus, bonum cum simulat, tunc est pessimus; et P hostium munera insidiæ sunt.

§. IV. *Contra cultum exhibitum hominibus vita
functis, in Paganismo.*

Fuerunt et Pagani, et sunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere se aiunt. Sed primum, hic quoque cultus distinguendus notis conspicuis fuerat a summi Dei cultu: tum vero, inanes sunt ad illos preces, nisi ab illis animis aliquid nobis tribui possit; de quo nihil cultoribus constat, nec quicquam est, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero pessimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes; ebrius Bacchus, mulierosus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri, et probitatis ipsi

° *Malus, bonum cum simulat, tunc est pessimus*] Syri mimi ver. 402. ed. Francof. 1610.

P *Hostium munera insidiæ sunt*] Sophocles, in Ajace, ver.

674.

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κ' οὐκ ἰσχύματα.

Damnosa ab hoste dona, quin nec dona sunt.

placentis ignominiam redundet; ¶ dum vitis, satis per se ablandientibus, addit ex religione commendationem.

§. V. *Contra cultum exhibitum astris, et elementis.*

¶ Vetustior isto fuit cultus astrorum, et, quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, aëris, terræ: ne ipse quidem magno vacans errore. Nam cultus religiosi pars maxima sunt preces; quæ adhiberi, nisi stulte, non possunt nisi apud naturas intelligentes. Tales autem non esse eas quæ elementa dicimus, sensu quodammodo apparet. De astris si quis aliud affirmaverit, nihil habebit quo id probet; cum ex astrorum operationibus, quæ naturarum sunt indices, nihil tale possit colligi: imo contrarium satis aperte colligitur ex motu, non vario qualis est eorum quæ voluntatem habent liberam, ¶ sed rato atque præscripto. Jam vero alibi osten-

¶ *Dum vitis, satis per se ablandientibus, addit ex religione commendationem*] Exemplum vide in Eunucho Terentiana, Actu iii. scena 5. 43. Cyprianus, epistola ii. §. 6. *Deos suos quos venerantur, imitantur. Fiant miseris et religiosa delicta.* August. ep. ccii. *Nihil homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quam illorum Deorum imitatio, quales commendantur et describuntur literis eorum.* Chalcedius, ad Timæ-

um, p. 221. *Itaque factum, ut, pro gratia quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo et ortus sacrilegio panderetur.* Vide locum totum.

¶ *Vetustior*] Sunt rationes, quæ suadeant Idololatriam esse a cultu Angelorum et Animorum humanorum; quæ vide in Indice Philosophiæ Orientalis, ad vocem *Idololatria.* Clericus.

¶ *Sed rato atque præscripto*] Quo argumento motus qui-

dimus, astrorum cursus ad hominum usus esse temperatos : unde homo agnoscere debuit, se Deo et similiorem parte sui potiore, et cariorum esse ; ac proinde nobilitati suæ injuriam se facere, si se iis rebus subiciat quas Deus ipsi donaverit : cum contra pro illis Deo gratias agere debeat ; quod ipsæ pro se non possunt, aut posse non docentur.

§. VI. *Contra cultum animantibus mutis exhibitum.*

Illud vero indignissimum, quod et ^t ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii præsertim. Quanquam enim in quibusdam aliqua se ostendit quasi umbra intelligentiæ ; ea tamen ipsa nihil est, si ad hominem spectetur : cum nec internos conceptus distinctis vocibus scripturaque explicent, neque opera diversorum generum faciant, neque ejusdem generis opera diverso modo ; multo minus numerorum, dimensionum, cœlestiumque cursusum cognitionem assequantur. ^u Contra vero,

dam rex Peruanus negabat Solem esse posse Deum. Vide historiam Incarum.

^t *Ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii præsertim*] De quibus Philo, in Legatione, p. 788. D. Οἱ κύνας, ἔ λύνες, ἔ λιόντας, ἔ κροκοδιλίους, ἔ ἄλλα κλίσινα θηρία ἔ ἴνδρα ἔ χιρσαῖα ἔ κτηνὰ διακλασῦντις. Qui canes, lupos, leones, crocodilos, aliæque aquatica, terres-

tria, volucra animantium pro Diis habent. Adde longam eade re Dissertationem, lib. i. 83. seqq. Diodori Siculi.

^u *Contra vero, homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces, capit solertia ingenii sui*] Euripides, *Æolo* ; ex Plutarcho, de Fortuna, p. 98. E. de Solertia Animalium, p. 959. D. et ex Stobæo, *Serm. lii.* p. 360. init.

homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces, capit solertia ingenii sui; partim etiam sub leges suas subigit, ut elephants,

Βραχύ ται σθίνος άνίρος
 Άλλά ποιικιλίας πραπίδων
 Δαμά φύλα πόντα,
 Χθονίαν τ' αίριον τι παιδιύ-
 ματα.

Vis exigua est, quancunque homini

*Natura dedit: sed consiliis
 Variis artes, quæ nata mari
 Et quæ terra cæloque, do-
 mant.*

Antiphon, apud Aristotelem:
 Τίχρη κρατῦμεν ἄν φύσει κρα-
 τῦμεθα.

*Natura quorum superat, arte
 hæc vincimus.*

Non male hinc explices, quod est Gen. i. 26. et Psal. viii. 6. Latiore hac de re dissertationem qui desiderat, videat Oppianum, initio quinti de piscatu; et Basilium, in Hexæmeron Homilia x. Origenes, contra Celsum libro iv. 78.

Καὶ ἰσταῦθα δι' ὄψε, τινὰ τρέσαν ἢ σῦνιςι μίγα βοήθημα ἡμῖν δίδοται, καὶ παντὸς ὄπλυ κριῦττοι ἢ δοκίῖ ἔχυν τὰ θηρία. Ἡμῖς γὰρ, οἱ πολλῶ τῷ σώματι τῶν ζῶων ἀσθενέστεροι, τινῶν δὲ καὶ εἰς ὑπερβολὴν βραχυτέροι, κρατῦμεν διὰ τὴν σύνισιν τῶν θηρίων, καὶ τὸς τηλικύτους ἑλιφαντας θηριῦμεν τὰ μὲν σιφυκότεα τιθασεύισομαι, ὑποτάσσοντες τῇ ἡμετέρῃ ἡμερόσθητι· κατὰ δὲ τῶν μὴ σιφυκόντων, ἢ μὴ δοκύντων ἡμῖν χρισίαν παρίχυν ἐκ τῆς τιθασείας, ἔστω μίτα τῆς ἡμετέρας ἰσάμειθα ἀσφαλίαις, ὥστῃ ὅτι μὲν βελόμεθα ἔχουμεν τὰ τοιαῦτα

θηρία κατακυκλισμένα· ὅτι δι' χρεῖζουμεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωματῶν αὐτῶν, ἕτως αὐτὰ ἀναιρῦμεν ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζῶων. Δύλα δὲ πάντα τῷ λογικῷ ζῴῳ, καὶ τῆς φυσικῆς αὐτῷ συνίσει κατισκιάσειν ὁ δημιουργός.

Vel hinc videas, quam validam nobis auxilium datum est intellectus; quantoque præstet omni-

bus armis, quibus instructas feras videmus. Nos enim, corpora habentes multo imbecilliora, et

immensum minora aliquorum animantium corporibus, horum tamen potimur vi mentis, et elephants illos tanto venamus:

quæque sunt ita nata ut mansuescere possint, ea nostræ naturæ mansuetæ subdimus; quæ vero

aut talia non sunt, aut nullam ex mansuetudine utilitatem nobis promittunt; ea cum nostræ securitate ita tractamus, ut cum

libet ea teneamus conclusa; ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minus facile quam mansuetæ animalium interficiamus.

Apparet igitur a summo opifice facta cuncta serva animanti ratione utenti, et agnato ei intellectui.

Claudius Neapolitanus, apud Porphyrium, de non esu animantium primo, §. 19. sic de homine loquitur:

Ὅς τῶν ἀλόγων διατίθει πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων·

Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam ho-

minibus Deus.

leones, equos, boves; ex iis, quæ maxime sunt noxia, utilitates sibi deducit, ut medicamenta ex serpentibus; hunc certe usum ex omnibus habet, quem ipsæ ignorant, quod corporum compagem situmque partium speculatur, et, tum species tum genera inter se comparans, hic quoque suam dignitatem discit, quanto humani corporis perfectior cæteris nobiliorque structura est: quæ si quis recte consideret, tantum abest ut pro Diis animantia colat cætera, potius sese illorum quasi Deum quendam sub summo Deo constitutum arbitrabitur.

§. VII. *Contra cultum exhibitum iis rebus, quæ substantiæ non sunt.*

Adoratas legimus a Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non subsistunt, sed aliarum rerum sunt accidentia. Nam (ut scæva illa, ² Febrim, Impudentiam, et similia, omit- tam) Sanitas nihil est aliud, quam partium corporis recta temperies: Fortuna bona, similitudo eventus cum hominis desiderio: Affectus vero, (quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia,) ex consideratione rei, vel bonæ vel malæ, facilis vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per sanguinem maxime connectitur; qui sui juris non sunt, sed Voluntatis tanquam Dominæ imperio subsunt,

² *Febrim, Impudentiam*] Cicero, de Legibus, ii. 11.

certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero (quarum diversa sunt nomina, circa utilis electionem Prudentia, in periculis subeundis Fortitudo, in abstinencia alieni Justitia, in voluptatum moderatione Temperantia, et porro alia) pronitates quædam sunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ; quæ ipsæ ut auferri, ita et neglectu minui, imò et interire in homine possunt. ¹ Honor vero, cui et ipsi templa dicata legimus, aliorum est de aliquo tanquam virtute prædito iudicium; quod sæpe et malis contingit, et bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. ² Hæc ergo, cum non sub-

¹ Honor vero, cui et ipsi templa dicata legimus] Cicero, dicto loco; Livius, lib. xxvii. 25.

² Hæc ergo, cum non subsistant, &c.] Posset forte aliquis cultum hunc Ethnicorum sic interpretari; ut diceret ab iis non tam res, quæ vocibus vulgo significantur, quam vim divinam unde manant, aut Ideas quasdam quæ sunt in Dei intellectu, cultas fuisse. Sic Febrim coluisse dici posset, non eam quæ morbus est et in corpore humano sedem habet; sed vim immittendæ et sedandæ Febris, quæ Deo inest: Impudentiam, non vitium hominum animis inhaerentem; sed Dei mentem, quæ patitur Impudentiæ hominum aliquando quidpiam non male cedere, eamque coercere et

pœnis adficere potest. Similia de ceteris dici queant, ut de Amore, Metu, Ira, Spe, quæ Affectus sunt; quos Deus incitare, aut cohibere potest: vel de Virtutibus; quæ sunt in Divino Nomine perfectæ, et quarum tenues tantum adumbrationes in hominibus videmus, ex Ideis earum Virtutum, quæ consummatissimæ Deo sunt, prognatas: deque Honore; qui non tam est estimatio hominum, quam Dei ipsius suffragatio, qua Virtutem in honore esse apud homines vult. Sed Ethnici ipsi numquam sunt rem ita interpretati; et absurdum est, sub nominibus obscuris et quæ plebem fallere possunt, Dei attributa et Ideas, quasi personas quasdam, colere. Simplicius et rectius multo fuit

sistant, ac proinde rebus subsistentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro Diis colere a recta ratione alienissimum est; cum ob hæc ipsa is colendus sit, a quo hæc dari conservarique possunt.

§. VIII. *Solutio objectionis Paganorum, sumptæ a miraculis apud ipsos;*

Solent a Paganis ad religionis suæ commendationem miracula afferri: sed adversus quæ multa excipi possint. Nam, qui sapientissimi inter ipsos Paganos fuere, multa horum, ^a ut nulla idonea testium fide suffulta, ^b planeque conficta, rejiciunt. Quædam, quæ facta dicuntur, contigerunt in recessu, nocte, coram uno aut altero; quorum oculis falsa rerum specie per astus sacerdotum imponi facile potuit. Sunt et alia, quæ admirationem tantum sui conciverunt apud ignaros rerum natura-

ipsum Numen, sine ambagibus, venerari. *Clericus.*

^a *Ut nulla idonea testium fide suffulta, planeque conficta, rejiciunt*] Lælius, initio: *Quæ ante conditam condendamve urbem poetis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur; ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc ventis antiquitati; ut, miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat.*

^b *Planeque conficta, &c.*]

Multo satius esset in hac responsione adquiescere, quam concedere miracula, aut ea quæ a miraculis secernere vulgo homines non poterant, facta esse. Talia sunt oracula, prodigia, et curationes morborum; quæ, si facta essent, a veris miraculis vix distingui quivissent, certe a vulgo hominum. Vide hac de re dicta a nobis in Prolegomenis Hist. Ecclesiasticæ, sect. ii. cap. 1. *Clericus.*

lium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, si quis apud populos ejus rei ignaros magnète ferrum duceret: ^c quibus artibus Simonem et Apollonium Tyanæum valuisse, a multis proditum est. Non negem, conspecta et quædam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici: sed talia tamen quæ vim vere Divinam, id est, omnipotentem non desiderarent; cum ad eas sufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia, atque solertia, facile possent dissita transferre, et quamvis diversa componere ad effectus tales qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, apparet: tum inde etiam, ^d quod certis carminibus invitos se cogi

^c *Quibus artibus Simonem et Apollonium Tyanæum valuisse, a multis proditum est*] Tatianus, §. 16. Εἰρή μὲν δὲ καὶ νόσοι καὶ εὐαίσις τῆς ἐν ἡμῶν ὕλης δαίμονες δι' αὐτὰ τούτων τὰς αἰτίας, ἰσχυρὰ δὲ συμβαίνουσιν, ἑαυτοῖς προσγράφουσιν. *Sunt enim morbi et dissidia quædam in materia hac nostra: ea cum eveniunt, demones eorum causas sibi ascribunt.*

^d *Quod certis carminibus invitos se cogi dicerent*] Oraculum Hecates, apud Porphyrium, in Eusebio, P. E. v. 8.

Ἐλυθὼν ἰσχυρὰ τῆς καλυ-

*φράδμονος ὑχῆς,
"Ἡν θνητῶν φύσις ὑφ' ἑοῦ
ὑποδημοσύνησι.*

*Advenio precibus sapientibus
indigetata,*

*Quas genus humanum monitus
reperere Deorum.*

Item:

Τίττι μ' αὐτὸν Διόντος ἀπ' ἡ-

θίος ἄδι χαρίζων

Θυοδάμοις Ἐκάστη μὲ θεῶν

ἰσίδουας ἀνάγκη;

Cujus egens Hecaten me summo

ex æthere tractam

*Carminе vinxisti, superos cui
cogere fas est?*

Et Apollinis apud eundem:

dicerent; cum tamen inter sapientissimos etiam Paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est et illorum nequitiae indicium, quod ^e in amorem sæpe hujus aut illius hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant; aut vana pollicitatione aut effectu injuriosi, ^f cum hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdican-
 Neque est quod miretur quisquam, passum esse summum Deum ut mira quædam a pravis Spiritibus ederentur; ^g cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui a veri Dei cultu pri-

ΚΑΘΉ ΜΟΥ ἢ ἰσιλοῦτος, ἢ ἰσὶ
 μ' ἰσίδητος ἀνάγκη.

*Invitum me audi, quando me
 lege ligasti.*

Hi sunt *secretarum artium ritus*, quibus affantur nescio quas potestates; ut Arnobius loquitur, libro ii. p. 49. fin. *καταναγκασμένους δόλους ταῖς ἰσῶ-
 δαῖς πιστοποιήσας, quasi eas sibi famulas carminibus fecissent*; ut Clemens explicat, Protr. p. 18. init. Minarum formula est apud Jamblichum, in *Mysteriis Aegyptiorum*, lib. vi. cap. 5—7. Habet eadem Lucanus, lib. ix. 158. seqq. in verbis Minoris Pompeii; et ex Porphyrio Eusebius, lib. v. cap. 10. Præparat. Alias formulas cominationum habes, apud Lucanum, ubi de Erichtho, vi. 780. seqq. agit; et Papinium, ubi de Tiresia, Theb. iv. 500. seqq.

^c *In amorem sæpe hujus aut*

illius hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant] Vide Pharmaceutriam Theocriti et Virgillii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium, lib. v. Præparat. cap. 7. et apud Augustinum, libro x. de Civitate Dei, cap. 11. Vide eundem Porphyrium, lib. ii. 42. de non esu animantium; et Origenem, contra Celsum lib. vii. 69.

^f *Cum hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdican-
]* L. ejusdem. §. adjectio. D. ad legem Corneliam de Sicariis et Veneficis. L. si quis aliquid ex metallo. §. qui abortionis. D. de Pœnis. Paulus, sententiarum lib. v. tit. xxiii.

^g *Cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui a veri Dei cultu pridem defecerant*] Deut. xiii. 8. & Thess. ii. 9, 10. Ephes. ii. 2, 3.

dem defecerant. Tum vero impotentiae eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum afferebant. Nam et si qui visi sunt in vitam revocati; non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando a divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit; non tamen praedictum est, id eventurum ad probandam ipsorum religionem: unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum caeco visum esse redditum; factum id est, ^h ut is hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipisceretur, lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judaeos minister: similesque aliorum prodigiorum causae existere potuerunt, ⁱ quae cum Religione nihil haberent commune.

^h *Ut is hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipisceretur*] Tacitus, *Historiarum* iv. 81. *Multa miracula evenere, quis caelestis favor et quaedam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Dixerat ante, Historiarum* i. 10. *Occulta lege fati et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus. Suetonius eadem miracula narraturus sic praefatur, cap. 7. Auctoritas et quasi majestas quaedam, ut scilicet inopinato et quasi novo principi, deerat: haec quoque accessit. Eundem Sue-*

tonium vide paulo ante, cap. 5. Josephus de eodem Vespasiano, libro belli Judaici iii. cap. 27. *Τὸ θεῖον δυνάμεις αὐτῶν οἷς ἠγνοῦσαν ἴδεν, καὶ τὰ ἀκλήρητα δι' ἰσχυρῶν ἐμφανῶν ἀποδεικνύσθαι. Deo jam illum excitante ad principatum, alioque etiam signis ei sceptrum praesignificante.*

ⁱ *Quae cum Religione, &c.]* Sed vide examen miraculorum, quae in gratiam Vespasiani et Hadriani facta finguntur, *Histor. Ecclesiasticae* nostrae saecul. ii. ann. 138. *Clericus.*

§. IX. *Et ab oraculis.*

Eadem ferme omnia aptari possunt et ad id solvendum, quod de oraculis opponunt; præcipue quod diximus, meritos eos homines ut sibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero, ^k verba oraculorum ferme ambigua, et quæ facile interpretationem ex qualicunque eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis, non tamen necesse est ab omniscia mente profectum: cum aut talia sint quæ ex causis naturalibus jam existentibus præsentiri poterant, ^l sicut Medici quidam venturos morbos prædixerunt; aut probabiliter ex eo quod plerumque evenit conjectari, ^m quod et

^k *Verba oraculorum ferme ambigua*] Vide CEnomai hac de re loca apud Eusebium, lib. v. cap. 20—26. Hinc Phœbus dictus Græcis Λοξίας. *Flexiloqua et obscura* oracula Apollinis dicit Cicero, de Divinatione, ii. 56. *Utrum eorum accidisset, inquit, verum oraculum fuisset.* [Multa oracula post eventum forte ficta sunt, nec pauca sunt rationes suspicandi multas fraudes adhibitæ a vatibus. Qua de re elegantissimum libellum Gallice scripsit D. de Fontenelle, quem vide; ut quæ ad eum defendendum dicta sunt Bibliothecæ Selectæ Vol. xiii. et quæ Latine, ante omnes, ea de re scripsit Anton. van Dale

in libro de Oraculis. *Cl.*]

^l *Sicut Medici quidam venturos Morbos prædixerunt*] Chalcidius, ad Timæum, p. 275. *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis homines præmonentur: prædicente aliquo proppitio demone, qui sit eorum omnium quæ deinceps sequuntur scius; perinde ut si Medicus, juxta disciplinam medendi, dicat vel exitium vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander et Pherecydes. Plin. lib. ii. cap. 79.

^m *Quod et a rerum civilium peritis factum sæpe legimus*] Scriptor vitæ Attici, §. 16. *Ei rei sunt indicio (præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, [Cicero] qui in vul*

a rerum civilium peritis factum sæpe legimus. Quod si quando etiam apud Paganos aliquorum vatum opera usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam religionem Paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt ^a quæ apud Maronem extant Ecloga quarta, ex Sibyllinis carminibus deprompta; ^o quibus ille,

gus jam sunt editi) sexdecim volumina epistolarum, ab Consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ per-scripta sunt, ut nihil in iis non appareat; et facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit; sed etiam quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates. Cicero vere de seipso, Fam. libri sexti epistola sexta: Quo in bello nihil adversi accidit, non prædicente me. Quare quum, ut augures et astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii et divinationis meæ; debet habere fidem nostram prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solitibus aut somniis tibi auguror;

sed habeo alia signa, quæ observem. Sic Solon prædixit a Munychia maxima mala Athenis fore: Thales, in vico tunc despecto forum aliquando Milesiorum futurum. Plutarchus, Solone, p. 84. F.

^a *Quæ apud Maronem extant Ecloga quarta]* Vide Augustinum, de Civitate Dei lib. x. cap. 27.

^o *Quibus ille, id nesciens, &c.]* Sibyllarum vaticinia omnia aut dubia, aut conficta esse jam satis constat. Ideoque nollem Virgilium, Sibyllæ interpretem, quasi vaticinia per imprudentiam fundentem haberi; ut Caipham, qui nescius est vaticinatus. Sibylla nescio quæ, aut potius qui sub ejus larva latebat, ætatem auream prædixerat redituram; et eorum sententia, qui omnia renovatum iri putabant, et similia iterum eventura: qua de re vide quæ dixit Grotius, lib. ii. 10. et notas ad eum locum. Itaque nec Sibylla hac in re vates fuit, nec Virgilius vaticinia de Christo excerpit.

id nesciens, Christi adventum et beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sibyllinis erat, P pro rege agnoscendum qui vere rex noster esset, et q ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur. r Apollinis oraculum s apud

Vide Servium ad locum, et Is. Vossii illius Eclogæ interpretationem. Clericus.

P Pro rege agnoscendum qui vere rex noster esset] Cicero meminit, ii. 54. de Divinatione.

q Ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur] Suetonius, de Vespasiano cap. 4. Tacitus, Historiarum v. 13.

r Apollinis oraculum apud Porphyrium legitur] Vide Augustinum, de Civitate Dei lib. xix. cap. 23. et Eusebium, Præparationis ix. cap. 10. Idem Porphyrius, in libro de Oraculis, apud Eusebium, P. E. ix. 10. Τὴν δὲ ὑμεῖν ἰσοῖς Διγενεῖος ἱμαγεῖστος, Φοινίξ τε ἔ Καλδαῖος, Ἀυδοῖς τε ἔ Ἑβραῖος. Vera vix repertores Deus (Apollo scilicet) esse testatur Ægyptiis, Phœnicis, Chaldæos, Lydos, et Hebræos. Paræneticus ad Græcos, inter Justiniani opera, hoc citat oraculum, §. 11, 24.

Μῦνοι Καλδαῖοι σοφίαν λάχον,
ἥδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
ἀνογοῖνται ἀναστα σιβαζό-
μινυ θείν ἀγῶς.

Soli Chaldæi sapiunt, et Hebræa virum gens,

Qui puro haud genitum venerantur pectore numen.

Et illud, §. 38.

Ὁ πῶτος πλάσας μερόπων,

Ἄδᾶμ τι καλίσσας.

Qui primum fixit mortalem,
Adamque vocavit.

De ipso Jesu Hecates oracula sunt duo; quæ ex Porphyrio transcripsit Eusebius, in Evangelica Demonstratione, lib. iii. 7.

Ὅστι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει,

Γινώσκω σοφίᾳ τιμημένος·
ἀλλὰ γὰρ ψυχὴ

Ἄνερος ἐντέλει προφηρεύεται
ἰστὶν ἰσίου.

Morte carere animas exutas
corpore novit

Quemcunque exornat sapientia:
sed pietate

Est anima illius quæ longe
excelluit omnes.

Σῶμα μὲν ἀθανάτων βασιάνω
αὐτὸ προβέβληται·

Ψυχὴ δ' ἐντέλει ἐν ἡμέραν
πύλον Ἰεῦ.

Illius invalidos corpus tulit
usque dolores:

Ast anima ascendit caelestia
templa piorum.

Eorundem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus, libro xix. cap. 23. de Civitate Dei; ubi et aliud affert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi.

s Apud Porphyrium] Possunt hæc recte dici in Porphyrium,

Porphyrium legitur; quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt; si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam, quod, si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam; et certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes: quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra, ^tlaudati sæpe eorum carminibus reges, quamvis improbi; ^u pugilibus decreti honores divini; ^x pellecti homines in amores etiam non legitimos, ^y ad mala lucra captanda, ^z ad cædes faciendas: quæ multis exemplis demonstrari possent.

eosque qui paria de iis Oraculis sentiebant; et quasi argumentum *ad hominem*, ut loquuntur Dialectici, proferri. Sed, cum ficta non esse hæc oracula non constet, imo vero graves sint rationes credendi commenticia esse, apud Christianos vim nullam habere possunt. *Clericus.*

^t *Laudati sæpe eorum carminibus reges, quamvis improbi*] Vide ea quæ affert CEnomaüs, apud Eusebium, Præparationis Evangelicæ lib. v. capp. 32. et 35.

^u *Pugilibus decreti honores divini*] Ibidem, cap. 34. de Cleomede. Habet hoc et Origenes, contra Celsum iii. 3.

^x *Pellecti homines in amores etiam non legitimos*] Ostendimus jam supra, §. 2.

^y *Ad mala lucra captanda*] Vide Eusebium, Præparationis lib. v. cap. 22.

^z *Ad cædes faciendas*] CEnomaüs oracula hujus generis recitat; quæ reperies dicto jam Eusebii libro, cap. 19. et 27.

§. X. *Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul hac humana auxilia defuerunt.*

Tum vero ingens nobis, præter ea quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se Pagana religio; eo quod, ubicunque humana vi destituta est, plane concidit, tanquam sublato quo uno stabat. Nam, si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia Christianorum aut Mahumetistarum, videbis Paganismi nullam nisi in libris memoriam. Imo docent historiæ, etiam illis temporibus cum Imperatores aut vim et supplicia, ut priores, aut eruditionem et solertiam, ut Julianus, adhiberent ad sustentandam religionem Paganicam, in dies ei aliquid decessisse: non opposita vi ulla; non generis fulgore; (fabri enim filius a vulgo Jesus habebatur;) non literarum flore, cujus expertus fuit oratio Christi legem docentium; non donis; (pauperes quippe illi erant;) non ulla assentatione, cum contra omnia commoda spernenda, nihil non adversi ejus legis causa subeundum dicerent. Vide quanta fuerit Paganismi imbecillitas, cum talibus auxiliis destructus sit. Neque tantum credulitas Paganorum evanuit ad illam doctrinam; sed et ipsi Spiritus ad Christi nomen ^a excesserunt e cor-

^a *Excesserunt e corporibus, compresserunt vocem*] Actor. v. 16. viii. 7. xvi. 18.

poribus, compresserunt vocem, et interrogati de silentii causa ^b dicere sunt coacti, nihil se posse ubi Christus invocaretur.

§. XI. *Responsio ad id, quod religionis ortus et interitus astrorum efficaciam ascribitur.*

Fuere Philosophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujusque astris ascriberent. Sed ipsa, quam isti scire se profitentur, sideralis scientia tam diversis sub normis traditur; ^c ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex naturali necessitate causarum sequuntur: sed de his, ^d qui ab humana procedunt voluntate; quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, ^e quam sentimus ipsi,

^b *Dicere sunt coacti, nihil se posse ubi Christus invocaretur]* Tertullianus, Apologetico, c. 23. Vide et Lucianum, Pseudomanti, §. 25, 38. Apollo in Daphne: *Νικηῶν τὸ χερσὶν ἡ Δάφνη μισθὸν καὶ τῦτο κωλύει τὴν χερσῶν.* Locus hic Daphne plenus mortuis: id oracula impedit. Mortui illi erant Babylas et alii Christiani martyres. Vide Chrysostomum, contra Gentiles, t. v. p. 460. 13.

^c *Ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi*

esse nihil] Vide egregiam hac de re Bardesanis Syri Dissertationem; quam reperies apud Eusebium, Præparationis lib. vi. cap. 10. et eam, quam in Philocalia de Origene collecta, cap. xxiii.

^d *Qui ab humana procedunt voluntate; quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit]* Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum.

^e *Quam sentimus ipsi]* Eusebium vide, Præparat. Evang. lib. vi. cap. 6.

frustra esset data; † omniumque legum præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata, cum neque culpa neque meritum esse possit in eo quod plane sit inevitabile. Tum vero, cum actiones voluntatis malæ quædam sint, si certa necessitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœlestibusque corporibus vim talem Deus attribuerit; jam sequetur, Deum, qui perfectissime bonus est, ‡ malitiæ moralis veram esse causam: et (cum lege posita profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus) velle eum duo, quæ inter se sunt contraria; ut idem fiat, et non fiat: et peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. ^h Probabilius ab aliis dicitur,

† *Omniumque legum præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata*] Justinus, Apologetico ii. §. 48. *Εἰ μὴ προαιρέσει ἡλευθερία πρὸς τὸ φύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἰρεῖσθαι τὰ κατὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπιον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ἰσασθῆσθαι πρᾶπτῶν. Nisi enim electione libera facultatem habet humanum genus, ut turpia fugiat, honesta sumat; in neutram partem ipsi ascribenda actionis causa. Vide et quæ ibidem sequuntur. Tatianus, §. 7. Ἐλευθερία τῆς προαιρέσεως—ὡς ἂν οὐκ ἄλλοις ἀπαιεῖσθαι, δι' αὐτὸν γιγνὸς μοχθηρός· ὁ δὲ δίκαιος ἰπαιεῖσθαι, κατὰ τὸ ἀντιθέσιον τῷ θεῷ μὴ παραβᾷς τὸ βέλημα. In hoc data voluntati libertas:*

ut qui malus est puniatur juste, quippe sua culpa factus improbus; qui vero justus est laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta. Adde Chalcidii hæc de re disputationem in Timæo, pp. 285—280.

‡ *Malitiæ moralis veram esse causam*] Contra quam dixit Plato, de Republica x. p. 763. *Ε. Αἰτία ἡλομίνω θεὸς δ' ἀναίτιος. Causa penes optantem: Deus extra culpam:* ut vertit in Timæo Chalcidius, p. 245. quod cum Mose congruere ait Justinus dicto loco, §. 44.

^h *Probabilius*] Sed omnium verissime qui influxus illos pernegant, nec quidquam in Astris agnoscunt; præter ca-

astrorum influxibus ærem primum, deinde et corpora nostra contingi; et qualitates quasdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent respondententes sibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, et iis obsequi sæpe. Verum hoc, ita concessum, nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus, quæstionem. Nam Christi religio, cum homines vel maxime abducat ab iis quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit; ac proinde nec e visiderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt nisi per eos affectus. Prudentissimi Astrologorum ⁱ eximunt a siderum legibus viros vere sapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Christianam religionem susceperunt; quod vita ipsorum probat. Quod si eruditioni quoque et literis aliquam vim damus, adversus corporis contagium; fuerunt semper inter Christianos etiam, qui hac laude florent. Tum vero siderum effectus, ut doctissimi fatentur, certas mundi plagas respiciunt, et temporarii sunt: hæc autem religio jam per mille sexcentos annos durat; nec in una, sed in dissi-

lorem, ac lucem, quibus addere licet totius molis pondus. Atqui hæc ad animum proprie nihil faciunt. Clericus.

ⁱ Eximunt a siderum legibus viros vere sapientes ac bonos] Zoroaster, in Oraculis, fol. 10.

p. 2. ed. Ven. 1593. Μὴ σίγῃ αὐξάνει τὴν ἰμαρμίην. Fatum augere noli. Ptolemeus, Καρπῶ, ἰ. p. 204. Δύναται ὁ ἰερῆματων πολλὰς ἀποτρέψασθαι ἰσχυρίας τῶν ἀστέρων. Potest vir sapiens multas astrorum efficiencias avertere.

tissimis mundi partibus, et quæ longe sub alijs sunt siderum positu.

§. XII. *Ostenditur præcipua Christianæ religionis probari a sapientibus Paganorum: et, si quid in ea est difficile creditu, paria apud Paganos reperiri.*

Et vero minus Pagani habent quo Christianam religionem oppugnent, quod ejus partes singulæ tantæ sunt honestatis, ut suapte luce animos quasi convincant; ita ut inter Paganos quoque non defuerint qui dixerint singula, quæ nostra Religio habet universa: utpote
 * Religionem non in ritibus, sed in animo esse

* *Religionem non in ritibus, sed in animo esse positam]* Menander, apud Clem. Strom. v. p. 258. Euseb. P. E. xiii. 13.

Θιῶ ἢ θῶ διὰ τίλους δίκαιοι ὄν,
 Μὴ λαμπροὶ ὄν ταῖς χλαμύ-
 σιν ὡς τῇ καρδίᾳ.

*Deo sacrificia semper ingenio
 probo,*

*Nec tu albam vestem magis
 quam mores induas.*

Cicero, de Natura Deorum ii. 28. *Cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus plenissimusque pietatis; ut eos semper pura, integra, incorrupta et mente et voce veneremur.* Idem, de Legibus ii. 10. *Caste jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo sunt omnia.* Persius, Satyra ii. 71.

*Quia datus id superis, de
 magna quod dare lance*

*Non possit magni Messala
 lippa propago;*

*Compositum jus fasque animi,
 sanctosque recessus
 Mentis, et incoctum generoso
 pectus honesto?*

*Hoc cedo, ut admoveam tem-
 plis, et farre litabo.*

Qui versus respicere videntur Pythiæ oraculum, quod est apud Porphyrium, de non esu animantium secundo, §. 16. ubi aliquid a viro pio oblatum Hecatombis alterius preferatur. Eodem libro, §. 19. hæc habet paris argumenti Porphyrius: Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν λαμπρὰν περιεσῶμα μὴ καθαρὸν ἄμφισταμίνοις, ἢ ἀρετῶν νομίξουσιν πρὸς τὸ τῶν θυσῶν ἀγνόησαν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆτός τινος λαμπροτάμιοι, μὴ καθαρὸν κακῶν τῆν ψυχῶν ἔχοντες, ἴσασιν πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲ

positam: ¹ adulterum esse etiam, qui adulte-

διαφίρειν νομίζουσιν ὅσπερ ἔ τῷ
 Διὸς ἄτφ. τῶν ἰν ἡμῶν χαιροντα
 μάλα τῶν Θεῶν διακριμῆν κα-
 θαρῶς, ἄτι συγγενῶν προσώποι.
 Ἐν γὰρ Ἐπιδαύρῳ προσηγορευάτο
 Ἄγνὸν χερὲν τοῖσι Δουδίοις ἰσὸς
 ἴσστα

Ἐμμεναι ἀγνίη δ' ἴσι, φρο-
 νῆν ἴσια.

Nunc vero candida quidem
 amictus veste, sed corpore im-
 puro, idoneos negant qui pure
 sacrificent: ubi vero et corpore
 et vestitu nitentes quidam ani-
 mum interim a malis purum non
 habent, et sic ad sacra accedunt;
 id nihil referre existimant: quasi
 non Deus maxime delectetur, eo
 quod in nobis divinissimum est
 bene se habente, ut quicum ipsi
 sit cognatio. At vero in Epi-
 dauri Templo præscriptum erat:

Castus odorati venias ad livi-
 na templi,

Fas jubet: at castum est,
 sancta fovere animo.

Et aliquanto post, sectione
 scilicet 84. Θεῶν μὲν τῶ ἰσὶ
 πᾶσιν, ὡς τις ἀπὸ σοφῆς ἴφθι,
 μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτι θυ-
 μῶντις, μήτι ἰσνομάζοντις.
 Οὐδὲν γὰρ ἴσιν ἴσυλον, ἢ μὴ τῶ
 αὐτῶν ἰσδύς ἴσιν ἀκάθαρτον. Διὸ
 ἄδὲ λόγος τῶν ὁ κατὰ φωνὴν
 αἰσῶς: ἄδ' ὁ ἴσδον, ὅταν πᾶσι
 ψυχῆς ἢ μιμελογμῶν. Deo ei
 qui super omnia est, ut vir qui-
 dam sapiens dixit, nihil eorum
 quæ materiam habent aut adole-
 reri, aut indigetari debet. Ni-
 hil enim est materiæ particeps,
 quod non impurum sit materia
 carenti. Quare nec sermo illi
 convenit, qui voce exprimitur:

ac ne ille quidem internus, si ex
 animi perturbationibus vitium
 contraxerit. Iterum ibidem,
 §. 46. Οὐ γὰρ δὴ ἰν μὲν ἴσρῶς,
 ἰσ' ἀδρῶσιν Διὸς ἀφορισμῶντις,
 ἢ τὰ ἰν προσὶ καθαρὰ δι' ἴσιν, ἢ
 ἀπὸ λῶσιν πῶδῶν: ἰν δὲ τῶ καὶ
 τῷ πατρῶς, τῶ κόσμῳ τῶντι,
 ἰσχαται ἢ ἰστῶς ἡμῶν χιτῶντι
 τῶν διηματιῶν ἔχ' ἀγνῶν προσ-
 ἡμῶν διατηρῶν, ἢ μὲδ' ἀγνῶν δια-
 τερῶν ἰν τῶ καὶ τῷ πατρῶς.
 Neque enim convenit, ut in iis
 templis, quæ homines Diis dica-
 runt, etiam pedum vincula pura
 requirantur, et sine macula cal-
 cei; in templo vero summi Pa-
 tris, Mundo hoc scilicet, non o-
 porteat puram servare illam ex-
 ternam nostri corporis ultimam
 e pellibus vestem, eaque quam
 castissima versari in illo Patris
 templo. Ne hoc quidem ex
 eodem libro omitam, §. 60.
 Πισθῶντις δὲ, ὅτι τῶντις χερῶν ἰν
 ἴσρῶν οἱ θεοί, ἰσ δὲ τὸ ἴσδον
 ἀποβλίσσῶντις τῶν προσῶντις
 μι-
 γῶντις θυσιῶν λαμβάνοντις τῶν
 ἰσδῶν πῶδῶν αἰνῶντις καὶ τῶν
 πρῶσῶντις διαλάψῶντις πῶς οὐ
 σῶφρων, ἢ ὅσις, ἢ δίκαιος ἴσται;
 Qui vero permissus est, victimis
 illis non egere Deos, sed ad ani-
 mum spectare offerentis; opti-
 mumque eis censeris sacrificium,
 rectam tum de diis tum de rebus
 sententiam; quomodo non is tem-
 perans, pius, justusque evadat?
 Ubi tria ista nota, quæ apud
 Paulum, Tit. ii. 12. σωφρόνους, ἢ
 δίκαιους, ἢ ἰσθῶντις, temperanter,
 juste, et pie. Zaleucus, in le-
 gum anteloquio, apud Diodoro-
 rum Siculum, xii. 20. Ἐχῶν

rium committere voluit: ^m non reponendam injuriam: ⁿ uni marito unam uxorem jungen-

τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας· ὡς τῶν θίων οὐ χαίρόντων τῶν πονηρῶν θυσίαις τι καὶ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τι καὶ καλαῖς λειτουργίαις. *Omnis malitia pura mens esto: neque enim gaudent Dii pravorum hominum sacrificiis et impendiis, sed justis et honestis bonorum actionibus.* Seneca, Lactantio prolatus, lib. vi. Institutionum, cap. 25. 8. *Vultine Deum cogitare magnum et placidum et majestate leni verendum, amicum et semper in proximo? Non immolationibus et sanguine multo colendum; sed mente pura, honestoque proposito. Non templa illi, congestis in altitudinem saxi, extruenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore. Sensem eundem habes apud Dionem Prusaensem, Oratione tertia, p. 45. ed. Lutet. 1604. Thucydides, lib. i. 70. Μῆτις ἱερὴν ἄλλο τι ἡγῆσθαι, ἢ τὸ τὰ θίοντα περᾶσαι. Neque diem festum aliud quid putare, quam officium facere. Diogenes: Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πάσαν ἡμέραν ἱερὴν ἡγῆται; Vir bonus nonne omnem diem festum habet?*

^l *Adulterium esse etiam, qui adulterium committere voluit*] Ovidius, Amor. iii. 4. 5.

Quæ, quia non licuit, non facit; illa facit.

Ut jam servaris bene corpus, adultera mens est:

Omnibus exclusis, intus adulter erit.

Seneca pater, Contr. vi. decl.

8. *Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.* Philo-
sophus, de Benefic. iv. 14. *Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, et non sibi.*

^m *Non reponendam injuriam*] Plato, Critone, p. 36. E. Maximus Tyrius, Dissertatione secunda. Menander, apud Stobæum, Serm. v. init.

Οὗτος κρείττισός ἐς ἀνὴρ, ὃ
Γοργία,

“Ὅσις ἀδικῆσθαι πλὴν ἐπί-
σταται βροτῶν.

O Gorgia, ille vir virorum
est optimus,

Qui melius aliis callet ferre
injurias.

Ariston Spartanus, apud Plutarchum, Ap. Lac. p. 218. A. Dicenti cuiquam, regium esse amicis bene, inimicis male facere; imo, inquit, amicis bene facere, inimicos amicos reddere. Et apud eundem, p. 978. F. Dion ille, Siciliae liberator, philosophici studii veram demonstrationem in eo ait positam, non ut quis in amicos benignus sit; sed si quis, injuria affectus, sit exorabilis et clemens in eos qui peccarunt.

ⁿ *Uni marito unam uxorem jungendam*] Vide quæ supra ex Sallustio et aliis ad hanc rem attulimus. Euripides, Andromache, ver. 177.

—οὐδὲν γὰρ καλὸν,
Δουρὶν γυναικεῖν ἀνδρὶ ἴν' ἡνίας
ἔχιν·

Ἄλλ' εἰς μίαν βλέποντας ἑ-
ναίαν κύσσειν

dam: ° fœdus matrimonii debere esse perpetuum: P hominis officium esse homini cuius benefacere, q præsertim egenti: r juramento, quantum fieri potest, abstinendum: s contentos

Στίλβων, ὅστις μὴ κακῶς εἰκὴν θάλη.

—non etenim decet,
Utrum temperare feminis binis
virum:

Contentus uno conjugis vivat
a toro,

Quicumque cupiet rite cura-
tam domum.

In ejusdem tragediæ choro,
ver. 464. seqq. plura sunt in
hunc sensum.

° Fœdus matrimonii debere
esse perpetuum] Quale fuit apud Romanos, ad annum urbis vicesimum et quingentesimum; Valerio Maximo teste, lib. ii. cap. 1. 4. Anaxandrides in hunc sensum, apud Stobæum, serm. lxxii. inquit.

Ὁ γὰρ δίαυλὸς ἴσθι αἰσχύνῃ
ἔχων.

Reciprocum titer hoc nunquam
vacat infamia.

P Hominis officium esse homini cuius benefacere] Terentius, Heautontimorumeno, i. 1. 25.

Homo sum: humani nihil a
me alienum arbitror.

Inter nos cognationem quandam
natura constituit, ait Florentinus Jurisconsultus, L. Ut vim. D. De Justitia. Eodem spectat proverbium, *Homo homini Deus*, apud Erasmus, Adag. Chj. i. Cent. i. 69. ex Plinio, N. H. ij. 7. Cicero, de Officiis primo, §. 16. *Hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societatem esse ait.*

q Præsertim egenti] Horatius, lib. ii. Sat. 2. 103.

Cur eget indignus quisquam
te divite?

In Mimo, ver. 94.

Bona comparat præidia mi-
sericordia.

r Juramento, quantum fieri potest, abstinendum] Pythagoras, in vita apud Jamblichum, §. 47. Μηδὲι παραχρήσασθαι τῶν Θεῶν εἰς ἔργον ἀλλὰ ταῦτας προεχρηζισθαι λόγους, αἵτι καὶ χερσὶ ἔργον εἶναι πιστός. In jurejurando nullo Deo abuti: tali vero quemque sermone uti, ut nec jurato sibi credatur. Quod ipsum late ad aureum carmen explicat Hierocles, pag. 29. seqq. M. Antoninus, lib. iii. 5. in viri boni descriptione: Μηδὲ ἔργου διόμνους. Cui juramento uti non sit opus. Sophocles, Œdipode Coloneo, ver. 677.

Οὐ γὰρ εἴδ' ἔργου γ', ὡς κακὸν, ποιῶσομαι.

Nolo te adigere jurejurando,
ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Basilus, de legendis Græcorum libris, t. i. p. 498. B. ed. Paris. 1688.

s Contentos nos in victu et vestitu esse debere ad naturam necessaritis] Euripides, apud Athænum, iv. 15. Stob. Serm. v.

nos in victu et vestitu esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana religione creditu difficile, apud sapientissimos Paganorum paria inveniuntur: quod de animorum immortalitate, et reditu corporum in vitam supra ostendimus. Sic Plato, a Chaldæis edoctus, ^t divinam naturam distinguit in Patrem, Mentem paternam, (quam et Dei germen vocat, Mundi opificem,) et Animam qua

Ἐπι τί δι βροταῖσι πλὴν
δυσὶ μόνον,
Δήμητρος ἀπὸ τῆς πώματός θ'
ἰδερχίη;

Ἄτις πάρεσι, ἔ πίφυχ' ἡμᾶς
τελεφιν.

Homini quid est necesse præterquam duo,

Cereale germen atque limpharum latex?

Quæ sunt parata semper, et vita satis.

Lacanus, iv. 381.

—*Satis est populis fluviusque Ceresque.*

Aristides: Ἐσθῆτος γὰρ, οἶμαι,
καὶ εὐβίας, ἔ τροφῆς διόμαθα.
Opus nitidum habemus veste,
tecto, et alimentis.

^t *Divinam naturam distinguit*] Plato, epistola ad Dionysium, p. 1269. F. Vide et Proclum in Timæum, lib. iii. Theol. Platon. cap. 18. seqq. Primum principium Plato vocat *Patrem*; secundum principium, *omnium Causam et Præsidentem*; in epistola ad Hermiam, Erastum, et Coriscum: idipsum *Mentem* vocat Plotinus, libro *περὶ τριῶν ἀρχικῶν ἰσοστάτων*: Numenius, *Δημιουργὸς* Opificem, item *Filium*: Amelius, *Λόγον*. Ut videre est apud Eusebium, libro xi. cap. 17—19. Vide et Cyrillum, libro contra Julianum iii, iv, et viii. pagg. 97, 145, 274. Chalcidius, ad Timæum, pag. 277. primum nominat *summum Deum*; secundum, *Mentem*, vel *Providentiam*; tertium, *Animam Mundi*, vel *Mentem secundam*. Mox tria hæc sic discriminat: *Jubens, Ordinans, Intimans*. De secundo sic idem, p. 135. *Ratio Dei Deus est humanis rebus consulens; quæcunque est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus summo a Deo negligent. Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant*, ait Servius, ad Eclogam ix. 75. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagoricis Aristoteles, primo de Cælo, in ipso initio. [Copiosius de hisce egit vir longedoctissimus Rod. Cudworthus, Anglici Operis, de *Systemate intellectuali mundi*, lib. i. cap. 4. quod consuluisse non premittebit. Clericus.

γὸς Opificem, item *Filium*: Amelius, *Λόγον*. Ut videre est apud Eusebium, libro xi. cap. 17—19. Vide et Cyrillum, libro contra Julianum iii, iv, et viii. pagg. 97, 145, 274. Chalcidius, ad Timæum, pag. 277. primum nominat *summum Deum*; secundum, *Mentem*, vel *Providentiam*; tertium, *Animam Mundi*, vel *Mentem secundam*. Mox tria hæc sic discriminat: *Jubens, Ordinans, Intimans*. De secundo sic idem, p. 135. *Ratio Dei Deus est humanis rebus consulens; quæcunque est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus summo a Deo negligent. Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant*, ait Servius, ad Eclogam ix. 75. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagoricis Aristoteles, primo de Cælo, in ipso initio. [Copiosius de hisce egit vir longedoctissimus Rod. Cudworthus, Anglici Operis, de *Systemate intellectuali mundi*, lib. i. cap. 4. quod consuluisse non premittebit. Clericus.

sancta contineantur. Cum humana natura *divinam* jungi posse, ^u Julianus, tantus Christianorum hostis, credidit; et exemplum dedit in *Æsculapio*, quem volebat ad tradendam hominibus medendi artem de cœlo venisse. *Cruce* Christi multos offendit: at quæ de Diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos regum fuisse; fulminatos alios, dissectos, vulneratos. Et vero, lætius esse honestum quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum dixere. ^x Plato de Republica secundo, quasi præ-

^u Julianus, tantus Christianorum hostis, credidit] Libro vi. p. 200. A. Ὁ γὰρ Ζεὺς, ἐν μὲν ταῖς νοηταῖς, ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἄσκληπιὸν ἐγέννησεν· ἐἰς δὲ τὴν γῆν, διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς, ἐπέφθηνεν. Οὗτος, ἐπὶ γῆς ἐξ ἑραῶν ποιησάμενος πρόβατον, ἰουδαῖος μὲν περιετὴν Ἐπίδουρον ἰφάνη, &c. Jupiter, inter ea quæ intellectu percipiuntur, de se *Æsculapium* genuit: eundem terris cerni dedit, per Solis vitam genitabilem. Hic vero, ex cœlo in terram progressu facto, unica specie apud Epidaurum apparuit. Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus viii. p. 287. D. Γένος εἶναι τι θιῶν, ἃς δὴ ἔστιν ἐπίσταναι κατὰ καιρὸς ἐἰς ἀνθρώπους. Genus quoddam Deorum esse, quod suo tempore in homines mutetur. Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia, vide Plutarchum, viii. Symp. quæst. 1. Adde his locum Actorum, xiv. 11.

^x Plato de Republica secundo, quasi præsciis, uis] Græca sic

habent, p. 594. B. Μαστορεύονται, σφισκώσονται, διδάσκονται, ἰσκαυθήσονται τὰ ἰφθαλμῶν τιλιωτῶν, πάντα κατὰ παθῶν, ἀνασχινοδουλιθήσονται. Unde Cicero illud sumpsit, et in tertium de Republica librum retulit: *Bonus ille vir vester, rapiatur; manus ei denique offerantur, effodiantur oculi; damnatur, vinciatur, uratur.* Lactantius memorat, lib. v. Institutionum, cap. 12. 5. Idem, libro vi. cap. 17. 28. hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus; qui, sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendenda per patibulum manus, non querit quid patiat, sed quam bene.* Talem nobis et Euripides ob oculos ponit istis versibus, in Syleo; apud Philonem, Quod omnis probus liber, p. 672. F. et Eusebium, P. E. vi. 6.

Πίμπρα, κἀταιθι σάρκας, ἰμπελίσθητι με

sciens, ait, ut vere justus exhibeatur, opus esse ut virtus ejus omnibus ornamentis spoliatur; ita ut ille habeatur ab aliis pro scelesto, illudatur, suspendatur denique. Et certe, summæ patientiæ exemplum ut extaret, aliter obtineri non poterat.

Πῖνον κιλαιὸν αἷμα· πρόσθι
γὰρ πέτω

Γῆς ἴσον ἄρα, γῆ τ' ἄνισ'
οἷς αἰθίρα,

Πρὶν ἔξ ἑμῶ σσι θῶπ' ἀπαν-
τῆσαι λόγον.

*Ure hæc cremaque membra,
et impletor mei*

*Potans rubentem sanguinem:
in terram prius*

*Descendet æther, terra se in
cælum feret,*

*Quam noster unquam sermo
aduletur tibi.*

Tali vere convenit illud *Æs-*

chyli, Platoni memoratum dicto loco:

Οὐ γὰρ δοκῶν ἄριστος, ἀλλ'
ἴσως θίλι'

Βαθῦσαν ἄλακα διὰ φρενὸς κατ-
πέμνεις,

'Αφ' ἧς τὰ κιδνὰ βλατάνυ βυ-
λίματα.

*Namque allaborat esse, non
credi optinus;*

*Sulcos profundos corde de-
mersos gerens,*

*Unde illa sese pulchra consi-
lia exerunt.*

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUINTUS.

§. I. *Refutatio Judaismi, incipiens ab allocutione ad Judæos.*

QUALE est, quod ex obscuro specu enitentibus paulatim se ostendit, inter lucem tenebrasque medium; talem se nobis ex densa Paganismi caligine gradum moventibus Judaismus offert, pars et primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos aversi audiant. Cognitum nobis, ^a esse ipsos progeniem sanctorum virorum, quos Deus et per Prophetas et per Angelos suos invisere solebat: ex eadem gente

^a *Esse ipsos progeniem sanctorum virorum*] Sumpta hæc, et quæ sequuntur, ex Rom. ix, x, xi. Adde Matth. xv. 24.

natum Messiam, et primos Christianismi doctores: Ipsorum esse arborem, cui nos sumus inoculati: custodes esse ipsos oraculorum Dei; quæ nos non minus ipsis veneramur, ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus, orantes ut quamprimum veniat illa dies, cum, ablato ^b velamento quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sunt ^c complementum legis; cumque, ut habent veterum vaticinia, nostrum, qui alienigenæ sumus, quilibet ^d Hebræi viri pænulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, et Jacobi.

§. II. *Ostenditur, Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.*

Primum ergo rogantur, ne iniquum existiment in causa aliena quod in sua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipsis quærat, cur credant miracula a Mose facta; nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum qui vidissent, proficisci. Sic ^e ab Elisæo auctum apud vi-

^b Velamento] 2 Cor. iii. 14—16.

^c Complementum legis] Rom. iii. 21. viii. 4. x. 4. xiii. 8. Gal. iii. 24.

^d Hebræi viri pænulam] Za-

chariæ viii. 20. et sequentibus: Esaïæ ii. 2. xix. 18. et 24. Michææ iv. 2. Oseæ iii. 4, 5. Rom. xi. 25.

^e Ab Elisæo auctum apud viduam oleum] 2 Reg. iv.

duam oleum, ^f purgatum subito a mala scabie Syrum, ^g hospitæ filium ad vitam revocatum, et similia alia credunt Judæi; non aliam sane ob causam, quam quod testes bonæ fidei id proditum ad posteros transmiserunt. ^h De Eliæ vero in cœlum raptu, unius Elisæi, tanquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos de Christi ascensu in cœlum ⁱ duodecim proferimus testes vitæ inculpatæ; ^k de Christo post mortem in terris viso, multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est et Christi dogma: planeque nihil a Judæis pro se afferri potest, quod non et nobis pari aut potiori jure possit aptari. Sed, ut testimonia omittamus, res prodigiosas a Christo factas ^l ipsorum Thalmudistarum et Judæorum. confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

^f *Purgatum subito a mala scabie Syrum*] Ibidem, cap. v.

^g *Hospitæ filium ad vitam revocatum*] Dicto cap. iv.

^h *De Eliæ vero in cœlum raptu*] Dicto libro, cap. ii.

ⁱ *Duodecim proferimus testes*] Marc. xvi. 19. Luc. xxiv. 52.

Actor. cap. i.

^k *De Christo post mortem in terris viso, multo plures*] Matth. xxviii. Marc. xvi. Luc. xxiv. Joh. xx. xxi. 1 Cor. xv. 6.

^l *Ipsorum Thalmudistarum et Judæorum confessio est*] Vide quæ allata ad librum ii. 4.

§. III. *Solvitur, quod obijciunt facta hæc miracula ope dæmonum ;*

At, ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia supra jam refutata est; eo quod ubi Christi dogma innotuit, omnis potestas Dæmonum contracta est. Quod addunt aliqui didicisse Jesum in Ægypto magicas artes; speciem veri multo minorem habet quam similis Paganorum adversus Mosem accusatio, ^m quam apud Plinium ⁿ et Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum unquam in Ægypto, non constat nisi ex discipulorum libris; qui addunt, infantem adhuc inde rediisse: at, Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exegisse, ^o et ipsius P et aliorum narratione certum est. Sed et Mosem et Jesum valide purgat hoc crimine lex utriusque, ^q tales artes diserte vetans ut Deo invisas. Tum vero si Christi et ejus discipulorum tempore usquam aut in Ægypto aut alibi extitisset ars ulla magica, qua possent ea fieri quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito

^m *Quam apud Plinium*] Libro xxx. cap. 1.

ⁿ *Et Apuleium*] Apologetico ii. p. 318. ed. Lugd. Bat. 1594.

^o *Et ipsius*] Exod. ii. iv. et sequentibus.

^v *Et aliorum narratione certum est*] Manethonis, Chære-

monis, Lysimachi apud Josephum contra Apionem primo; Justini, Taciti.

^q *Tales artes diserte vetans*] Exod. xxii. 18. Levit. xx. 6, 27. Num. xxiii. 23. Deut. xviii. 10. 1 Sam. xxviii. 9. 2 Reg. xvii. 17. xxi. 6. Act. xiii. 8—10. xvi. 18. xix. 19.

sanari, claudis gressio, cæcis visus dari; Imperatores, [†]Tiberius, [§]Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendissent. Et si verum est [†]quod tradunt Judæi, senatores magni Synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere; sane (cum iidem Jesu inimicissimi fuerint, et honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes) aut opera similia ex eadem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficisci.

§. IV. *Aut vi vocum.*

Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu ascribunt nomini cuidam arcano, quod a Solomone in Templo positum duo leones per mille et amplius annos custodierint, quodque ab Jesu sublectum sit; non mendaciter modo, *La hœc* sed et impudenter confictum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni atque admiranda, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Josephus quicquam prodant; sed nec Romani,

[†] *Tiberius*] Tacitus, Annalium vi. 20. Suetonius, ejus vita, capp. lxiii. et lxix.

[§] *Nero*] De quo Plinius, libro xxx. cap. 2. in Magiæ historia: *Non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit. Postea; Nemo unquam ulli arti*

impensius favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium. Mox narrat magicis coenis initiatum a Tiberidate rege.

[†] *Quod tradunt Judæi*] Thalmud; titulo de Synedrio, et titulo de Sabbato.

qui cum Pompeio Templum intrarunt ante Jesu tempora, tale aliquid compererint.

§. V. *Ostenditur, divina fuisse Jesu miracula; quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi est opifex.*

Verum posito, a Christo edita esse prodigia; (quod Judæi fatentur;) dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus, Deut. xviii. futurum, ut post Mosem alii quoque Prophetæ a Deo excitarentur, iisque obediendum a populo; nisi id fieret, graves pœnas denuntians. ^u Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia: neque enim illustriora alia animo concipi possunt. At Deut. xiii. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit; ei non credendum, si populum ad novum Deorum cultum pelliciat: nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum a Deo permitti, ut experiatur an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis collatis inter se ^x Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei ^y qui miracula faciat creden-

^u *Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia*] Et futurorum prædictiones, quæ et ipsæ prodigiis recte accensentur. Deut. xviii. 22.

^x *Hebræi interpretes*] Vide Mosem Maimonidem, et alios productos in Conciliatore Ma-

nassis, quæstione iv. ad Deuteronomium.

^y *Qui miracula faciat*] Cuiusque prædicta impleantur. Hoc argumento valide pugnat Chrysostomus, v. adversus Judæos, p. 360. fin. et seqq. et sermone Christum esse De-

dum, extra quam si a veri Dei cultu abducat; quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis quamvis speciosis fides habeatur. Jesus autem non modo falsos Deos coli non docuit; ^z sed contra hoc tanquam crimen gravissimum diserte vetuit, docuitque nos et Mosis et qui eum secuti sunt Prophetarum scripta venerari: quare nihil est, quod miraculis ejus objici possit.

§. VI. *Solutio objectionis sumptæ ex discrepantia inter legem Mosis et legem Jesu: ubi ostenditur lege Mosis perfectiorem aliam dari potuisse:*

Nam quod quidam objiciunt, legem Jesu aliqua in parte a Mosis lege discrepare; id non sufficit. Nam ipsi Hebræorum doctores normam hanc ponunt; ^a ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, quaecunque præceptum intrepide posse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi, quæ penes Deum fuit cum per Mosem

um, p. 630. seqq. in tomo vi. Saviliano.

^z *Sed contra hoc tanquam crimen gravissimum diserte vetuit*] Marc. xii. 29, 32. Joh. xvii. 8. Act. xv. 20. 1 Cor. v. 10, 11, 13. vi. 9. x. 7. xii. 2. 2 Cor. vi. 16. 1 Thess. i. 9. 1 Joh. v. 21.

^a *Ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, quæ-*

cunque præceptum intrepide posse violari] Ponitur hæc regula in Thalmude, titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Josuæ violata lex Sabbati, Jos. vi. 14, 15. Et extra locum lege præscriptum sacrificarunt prophetæ; ut Samuel, 1 Sam. vii. 17. xiii. 8. et Elias, 1 Reg. xviii. 38.

daret præcepta, postea ab eo non abiit: nec quisquam, qui suo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse immutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juvenus senectute, æstas hyeme: quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permisit, ^b unius arboris fructu interdixit: nempe, quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: ^c Abrahamo imperavit, ut filium mactaret. Victimam seorsim a Tabernaculo ^d alias vetuit, alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data, nullam dari potuisse meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire, ad ætatis vitia connivere, crustulo eos ad discendum allicere: at ubi processit ætas; corrigitur sermo, instillantur virtutis præcepta, ostenditur quæ sit honesti pulchritudo, quæ ejus præmia. ^e Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri sancti vitam secuti sunt illis præceptis excellentiorem. Moses, qui ultionem doloris partim manu partim judicio exigi permittit, ipse, atrocissimis injuriis vexatus, ^f precatorem se

^b *Unius arboris fructu interdixit*] Gen. ii. 17.

^c *Abrahamo imperavit, ut filium mactaret*] Gen. xxii. 2.

^d *Alias vetuit, alias accepit*]

Diximus modo de hac re.

^e *Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta*] Heb. viii. 7.

^f *Precatorem se pro inimicis*

pro inimicis constituit. Sic s David defectori filio parci vult, h maledicta in se jacta fert patienter. Dimisissē uxores viri boni nusquam leguntur, cum tamen id lex permetteret. Nimirum, i ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo statu par fuit quædam dissimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis aperte proposita ad hanc vitam mortalem spectant omnia: unde fatendum est, k legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse; quæ æterna præ-

constituit] Exod. xxxii. 11—13, 31. Num. xi. 2. xii. 13. xiv. 18. et seqq. xxi. 7, 8. Deut. ix. 18, 26. xxxiii.

s David defectori filio parci vult] 2 Sam. xviii. 5.

h Maledicta in se jacta fert patienter] 2 Sam. xvi. 10.

i Ad majorem populi partem aptantur leges] Origenes, adversus Celsum iii. 79. "Ὡσαυτῶν ἡλιγὶ τις τῶν νομοθετῶν, πρὸς τὸν ἰρωτῶντα εἰ τὰς καλλίστας ἴδιτο τοῖς πολίταις νόμους· ὅτι ἢ τὰς κατὰ πάντα καλλίστας, ἀλλ' ἢ ἰδίωτο τὰς καλλίστας. Quomodo quidam legum conditor dixit, interroganti an optimas dedisset leges civibus; non omnium dedisse se optimas, sed quantum fieri poterat. Porphyrius, lib. i. 28. de non esu animalium, de legum conditoribus: Εἰ δὲ ἔτσι, πρὸς τὸν κατὰ

φύσιν λεγόμενοι μίσην βίον ἀφορῶντες, ἢ ἂν προσίεντο' ἐν ἧ οἱ πολλοὶ, (οἷς τὰ ἰκτὸς, ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, ἢ τὰ τῷ σώματι ὡσαύτως ὑπετίληπται,) νομοθετοῦσιν τί τις, τὸν τῶν παραφύσιν νόμον, ἀναστρέψαι βίον; Quod si illi, respicientes ad vitam illam quæ secundum naturam est et mediâ vocatur, et ad ea quæ capiunt homines, (qui externa, quæque in corpore sita sunt, bona malique existimant,) leges condiderit; in quo lædit vitam, qui talibus legibus melius aliquid adjicit?

k Legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse; quæ æterna præmia non sub umbris, sed aperte proponeret: quod lege Christi factum videmus] Hebr. vii. 19, 22. viii. 6. 2 Tim. i. 10.

mia non sub umbris, sed aperte proponeret: quod lege Christi factum videmus.

§, VII. *Ab Jesu in terris observatam legem Mo-
sis; nec post abolita nisi ea præcepta, quæ in-
trinsecam bonitatem non habebant:*

Notandum hic obiter, ad vincendam iniquitatem Judæorum qui Jesu coævi fuerunt, Jesum pessime ab ipsis tractatum, et supplicio deditum; cum nullum ejus admissum adversus legem posset afferri. ¹ Circumcisis erat: ^m cibis utebatur Judaicis, ⁿ vestitu simili: ^o purgatos scabie mittebat ad sacerdotes: ^p paschata, et alios dies festos religiose observabat. Si quos sanavit sabbato; ^q ostendit, non tantum ex lege ^r sed et ex receptis sententiis, talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare ^s legum quarundam abrogationem, cum, morte devicta in cœlum evectus, etiam Spiritus sancti conspicuis donis ornasset suos; iisque rebus ostendisset adeptum se ^t po-

¹ Circumcisis erat] Luc. ii. 56. xii. 1.
^{21.} ^q Ostendit, non tantum ex lege] Matth. xii. 5.
^m Cibis utebatur Judaicis] Gal. iv. 4, 5. ^r Sed et ex receptis sententiis, talia opera sabbato non interdicta] Matt. xii. 11.
ⁿ Vestitu simili] Matth. ix. 20. ^s Legum quarundam abrogationem] Actor. x. Coloss. ii. 14.
^o Purgatos scabie mittebat ad sacerdotes] Matth. viii. 4. Marc. i. 44. Luc. v. 14. ^t Potestatem regiam] Actor. ii. 36. Apoc. i. 5.
^p Paschata, et alios dies festos religiose observabat] Luc. ii. 41. Joh. ii. 13, 23. vii. 9. xi.

testatem regiam, ^u in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum Danielis vaticinium, capite iii. et vii. collato etiam capite viii. et xi. qui prædixerat fore, ut, paulo post destructa regna Syriæ et Ægypti, (quorum posterius sub Augusto contigit, Deus regnum daturus esset ^x homini qui plebeius videretur, in omnis tractus sermonisque populos, et quidem nunquam desitutum. Pars vero illa legis, cujus necessitas a Christo sublata est, nihil continebat sui natura honestum; sed constabat ex rebus per se mediis, ac proinde non immutabilibus. Nam si eæ res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent; ^y omnibus populis non uni eas præscripsisset Deus, et ab initio statim, non postquam bis mille, et quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchisedec, Job, Abraham, Isaac, Jacob, omnes viri pii et Deo eximie

^u *In qua continetur legis condendæ auctoritas*] Jacob. i. 25.

^x *Homini qui plebeius videretur*] Dan. ii. 45. vii. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quandam significat. Et sic vocantur Prophetæ, comparati cum Angelis: ut et Iacchiadæ notatum, ad Dan. x. 16.

^y *Omnibus populis non uni eas præscripsisset Deus*] Id autem tantum abest, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad festos dies, expresse se referant

ad unum Judææ locum, quæ certe omnes gentes coire non poterant. Vide Exod. xxiii. 19. xxxiv. 26. Deut. xxvi. 2. et seqq. Item Deut. xii. 5. et seqq. xiv. 23. et seqq. Item Exod. xxiii. 17. xxxiv. 22—24. Deut. xvi. 16. De sacrificii legem eodem modo interpretata est vetustissima consuetudo. Solis Hebræis, non et alienigenis, datam Mosi legem docet Thalmud, in titulo de Synedrio, et titulo Chagiga; Maimonides, ad Deut. xxxiii. et Baḥaj.

cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam aut ferme totam; neque eo minus acceperunt testimonium et suæ in Deum fiduciæ, et amoris divini in se. Neque Moses socerum Je-
thronem ad hos ritus suscipiendos adhortatus est, neque Jonas Ninevitas; nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idu-
mæos, Moabitas, ad quos scribunt, ob eos non susceptos reprehendunt, cum peccata ipsorum satis exacte enumerent. Peculiariora ergo erant hæc præcepta; ^z sive ob vitandum aliquod ma-
lum in quod proni erant Judæi, sive ad expe-
rimentum obedientiæ, sive ad rerum futurarum significationem introducta. Quare non magis mirandum est, ea aboleri potuisse; quam si quis
Rex municipalia quædam statuta tollat, ut toti imperio jus idem statuat. Neque vero quicquam afferri potest, quo probetur Deum se astrinxisse ne quid ejus mutaret. Nam si dicas, præcepta hæc vocari perpetua; ^a eadem voce utuntur sæpe et homines, cum significare vo-
lunt, quæ sic jubent non esse annalia, ^b aut cer-
tis temporibus, puta, belli, pacis, caræ annonæ,

^a *Sive ob vitandum aliquod malum in quod proni erant Judæi]* Rituales supra modum, eoque ad idololatriam proni. Ostendunt id passim Prophe-
tæ: maxime Ezechiel, xvi.

^b *Eadem voce utuntur sæpe et homines]* L. Hac edictali. Cod. de Secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum. Cod. de Diversis

prædiis, libro xi. et alibi sæpe.

^b *Aut certis temporibus, puta, belli, pacis, caræ annonæ, accommodata]* L. Valerius apud Livium, lib. xxxiv. 6. *Quas tempora aliqua desiderant leges, mortales, et temporibus ipsis mutatas video: quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.*

accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iisdem rebus constitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic et Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria, ^cquandiu in locis desertis ageret populus; ^dalia astricta habitationi terræ Cananæ: ab his ergo ut illa distinguat, perpetua vocat; quo intelligi possit, non debere ea usquam aut unquam intermitteri, nisi Deus contrariæ voluntatis daret significationem. Quod loquendi genus, cum omnibus populis sit commune, eo minus mirari debent Hebræi; qui sciant in lege sua ^ejus perpetuum et servitutum perpetuam vocari, quæ duret a Jubilæo ad Jubilæum: ^fMessiae vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi, sive magnus Jubilæus. Quid quod Novi Fœderis olim ineundi promissio apud Prophetas Hebræos extat? ut

^c *Quandiu in locis desertis ageret populus*] Ut Exod. xxvii. Deut. xxiii. 12.

^d *Alia astricta habitationi terræ Cananæ*] Ut Deut. xii. 1, 20. xxvi. 1. Num. xxxiii. 52.

^e *Jus perpetuum et servitutum perpetuam*] Exod. xxi. 6. 1 Sam. i. 22. Et sic vocem עולל in lege rituali accipi posse sensit Josephus Albo, lib. iii. Fundamentorum, capite 16. Etiam sacerdotium Phinæ dicitur עולל עד, Paal. cvi. 30, 31. *eis rōs aiānas*, Sirachidæ xlv. 24. *iqwōm aiānis*, 1 Macch. ii. 54.

^f *Messiae vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi*] In Pereck Chaleck, et alibi; idque ex Esaia, lxi. 2. [*Pereck Cheleck* est cap. xi. Libri Thalmudici de Synedriis. Verum illic non occurrit quod habet Grotius, certe in textu Mischnæ. Accuratiores hæc citationes esse oportuit. *Cl.*]

Sed verba Eliæ in hujusce capituli *Gemara* Grotius respicere videtur; qui, cum Lxxxv. Jubilæos numeraverit, addit: וביובל האחרון בן נביא. *Et in Jubilæo ultimo veniet filius Davidis.* Vide p. 246. fin. ed. Cocceii. O.

§ Jeremiæ xxxi. ubi pollicetur Deus novum se pactum initurum, quod ipsis mentibus sit inscripturus; neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis discant, apertam enim omnibus fore: præterea veniam se daturum ante delictorum. Quæ res ferme ita se habet; ac si rex aliquis, post graves civium inter se inimicitias, ad pacem stabiliendam sublata legum varietate, communem omnibus eamque perfectam legem imponat, et in posterum se emendantibus polliceatur omnium commissorum impunitatem. Hæc quanquam sufficient; euntes per partes singulas sublata legis ostendemus eas tales non esse, ut aut Deo per se placere possent, aut semper durare deberent.

§. VIII. *Ut sacrificia, quæ nunquam per se Deo placuerunt;*

Præcipuum, et quod maxime in oculos incurrit, sunt sacrificia; de quibus multi Hebræi sentiunt, prius ^h ab hominum ingenio ea ex-

§ Jeremiæ xxxi.] ver. 31. et seqq.

^h *Ab hominum ingenio ea excogitata*] Chrysostomus, xii. de Statuis, t. vi. p. 543. de Abele locutus: Οὐ γὰρ παρὰ τινος μαθὼν, ὑδὶ νόμῳ περὶ ἀπαρχῶν διαλιγομῖνυ ταῦτα ἀπέσας, ἀλλ' εἶπεθαι καὶ παρὰ τοῦ συνιδότου διδάχθεις, τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνηκε. Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid constitueret, sed apud se nunquam motus consci-

entia, sacrificium illud obtulit. In Responsis ad Orthodoxos, in operibus Justini, ad Interrogatum lxxxiii. Οὐδὲς τῶν θυσιάντων τὰ ἄλογα θυσίας τῷ Θεῷ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσεν· κἄν φαίνεται ὁ Θεὸς ταύτην προσδέξάμενος, τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δικινῶν τὸν θεοσαντα ἰσάρετον αὐτῷ. Nemo eorum, qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id jussu fecit; quanquam patet talia acceptasse Deum, et acceptando ostendisse

cogitata quam a Deo jussa. Certe id apparet, Hebræos multorum rituum fuisse appetentes: ⁱ ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret; vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum posteri plus æquo hæc sæstimarent, tanquam per se Deo grata et veræ pietatis partem; reprehensi sunt per Prophetas. ^k *Sacrificiorum causa*, inquit Deus apud Davidem Psalmo qui est apud Hebræos quinquagesimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe ut holocausta alia super alia mihi mactes; ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quicquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo et volucres et feras: ita ut, si esurirem, nihil opus esset mihi te convenire; mihi, inquam, cujus est hoc Universum, et quicquid in*

carum sibi esse eum qui offerebat. [Copiosius hac de re egit Joan. Spencerus, de Leg. Ritualibus Jud. lib. iii. diss. 2. quam vide. Cl.]

ⁱ *Ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret; vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent* [Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides, in Ductore Dubitantium, lib. iii. cap. 32. Tertullianus, adversus Marcionem ii. 18. *Sacrificiorum quoque onera et operationem, et oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat,*

quasi Deus talia proprie sibi desideraverit; qui tam manifeste exclamat: Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? et quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei induriam sentiat, qua populum pro-num in idololatriam et transgressionem ejusmodi officii religioni suæ voluit astringere, quibus superstitionis sæculi agebatur, ut ab ea avocaret illos; sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.

^k *Sacrificiorum, &c.]* Paraphrasis hæc est Grotiana Psal. l. non translatio ad verbum. Talia sunt et sequentia. Cl.

eo conspicitur. *Putasne vesci me carne pingui, aut bibere hircorum sanguinem? imo laudem Deo sacrificia, et vota redde.* Sunt inter Hebræos qui hæc eo dici aiunt, quod qui sacrificia illa offerebant animo vitæque impuri essent: at aliud docent quæ attulimus verba, rem scilicet per se nihil habere Deo gratum. Et, si seriem totam Psalmi consideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios*: deinde, *Audi, popule mi*: hæc docentis sunt. Postea, (finitis, quæ attulimus,) ut fieri solet, ad impios sermo convertitur: *Impio autem dicit Deus.* Eundem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. li. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est; neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam, O Deus, non despicias.* Simile est illud, Psal. xl. *Victima et oblato libo non delectaris. Sed me tanquam perfossa aure tibi mancipas; non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, En adsum: ac tanquam ex pacto conscripto faciam quod velis; quæ voluptas mea est: lex enim tua cordi meo inhaeret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudio: sed veracitatem tuam ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebros in numeroso cœtu. Apud Esaiam, cap. i. sic Deus loquens inducitur: Quo mihi tot victimæ? Satias*

me tenet holocaustorum ex arietibus, et adipis quamvis pinguisissimi. Nec amo sanguinem, sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hædorum; ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis? Apud Jeremiam vero, vii. locus est huic geminus, et ejus interpres. Sic ait Dominus Angelorum, Deus Israël. Holocausta vestra congerite cum victimis, et ipsi earum carne vescimini. Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi aut præcepi de holocaustis et victimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent: sic me fore Deum ipsorum, ipsos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipsis eram imperaturus. Sic omnia ipsis prospere eventura. Apud Oseam hæc sunt Dei verba, cap. vi. Beneficentiam in homines multo ¹acceptiorem habeo, quam sacrificium: de Deo recte sentire, supra omnia est holocausta. Apud Michæam vero, cap. vi. cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis; respondet Deus: Dicam tibi quid sit vere bonum, mihi que gratum: nimirum, ^m ut suum cuique reddas, ut

¹ Acceptiorem habeo, quam sacrificium] Ita et Chaldæus interpres hunc locum exponit.

^m Ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, et ut Deo humilem ac submissum te præbeas] Itaque aiunt Judæi, legis præ-

cepta numero 15 CII. ab Esaiâ contracta in sex, xxxiii. 15. a Michæa hoc loco in tria: ab Esaiâ in duo, hvi. 1. ab Abacucio in unum, ii. 4. item ab Amoso, v. 6.

bene aliis facias, et ut Deo humilem ac submissum te præbeas. Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero quas Deus per se aut primario velit; populus vero, irrepente paulatim, ut fit, prava superstitione, in illis posuerit potissimam pietatis partem, et victimis suis crediderit peccata satis compensari; quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat; ⁿ cum Rex quoque Ezechia a Mose erectum æreum serpente[m] confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset? Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint: quod facile quis intelliget, qui modo considerarit, secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque duntaxat in solo patrio. Jam vero, Psalmo cx. secundum numerum Hebræum, promittitur rex latissime dominaturus, initio regnandi facto ex Sione; qui rex idem et sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero, cap. xix. dicit, altare visum iri in Ægypto; ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, et Israëlitæ Deum sint culturi: et capite lxvi. ait, futurum ut longissime dissiti et omnium sermonum populi, non minus quam Israëlitæ, munera Deo

ⁿ *Cum Rex quoque Ezechia a Mose erectum æreum serpente[m] confregerit]* 2 Reg. cap. xviii. ver. 4.

offerant; et ex ipsis quoque constituentur, qui sint sacerdotes et Levitæ: ° quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His adde, quod apud P Malachiam, cap. i. Deus, futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera: ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari; suffitumque sibi fieri; et purissima sibi offerri. Daniel vero, cap. ix. Gabrielis Angeli de Christo oraculum referens, *abolebit, inquit, sacrificium et manus.* Neque verbis tantum sed et rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia; cum jam, per annos amplius mille quingentos, patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu unde constare possit, qui sint qui sacra facere rite possint.

§. IX. *Item ciborum discrimen,*

Quod de sacrificiorum lege ostendimus, idem ostendamus et de eâ, quâ ciborum certa genera

• *Quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant*] Adde locum Jeremiæ, iii. 16. *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fœderis Domini; neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam; neque visitabunt Arcam; neque ultra, ut nunc, fiet.*

Ibid.] Ne ipsi quidem Judæi legem suam observare amplius potuerunt, ex quo late sparsi sunt. Fieri enim non

poterat ut mares omnes se ter Jerosolimam conferrent, ex Legge, Exod. xxiii. 17. ab omnibus terris quas colebant. Ea lex scribi non potuit, nisi populo non magno, eique a Tentorio non admodum remoto. *Clericus.*

P *Malachiam, capite i.*] Vide hujus loci luculentam paraphrasim apud Chrysostomum, ii. adversus Judæos, t. vi. p. 835.

interdicuntur. Constat ergo, post magnum diluivium ἢ Noë ejusque posteris a Deo jus datum quolibet victu utendi: quod jus proinde non ad Japetum tantum, et Chamum; sed et ad Semum, ejusque posteros Abrahamum, Isaacum, Jacobum transiit. Sed cum postea populus in Ægypto pravis superstitionibus ejus gentis imbutus esset; tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit: † seu quod

ἢ Noë ejusque posteris a Deo jus datum quolibet victu utendi] Obstare videtur mentio animalium munderum et immundorum in diluvii historia. Sed aut id κατὰ πρόληψιν dictum est, ad eos quibus nota lex; aut immunda intelligi debent ea, quæ hominum victus naturaliter defugit: quæ profana dixit Tacitus, Histor. iv. 60. Nisi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis pascuntur animantibus.

† Seu quod illa potissimum Ægyptii Diis suis offerrent, et ex illis aruspicium facerent] Origenes, libro iv. contra Celsum, §. 92. Δαίμονες τινες φαῦλοι ἔστιν ὅπως ὀνομάσω) Τιτανικοὶ ἢ γιγάντιοι, ἀσθεῖς πρὸς τὸ ἀληθὲς θεῶν Διὸν ἔστι τὰς ἐν ἕραν ἄγγιλλας γιγινημένοι, καὶ πεισόντες ἐξ ἕραν, ἔπει τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων ἔσφαζον ἐπὶ γῆς καλινόμενοι, ἰσχυρὸς τε τὸ πρὸς τῶν μιλλόντων διαρακτὸν, (ἄτι γυμνοὶ τῶν γῆνιν σωμάτων τυγχάνοντες, ἔπει τοιούτων ἰσχυρῶν καταγιγινόμενοι,) βυλόμενοι ἀπά-

γιν τῷ ἀληθινῷ Θεῷ τὸ τῶν ἀδράστων γίνεσθαι, ὑποδύονται τῶν ζώων καὶ τὰ ἀσπαστικώτατα καὶ ἀγριώτατα, καὶ ἄλλα παραγνώστια: ἢ κινῶσι αὐτὰ πρὸς ἐβόλησθαι, ὅτι βύλονται ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιούτων ζώων τρέψουσιν ἐπὶ τὰς ψεύσεις καὶ κινήσεις τοιαύτας: ἢ ἀδραστῶν, διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζωῆς ἀλισπόμενου μαντικῆς, Θεὸν μὲν τὸν παραχροντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μὴ τὴν καθαρὰν διοσίθειαν ἐξετάζουσιν: πείσονται δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, πρὸς τὰς ἕρας, τὰς δράκοντας, ἴτι δ' ἀλώμενας καὶ λύκους. Καὶ γὰρ παραστρέφονται τοῖς πρὸς ταῦτα δυνόεις, ὅτι αἱ ἰσχυρίσθαι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζώων γίνονται: ἄτι μὴ δυναμίων τῶν δαιμόνων ἐν ταῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοσούτων, ἴσως δύναται διὰ τὸ παραπαλῆσιον τῆς κακίας, καὶ ἐκείνου μὲν, οἰοῦν δὲ κακίαν ὄσαν, ἐν τοῖς τοιούτοις τῶν ζώων ἐπιγῆσθαι τὰς τὰ ζωα. Ὅθεν, ἰσχυρὸς ἄλλο τι Μοῦσιος τοιαύτου, ἔστι τὸ τοιαύτου δαιμόντος ἀποφάναι ἔστιν ὅτι φύσις κατανοήσας ζῶον διαφόρου, καὶ εἰς ἑπὶ τῷ θεῷ

illa potissimum Ægyptii Diis suis offerrent, et ex illis aruspiciam facerent; ^s seu quod in lege

μαδὼν τὰ περι αὐτῶν καὶ τῶν ἰκαστῶ ζώῃ συγγινῶν δαιμόνων, ἴσθι ἔ αὐτῆ ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περι ζῶων διατάξῃ, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἴθνην εἶναι τὰ ἡμιζόμενα παρ' Αἰγυπτίους καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικὰ, ὡς ἰπῖων δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. Mali quidam dæmones, et (ut sic loquar) Titanici aut gigantæi, qui impie in verum numen et cælestes Angelos se gessere, ideoque e caelo ejecti sunt, circa corporum crassiora et impuriora in terris se agitant; cumque habeant aliquam circa futura perspicaciam, (ut qui a terrenis corporibus sint liberi, et in talibus negotiis multum versati,) hoc unice studentes humanum genus ut abducant a vero Deo, insinuant se in animantium fera ac rapacita maxime, deinde et in callidiora; et ea, quoties voluit, quo volunt movent: aut etiam talium animantium vim imaginosem incitant ad hos aut illos volatus motionesve; ut homines, capti divinationibus quæ per muta sunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem; sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes et lupos. Observatum enim est harum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri; non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia possunt in

aliis quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium proprie, sed quasi vitium. Quamobrem, si quid aliud in Mose miratus sum, etiam hoc dignum miratu affirmabo: quod, cum percipisset naturas animantium diversas, sive a Deo edoctus ea quæ ad animantia et ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronuntiavit, quæ ab Ægyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur; contra vero omnia ea pura, quæ extra illum essent censum. Similia habet Theodoretus, Sermone vii. adversus Græcos, in it. p. 102. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit, apud Josephum, contra Apionem, i. 26. Νομοθεσίας καὶ πλείστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίους εἰδισμένους ἰναντιούμενα. Cum plurima constituisset alia, Ægyptiorum institutis pugnantia: et quod Tacitus de Judæis, Hist. v. 4. Profana illis omnia, quæ apud nos sacra. Deinde: Cæso ariete, velut in contumeliam Ammonis: hos quoque immolatur, quem Ægyptii Apim colunt.

^s Seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur] Barnabas in Epistola, cap. viii. Ὅτι δὲ Μωσῆς εἶρηκεν, οὐ φάγισθε χεῖρον, ἐδ' αὐτόν, ἐδδ' ὄξυπτερον, ἐδδ' πορκακ, ἐδδ' πάντα ἰχθύων δὲ ἐν ἰχθυ λεπίδα ἢ σὺ-

illa umbratica certis animantium generibus

τῶν τρία ἴλαβιν ἐν τῇ συνίσει
 δόγματα. Πίστες γὰρ τοὺς λίγους
 λόγους αὐτοῖς ἐν τῷ Διευτιροσε-
 μῳ. Καὶ διαθήσονται πρὸς τὸν
 λαὸν τῶτον τὰ δικαιώματά μιν.
 Ἄρα ἕκ ἐστιν ἰντολὴ τῷ Θεῷ, τὸ
 μὴ τρώγειν Μωσῆς δι' ἐν κνή-
 ματι ἰλάθειν. Τὸ οὖν χείριστον
 πρὸς τῷτο ἰρηκνὶν ἔ μὴ κολλη-
 θῆσθαι, φησὶν, ἀνθρώποις ταύταις,
 αἵτινες ἴσι χείριστον. Ὅταν
 γὰρ σταταλῶσιν, ἰσικατάραται
 αὐτῶν κυρίῳ αὐτῶν ὅταν δι-
 ὀστηθῶσιν, ἰσικατάραται τὸν κύ-
 ριον. Καὶ χείριστον, ὅταν τρώγῃ,
 οὐκ αἰδῆ τὸν κύριον ὅταν δι-
 πινῶσθαι, κρυαγῶσθαι καὶ λαβῶν πάλ-
 λιν σιωπῶν. Οὐδὲ μὴ φάγῃ, φη-
 σὶν, τὸν αἰτὸν, ἔδδ τὸν ἐξῆστι-
 ρον, ἔδδ τὸν ἰκτίνα, ἔδδ τὸν κέρ-
 ρακα. Οὐ μὴ, φησὶν, κολληθῆσθαι
 ἀνθρώποις ταύταις, αἵτινες οὐκ
 αἰδῶσι διὰ κύριον καὶ ἰδρωσὶν πο-
 ρίζων αὐτοῖς τὴν τροφήν, ἀλλ'
 ἀρπαγῶσιν τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ
 αὐτῶν, καὶ ἰσικατάραται ὡς ἐν ἀκί-
 ραισίνῃ σικατάραταις. ἔ καθῆ-
 ρινα ἀργὰ ταῦτα ἰκνήτι πῶς
 ἀλλοτρίας σάρκα καταφάγῃ,
 ὅσα λοιμὰ τῇ ποτηρίᾳ αὐτῶν.
 Καὶ ἐ φάγῃ, φησὶν, σμύρανας,
 ἔδδ κολύβδα, ἔδδ σπῆλαι. Οὐ
 μὴ, φησὶν, ἰμοιωθῆσθαι κολλώμιος
 ἀνθρώποις ταύταις, αἵτινες εἰς
 τίλος εἰσὶν ἀσέβεις ἔ κικρμῖνοι
 τῷ θανάτῳ ὡς καὶ ταῦτα τὰ
 ἰχθύδια μὴ ἰσικατάραται ἐν τῷ
 βυθῷ ἢ χησται, μὴ κολυμβῶντα
 ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῆ
 κατὰ τοῦ βυθοῦ κατακί. Ἄλλ-
 λὰ ἔ τὸν δεσπόδα ἔ φάγῃ,
 φησὶν. Πρὸς τί; οὐ μὴ γίνῃ
 παιδοφθόρος, ἔδδ ἰμοιωθῆσθαι τοῖς
 ταύταις. Ὅτι ὁ λαγῶς κατ' ἐνι-
 κρῶν πλοικατῷ τῆς ἀφῶδουσι

ἴσα γὰρ ἴση ζῆ, τασούτας ἰχθυ-
 τρώσας. Ἄλλ' ἔδδ τὴν δαπαν-
 φάγῃ ἔ μὴ, φησὶν, γίνῃ μαχῶν,
 ἔδδ φθορῶν, ἔδδ ἰμοιωθῆσθαι τοῖς
 ταύταις. Πρὸς τί; τῷτο γὰρ τὸ
 ζῶν κατ' ἐνικρῶν ἀλλῶσιν τὸν
 φύσιν, καὶ ποτὶ μιν ἄβῃ, ποτὶ
 δι' ἔδδ γίνῃται. Ἄλλ' καὶ
 τὴν γαλῆν ἰμοιωσὶ καλῶς ἔ μὴ
 γὰρ, φησὶν, ἰμοιωθῆσθαι τοῖς ταύ-
 ταις, οὐκ ἀκόμιον ἀνομίας κατῶ-
 ταις τῷ σῶματι δι' ἀκαθαρσίας,
 ἔδδ κολληθῆσθαι τοῖς τὴν ἀνομίαν
 ποῦσας τὸ γὰρ ζῶν τῷτο τῷ
 σῶματι κύριον. Περὶ τῶν βρωμά-
 των μιν ἐν Μωσῆς τρία δόγματα
 ἐν κνήματι ἰλάθειν αἱ δὲ κατ'
 ἰσικατάραται τῆς σαρκὸς ὡς πάλ-
 λιν βρωμάτων ἰδίζαντο. Λαπαλάτι δὲ
 τριῶν δόματων γινώσκῃ Δαυὶδ, ἔ
 λίγους ἰμοίως Μακάρους ἀπῆρ, ἔ
 ἕκ ἰσικατάραται ἐν βελῆ ἀσέβῳ κα-
 θῶς εἰς ἰχθύας πορῶσται ἐν σῶ-
 ματι εἰς τὰ βῆδῃ. Καὶ ἐν ἰδῶ ἀ-
 μαρτωλῶν ὡς ἴση καθῶς αἱ ἰ-
 κρῶντις φοβῶσθαι τὸν κύριον ἔ-
 μαρτάραται ὡς ὁ χείριστον. Καὶ ἰσὶ
 καθῆδρα λοιμῶν ἕκ ἰκνήτι κα-
 θῶς τὰ σικτινὰ τὰ καθῆδρα
 εἰς ἀρπαγῶν. Ἐχίτι τιλίως ἔ
 σικὶ τῆς γινώστας. Ἄλλ' ὅσπερ
 Μωσῆς φάγῃσθαι πᾶν δειχῶν,
 καὶ μαρκαμίον. Τί λίγους; ὁ
 τὴν τροφήν λαμβάνων αἰδῆ τὸν
 τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἰσὶ αὐτῶν
 ἀνακαυόμενος ἰσικατάραται ἔ-
 ἴλαβον διάσταμα βῆματος ἐν τῷ
 κνήματι μετὰ τῶν φοβουμένων τὴν
 κύριον μετὰ τῶν μιλιτῶνται ἔ
 ἴλαβον διάσταμα βῆματος ἐν τῷ
 κνήματι μετὰ τῶν λαλῶνται τὰ
 δικαιώματα κυρίῳ, καὶ σπῆλαι
 μετὰ τῶν ἰδῶνται ὅτι ἡ μιλιτῆ
 ἴσικατῶν ἰσὶν ἰσικατάραται, καὶ μαρ-

certa hominum vitia notarentur. Non esse

καμίτων τὸν λόγον τοῦ κυρίου· τί δὲ τὸ διχηλῶν; ἵτις ὁ δίκαιος ἐν ταύτῃ κίσματι περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰδιῶτα ἐκδίχεται. Βλίπτει πῶς ἰσομοδίως Μωσῆς καλῶς. Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat; in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat, diserte ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo iusta mea. Non igitur præceptum Dei proprie est, hoc vel illo non vesci: sed in spiritu dixit ista Moses. De porco hoc est, quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis, qui porcis sunt similes. Nam, dum luxu diffluent, obliviscuntur domini sui: ubi autem res contra eunt, agnoscunt dominum. Nam et porcus, ubi comedit, non curat dominum: ubi esurit, clamat: et rursum, ubi quod edat accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, nequemilvium, neque corvum. Hoc dicit: ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere; sed aliena rapiunt injuste factis suis, insidiasque ponunt specie sumpta bona fide ambulantium: sic et animantia illa otiosa, dum desident, speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam muranem, inquit, nec polyppum, nec sepiam. Hoc dicit: ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo

sunt impii, et morti servantur: sicut piscium illi soli qui damnentur in fundo natant; nec in summo, ut cæteri, fluitant, sed in imo solo degunt. Sed nec dasypodem comedas, inquit, Cur vero? id est: ne flas puerorum corruptor, aut similis talibus. Lepus enim anno quoque ad ejectionem alvi fit opulentior: quot enim habet annos, totidem et cavernas. Sed nec hyæna, ait, vescere. Id est: nec adulter esto, aut similis adulteris. Unde hoc? hoc enim animal quotannis mutat naturam; et nunc mas fit, nunc femina. Sed et mustelam merito odio habuit. Nimirum hoc monet: noli similis esse illis, quos audimus ore infamia patrare; neque aggrega te feminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est: at illi pro cupidine carnis suæ simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir, qui non ambulavit in consilio impiorum: nimirum quomodo pisces versantur in tenebris in profundo abditi: Et in via peccatorum non stetit: nimirum ut illi, qui, cum videantur Deum timere, peccant porcorum instar: Et in cathedra pestilentium non sedit: nimirum ut volucres, quæ raptui imminent. Habete et ea quæ ad scientiam pertinent. Dixit Moses: Edite omne bifidum unguis, et ruminans. Quid ait? qui cî-

præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus quod constitutum est de carne bestię fato suo mortuę, Deut. xiv. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, ^tincolis autem liceret; quos quidem incolas Judæi omnibus officiis, tanquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, ^uMessię temporibus cessaturam legem de cibus vetitis, et suillam non minus puram fore quam bubulam. Et certe cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit; æquius fuit ut libertatem, quam ut

*bum sumit, agnoscitque altorem
atum, et in eo acquiescens læta-
tur. Bene dixit, ad præceptum
respicens. Quid igitur dicit?
Adhærendum iis, qui Dominum.
timent; iis, qui in corde medi-
tantur, quod accepere in verbis,
præceptum; iis, qui loquuntur
justa Dei, eaque servant; iis,
qui norunt meditationem opus
esse lætitię, et qui sermones di-
vinos ruminant. Quid vero bi-
fidum unguis? quia vir justus
in hoc ævo ambulat, et alte-
rum ævum expectat. Vide
quam pulchre leges dederit Mo-
ses. Laudat hæc Barnabę Cle-
mens, Strom. v. p. 244. Habes
autem multa partim his eadem,
partim similia, in Philone, li-
bro de Agricultura; et libro,
Pejorem insidiari meliori: quę
longum esset transcribere. Si-
milis ex Aristæo habet Eusebi-
us, P. E. lib. viii. cap. 9.*

^t *Incolis autem liceret] Piiis*

scilicet, sed non circumcisio: de quibus agitur et Levitici xxii. 25. xxv. 40, 47. et in Thalmudicis titulis de Rege, et Synedrio; et apud Maimonidem, libro de Idololatria.

^u *Messię temporibus cessa-
turam legem de cibus vetitis, et
suillam non minus puram fore
quam bubulam] Ita R. Samuel,
in Mecor Chaim. Thalmud, in
titulo Njda, legem ait non man-
suram nisi ad tempora Messię.
Notandum etiam quosdam Ju-
dæorum Magistros, inter quos
est Bachai, sentire leges de ci-
bis vetitis proprias esse terrę
Palæstinę, nec extra eos fines
quenquam illis obligari: mul-
ta etiam animantium nomina
quid significant, aut ignota
esse Judæis, aut inter ipsos con-
troversum; quod credi non de-
bet permissurum fuisse Deum,
si ad hunc diem maneret ob-
ligandi vis.*

servitutem in rebus talibus communem faceret.

§. X. *Et dierum;*

Sequitur inspectio festorum dierum. Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii a Deo accepti; cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Jam vero Propheta Jeremias, xvi. et xxiii. capite, ait, tempus venturum, quo nova multoque majora beneficia istius beneficii memoriam ita obscurant, ut ejus vix ulla mentio sit futura. Tum vero, quod modo de sacrificiis dicebamus, etiam de festis diebus verum est; iis quoque confidere populum cœpisse: tanquam, his bene observatis, non magni ducenda essent quæ de cætero peccarentur. Unde, Esaïæ cap. i. Deus ait se calendas ipsorum, et dies festos fastidire; et oneri tanto sibi esse, ut vix queat sustinere. De Sabbato specialiter opponi solet, esse præceptum universale et perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de Sabbato; * præceptum recordandi, Exod. xx. 8. † et præceptum observandi, Ex-

* *Præceptum recordandi*] שִׁמְרָה. Distinctio est Mosis Gerundensis, et Isaaci Aramæ.
זְכוּר.
† *Et præceptum observandi*] [Observare et recordari idem

od. xxxi. 13. Præceptum recordandi impletur religiosa memoria mundi conditi: præceptum observandi situm est in exacta abstinencia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit; atque ei haud dubie ^z paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Isaac, Jacob: quorum quidem postremorum cum multæ peregrinationes legantur, ^a nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi; quod post exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam postquam eductus ex Ægypto populus, et feliciter transgressus rubrum mare, primum diem securum egit Sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium; ex eo tempore imperata est exacta illa Sabbati quies, cujus prima mentio est in collectione mannae, Exod. xxxv. 2. Levit. xxiii. 3. Et hoc sensu causa legis de Sabbato redditur liberatio ex Ægypto, Deut. v. 15. Et simul hac lege consultum est servis adversus dominorum duritiem, nullam ipsis a laboribus respirationem indulgentium; ut dictis locis videre est. Verum est,

sunt apud Mosem, in hoc negotio; ut ostendimus ad Deut. v. 1. Vera tamen est res ipsa, quæ hic agitur. Clericus.]

^aParuerunt viri pii ante legem] A quibus etiam ad Græcos septimæ diei veneratio aliqua pervenit; ut notatum Clementi, Strom. v. p. 256. Vide quæ huc pertinentia diximus,

libro i. 16.

^a Nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi] Hoc sensu, illorum temporum pios *sabbatariorum*, id est, sabbata observasse, negat Justinus cum Tryphone disputans, §. 19. et Tertullianus, adversus Judæos, duobus locis, cap. 2, 4.

^b hac lege obstrictos fuisse etiam incolas; quia scilicet una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet; quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum et Israëlitas, ut Exod. xxxi. 13, 16. Jam vero, quæ in memoriam exitus ab Ægypto instituta sunt non esse talia ut nunquam cessare debeant, supra jam ostendimus ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete Sabbati fuisset ab initio lata, et eo sensu ut tolli nunquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu aliarum legum; quod nunc contra se habet: nam ^c circumcidi infantes recte in Sabbato, constat; ^d sicut et stante templo victimæ non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt; cum aiunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri Sabbato: quod probant exemplo captæ Hierichuntis die Sabbati, imperante Josua. Messię autem temporibus discrimen dierum sublatum iri, non

^b *Hæc lege obstrictos fuisse etiam incolas*] Non etiam alios, qui extra Judæam præcepta posteris Noë data observabant. Ita sentiunt Hebræi.

^c *Circumcidi infantes recte in Sabbato, constat*] Proverbium

Hebraicum: מילה רוחה את השבת. *Circumcisio pellit Sabbatum.* Vide Job. vii. 22.

^d *Sicut et stante Templo victimæ non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur*] Num. xxviii. 9.

male eorundem nonnulli ostendunt ex Esaïæ loco, lxvi. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus a Sabbato ad Sabbatum, a novilunio ad novilunium.

§. XI. *Circumcisionem quoque externam :*

Veniamus ad circumcisionem ; quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur, Genes. cap. xvii. *Dabo tibi et posteritati tuæ terram, in qua peregrinus egisti ; terram, inquam, Cananæam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva ; tu, inquam, et posteritas tua per sæcula. Hoc est fœdus inter me, et vos, vestramque posteritatem ; ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus in hujus fœderis locum successurum fœdus novum, et quidem commune populis omnibus ; quam ob causam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est et hoc manifestum, in præcepto circumcisionis contineri mysticam quandam et excellentiorem significationem : quod ostendunt Prophetæ, ^c cum jubent cor circumcidi ; quo spectant Jesu præcepta omnia. Quare et promissa circumcisioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur : nem-

^c *Cum jubent cor circumcidi*] Deut. x. 16. xxx. 6. Jer. iv. 4.

pe illud de possessione terrestri, ^f ad revelationem possessionis vere æternæ; quæ nunquam apertius quam per Jesum facta est: et ^g de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam; quod profecto non nisi per Evangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri, opere impleto. ^h Dei vero gratiam huic signo non astrictam fuisse satis hinc discas, quod non vetustiores tantum, sed et ipse Abrahamus adhuc incircumcisus Deo placuit; ⁱ et toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante.

^f *Ad revelationem possessionis vere æternæ]* Hebr. iv.

^g *De Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam]* Gen. xvii. 5. Rom. iv. 11, 13, 16, 17. Luc. xix. 9. Gal. iii. 7.

^h *Dei vero gratiam huic signo non astrictam fuisse]* "Ὅτι σὺ σημεῖον ἢ περιτομὴ αὐτῆν δίδουαι, ἀλλ' ὄχι ὡς ἔργον δικαιοσύνης, ait Justinus, Colloquio cum Tryphone, §. 28. *Siquidem ista vestra circumcisio in signum*

data erat, non in opus justitiæ.

Irenæus, lib. iv. cap. 30. init.

Quoniam autem et circumcissionem, non quasi consummatricem justitiæ, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahamæ; ex ipsa Scriptura discimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum vestrum, et circumcidetis carnem præputii vestri, et erit in signum testamenti inter me et vos.

ⁱ *Et toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit]* Josuæ v. 4—6.

§. XII. *Et tamen in his quoque tolerandis
faciles fuisse Apostolos Jesu.*

Certe erat cur magnas gratias agerent Jesu et ejus legatis Hebræi; quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent ^k per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent; sed, si præcepta Jesu omnis honestatis plenissima susciperent; facile passi sunt eos in rebus mediis ^l sequi quem vellent vivendi modum: ^m ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est ut evidenter ostendatur, inique a Judæis rejecta Jesu dogmata prætextu illo legis ritualis.

§. XIII. *Probatio adversus Judæos ex eo,
quod in confesso est promissum eximium
Messiam.*

Soluta hac objectione, quæ prope unica mi-

^k *Per dona ac miracula Mosi nihil cedentia*] Miracula Messiaë majora esse debere quam Mosi, dixit R. Levi ben Gerson: quod vel maxime patuit in mortuis resuscitatis.

^l *Sequi quem vellent vivendi modum*] Actor. xvi. 3. xxi.

24. Rom. xiv. 1 Cor. ix. 20. Gal. v. 6. Coloss. iii. 11.

^m *Ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent*] Act. xv. Gal. i. 6. ii. 3, 14. iv. 10. vi. 12.

raculis Jesu opponi solet; veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos sunt idonea. Constat inter nos et ipsos, in Prophetarum vaticiniis, supra multos qui Hebræis divinitus contigerunt magnorum bonorum auctores, unum multo cæteris excellentiorem promitti; quem nomine communi quidem, sed huic uni eximie competente, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse asserimus: illi venturum expectant. Superest, ut de ea lite iudicium quæramus in iis libris, quorum auctoritatem pariter agnoscimus.

§. XIV. *Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione temporis,*

Daniel, ^a cui summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus est ab Angelo Gabriele. Is autem, Angelo dictante, cap. ix. conscriptum

^a Cui summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit] xiv. 14. xxviii. 3. Josephus de Daniele, fine libri x. Ὅτι τὸ Θεῖον αὐτῷ Πνεῦμα συμπάριστι. Spiritus Dei ei aderat. Deinde: Ἀπαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἐνὶ τινὶ τῶν μεγίστων ἐτυχήθη Προφητῶν καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμῆ τι καὶ δεῖξα παρὰ τῶν βασιλείων καὶ τῷ πλήθει, καὶ τιλιωτήσεως δὲ μήμητι αἰώνιον ἔχει. Τὰ γὰρ βίβλια, ἴσα δὲ συγγραφάμενος καταλίλυσεν, ἀπαγινώσκονται παρ' ἡμῶν

ἴσι καὶ νῦν καὶ πιστεύομεν ἐξ αὐτῶν, ἵσα ἰστίαι τῷ Θεῷ. Omnia illi supra fidem, et quantum maximorum Prophetarum ulli, succedebant: dumque visit, in summa gratia ac honore fuit apud reges et populum; et, postquam mortuus est, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri, quos a se conscriptos reliquit; quorum testimonio credimus, fuisse Daniell cum Deo commercium.

reliquit, post promulgatum edictum de instauranda urbe Hierosolymorum non elapsuros annos quingentos, ° quin adesset Messias. Atqui in hunc diem elapsi sunt ab eo tempore plus bis mille anni; nec adest is, quem Judæi expectant: nec quenquam alium nominare possunt, in quem id tempus quadret: In Jesum autem tam bene convenit, ut P magister Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit, non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiae a Daniele significatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam supra attigimus; ¶ de imperio in omnes nationes dando

• *Quin adesset Messias*] Filium hominis apud Danielem esse Messiam, consentiunt magni Judæorum magistri Salomon Jarchi, Rabbi Josue citatus ab Abenesdra, et Saadias. Sic et Rabbi Jose, qui excidium Templi vidit, Messiae tempus advenisse dicebat: ut testatur R. Jacob, in Caphthor.

¶ *Magister Hebræus Nehumias*] Par fuisset Grotium unde hæc haberet significasse. A Judæo quodam accepisse se ait, nisi me fallit memoria, in Epist. quadam ad fratrem Guilielm. Grotium. *Clericus.*

Ipsa Grotii verba, non ad Fratrem sed ad Cl. Sarravium scripta, hæc sunt; *Nehumias Illius Magistri Hebræi, Vir*

Amplissime, mentio fit in Thalmudicis: ni fallor, est in titulo de Synedrio. Ostendit istum mihi locum olim Hagæ Stoctorus. Puto ejus fieri mentionem et in Abenada ad Danielem. Vide Sarravii epistolas anno 1654. Arausioni editas, pag. 52. Locum, a Stoctoxo sic oculis subjectum, certe legit Noster, non fide accepit: quæsitum vero in Synedrio non reperimus. Abenadam consulat lector eruditus, cui vacet, et liber sit in promptu. O.

¶ *De imperio in omnes nationes dando divinitus*] Lapidem illum, cujus percussu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse, tradidit R. Levi ben Gerson: et regnum illud, cæ-

divinitus † postquam Seleuci et Lagi posteritas regnare desiisset: quarum posterior in Cleopatra desiit, non multo antequam Jesus nasceretur. Tertia nota est dicto cap. ix. apud Danielelem, quod post Messiae adventum excindenda esset urbs Hierosolyma; quod de excidio urbis vaticinium † ipse Josephus ad suam refert aetatem: unde sequitur, tempus Messiae adventui praestitutum jam tum praeteriisse. Eodem pertinet, quod apud Aggaeum, cap. ii. Deus Zorobabelem Ethnarcham et Jesum Josedeciden Pontificem Maximum, mæstos quod viderent excitatum a se templum non respondere magnitudini prioris templi, solatur hoc promisso; futurum ut major honos isti Templo, quam priori, contingeret: quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici posse, historia horum

tera regna absumpturum, esse regnum Messiae, docent Rabbi Solomo, R. Abenesdra, et R. Saadia: Filium hominis apud Danielelem esse Messiam, R. Levi ben Gersom, et Saadia.

† *Postquam Seleuci et Lagi posteritas regnare desiisset*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum, §. 17.

† *Ipsæ Josephus ad suam refert aetatem*] Libro x. cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανιήλος ἔσπευε τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνιγρῆσαι, καὶ ἵτι ὅσα αὐτῶν ἐρημώθησαν. Ταῦτα πάντα λαμβάνων, Θεὸς δεικνύσας αὐτῷ, συγκ-

γράψας κατέλιπεν ὅτι τοὺς ἀναγινώσκοντας, ἢ τὰ συμβαίοντα σκοπῶντας, θαυμάζειν ἐπὶ τῇ σαρὰ Θεοῦ τιμῇ τὸν Δανιήλον. Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum scripsit imperio, et fore ut ab eo gens nostra vastetur. Hæc omnia ille, Deo indicante, perscripta reliquit; ita ut non possint, qui ista legunt et eventus considerant, non admirari Danielelem ob honorem a Deo acceptum. Septuaginta annorum hebdomadas finire in excidio Templi secundi, etiam Iacchiades docet, ad Dan. ix. 24.

temporum in sacris literis et apud Josephum, collata cum ea quæ est de Templo Solomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum magistri annotant, duas maximas dotes defuisse Templo posteriori, quæ priori affuerant; ^t conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem, et divinum afflatum. Sed quo Templum hoc posterius priori præstiturum sit, ibi quidem breviter ostendit Deus; ^u cum pacem suam, id est, gratiam et benevolentiam, in eo templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit. La-
tius autem exequitur Malachias, cap. iii. *Ecce missurus sum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in Templum suum* (vixit autem Malachias tempore ædificati Templi posterioris) ^x *Dominus ille quem vos desideratis, inter nuntius ille fœderis, delicia vestræ.* Venire ergo debuit Messias, stante Templo secundo: ^y quo nomine apud Hebræos venit totum illud

^t *Conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem, et divinum afflatum]* In titulo de Documentis. Gemara Hierosolymitana, cap. 8.

^u *Cum pacem suam, id est, gratiam et benevolentiam, in eo Templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit]* Notandum est quod præcedit: *Veniet desiderium omnium Gentium, et implebo domum hanc gloria.* Quod mirifice convenit cum iis, quæ jam addimus ex Malachia; ita ut hi duo Prophetæ mutuo

interpretum fungantur vice. Venire debuisset Messiam in Templum secundum, sensit Rabbi Akiba; multique alii, teste Rabbino Solomone.

^x *Dominus ille quem vos desideratis]* Hunc Malachias locum communiter Judæi de Messia exponunt.

^y *Quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum, a Zorobabele ad tempus Vespasiani]* Ut in Thalmude, capite ultimo de Synedrio, et titulo Juma, et titulo Rosch Haschana.

ævum, a Zorobabele ad tempus Vespasiani; quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis resuscitatum fuit, ^z sed paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri. Et sane tam constans apud Hebræos et vicinos fuit opinio, illis temporibus expectandum Messiam; ut ^a multi Herodem, ^b alii Judam Gauloniten, ^c alii alios qui circa Jesu tempora vixerunt pro Messia haberent.

§. XV. (*Cum solutione ad id quod dicitur, dilatatum adventum ob peccata populi,*)

Sentiunt se premi his argumentis de Messiae adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli ai-

^a *Sed paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri*] Philo, de Mundo incorruptibili, p. 746. B. Οὐ γὰρ δήπουδεν ἡ ἀνάστασις μίση φθίρειται, φθαρτὸν ἴσιν ἰαίνου ἀλλ' ἡ πάντα τὰ μίση ἄμα καὶ ἐν ταύτῃ ἀθρία παρὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Non cujus partes pereunt, utique interitui obnoxium est; sed cujus omnes partes simul et eodem tempore pereant. Adde L. Proponebatur. D. de Judiciis. et L. Quid tamen. §. in navis. D. Quibus modis usufructus amittatur.

^a *Multi Herodem*] Hi Herodiani, Matt. xxii. 16. Marc. iii. 6. viii. 15. xii. 13. Tertullianus, in hæreticorum enumeratione, init. *Cum his et-*

iam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt. Paria habet de his Epiphanius, Her. xx. t. 1. p. 45. seq. quibuscum convenit vetus ad Persium Scholiastes, Sat. v. 180. Herodes apud Judæos regnavit tempore Augusti, in partibus Syriæ. Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam Sabbata; quo die lucernas accensas et violis coronatas in fenestris ponunt.

^b *Alii Judam Gauloniten*] Vide Josephum, xviii. 1. Act. v. 37.

^c *Alii alios*] Act. xxi. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis, lib. xx. 6. et post excidium quædam, ut B. J. vii. 38.

unt sua peccata in causa fuisse quo minus promisso tempore adveniret. ^d Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit; cum hoc quoque prædictum esset, ^e ob plurima et maxima populi peccata urbem excindendam paulo post Messiae tempora? Adde quod Messias venturus erat hac quoque de causa, ^f ut corruptissimo sæculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam afferret; unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur, cap. xiii. fore tunc fontem apertum domui Davidis, et Hierosolymitis omnibus, ad peccata abluenda: et apud ipsos Hebræos receptum est Messiam appellare

^d *Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari*] Id diserte affirmat R. Jochanan, in Schemoth Rabba; et R. David Kimchi, in Psal. cviii. 5. Bene de Daniele Josephus, libro x. circa finem: Οὐ γὰρ τὰ μίλλοντα μένον προφητιῶν διτίλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι Προφῆται: ἄλλὰ καὶ καιρὸν ἄριζιν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσονται. Non enim solum futura prædixit toto vitæ suæ tempore, ut et alii Prophetæ; sed et tempus definivit, quo quæque eventura erant. Nulla conditione suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, apparet et ex

Malachiae iii. 1. Præterea, cum novi foederis auctor deberet esse Messias, ut et ibi Malachias et alii Prophetæ ostendunt; non potuit ejus adventus suspendi a conditione observati foederis, quod antiquatum venerat.

^e *Ob plurima et maxima populi peccata urbem excindendam paulo post Messiae tempora*] Dan. ix. 24.

^f *Ut corruptissimo sæculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam afferret*] Ezeias, liii. 4. et sequentibus: Jeremias, xxxi. 81. et sequentibus: Ezechiel, xi. 19, 21.

§ ISCH COPHER, hoc est, placatorem. Plane autem a ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id, quod præcise ei morbo erat destinatum.

§. XVI. *Item ex statu præsentis Judæorum collato cum his quæ lex promittit.*

De eo quod dicimus, advenisse pridem in terras Messiam, ipse etiam sensus Judæos potest convincere. ^h Promisit Deus fœdere per Mo-
sem inito ipsis felicem possessionem terræ Pa-
læstinæ, quoad vitam suam ad legis præscrip-
tum componerent: ⁱ contra, si adversus eam
graviter delinquerent, exilium aliaque id ge-
nus mala ipsis minatus est. Quod si tamen
aliquo tempore pressi malis, et pœnitentia pec-
catorum ducti, ad obedientiam rediissent; se
misericordia populi tactum iri, effecturumque
ut, quamvis in ultimas mundi plagas dispersi,
redirent in patriam: ut videre est, tum alibi,
tum Deuteronomii xxx. et Nehemiæ i. At-
qui jam anni sunt mille et ultra quingentos,
quod Judæi patria carent, Templo carent; ^k et,

§ *Isch Copher*] אִישׁ כּוֹפֵר
Vide Chaldæum paraphrasten,
Cant. i. 14. Messiam peccata
nostra portaturum, dicit R. Ju-
das, in Chasidim; R. Simeon,
in Bereschith Rabba.

^h *Promisit Deus fœdere per
Mosem inito ipsis felicem pos-
sessionem terræ Palæstinæ, quan-
diu vitam suam ad legis præ-*

scriptum componerent] Exod.
xv. Levit. xviii. Deut. vi, vii,
xi, xxviii.

ⁱ *Contra, si adversus eam
graviter delinquerent, exilium
aliaque id genus mala ipsis mi-
natus est*] Levit. xxvi. Deut.
iv, xi, xxviii.

^k *Et, si quando novum ædi-
ficare voluerunt, semper expul-*

si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti, etiam flammæ globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie: ^l quod ab Ammiano Marcellino, scriptore non Christiano, est proditum. Cum olim populus gravissimis sceleribus se contaminasset, liberos passim sacrificasset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas et pupillos expilaret, insontem sanguinem magna copia funderet; (^m quæ omnia illis Prophetæ exprobrant;) passus est exilium, sed ⁿ non diutius annis septuaginta: atque interea non omisit Deus ^o per Prophetas illos alloqui et solari spe reditus, ^p indicato etiam ejus tempore. At nunc, ^q ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contempti: nullus ad eos venit Propheta, nulla

impediti] Sub Adriano, sub Constantino, sub Juliano: Chrysostomus, ii. adversus Judæos, t. vi. pp. 333, 334.

^l *Quod ab Ammiano Marcellino, scriptore non Christiano, est proditum]* Libro xxiii. 1. Chrysostomus, ii. adversus Judæos, t. vi. p. 334. 33. Πῦρ ἐκπηθεῖται ἐν τῶν θειῶν ἐπιπέδῳ κατὰ φλῆξιν ἢ πολλὰς ἀνθρώπων, ἢ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰς λίθους τῶ τόπου ἐκείνου. *Ignis e fundamentis exiliens multos homines combussit, ipsos quin etiam loci illius lapides. Totus locus dignus qui legatur. Paria habet scriptor idem, in Matthæum Homilia iv. t. ii. p. 20. et Sermone Christum esse Deum, t. vi. p. 639.*

^m *Quæ omnia illis Prophetæ exprobrant]* Esai. i. 17. iii. 14, 15. v. 28. xi. 2, 3. lix. lxxv. Amos, ii. 6. Jer. ii, iii, v, vii. 31. viii, ix, xi, xvi, xxii. Ezech. ii, vi, vii, viii, xvi, xxii, xxiv. Dan. ix. Michæas, ii. 1—3.

ⁿ *Non diutius annis LXX.]* Objicit hoc R. Samuel, in epistola ad R. Isaacum.

^o *Per prophetas illos alloqui et solari spe reditus]* Jer. xxx, xxxi, xxxiii. Ezechiel, xxxvi, xxxvii.

^p *Indicato etiam ejus tempore]* Jerem. xxv. 12. xxix. 10.

^q *Ex quo semel ejecti patriæ sunt, manent extorres, contempti: nullus ad eos venit Propheta]* Thalmud, in Baba Bathra.

futuri reditus significatio: magistri ipsorum, quasi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas et ridicula dogmata delapsi sunt; quibus scatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, et cum iis quæ Moses scripsit conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur ^r de Dei fletu quod urbem passus sit excindi, ^s de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, ^t de Behemoth et Leviathane, ^u multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi nec ad falsorum Deorum cultus deflexerunt ut olim, nec cædibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: ^x Deum vero et precibus et jejuniis certant placare; nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est; aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universi-

^r *De Dei fletu quod urbem passus sit excindi*] Præfatio Ecka Rabthi. Similia in Thalmude; titulo Chagiga, in Debarim Rabba, et in Beracloth.

^s *De ejus quotidiana diligentia in legenda lege*] Thaanith, Aboda Zara.

^t *De Behemoth et Leviathane*] Thalmud, Baba Bathra; Paraphrastes Chaldæus, ad Cant. Canticorum viii. 2.

^u *Multisque rebus aliis*] Quorum multa transcripfit Chris-

tianus Gerson, in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno Decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbitorum facinoribus.

^x *Deum vero et precibus et jejuniis certant placare*] Quod si ipsis credendum est; optime de Deo merentur, Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recepit, repudiando.

tatem gravis alicujus peccati tot jam per sæcula durantis: quod quale sit, ipsi dicant; aut, si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contempti Messiaë, qui ante advenerit quam hæc mala ipsis contingere cœperunt.

§. XVII. *Probatum Jesus esse Messias, ex his quæ de Messia prædicta fuerunt.*

Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam: addimus nos, non alium eum esse quam Jesum. Nam quicunque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut, qui Adriani temporibus Messiam se dixit ^γ et doctissimis quibusdam imposuit, ^z Barchochebæ sectatores se profitentur. At Jesu qui nomen dent, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt ^a suntque plurimi; nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia

^γ *Et doctissimis quibusdam imposuit]* Ut Rabbi Akibæ. Thalmud, in titulo de Synedrio; et liber Zemach David.

^z *Barchochebæ]* Qui ὁ τῆς Ἰουδαίας ἀποστάσις ἀρχηγός Justino, Apol. ii. 31. Mentio ejus apud Eusebium, H. E. iv. 6. Hieronymum, contra Rufinum iii. t. ii. p. 535. C. Orosium, Hist. vii. 13. Thalmu-

dico titulo de Synedrio; in Beresith Rabba; apud Rabbinos Johannem, et Abrahamum Salmanticensem; et alios, multis in locis.

^a *Suntque plurimi; nec in una regione, sed quam late hic orbis patet]* Vide quæ hac de re allata ad librum secundum, §. 20.

afferre olim de Messia prædicta aut credita, quæ in Jesu evenisse credimus; cum de aliis ne asseverentur quidem: quale est, ^b quod ex Davidis fuit posteritate; ^c quod ex virgine natus est, ^d edocto ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus; ^e quod natus est Bethlehemi; ^f quod dogma suum serere cœpit in Galilæa; ^g quod omne genus morbos sanavit; cæcis visum, claudis gressum dedit. Sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex ^h Davidis, ⁱ Esaiæ, ^k Zachariæ, ^l Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed et aliarum

^b Quod ex Davidis fuit posteritate] Psal. lxxxix. 4. Esa. ix. 7. xi. 10. Jerem. xxiii. 5. Ezech. xxxiv. 24. Mich. v. 2. Matth. i. 1, 20. ix. 27. xii. 23. xv. 22. xx. 30, 31. xxi. 9, 15. xxii. 42. et seqq. Marc. x. 47. xii. 35, 36, 37. Luc. i. 27, 32, 69. ii. 4, 11. xviii. 38, 39. xx. 42, 44. Joh. vii. 42. Actor. xiii. 34. xv. 16. Rom. i. 3. 2 Tim. ii. 8. Apoc. v. 5. xxii. 16.

^c Quod ex virgine natus est] Esa. vii. 14. Matth. i. 18, 22, 23. Luc. i. 35.

^d Edocto ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat] Matth. i. 20.

^e Quod natus est Bethlehemi] Mich. v. 2. Matth. ii. 1—6. Luc. ii. 4.

^f Quod dogma suum serere cœpit in Galilæa] Esai. ix. 1.

Matth. iv. 12, 13. Marc. i. 14. Luc. iv. 14—16. et alibi sæpe.

^g Quod omne genus morbos sanavit; cæcis visum, claudis gressum dedit] Esaias, xxxv. 5. lxi. 1. Matth. xi. 5. Luc. iv. 18. et alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiae notas ponit R. Levi ben Gerson.

^h Davidis] Psal. ii. 8. xxii. 28. lxxviii. 32. lxxii. 8, 17.

ⁱ Esaiæ] ii. 2. xi. 10. xiv. 1. xix. 18. xxvii. 13. xxxv. xlii, et xliii. præcipue xlix. 6. li. 5. lii. 15. liv. lv. 4, 5. lx. 3. et seqq. lxxv. 1, 2. lxxvi. 19. et seqq.

^k Zachariæ] ii. 11. viii. 20. et seqq. ix. 9—11. xiv. 16.

^l Oseæ] ii. 23.

gentium magistrum fore: ^m per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum, et ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jesu adventum, sub falsis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi cœperunt; nec singuli tantum homines, sed et populi et reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbini debentur, sed Jesu discipulis eorumque successoribus: ita ⁿ populus Dei factus est qui ante non erat, et impletum est quod per Jacobum prædictum fuerat, Genes. xlix. antequam plane tolleretur civilis potestas a posteris Judæ, venturum Silo; quem ^o Chaldæus et alii interpretes Messiam exponunt, P cui parituræ essent etiam exteræ gentes.

^m Per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum] Esa. ii. 18, 20. xxxi. 7. xlvi. 1. Sophonias, i. 4—6. Zach. xiii. 2.

ⁿ Populus Dei factus est qui ante non erat] Osee ii. 23.

^o Chaldæus] Tam Jonathan, quam Hierosolymitanæ paraphraseos scriptor: item Thalmudici, titulo de Synedrio, Beresith Rabba; Jakumus, ad Pentateuchum; Rabbi Solomo, et alii. עַלְמַי, quod nunc Judæi volunt esse virgam castigatio-

num, Thargum Chaldæo exponitur עַלְמַי: et Græcis eodem sensu ἀεχμοι: Aquilæ ἐπι-στυγον: Symmacho ἰζουσία. עַלְמַי

autem per עַלְמַי filius ejus exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bachai, R. Salomo, Abenesdra, et Kimchi. Vide pulchre dicta de hoc loco apud Chrysostomum, Sermone Christum esse Deum, t. vi. p. 625.

P Cui parituræ essent etiam exteræ gentes] Vide dictum locum Esaie xi. 10. qui huic lucem affert.

§. XVIII. *Solutio ejus, quod dicuntur quædam non impleta:*

Opponi hic a Judæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta. Sed quæ adducunt obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem: propter quæ non debent deseri ea quæ sunt manifesta; qualia sunt sanctitas præceptorum Jesu, præmii excellentia, et in eo proponendo sermo perspicuus: quibus cum accedant miracula, sufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, quæ libri clausi nomine nuncupari solent, recte intelligenda, opus sæpe est Dei quibusdam auxiliis; quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: et si cui conferre libeat interpretes veteres, qui in Babylonico exilio aut alioqui circa Jesu tempora extiterunt, cum his, qui scripserunt postquam Christianorum nomen in odio apud Judæos esse cœpit; inveniet explicationes novas reperatas partium studio, cum olim receptæ essent

⁹ *Quæ libri clausi nomine nuncupari solent*] Esaias, xxix. 11. Daniel, xii. 4, 9. et ibi Iacchiades. Vide quæ hanc ad rem disserit Chrysostomus, Sermone ii. Cur obscurum sit Vetus Testamentum, t. vi. p. 658. seqq.

^r *Qui in Babylonico, &c.*] Videtur Grotius respicere ad Chaldaeos Interpretes Veteris Testamenti, atque ex sententia Judæorum loqui; a quibus antiquiores habentur, quam sunt. Vide Brian. Waltoni Proleg. in Bibl. cap. xii. Cler.

aliæ, quæ cum Christianorum sensu satis conveniebant. Multa in sacris literis non ex proprietate verborum, ¹ sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant: ² ut cum Deus descendisse dicitur; cum ei ³ os, ⁴ aures, ⁵ oculi, ⁶ nares tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus et pleraque de Messia temporibus dicta? qualia sunt: ⁷ a lupum cum agno, pardum cum hædo, leonem cum pecore stabulaturum; lusurum cum anguibus infantem; ⁸ b montem Dei surrecturum supra montes alios; venturos eo alienigenas, ut sacra faciant. Sunt quædam promissa, quæ ex antecedentibus aut consequentibus verbis, aut etiam ex ipso sensu conditionem in se tacitam continent. Sic multa Hebræis promisit Deus, si Messiam missum reciperent eique parerent: quæ si non eveniunt, habent ipsi quod sibi imputent. Quædam vero etiam definite et sine conditione pro-

¹ Sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant] Quomodo Maimonides, in Libro Jad, locum Esaie xi. 6. de Messia temporibus ἀλληγορικάς vult intelligi. Idem dicit, ad ipsum Esaie locum, David Kimchi: qui et similia habet, ad Jerem. ii. 15. v. 6.

² Ut cum Deus descendisse dicitur] Ut Gen. xi. 5. xviii. 21. Vide de his similibusque locutionibus Maimonidem, Ductoris Dubitantium parte i. cap. 10. et. ii. 29. et seqq. et eundem, ad Deuter. ubi de

Rege. Messia res fore cælestes, ait liber Cabalisticus Nezaël Israël.

³ Os] Ut Jeremie ix. 12.

⁴ Aures] Ut Psal. xxxi. 2. xxxiv. 15.

⁵ Oculi] Loco Psalmi proxime citato.

⁶ Nares] Psalm. xviii. 8. Jer. xxxii. 37.

⁷ Lupum cum agno] Dicto loco Esaie xi. 6. et seqq.

⁸ Montem Dei surrecturum supra montes alios] Esai. ii. 2. Mich. iv. 1. et seqq.

missa, si impleta nondum sunt; adhuc possunt expectari. Constat enim etiam apud Judæos, ^c tempus sive regnum Messiae durare ad finem sæculorum.

§. XIX. *Et ad id quod opponitur, de humili statu et morte Jesu :*

Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique vero; cum in sacris literis passim dicat Deus, ^d erigi a se humiles, et superbos sterni. ^e Jacob, extra se nihil præter baculum ferens, Jordanem transiit: rediit eodem, maxima vi pecoris ditatus. Moses exul, pauper, pecora pascebat; ^f cum ei in rubo Deus apparuit, populique sui ductum ei mandavit. ^g David itidem, gregem pascens, ad regnum vocatur: multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum ^h lætum pauperibus nuntium; ⁱ non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum: sed acturum leniter; ita ut parcat arundini concussæ, et in ellychnio fumigante alat quod

^c *Tempus sive regnum Messiae durare ad finem sæculorum*] Perek Chelek, p. 97.

^d *Erigi a se humiles, et superbos sterni*] 1 Sam. ii. 8. Psal. xxxiv. 18. Prov. xi. 2. Esaias, lviii. 15. lxvi. 2.

^e *Jacob, extra se nihil præter baculum ferens, Jordanem transiit, &c.*] Gen. xxxii. et seqq.

^f *Cum ei in rubo Deus appa-*

ruit] Exod. iii.

^g *David itidem, gregem pascens, ad regnum vocatur*] 1 Sam. xvi. 7, 11.

^h *Lætum pauperibus nuntium*] Esaias, lxi. 1. Matth. xi. 5. Adde Zach. ix. 9.

ⁱ *Non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum: sed acturum leniter*] Esa. xlii. 2—4. Matth. xii. 19, 20.

restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, et mors ipsa invisum eum cuiquam facere debent. Nam sæpe a Deo permitti, ut pii ad impiis non vexentur modo, ^k ut Lothus a Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est ^l exemplo Abelis parricidio enecti, ^m Esaiæ dissecti, ⁿ Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum. Ipsi Judæi Psalmum canunt lxxix. in quo hæc verba sunt: *Dederunt servorum tuorum cadavera in cibum volucrium; reliquias eorum, quos tu, O Deus, amas, bestiis: sanguinem eorum effuderunt in pomærio Hierosolymorum; nec quisquam fuit, qui eos sepeliret: et quæ sequuntur. Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas et mortem pervenire ad regnum suum, et ad potestatem summis bonis ornandi familiam suam, negare nemo poterit, qui ad ista Esaiæ verba, ^o capite liii. animum volet attendere: *Quotusquisque credidit sermoni nostro, et vim Dei agnovit? Idque ideo, quia surrexit ille, Deo aspectante, tanquam tener surculus, tanquam herba ex solo arenoso: in vultu**

^k *Ut Lothus a Sodomæ civibus* Gen. xix.

^l *Exemplo Abelis parricidio enecti* Gen. iv.

^m *Esaiæ dissecti*] Ita habet Judæorum traditio; ad quam respicit scriptor ad Hebræos, xi. 37. et Josephus, x. 4. Chalcidius, in Timæum, p. 263. fin. *Cum Prophetæ a consceleratis, unus membratim sectus, alter*

obrutus saxis.

ⁿ *Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum*] 2 Maccab. vii. Josephus, libro Περὶ αἰωνοτάτου λόγου, §. 9—14.

^o *Capite liii.*] Quem locum de Messia interpretantur Chaldaeus Paraphrastes; et Gemara Babylonica, titulo de Synedrio.

ejus nihil pulchri, nihil decori; nec, si aspiceres, quicquam erat quod oblectaret: contemptui patebat, et inter homines erat velut abjectissimus; multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes se ab eo avertabant: tanto erat despiciatui, nulloque in pretio. Sed vere ꝑ nostros ille morbos pertulit, nostra mala toleravit. Nos illum habuimus tanquam de cælo tactum, a Deo ictum atque depressum: sed ob nostra peccata vulneratus est, attritus ob nostra crimina. ¶ Pœna, quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos, ut oves, aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur. Et tamen, cum opprimeretur et gravissime cruciaretur, vocem non emisit: sicut agnus mactandus, aut ovis quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium, e medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit, ob populæ mei scelera. Ad mortem usque et sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum; cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset unquam dolus malus. Sed quanquam Deus eo usque eum passus est

¶ *Nostros ille morbos pertulit*] Morborum vocè quævis mala intelligi, docet ad hunc locum Abarbaniel.

¶ *Pœna, quæ nobis salutem*

pareret, ipsi imposita est] De Messia hæc explicat Rabboth, et Salomon Jarchi; ad Gemaram titulo de Synedrio.

conteri, doloribusque affici; tamen, ^r quia se constituit hostiam piacularem, ^s videbit posteritatem, vitam aget durabilem, et quæ Deo sunt placita per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se a malo conspiciens, ait Deus, ^t voluptate satiabitur: eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet, eorum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam, ^u ubi inter præliatores spolia dividuntur: quia morti se dedit; et sceleratis annumeratus est; cumque pœnas alienorum criminum ferret ipse, pro sontibus se constituit peccatorem. Quis potest nominari aut regum aut prophetarum, in quem hæc congruant? nemo sane. Quod autem recentiores Judæi commenti sunt, agi hic de ipso populo Hebræo disperso in omnes gentes, ut suo exemplo ac sermone multos ubique proselytos faceret; is sensus primum plurimis sacrarum literarum testimoniis repugnat, quæ clamant, Judæis x nihil

^r Quia se constituit hostiam piacularem] De malis volente animo toleratis hic agi, ait Alseck.

^s Videbit posteritatem] Voce seminis, quæ in Hebræo est, significari discipulos, ait hic Alseck. Sic semen serpentis Hebræi interpretantur Cananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum filios, Esaie viii. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat, titulo de Synedrio.

^t Voluptate satiabitur] Hæc

ad futurum sæculum refert A-barbaniel.

^u Ubi inter præliatores spolia dividuntur] Hæc spirituali modo intelligenda, docet Gemara Babylonica, titulo הַיָּסוּד. Perspolia intelligi sapientum honores et præmia, dicit Alseck ad hunc locum.

^x Nihil mali accidisse, quod non ipsum et insuper majora multo suis factis essent promeriti] Apparet id locis Prophetarum jam supra positis, et Danielis ix. et Nehemiæ ix. Adde

mali accidisse, quod non ipsum et insuper majora multo suis factis essent promeriti. Deinde ipsa propheticae orationis series eam non fert interpretationem. Dicit enim sive Propheta, (quod isti loco videtur convenientius,) sive Deus: *Hoc malum illi evenit, ob populi mei scelera.* Populus autem Esaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris, est populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpressus ab Esaia dicitur, non potest idem populus esse. Melius antiqui Hebræorum magistri fatebantur hæc de Messia dici: quod cum viderent quidam posteriorum, ^y duos Messias commenti sunt; quorum alterum vocant Josephi filium, qui mala multa et mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium, cui cuncta prospere succederent: ^z cum multo facilius esset, et Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa et mortem ad regnum esset perventurus: quod nos de Jesu credimus; et verum esse res ipsa docet.

quod de quo agit Esaias deprecaturus erat Deum pro Ethnicis; quod Judæi non faciunt.

^y *Duos Messias commenti sunt*] Thalmud, titulo Succa: R. Salomo: R. David Kimchi.

^z *Cum multo facilius esset, et Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa et mortem ad regnum esset perventurus*] Quod ipsum non uno in loco, ad hoc Esaiæ caput, sequitur Abarbaniel.

§. XX. *Et quasi viri probi fuerint, qui eum
morti tradiderunt.*

Retinet multos a suscipienda Jesu disciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum; qui Jesum præjudicio damnarunt, et dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis et legis suæ et Prophetarum: a quibus sæpe appellantur ^a incircumcisi auribus et corde; ^b populus labiis et rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, ^c qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutum vendiderunt. Majores ipsorum et illi, ^d qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt; ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër obediebant: ^e qui panem cœlitus missum fastidierunt: ^f qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc

^a Incircumcisi auribus et corde] Jerem. iv. 4. vi. 10.

^b Populus labiis et rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus] Deut. xxxii. 5, 6, 15, 28. Esaias, xxix. 13. Amos, v. 21. Ezech. xvi. 3.

^c Qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutum ven-

diderunt] Gen. xxxvii.

^d Qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt] Loca notata supra, ad librum ii. 19.

^e Qui panem cœlitus missum fastidierunt] Num. xi. 6.

^f Qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent] Dicto capite xi. in fine.

ructarent. Majores ipsorum fuerunt, ^ε qui, Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt defectorem filium. Majores ipsorum fuerunt, ^h qui Zachariam Joiadæ filium trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem. Jam vero ⁱ Pontifices quod attinet: tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt; et perfecissent, nisi procerum quorundam obstitisset auctoritas: ^k extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos qui Jesu temporibus vixerunt; eum ab hoc errore liberare Josephus poterit: qui atrocissima eorum facinora describit, et pœnas gravioras omnibus unquam auditis; ^l et tamen, ut ipse censeret, infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum: præsertim cum eo tempore senatores non veteri more cooptari manibus impositis, ^m sed ex potentium nutu legi solerent; ut et Pontifices, non jam perpetua

^ε Qui, Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt defectorem filium] 2 Sam. xv.

^h Qui Zachariam Joiadæ filium trucidarunt] 2 Paralip. xxiv. 21.

ⁱ Pontifices quod attinet: tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt] Jeremiæ xxvi.

^k Extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis] Jerem.

xxxviii.

^l Et tamen, ut ipse censeret, infra meritum] Dicit is neque urbem aliam talia perpessam mala, neque ab omni ævo ætatem fuisse omnium scelerum feraciorem. Plus Judæis mali a semetipsis illatum, quam a Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

^m Sed ex potentium nutu legi solerent] Josephus, xiv. 17.

ⁿ sed annali et sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus; si homines arrogantia tumidi, ambitione et avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt, conspecto homine, qui sanctissima præcepta afferens vitam ipsis suam ipsa diversitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. ° Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est; quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas asseruisset. ¶ Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlitis turbaret. ¶ Jeremiæ quoque crimini datum id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum. Addendum hic, quod magistri Hebræorum veteres ^r scriptum reliquerunt; temporibus Messiae ho-

ⁿ Sed annali et sæpe empta dignitate] Josephus, xviii. 3. et 6.

° Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est] 1 Reg. xxii.

¶ Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlitis turbaret] 1 Reg. xviii. 17. Achabus Eliæ dicit, הֲאֵתָהּ זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל : ubi Græci, ἢ οὐ ὁ διασείφων τὸν Ἰσραὴλ; Nonne tu es qui turbas Israëllem? Sic Sacerdotes de Jesu, apud Lucam xxiii. 2. Τὸν ἀποκτείνοντες διασείφοντα τὸ Ἰσραήλ. Hunc invenimus turbare Israëllem.

¶ Jeremiæ quoque crimini datum id quod Jesu, vaticinatio

adversus Templum] Jerem. vii. 4. et seqq. xxvi. 6, 11.

^r Scriptum reliquerunt; temporibus Messiae homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate] Thalmud, de Synedrio, Ketuboth, et Sota: R. Salomo, ad dictum titulum de Synedrio, c. Helec: Thalmud, titulo de Ponderibus. Traditio Rabbi Judæ, in Gemara ad eundem titulum de Synedrio, c. Helec: quo tempore adveniet filius David, domus institutionis divina fiet lupanar. Vide Jerem. x. 21. et xxiii. 14. [Erat hic grave mendum, nam pro Gemara legebatur Masoreta. Exstant autem hæc verba in Gemara,

mines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui quales Judæi plerique extituri essent Messisæ tempore multo ante præviderat, futurum dixerat; ^s ut, qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur, ^t ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus et alter irent ad sacrum montem; sed, quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos: item ^u Messiam Hebræis in ruinam fore; sed lapidem hunc, rejectum ab ædificio præfectis, potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.

§. XXI. *Responsum ad objectionem, plures Deos a Christianis coli;*

Restat ut duabus accusationibus respondeamus, quibus Judæi et dogma et cultum Christianorum impetunt. Prius est, quod plures a nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil est, nisi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim est, cur magis id Christianis objiciatur, quam ^x Philoni Judæo; qui sæpe tria in

ad cap. xi. tituli de Synedrio: *qua ætate veniet filius Davidis, domus conventus, בית הוועד, fiet lupanar.* Edit. Cocceii, §. 27. Clericus.]

^a *Ut, qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur*] Osee ii. 23.

^t *Ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus et alter irent ad sacrum montem;*

sed, quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos] Jeremiæ iii. 14, 17. Adde Esaïam, liii.

^u *Messiam Hebræis in ruinam fore; sed lapidem hunc, rejectum ab ædificio præfectis, potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis*] Esaïæ viii. 14. Psal. cxviii. 22.

^x *Philoni Judæo; qui sæpe*

Deo statuit, et Dei rationem sive y sermonem vocat Dei nomen, z mundi opificem, a neque ingentum ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines: (b quem et Ange-

tria in Deo statuit] De sacrificiis Abel et Cain, p. 108. B. Ἡνίκα ὁ Θεὸς δροφροεῦμενος ὑπὸ δυνάμει τῶν ἀνωτάτων δυνάμεων, ἀρχῆς τι αὐτὸ καὶ ἀγαθότητος, οὐκ ἂν ὁ μίσητος, τρισητὰς φαντασίας ἐπιεργάζετο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ ἂν ἰδέσθαι μίσητηται μὴν οὐδαμῶς, (ἀπειρίγραφοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ), μιμήτηται δὲ τὰ ἅλα. Cum Deus comitatus duabus summis suis efficacibus, imperio ac bonitate, medius ipse et unus, tres imagines imprimebat animæ visivæ; quarum nulla mensura capitur, (immensæ enim ejus efficacis,) sed singulæ cuncta metiuntur. Mox ἀρχῆς etiam vocat ἰξουρίας, et ἀγαθότητα vocat ὑπεργισίας; atque a pio animo non enuntiarī, sed in silentii arcano asservari. Similia habet in libro de Cherubim, p. 86. F. Libro secundo de Agricultura Noæ, p. 176. D, G. vocat τὸ ὄν, τὸ δισποτικόν, τὴν ἴλιω δυνάμει, id quod est, vim dominam, vim beneficam. Maimonides, initio libri de Fundamentis, et post eum Josephus Albo distinguunt in Deo, Id quod cognoscit, quod cognoscitur, et cognitionem. Habet quæ huc pertinent et Abenesdra, ad Genes. xviii. et Maimonides, Ductoris dubitantium parte i. cap. 68.

y Sermonem vocat Dei nomen] In Allegoriis, p. 76. B.

et de Confusione linguarum, p. 267. B.

a Mundi opificem] In Allegoriis, p. 60. C. Ὁ λόγος αὐτοῦ, ἢ καθάπερ ἐργάνου προσχησάμενος ἰσομορφίῳ. Verbum ejus, quo velut instrumento unus mundum fecit: De Cherubim, p. 100. B. Ὁργανοὶ δὲ λόγοι Θεοῦ, δι' ὧ κατισμοιάσθη. Instrumentum autem Dei videbis esse ipsum verbum Dei, per quod factus est Mundus. [Melius λόγος hic rationem vertas in Philone, quod pluribus ostendi in Dissertatione ad initium Joannis Clericus.]

a Neque ingentum ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines] Locus est libro, Quis hæres sit rerum divinarum, p. 398. A. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago, libro de Monarchia ii. p. 686. B. et de Somniis a Deo immissis, p. 466. B. interdum ἐπιεικίσματα, ut libro Pejorem insidiarī meliori, p. 132. D. et χαρακτηρισῆς, libro ii. de Agricultura, p. 169. D. Confer Joh. i. et Hebr. i. 8.

b Quem et Angelum sive legatum universum hoc curantem et ipse Philo] Ἄγγελος vocat in Allegoriis, ut p. 71. D. et libro de Cherubim, p. 88. C. Ἀρχ-ἀγγελοῦ vero, libro de Hærede divinorum bonorum, p. 397. G. et libro de Confusione lin-

lum sive legatum universum hoc curantem et ipse Philo, ^c et Moses Nehemanni filius appellat: ^d aut Cabalisticis; qui Deum distinguunt in tria lumina, et quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus, Patris, Filii sive Verbi, et Spiritus Sancti? Et, ut id sumam quod

guarum, p. 267. B. Idem et Angelus et אַלְיָוִי dicitur R. Sa-mueli, in Mecor Chaim.

^e *Et Moses Nehemanni filius*] Ejus verba sic transtulit doctissimus Masius, ad Josuæ cap. v. *Iste Angelus, si rem ipsam dicamus, est Angelus redemptor: de quo scriptum est: Quoniam nomen meum in ipso est. Ille, inquam, Angelus, qui ad Jacob dicebat: Ego Deus Bethel. Ille, de quo dictum est: Et vocabat Mosem Deus de rubo. Vocatur autem Angelus, quia mundum gubernat. Scriptum est enim: Eduxit nos Jehova (id est, Dominus Deus) ex Ægypto. Et alibi: Misit Angelum suum, et eduxit nos ex Ægypto. Præterea scriptum est: Et Angelus faciei ejus salvos fecit ipsos. Nimirum, ille Angelus qui est Dei facies: de quo dictum est: Facies mea præibit, et efficiam ut quiescas. Denique ille Angelus est, de quo vates: et subito veniet ad Templum suum Dominus, quem vos queritis; et Angelus fœderis, quem cupitis. Rursum alia ejusdem verba sic: Animadvertite attente quid ista sibi velint. Moses enim et Israëlitæ semper optaverunt Angelum primum. Cæterum quis*

ille esset, vere intelligere non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione satis assequebantur. Atqui facies Dei ipsum significat Deum: quod apud omnes interpretes est in confesso. Verum ne per somnium quidem ista intelligere quisquam possit, nisi sit in mysteriis legis eruditus. Mox: Facies mea præcedet, hoc est, Angelus fœderis, quem vos cupitis, in quo videbitur facies mea. De quo dictum est: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo est. Faciamque ut quiescas; sive efficiam, ut ipse sit tibi lenis et benignus. Neque te ducat per jus rigidum; sed placide et clementer. Confer quæ habet Mannassis Conciliator, ad questionem xix. super Genesim. [Nomen patris hujus Rabbini melius efferatur Nachman, nam scribitur נַחְמָן Nahman. Cl.]

^d *Aut Cabalisticis; qui Deum distinguunt in tria lumina, et quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus, Patris, Filii sive Verbi, et Spiritus Sancti*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraicum Schindleri, in notis אַלְיָוִי. Et אַלְיָוִי in Deo non ob stare unitati, ait liber dictus Schep-tal.

apud omnes Hebræos maxime confessum est, Spiritus ille, quo agitati sunt Prophetæ, non est aliquid creatum, et tamen distinguitur a mittente: quomodo et illud, ^e quod Schecina vulgo vocant. Jam vero in Messia habitaturam eam vim divinam, quam sapientiam vocant, ^f plurimi Hebræorum tradiderunt; ^g unde Chaldæo Paraphrastæ Messias Dei Verbum dicitur: sicut et ^h Augusto illo Dei, ⁱ itemque Domini nomine Messias appellatur apud Davidem, Esaiam, et alios.

^e *Quod Schecina vulgo vocant*] Et distinguunt a Spiritu Sancto: Gemara Hierosolymitana, titulo de Documentis, cap. 3. et Gemara Babylonica, titulo Joma, cap. 1. Schecina per annos tres et dimidium se tenuisse in monte Oliveti, expectantem conversionem Judæorum, ait R. Jonathan, in præfatione Ecka Rabthi: quo recte accepto nihil verius.

^f *Plurimi Hebræorum tradiderunt*] Rabbi Solomo. Idem, ad Genes. xix. 18. agnoscit a Deo assumi posse humanam naturam: quam et olim ad tempus assumptam putat. Cui consentit Thalmud, titulo Schebuoth et Sabbathoth.

^g *Unde Chaldæo Paraphrastæ Messias Dei Verbum dicitur*] Ut Oseæ i. 7. [At falli eos, qui quidquam præter Deum

ipsum *Verbo Dei* significari apud Chaldæum Paraphrasten putant, ostendit vir doctus in *Bilibra Veritatis*, edita anno MDCC. diu post Auctoris mortem. *Clericus*.]

^h *Augusto illo Dei*] Nempe יהוה: Jonathan et David Kimchi, ad Jeremiam, xxiii. 6. cum quibus consentit R. Abba, in Ecka Rabthi. יהוה צבאות, Zachariæ xiv. 16. Futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monstretur, ait Thalmud in Taanith; ex Esaiam, xxv. 9.

ⁱ *Itemque Domini nomine*] יהוה: Psal. xlv. 7. (quem Psalmum de Messia agere, agnoscit Chaldæus ibi Paraphrastæ,) ut et jam dicto Esaiæ loco. Item יהוה in Psal. cx. quem de Messia agere, jamjam patebit.

§. XXII. *Et humanam naturam adorari.*

Æque parata responsio est ad alterum, quod obijciunt nobis; nos scilicet cultum Deo debitum impartiri naturæ a Deo conditæ. Dicimus enim, a nobis Messiaë non alium honorem aliumve cultum exhiberi, quam exigunt ^k Psalmus ii. et Psalmus cx. quorum illum in Davide rudi modo impletum, sed excellentius ad Messiam pertinere, etiam ^l David Kimchi, magnus Christianorum adversator, agnoscit; posterior vero de alio, quam de Messia, exponi non potest. Nam, quæ recentiores Judæi alii de Abrahamo comminiscuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola sunt. Psalmus ipse Davidis est, ut docet Hebræa inscriptio. Quod ergo David Domino suo dictum dicit, id nec Davidi ipsi, nec Ezechiaë, qui inter posteros Davidis fuit, Davide nulla re excellentior, aptari potest. Abrahamus autem sacerdotium aliquod eximium non habuit; imo Melchisedecus ^m ei, tanquam se minori, bene precatus est. Sed et hoc, et quod additur ⁿ de sceptro ex Sione exituro et perventuro in oras ultimas, plane in Messiam competit; ^o ut loci similes, de Messia

^k Psalmus ii. et Psalmus cx.] Hæc loca, et Zachariæ ix. 9. de Messia exponit doctissimus Rabbi Saadia.

^l David Kimchi] De Messia eundem ii. exponunt Abraham Esdra et R. Jonathan, in Bersith Rabba.

^m Ei, tanquam se minori, bene precatus est] Et ab eo decimas sacerdotali jure accepit, Gen. xiv. 19, 20.

ⁿ De sceptro ex Sione exituro, et perventuro in oras ultimas] Psal. cx. 2.

^o Ut loci similes, de Messia

haud dubie agentes, patefaciunt: nec aliter acceperunt vetustiores Hebræi, et Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id affirmantibus credere, ob summam eorum probitatem: sicut et Judæi Mosi credunt de iis, quæ sine teste alio a Deo sibi tradita dixit. Sed adsunt præter hoc plurima et P validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus a multis: conspectus in cœlum avari: tum vero dæmones ejecti, morbi que sanati solo ipsius nomine, et linguarum dona data discipulis: quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est, sermo Evangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque et reges sibi subegit; plane ut Psalmi prædixerant. Judæi Cabalistæ inter Deum et homines medium statuunt ¶ Enochii quendam filium,

haud dubie agentes, patefaciunt
Ut Genes. xlix. 10. et qui ex Prophetis adducti sunt supra.

¶ *Validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus* Quæ vide tractata, libro supra ii. §. 5, 6, 19, 20. Adde et quæ dicta hujus libri initio.

¶ *Enochii quendam filium*
Nomen, quod ei faciunt Hebræi, est מֵטַטֹר *Metator*. Ita Latinis dicitur, qui regi viam

parat. Lucanus, i. 382.

Audas Hesperios veniam metator in agros.

Vegetius, libro ii. 7. *Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.* Suidas: Μισάτωρ, ἰ προαποσιλλόμενος ἄγγελος πρὸς τῷ ἄρχοντι. *Metator, nuntius qui a principe præmittitur.*

[*Metatron*, מֵטַטֹר, potius vocant Rabbini; de quo vide Joan. Buxtorfii Lexicon Chal-

nullo tantæ potestatis indicio. Quanto nos justius illum, qui tanta dedit sui documenta? Neque ad Dei patris imminutionem id pertinet; ^r a quo venit hæc potestas Jesu, ^s et ad quem reditura est; ^t et cujus honori ille inservit.

§. XXIII. *Absolutio hujus partis, cum precibus pro Judæis.*

Subtilius ista rimari, non hujus est operis: neque de his egissemus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate aut impium aut absurdum; quod obtendere quis possit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem amplecti possit. Nam eam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus religionis Christianæ dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem sua luce collustret; et efficaces reddat preces, ^u quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.

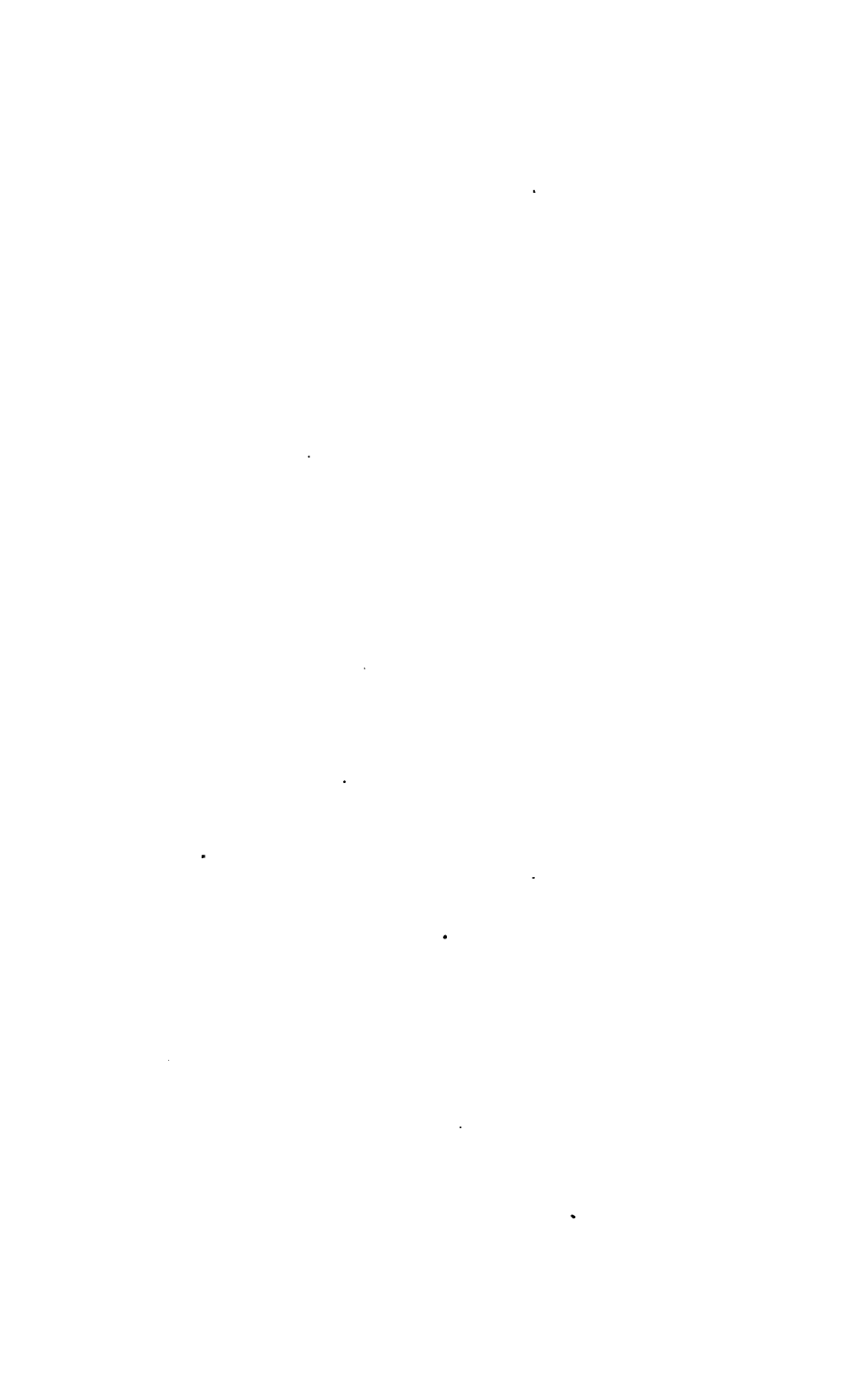
daicum et Rabbinicum. Cle-
ricus.]

^r *A quo venit hæc potestas Jesu*] Ipso fatente: Joh. v. 19, 30, 36, 43. vi. 38, 57. viii. 28, 49. x. 18, 29. xiv. 28, 31. xvi. 28. xx. 21. Et Apostolis: Heb. v. 5. Rom. vi. 4. 1 Cor. xi. 3.

^s *Et ad quem reditura est*] Fatente Apostolo, 1 Cor. xv. 24.

^t *Et cujus honori ille inservit*] Joh. xiii. 31. xiv. 13. Rom. xvi. 27. Ideo Thalmud, in titulo de Synedrio, negat Jesum idoli esse nomen; quando Christiani, in ejus honore, respiciant Deum mundi opificem.

^u *Quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit*] Luc. xxiii. 34.

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SEXTUS.

§. I. *Refutatio Mahumetismi: origo ejus.*

SEXTUS liber, Mahumetistis oppositus, præfationis vice Dei judicia adversus Christianos ad ipsam usque Mahumetismi originem deducit: quomodo scilicet ^a vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque floruerat, paulatim refri-

^a *Vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque floruerat*] Ammianus Marcellinus, fine libri xxi. de Constantio: *Eratque super his adimere facilis quæ donabat, Christianam religionem absolutam et simplicem anili superstitione confundens: in qua scrutanda*

perplexius, quam componenda gravius, excitavit dissidia plurima: quæ progressa fusius abuit concertatione verborum: ut ceteris antistitum, jumentis publicis ultro citroque discurrentibus per Synodos quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conatur arbitrium, rei viculariæ succideret nervos.

gescere cœperit; ex quo per Constantinum et sequentes Imperatores effectum est, ut ea professio non tuta tantum sed et honorata esset, ^b mundo velut intruso in Ecclesiam: ^c principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum pace frui liceret: ^d Episcopos acerrime inter se certasse de sum-

^b *Mundo velut intruso in Ecclesiam*] Vide de hac re pulchre dicta Chrysostomi Morali secundo ad 2 Corinth. cap. xii. post ver. 10. tom. iii. pag. 686.

^c *Principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum pace frui liceret*] Marciani laudabile dictum, apud Zonaram, lib. xiii. fin. Μη δὴν ὄπλα βασιλῆα κινῆν, ἴως σιγηναῖον ἔξῆν. Non debere principem arma sumere, quandiu pace frui liceret.

^d *Episcopos acerrime inter se certasse de summis sedibus*] Ammianus, libro xxvii. 8. Et hunc quoque (Viventium ex quæsitore Palatii) discordantis populi seditiones terrere cruentæ, quæ tale negotium excitaverent. Damasus et Ursicinus, supra humanum modum ad rapiendam Episcopalem sedem ardentes, scissis studiis asperrime conflictabantur; adusque mortis vulnerumque discrimina adjuvantis utriusque progressis: quæ nec corrigere sufficiens Viventius, nec mollire, vi magna coactus recessit in suburbanum: et incertatione superaverat Damasus, parte quæ ei favebat insistente. Constatque in basilica Sincinini, ubi ritus Christiani est

conventiculum, uno die cxxxvii. reperta cadavera percemptorum: offeratamque diu plebem agrè delinitam. Neque ego abnuo, ostentationem rerum considerans urbanarum, hujus rei cupidus ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgari debere: cum id adepti futuri sint ita securi, ut dilentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentæ, circumspicte vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si, magnitudine urbis despecta, quam vitii opponunt, ad imitationem Antistitum rurundam provincialium viverent; quos tenuitas edendi potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum, et asperctia huius spectantia perpetuo nuntii verisque ejus cultoribus ut perros commendant et verecundis. Postea, cap. ix. Hæc inter Pretextatus, prefecturam urbis sublimius curans, per integritatis multiplices actus et probitatis, quibus ab adolescentiæ rudimentis inclaruit, adeptus est id quod raro contingit; ut, cum timeretur, amorem non perderet civium, minus firmari solitum erga iudices formidatus:

mis sedibus: ac, sicut olim arbori vitæ præ-
lata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita
tunc quoque curiosam eruditionem pietati an-
tehabitam; † et ex religione artem factam: cui

cujus auctoritate justisque veri-
tatis suffragiis tumultu lenito
quem Christianorum jurgia concitarent, pulsoque Ursicino; alta
quies pari jam proposito civium
Romanorum aptissime adolesce-
bat, gloria clari rectoris plura et
utilia disponentis. Hic est Præ-
textatus, de quo historiam,
haud indignam quæ hic ponatur,
narrat Hieronymus, ad Pammachium
contra errores Joannis Hierosolymitani, t. ii.
p. 454. E. *Prætextatus, qui designatus
Consul est mortuus, solebat ludens beato Papæ Damaso
dicere: Facite me Romæ urbis
Episcopum, et ero protinus Chris-
tianus.* Vide et quæ idem ha-
bet Ammianus, libro xv. 7. fin.
Non frustra Concilium Africanum
Cælestinum Romæ urbis Episcopum
monet: *Ne fumorum typhum sæculi in
Ecclesiam Christi, quæ lucem
simplicitatis, et humilitatis diem
Deum videre cupientibus præ-
fert, videamur inducere.* Adde
nobiles Epistolas Gregorii Romani
Episcopi, vere magni, lib. iv. 32, 34, 36. lib. vi. 30.
lib. vii. Indict. 1. epist. 30.

• *Sicut olim arbori vitæ præ-
lata arbor scientiæ maxima dederat mala*
Gen. ii. et iii.

† *Et ex religione artem factam*
] Vide quæ jam produximus
ex Ammiani libro xxi. 16. Idem,
libro xxii. 5. in Juliani historia: *Utque disposito-*

*rum roboraret effectum, dissidentes
Christianorum antistites cum
plebe discissa in palatinum intro-
missos monebat, ut civilibus dis-
cordiis consopitis quiesque nullo
vetante religioni suæ serviret in-
trepidus: quod agebat ideo ob-
stinate, ut, dissensiones augente
licentia, non timeret unaniman-
tem postea plebem; nullas infes-
tas hominibus bestias, ut sunt sibi
ferales plerique Christianorum,
expertus.* Procopius, Gothico-
rum i. 3. (cum temperamento
tamen hic, ut et alibi audiendus:)
Προκόπιος ἐν Βυζαντιῶν παρὰ τὸν Ῥώμης ἀρχιε-
ρεῖα ἦσαν, ὃ, ἐν τῆς Ἐφέσου ἱε-
ριῶν Ἐπαύσιος, καὶ Δημήτριος ἐν
τῶν ἐν Μακεδόσι Φιλίππων, δόξης
ἵκων, ἢν Χριστιανῶν ἐν οἰσίον αἰ-
ταις ἀντιλήγουσιν ἀμφωγοῦντες.
Τὰ δὲ ἀντιληγόμενα ἰγῶ, ἔξωσιγά-
μινος, ὡς ἦν ἡμεῖς ἰαμνήσομαι.
Ἀπονοίας γὰρ μαυιάδου τινὸς ἡ-
γῶμαι εἶναι, διειρηνώσθαι τὴν τοῦ
Θεοῦ φύσιν ἰσοία πρὸς ἑαυτὸν.
Ἀνθρώπων γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπινα εἰς
τὸ ἀκριβὲς, εἶμαι, καταληπτὰ
μή τοι γὰρ τὰ εἰς Θεοῦ φύσιν ἦσαν.
Ἐμοὶ μὲν ἐν ταῦτα ἀκινδύνως
εἰσιωπήσθω, μόνον τῷ μὴ ἀπιστή-
σαι τὰ εἰρημημένα. Ἐγὼ γὰρ ἐκ
ἐν οὐδὲ ἄλλο πρὸς Θεοῦ ἔ, ἐν
ἰσῶμαι, ἢ ὅτι ἀγαθὸς ἐν παντὶ
πᾶσι εἶναι, ἔξωσαντα ἐν τῇ ἔξ-
ωσία τῇ αὐτῷ ἔχου. Ἀγίτου δὲ,
ἄσπερ γινώσκουσιν ὡς αὐτῶν εἶ-
σαι, ἔ ἱερίως, ἔ ἰδιώτης. Ἐσῶ-
δου ἰλλε ἀγίτατ, legati a By-

deinde consequens fuerit, ut, & ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant, affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones et discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam

zantio ad Romæ antistitem veniunt, Ephesi antistes Hyppatius, Philipporum vero Macedoniae provincia Demetrius; ob ea, quæ inter se controversa Christiani habent. Ea vero quæ sint, quanquam percognita, memorare me tædeat. Insane enim temeritatis esse existimo, naturam Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, plane in aperto sunt: tantum abest ut ei pateant ea, quæ ad æternum numen pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus silere; hoc uno quæ tum coluntur, cum eis fides non negatur. Ipse hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse eam omnino bonum, ejusque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit, plus de eo dicat; sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe. Laudat Gregoras, l. viii. p. 223. E. dictum Lysidia Pythagorici, deinde Synesii: τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφῆν, μεγάλης ἐς ἀνθρώπους ἤξει τῶν θείων καταφρονήσεως. Apud populum subtiliter philosophari, causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum. Idem, lib. x. p. 365. D. multum dissuadet tales disputationes, et de Latinis sui temporis loquens: Τοῖς Ἰσραελῶς διασύρω ἔμειφομαι, ἰταμῶς ὑπὸς ἔμισθὸν πολλῆς τῆς ὀφείας τῆς θεολογίας πεπηδῶντας. Italos ego rideo

atque contemno, quod ita temere magnoque cum spericulo ad Theologiam prosiliani. Addit mox, p. 365. E. Οὕτω γὰρ παρ' αὐτοῖς ἰσχυρὸν τοῖς βασιλεῦσι ἐπιχρῆσθαι τὰ θεολογίας μυστήρια; ἔπειτα περὶ τῆς συλλογιστικῆς ἐμβρασιῶς τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὡς περὶ ἐπὶ τῆς χλῆθης ἔνομας τὰ βουκλήματα. Καὶ οἱ τὸ πιστεύειν ἐξ ὅσων ἀμφίβολου ἰσχυοῦσι, καὶ οἱ μὴ ὅσων δι' ἐπιστολῶν ἰδόντες, μὴδ' ὅ, τι ἰστέον ὁ πιστεύειν φασὶν, ἀγαθὰ καὶ πικράτους καὶ θιάτρα πᾶντ' ἐπιπλάσσει τῆς θεολογίας, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐπισημαίνοντα μέγιστα τῆς ἀναίδιαις ποιούμενοι. Ita apud illos etiam secularis opificibus effluunt theologiæ mysteria: ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas et pabula. Et qui ea, quæ omnino recte credenda sunt, in ambiguis habent; et qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicant credere; hi fora omnia et theatra implent theologia, neque Solem verentur talis impudentiæ testem facere.

& Ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant] Gen. xi. Exprobrat has controversias Christianis sæpe Mahumetes; præsertim Azora xxvi, xxxii.

in sacras literas rejecit, et eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed, quasi reducto Judaismo, in ritibus collocari cœpit; ^h et in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent; ⁱ itemque in studio flagrante semel electarum partium: ^k tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin, ^l ex ultimo Scythiæ ^m ac Germaniæ recessu, immensa agmina quasi diluvio effudit in orbem Christianum: et, cum datæ ab his strages maximæ non satis profecissent ad corrigendos superstites, ⁿ justo Dei permissu in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana religione, sed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ

^h *Et in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent]* 1 Tim. iv. 8. Coloss. ii. 23.

ⁱ *Itemque in studio flagrante semel electarum partium]* Rom. x. 2. 1 Cor. i. 12. et seqq.

^k *Tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi]* Salvianus, lib. iii. p. 91. de Gubernatione Dei: *Præter paucissimos quosdam, qui mala fugiunt; quid est aliud omnis cæcus Christianorum, quam sentina vitiorum?*

^l *Ex ultimo Scythiæ]* Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas.

^m *Ac Germaniæ recessu]* Gotthos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Langobardos.

ⁿ *In Arabia Mahumetes, &c.]* Digna est quæ legatur vita Mohammedis, Anglico sermone scripta ab Humf. Prideauxio, et Londini edita anno 1697. Sed præ ceteris omnibus legenda ea, quæ ab Abul' Feda Arabice scripta, et edita a Viro doctissimo Joan. Gagnierio cum eximiis notis. *Clericus.*

partis Christianorum. Accepta hæc religio primum a Saracenis, qui ab Heraclio Imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis; post in-sessa Africa, et trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, ° tum Turcæ maxime exceperunt, gens et ipsa pug-nacissima; quæ, post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit religionem suis moribus congruentem, imperii-que majestatem in se transtulit. Captæ Asiæ Græciæque urbes; et, promotæ armorum felici-tate, in Hungariam Germaniæque fines deven-tum est.

§. II. *Eversio fundamenti Mahumetistarum, de non inquirendo in religionem.*

Hæc religio, plane ad fundendum sanguinem facta, multum ritibus gaudet; P credique sibi vult, nulla inquirendi libertate: unde et libro-rum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est ini-quitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse omnibus ad om-nia cognoscenda perspicaciam; multos arro-

° Tum Turcæ maxime exce-perunt] Vide Turcica Leun-clavii, et Laonicum Chalco-condylam.

P Credique sibi vult, nulla

inquirendi libertate] Alcoranus, Azoara xiii. ut habet prima editio Latina, quam hic in lectoris gratiam sequimur.

gantia, alios affectibus, consuetudine nonnullos in falsum abripi: sed ^q ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærent, se suaque omnia Deo subjicientes, et eum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi. Et sane cum judicandi vim Deus inseruerit humanæ menti; nulla pars veri dignior est in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari sine amittendæ salutis æternæ periculo non potest.

§. III. *Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum et Christianorum; eosque non esse corruptos:*

^r Mosem a Deo missum, ^s item Jesum, ^t et

^q *Ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærent, se suaque omnia Deo subjicientes, et cum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi]* Responsio ad questionem iv. ad Orthodoxos, inter opera Justini, p. 894. C. ed. Lut. Par. 1615. "Οσι δὲ ἀδυνατούντες ἴσασιν μὴ τυχεῖν τῆς εὐφροσύνης τῆ ἐν ἔργῳ καρδίας τοῦ καὶ δυναμίου ἐπιζητούντες τὴν ἀλήθειαν, μαρτυροῦντες ἰσχυρῶς λίγων Πᾶσι δὲ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ δὲ ζητῶν εὐφροσύνην, καὶ τῶν κερῶν ἀποκρίσεις. Fieri autem nequit ut non ad impetitionem perveniat qui toto corde ac viribus quærit veritatem, testatur Dominus dicens: Quisquis petit, accipit: et qui quærit inveniet, et pulsanti aperietur. Origenes, viii. 58. con-

tra Celsum: Ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπεῖν, ὅτι πάντ' ἰφορῶν καὶ πάντ' ἰσακούων ἰ κοινὸς πάντων πατρὸς καὶ δημιουργοῦ, τὴν ἰσάτου προαιρέσειν ζητῶσαν αὐτὸν καὶ εὐφροσύνην βουλομένην κατ' ἀξίαν κερῶν, ἃ τούτοις τινὰ ἀποκρίσει κατὰ τῆς προσηλασίας αὐτοῦ. Cogitare cum oportuit, communem omnium opificem ac patrem, quæ cuncta spectat auditque, æqua retribuere voluntati ipsum quærenti, ac pie vivere cupienti: eique fructum largiri aliquem nisi patrociniū.

^r *Mosem a Deo missum]* Azoara v, xxi.

^s *Item Jesum]* Azoara v, xii.

^t *Et viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt]* Azoara, v, lxxi.

viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt; Mahumetes, ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano, lege Mahumetis, ^u multa narrantur plane contra quam a Mose et ab Jesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum: Jesum, in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediisse, conspectumque a multis, omnes Apostoli discipulique Jesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes, ^x Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum; ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest; nisi dicat Mahumetes, quod et dicit, ^y libros tum Mosis tum discipulorum Jesu non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse. Sed hoc commentum jam supra a nobis libro tertio refutatum est. Certe, si quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetistæ; id-

^u *Multa narrantur plane contra quam a Mose et ab Jesu discipulis sunt prodita]* Ut templum Mechæ structum ab Abrahamo, Azoara ii. Alia de Abrahamo, Azoara xxxi. Confusa Gedeonis et Saülis historia, Azoara iii. In histõria Exodi multa, Azoara xvii. et xxx. et xxxviii. In historia Josephi multa, Azoara xxii. De avibus ab Abrahamo dissectis, et in vitam revocatis, Azoara iv. De Maria apud Za-

chariam educata, Azoara v. De avibus ex luto factis per Jesum, ibidem, et xiii.

^x *Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum; ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos]* Azoara xi.

^y *Libros tum Mosis tum discipulorum Jesu non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse]* Azoara ix, xxxii.

que sufficere dicerent adversus non probantes : at ipsi ultro afferre pro integritate sui libri ea argumenta non possent, quæ nos afferimus ; de sparsis statim exemplis per orbem terrarum, (et quidem non, ut Alcorani, uno sermone,) custoditisque fide tot sectarum tam discrepantium circa cætera. Persuadent sibi Mahumetistæ Johannis capite xiv. ubi de Paracleto mittendo agitur, extitisse aliquid scriptum de Mahumete, quod Christiani deleverint. Sed hic ab ipsis libet quærere ; hanc Scripturæ mutationem velintne factam post Mahumetis adventum, an antea. Post Mahumetis adventum fieri plane non potuit ; cum jam eo tempore extarent toto orbe plurima, non Græca tantum, sed Syriaca, Arabica, et, in dissitis ab Arabia partibus, Æthiopica, et Latina exemplaria non unius versionis : hæc autem omnia eo in loco consentiunt, nulla scripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi causa : nemo enim scire poterat, quid docturus esset Mahumetes. Imo si Mahumetis dogma nihil haberet Jesu dogmati contrarium ; non magis difficiles fuissent Christiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis et Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrinque nihil scriptum fuisse, aut de Jesu dogmate, aut de Mahumetis : doceret æquitas, pro Jesu dogmate habendum, in quod Christiani om-

nes; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent.

§. IV. *Ex comparatione Mahumetis cum Christo;*

Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta atque affectiones; ut videamus, utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. ^z Jesus, Mahumetis ipsius confessione, erat Messias ille in lege et Prophetis promissus; ^a ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, ^b mens, ^c sapientia; ^d dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse: ^e Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam a suis creditur. Jesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset: ^f Mahumetes diu raptor, ^g mulierosus semper. ^h Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in sepul-

^z *Jesus, Mahumetis ipsius confessione, erat Messias ille in lege et Prophetis promissus]* Azoara xxix.

^a *Ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum]* Azoara v, xi. et in libro doctrinæ Mahumetis, p. 199. fin. ed. Bibliandri. Jesum a Mahumete vocari λέγος, ἡ ἀνομιὰ Θεοῦ, ait Euthymius Zigabenus, in disputatione contra Saracenos, §. 4.

^b *Mens]* Azoara iv, xi, xxix. et in dicto libro.

^c *Sapientia]* Dictis locis.

^d *Dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse]* Azoara xxxi.

^e *Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam a suis creditur]* Vide librum Generationis Mahumetis, p. 207.

^f *Mahumetes diu raptor]* Vide Chronica Mahumetis versa ex Arabico, p. 216. Vide Disputationem Saraceni et Christiani a Petro Abbate Cluniacensi editam, t. ii. col. 4. ed. Bibliandri.

^g *Mulierosus semper]* Azoara xliii, lxxv, et lxxvi. Vide dictam Disputationem, col. 6.

^h *Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete]* Azoara xi.

chro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat?

§. V. *Factorum utriusque;*

Accedant utriusque facta. ⁱ Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit; imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis: ^k Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei et miracula attribuerent: at qualia? Nempe, quæ aut arte humana facile possunt effecta reddi, ut de ^l columba ad aurem advolante: aut quorum nulli sunt testes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ sui absurditate refelluntur, ^m ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius

ⁱ *Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit; imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis]* Azoara v, xiii.

^k *Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis]* Azoara iii, xiv, xvii, xxx, lxxi. [Vide, hac de re, vitam Mohammedis Anglica Lingua editam ab erudito Viro Humfredo Prideauxio, p. 30. ubi multas ostendit, Pseudo-Prophetam non ausum miracula ulla jactare. Attamen sequaces ejus multa jactarunt; ut liquet ex Vita Mohammedis ab Abul' Feda scripta, de qua jam antea. Clericus.]

^l *Columba ad aurem advolante]* Hanc tamen de Columba fabellam in versione sua hujus operis Arabica cum

prætermittat noster Pocockius, id se annuente ipso Grotio facere testatur: monet enim lectorem, si pauca quædam libri sexti omissa vel mutata repererit, ideo hoc factum, nequid de Mohammedianorum rebus et sententia affirmaretur, quod non Authorum, apud ipsos omni exceptione majorum, fide et testimonio constaret; idque Authorem ipsum, dum in vivis esset, ea de re consultum, faciendum censuisse: e. g. quod de Columba ad aurem Mohammedis advolante a nostris asseritur. O.

^m *Ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, et ab ipso remissa]* Azoara lxiv. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur, apud Cantacuzenum, Oratione ii. in Mahu-

delapsa, et ab ipso remissa ad reddendam sideri rotunditatem. Quis non dicat in causa dubia, ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia?

§. VI. *Eorum, qui primi utramque religionem receperunt;*

Videamus et eos, qui hanc et illam legem primi susceperunt. Qui Jesu legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neque specie prodigiorum decipi patiatur. At, ⁿ qui Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

§. VII. *Modorum, quibus lex utraque propagata est;*

Sequitur et modum ostendamus, quo religio

metem, §. 23. p. 88. ed. Basil. 1548.

ⁿ *Qui Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant* Ostendit vox ipsa *Saraceni*, quod *σαρακενῶν* significat. Vide Scaligerum, de Emendatione Temporum, lib. ii. cap. de Periodo Arabum, p. 111. B. [Fuere quidem vere latrones, qui primi Mohammedem sunt sequuti; sed vox Arabica, ad quam respicit Scaliger, significat *clam furari*, non *prædari*. Nec credibile est ipsos infame

nomen sibi adsumsisse; ne jam dicam fuisse hoc antiquius Mohammede, cum apud Ptolemæum et Philostorgium inveniatur. Itaque malim eorum sequi sententiam, qui deducunt *Saracenorum* nomen a voce *שַׂרְקַן* *Schark*, que *orientem* sonat; unde *שַׂרְקַיִן* *Scharkein*, Saraceni, seu *Orientalis*, quomodo etiam Arabes in Scriptura vocantur. Quæ de re ad Eduard. Pocockium, ad specimen *Histor. Arabum*, ab initio. *Clericus*.]

utraque propagata est. De Christiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum, sed et discipulorum, et qui eis successerunt; tum vero ex ipsa malorum et suppliciorum patientia. At Mahumetismi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas ac dura mortium genera ob eam professionem pertulerunt. Sed ° religio illa quo arma eunt sequitur, armorum accessio est: Nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri afferunt, quam bellorum successum, et imperii magnitudinem; quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica sacra ipsi improbant: et tamen scimus, quantæ fuerint Persarum, Macedonum, Romanorum victoriæ; quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetistis semper prosperi bellorum eventus. ¶ No-

• *Religio illa quo arma eunt sequitur, armorum accessio est]* Azoara x, xviii, xxxii.

¶ *Nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri afferunt, quam bellorum successum, et imperii magnitudinem]* Azoara xxxii, Ivii.

¶ *Notæ clades]* Quæ a temporibus Grotii majores fuere. Expulsi enim sunt, post multas clades, ditione Austriaca, Hungaria, Transilvania, et Peloponneso, ante aliquot annos; visumque Turcicum imperium, ab eo tempore, retro sublapsum referri. *Cl.* Anno quidem 1715. post hæc notulas primum editas, recuperarant Turcæ Peloponnesum,

seguiter a Venetorum Præfectis defensam. Sed anno sequente 1716. cum Hungariam et Corcyram insulam invadere conarentur, primum sunt in Hungaria ingenti prælio victi a Cæsarianis copiis, quibus Eugenius a Sabaudia præerat, amiseruntque urbem Themiscyram, ad deditionem vehementi oppugnatione adactam; tum a Corcyra, virtute Comitum Schulemburgii, non sine clade repulsi, in classem suam aufugerunt. Cum hæc scriberem mense Aprili 1717. minabantur se novis copiis conscriptis eadem tentaturos; quibus tamen Cæsariani non multum moveri videbantur.

tæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hispania pulsi sunt. Non potest res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis esse potest, nota esse certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injusta sunt; ^r cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere possint nisi solam religionem: quod maxime est irreligiosum. Nam ^s cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat. Voluntas autem docendo et suadendo elicitur; non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit; sed credere se simulat, ut malum vitet. Qui mali sensu aut metu extorquere assensum vult, eo ipso ostendit se argumentis diffidere. Rursus autem hunc ipsum obtentum religionis ipsi destruunt; cum subactos sub imperium patiantur uti qua velint religione, imo et ^t palam agnoscant interdum Christianos in sua lege servari posse.

Cl. Revera sunt, sequente æstate, ad Albam Græcam ingenti prælio victi, eodem Eugenio duce; eaque Urbs, et Pars Servie in potestatem Caroli VI. Cæsaris Aug. redactæ. Clericus.

^r *Cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos]* Vide Azoara xix.

^s *Cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat]* Lac-

tantius, libro v. cap. 19. 28. *Nihil est enim tam voluntarium quam religio; in qua si animus sacrificantis aversus est, jam sublata, jam nulla est.*

^t *Palam agnoscant interdum Christianos in sua lege servari posse]* Azoara ii. et xii. Liber de doctrina Mahumetis, p. 190. 7. Vide Euthymium, §. 20.

§. VIII. *Præceptorum inter se.*

Contendamus inter se et præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo et benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: ^u inde discedendi licentia. Hic maritus quod ab uxore exigit præstat ipse, et affigendum uni amorem exemplo suo docet: ^x ibi aliæ super alias mulieres, nova semper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio; ut, eo bene culto, fructus exerat humano generi utiles: ibi eadem ^y in circumcissione, ^z aliisque rebus per se mediis vim suam prope totam consumit. Hic temperatus ciborum vinique usus permittitur: ibi ^a vetitum sue vesci, ^b bibere vinum; quod tamen magnum Dei munus est ad animi et corporis bona, cum modo sumpsum. Et ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi, rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam redire ad figuras, præposterum. Neque ulla

^u *Inde discedendi licentia]* Vide Euthymium, §. 18. et eos qui de rebus Turcicis scripsere.

^x *Ibi aliæ super alias mulieres]* Azoara iii, viii, ix, xxxiii.

^y *In circumcissione]* Vide et Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum, t. iii.

p. 182, ed. Bibliandri.

^z *Aliisque rebus per se mediis]* Ut lotionibus, Azoara ix. Vide et Euthymium, §. 12.

^a *Vetitum sue vesci]* Azoara iii, xxvi.

^b *Bibere vinum]* Vide Euthymium, §. 20. et alios qui res Saracenicis scripsere.

potest causa afferri, cur, post Christianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

§. IX. *Solutio ejus, quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.*

Offendi se aiunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo ascribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta, ^cmatrum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum: ^dgestari in sella: et his similia. Nos vero cum Jesum Dei filium dicimus, hoc significamus, quod ipse; ^ecum eum verbum Dei dicit: ^fverbum enim ex mente suo quodam modo gignitur. Adde jam, quod ex virgine, sola Dei opera vim paternam supplente, natus est; quod in cœlum evector Dei potestate: quæ et ipsa Mahumeti confessa ostendunt & Jesum singulari

^c *Manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum]* Locum vide apud Richardum, contra Mahumetistas, cap. i. et cap. xiv. et apud Cantacuzenum, Oratione in Mahumetem ii. §. 18. et oratione iv. non longe a principio.

^d *Gestari in sella]* Ibidem.

^e *Cum eum verbum Dei dicit]* Vide supra, §. 4.

^f *Verbum enim ex mente suo quodam modo gignitur]* Vide

Platonem, in Convivio, p. 1198. B. et Abarbanellem, in Dialogo qui vulgo Leonis Hebraei dicitur, f. 100. seqq. ed. Ven. 1564. Vide hac de re et Euthymium, in dicta Disputatione, §. 4. ubi ait, *ἄρα τὸ ἰσχυρὸν λόγος ἐκ τοῦ οὐκ ἴσχυοντος νοούμενος*, et cætera; Cardinalem Cusanum, lib. i. cap. 13. et seqq. contra Mahumetistas; Richardum, cap. 9. et 15.

& Jesum singulari quodam ju-

quodam jure Dei filium appellari posse, et debere.

§. X. *Absurda plurima in libris Mahumeticis.*

At contra in scriptis Mahumeticis ^h quam multa sint a veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula; longum foret eloqui. Talis est fabula ⁱ de pulchra muliere; quæ ab Angelis vino captis solenne didicerit carmen, quo in cœlum ascendi et ex eo descendi solet: quæ cum ascendisset in multam cœli altitudinem, deprehensam a Deo, ibique fixam; atque eam esse stellam Veneris. Talis illa ^k de mure in navi Noë nato ex stercore elephantis: ^l contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime ^m de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum et inferos spatio sit stabulaturus; ⁿ et de epulis in vita altera excer-

re Dei filium appellari posse, et debere] Luc. i. 35. Johan. x. 36. Actor. iii. 13—15. xiii. 33. Hebr. i. 5. v. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis, p. 197. 18. Jesus inducitur Deum suum Patrem appellans.

^h *Quam multa sint a veritate historiæ aliena]* Ut de Alexandro Magno; qui ad fontem pervenerit, in quo Sol quiesceret, Azoara xxviii. De Solomone, Azoara xxxvii.

ⁱ *De pulchra muliere]* In libro Doctrinæ Mahumetis, p. 198. 13. est hæc fabula, sumpta ex libro Enarrationum. Vi-

de et Cantacuzenum, Oratione ii. in Mahumetem, c. 15.

^k *De mure in navi Noë nato ex stercore elephantis]* Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis, p. 197. 30.

^l *Contra autem fele ex leonis halitu]* Ibidem.

^m *De morte in arietem commutanda]* In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis, p. 200. 20.

ⁿ *Et de epulis in vita altera excernendis per sudorem]* Dictus liber de doctrina Mahumetis, p. 197. 8.

nendis per sudorem; ° deque mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem: quæ profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos qui istis fidem habent; præsertim cum Evangelii lux ipsos circumfulgeat.

§. XI. *Peroratio ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.*

Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summam monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus; ut et quæ recta sunt fiant, et quæ prava vitentur. Primum, ^p ut puras manus elevent ad Deum illum, ^q qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo, ^r cum certa fiducia eum curam nostri gerere; ^s cum, nisi ejus permissu, ne passer quidem cadat: ^t ac ne eos.ti-

° *Deque mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem]* Vide quæ supra adducta ad librum secundum, §. 10.

^p *Ut puras manus elevent ad Deum illum]* 1 Tim. ii. 8. Jac. iv. 8. Tertullianus, Apologetico, cap. 30. *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exer-*

citus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.

^q *Qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo]* Coloss. i. 16. Hebr. xi. 3. Act. iv. 24. xvii. 24. 2 Macc. vii. 28.

^r *Cum certa fiducia eum curam nostri gerere]* 1 Petr. iii. 12. v. 7.

^s *Cum, nisi ejus permissu, ne passer quidem cadat]* Matth. x. 29.

^t *Ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt; præ eo, cui et in corpus et in ani-*

meant, qui tantum corpōri nocere possunt; præ eo, cui et in corpus et in animum æquale jus est. ^u Confidant non Deo tantum Patri, sed et ^x Jesu; ^y quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: ^z quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros; sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde, ^a sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicitè custodire: atque eam ob rem etiam ^b sæpe legere sacra scripta; quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. ^c Nam et fideliores fuisse eorum scriptores et afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos frau-

num æquale jus est] Matth. x. 28. Luc. xii. 4.

^u*Confidant non Deo tantum Patri, sed et Jesu]* Joh. xiv. 1. Heb. iv. 15, 16. Eph. iii. 12. et 17.

^x *Jesu]* Adde: filio ejus unigenito, quem Mediatorem inter se et nos esse voluit, cui potestatem omnem in cœlo et terra tribuit. *Clericus.*

^y *Quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet]* Actor. iv. 12.

^z *Quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros; sed qui ex eorum voluntate vitam componunt]* Joh. viii. 41. et sequentibus: Matth. vii. 21. Joh. xv. 14. 1 Joh. ii. 3, 4.

^a *Sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum,*

sollicitè custodire] Matth. xiii. 44, 45. 1 Cor. iv. 7. 1 Tim. vi. 20. 2 Tim. i. 14.

^b *Sæpe legere sacra scripta]* Coloss. iv. 16. 1 Thess. v. 27. Apoc. i. 3.

^c *Nam et fideliores fuisse eorum scriptores et afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare velent]* Tertullianus de hæreticis sic loquitur, in Præscriptione, cap. 22. *Solent dicere, non omnia Apostolos scisse; eadem agitati dementia, qua rurnus convertunt: omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christum reprehensioni subjicientes; qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit.* Vide et quæ sequuntur ibidem longe utilissima.

dare vellent, eamve nube aliqua obtegere; ^d sed afferendum animum paratum obsequio: id si fiat, ^e nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri a nobis debent: ^f atque eo modo ali in nobis et excitari illum Spiritum, ^g qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: ^h primum, in cultu falsorum Deorum; ⁱ qui nihil sunt nisi vana nomina, ^k quibus mali Dæmones utuntur, ^l ut nos a veri Dei cultu avertant: ^m quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul et Christi sacrificium nobis prosit: ⁿ secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem quam a cupiditate dictatam; ^o unde Christianos longissime abesse oporteat, ^p qui non tantum Paganis præstare mul-

^d Sed afferendum animum paratum obsequio] Johan. vii. 17. v. 44. Matth. xi. 25. Philipp. iii. 15. 2 Petr. iii. 16. Osee xi. 9.

^e Nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri a nobis debent] 2 Tim. iii. 15, 16. Joh. xx. 31. 1 Petr. i. 23.

^f Atque eo modo ali in nobis et excitari illum Spiritum] 2 Tim. i. 6. 1 Thess. v. 19.

^g Qui futuræ felicitatis arrhabo est datus] Ephes. i. 14. 2 Cor. i. 22. v. 5.

^h Primum, in cultu falsorum Deorum] 1 Cor. viii. 5, 6.

ⁱ Qui nihil sunt nisi vana nomina] Ibid. ver. 4. et x. 19.

^k Quibus mali Dæmones u-

tuntur] 1 Cor. x. 20. Apoc. ix. 20.

^l Ut nos a veri Dei cultu avertant] Eph. ii. 2. Apoc. ix. 20. 2 Thess. ii. 9. Matth. xiii. 19. Eph. ii. 12.

^m Quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul et Christi sacrificium nobis prosit] 1 Cor. x. 20.

ⁿ Secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem quam a cupiditate dictatam] Eph. ii. 3. Tit. ii. 12.

^o Unde Christianos longissime abesse oporteat] 2 Corinth. vi. 15.

^p Qui non tantum Paganis præstare multum debeant] Matt. v. 47. vi. 32.

tum debeant, ^q sed et Judæorum legisperitis et Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cœleste regnum perveniatur. ^r Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam; sed alteram internam cordis, ^s observationem mandatorum Dei, ^t novum opificium, ^u fiduciam in diligendo efficacem: ^x unde agnoscantur veri Israëlitæ, ^y mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores. ^z Ciborum discrimina, ^a sabbata, ^b dies festos ^c umbras esse rerum, quæ in Christo et Christianis existant. Ex occasione Mahumetismi hæc afferuntur monita: ^d prædictum a Domino Jesu venturos quosdam post sua tempora, qui a Deo se missos mentirentur; ^e sed etiamsi Angelus de

^q *Sed et Judæorum legisperitis et Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cœleste regnum perveniatur*] Matth. v. 20. xxiii. 23. Rom. iii. 20. Galat. ii. 16.

^r *Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam; sed alteram internam cordis*] 1 Cor. vii. 19. Galat. v. 6. vi. 15. Philipp. iii. 3. Ephes. ii. 11. Coloss. ii. 11. Rom. ii. 29.

^s *Observationem mandatorum Dei*] 1 Cor. vii. 19.

^t *Novum opificium*] Galat. vi. 15.

^u *Fiduciam in diligendo efficacem*] Galat. v. 6.

^x *Unde agnoscantur veri Israëlitæ*] Rom. ix. 6. 1 Cor. x. 18. Gal. vi. 16. Joh. i. 47.

^y *Mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores*] Rom. ii. 29. Philo, de Allegoriis, lib. i. p. 42. A. Tū ἱερολογεῖν ἐν Ἰούδας εἰμολογῶν. Judas symbolum ejus qui Deum profitetur.

^a *Ciborum discrimina*] Act. x. 13—15. xv. 19, 20. 1 Cor. x. 25. Col. ii. 16, 21.

^s *Sabbata*] Coloss. dictoloco.

^b *Dies festos*] Ibid. Rom. xiv. 5.

^c *Umbras esse rerum, quæ in Christo et Christianis existant*] Col. ii. 17. Hebr. x. 1.

^d *Prædictum a Domino Jesu venturos quosdam post sua tempora, qui a Deo se missos mentirentur*] Joh. v. 43. 2 Thess. ii. 9. Matth. vii. 15. xxiv. 11. Marc. xiii. 22. 1 Joh. iv. 1.

^e *Sed etiamsi Angelus de cœ-*

cælo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, ^f quam illud Christi tantis testimoniis probatum. Quippe ^g olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellere per Filium suum, ^h rerum omnium Dominum, ⁱ splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem; ^k per quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt; ^l qui suo imperio agit ac fert omnia; ^m et, expiatis peccatis nostris, ad dextram Dei sublatus ⁿ dignitatem supra Angelos assecutus est: ^o quo proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione ipsis in memoriam, Parma Christi militibus assignata non esse qualibus Mahumetes nititur;

lo veniret, non recipiendum esse dogma aliud] Gal. i. 8.

^f *Quam illud Christi tantis testimoniis probatum]* 1 Job. v. 7, 8. Hebr. ii. 4. xii. 1, Johan. i. 7, 32. v. 32, 37, 39, 46. Luc. xxiv. 27. Actor. ii. 22, 32. x. 43.

^g *Olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellere per Filium suum]* Hebr. i. 2.

^h *Rerum omnium Dominum]* 1 Cor. xv. 27. Hebr. ii. 5.

ⁱ *Splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem]* Hebr. i. 3.

^k *Per quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt]* Ibid. Coloss. i. 16.

^l *Qui suo imperio agit ac fert omnia]* Hebr. i. 3. Apoc. i. 5.

^m *Et, expiatis peccatis nostris, ad dextram Dei sublatus]* Hebr. i. 3. ix. 12. Matth. xx. 28. 1 Joh. ii. 2. iv. 10. Matth. xxvi. 64. Marc. xvi. 19. Act. ii. 33, 34. vii. 55, 56. Rom. viii. 34. Ephes. i. 20. Coloss. iii. 1. Hebr. viii. 1. x. 12. xii. 2.

ⁿ *Dignitatem supra Angelos assecutus est]* 1 Petr. iii. 22. Hebr. i. 13. Eph. i. 21.

^o *Quo proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius]* Hebr. ii. 3—8. iii. 3—6.

^p *Arma Christi militibus assignata]* Rom. xiii. 12. 2 Cor. vi. 7. x. 4. Ephes. vi. 11—18.

sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica justitiam, sive rectitudinem vitæ: ^q pro galea, quæ quod infirmissimum est tegat, spem æternæ salutis: ^r pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes penetrantia. Sequitur post hæc exhortatio ^s ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit: ^t non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum: ^u omnes Christianos in idem nomen baptizatos: ^x quare non debere inter ipsos sectas esse et scissuras: quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, suggeruntur dicta illa Apostolica: ^y sapiendum temperanter, ^z pro modo cognitionis quam cuique Deus admensus est: ^a si qui minus omnia intelligant,

^q *Pro galea*] Vide, præter dictum ad Ephesios locum, 1 Thess. v. 8.

^r *Pro ense vero*] Vide (præter dictum locum, Eph. vi. 17.) Hebr. iv. 12. Apoc. i. 16.

^s *Ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit*] Joh. xiv. 27. xiii. 34, 35. xv. 12, 17. xvii. 20. et seqq. xx. 19, 26. 1 Johan. iii. 23. Adde Eph. iii. 14. et seqq. iv. 16. Hebr. xiii. 20. Matth. v. 9.

^t *Non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum*] Matth. xxiii. 8. Ja-

cob. iii. 1.

^u *Omnes Christianos in idem nomen baptizatos*] Rom. vi. 3, 4. 1 Cor. i. 13, 15. Galat. iii. 27. Ephes. iv. 5. Coloss. ii. 12.

^x *Quare non debere inter ipsos sectas esse et scissuras*] 1 Cor. i. 10. xi. 18. xii. 25.

^y *Sapiendum temperanter*] Rom. xii. 3, 16. 1 Cor. iv. 6.

^z *Pro modo cognitionis quam cuique Deus admensus est*] Dicitur loco ad Romanos, et xii. 6. 2 Cor. x. 13. Ephes. iv. 7, 15, 16.

^a *Si qui minus omnia intelli-*

eorum ferendam imbecillitatem; ^b ut placide ac sine jurgiis nobiscum coalescant: ^c si qui intelligentia præsent cæteris, par esse ut et studio erga cæteros antecellant: ^d hos vero, qui aliter aliqua in parte sentiunt, expectandos, donec et ipsis Deus latentem veritatem aperiat: ^e interim de quibus constat retinenda, et opere implenda: ^f nunc ex parte sciri: ^g venturum illud ævum, quo omnia certissime cognoscenda sint. Etiam hoc rogantur singuli, ^h ne inutile detineant talentum sibi concreditum; ⁱ sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant: ^k quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaesque sermones, ^l sed et

gant, eorum ferendam imbecillitatem] Rom. xiv. xv. 2. 1 Cor. viii. 7.

^b *Ut placide ac sine jurgiis nobiscum coalescant]* Rom. xiv. 1. 2 Cor. xii. 20. Gal. v. 20. Philipp. i. 16. ii. 3, 15. 1 Cor. xi. 16.

^c *Si qui intelligentia præsent cæteris, par esse ut et studio erga cæteros antecellant]* Rom. viii. 1—3, 9. xii. 8. xv. 3, 14, 16. 1 Cor. xiii. 2. 2 Cor. vi. 6. viii. 7. 2 Petr. i. 5, 6.

^d *Hos vero, qui aliter aliqua in parte sentiunt, expectandos, donec et ipsis Deus latentem veritatem aperiat]* Philip. iii. 15. Eph. iv. 2. 1 Cor. xiii. 4, 7. 1 Thess. v. 14. 2 Cor. vi. 6. Galat. v. 22. Coloss. iii. 11. 2 Timoth. iv. 2. Luc. ix. 54, 55.

^e *Interim de quibus constat*

retinenda, et opere implenda] Philipp. iii. 16. Jacob. i. 22—25.

^f *Nunc ex parte sciri]* 1 Cor. xiii. 9, 12.

^g *Venturum illud ævum, quo omnia certissime cognoscenda sint]* Ibid. ver. 10, 12. 1 Joh. iii. 2. Matth. v. 8.

^h *Ne inutile detineant talentum sibi concreditum]* Matth. xxv. 15. et seqq.

ⁱ *Sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant]* 1 Cor. ix. 19—22.

^k *Quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaesque sermones]* Gal. vi. 6. Eph. iv. 29. 2 Tim. i. 13. Tit. ii. 8.

^l *Sed et emendatæ vitæ exemplum; ut ex servis de bonitate Domini, et ex actionibus de legis puritate judicium fiat]* 1 Petr. iii. 1, 16. Eph. vi. 6. 2

emendatæ vitæ exemplum; ut ex servis de bonitate Domini, et ex actionibus de legis puritate iudicium fiat. Postremo loco reversa, unde exierat, ad lectores populares oratio obsecrat eos, ^m si quid hic boni est, de eo agant Deo gratias: ⁿ si quid minus placeat, rationem ut habeant tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ; ^o tum et loci ac temporis, quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

Tim. ii. 24. 1 Petr. ii. 12. Eph. iv. 1. Philipp. i. 27.

^m *Si quid hic boni est, de eo agant Deo gratias*] Jac. i. 17. 2 Thess. i. 3. 1 Cor. i. 4.

ⁿ *Si quid minus placeat, rationem ut habeant tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ*] Jac. iii. 2. Gal. vi. 1, 2.

^o *Tum et loci*] Quod optimus et doctissimus vir Lupitensiensi carcere, cui in perpetuum damnatus erat, teneretur: quo loco et tempore pro-

fecto tot insignia opera summa eruditione, limatissimo iudicio, et ingenio singulari numquam elaborare potuisset, sine incredibili constantia, animique tranquillitate, et fide in Deum inconcussa; ob quæ bona in eum collata, in usum totius Christianitatis, Deo gratias agent quicumque animo veritatis studioso cum cetera ejus opera, tum etiam hoc legent. Quod ex animo quidem nos facimus. *Clericus.*

FINIS.

JOANNIS CLERICI
DE
ELIGENDA
INTER DISSENTIENTES CHRISTIANOS
SENTENTIA
LIBER.

§. I. *Quærendum esse apud quosnam Christianos
hodie vera Christi doctrina quam maxime
vigeat.*

QUISQUIS, veri cognoscendi studio, Novi Testamenti libros legerit, nec judicio destitutus erit; non poterit diffiteri, quin in iis veritatis argumenta, quæ Libris II. et III. exposuit **HUGO GROTIUS**, ad unum omnia inveniantur. Itaque, si qua beatæ immortalitatis cura tangatur, quæ in iis Libris credenda proponuntur amplecti, quæ præcipiuntur facere, quæ denique speranda docentur, iis confidere

sui officii esse intelliget. Alioqui si quis de Veritate Religionis Christianæ se dubitare negaret, simulque dogmata ejus, præcepta aut promissa fide et obsequio digna per omnia minime censeret; is secum ipse pugnaret, atque ex animo Christianum se non esse manifesto ostenderet.

Inter præcepta autem Christi et Apostolorum, hoc habetur: ^a ut coram hominibus nos profiteamur esse discipulos Christi, si eam nos pro suis agnoscere, cum extremum feret de visis et mortuis judicium, velimus; sin minus, ut eum negaverimus magistrum, coram hominibus, sic illum vicissim in ultimo illo humani generis conventu, coram Deo, discipulos nos esse suos negaturum. ^b Noluit, nimirum, Christus qui sibi crederent, eos esse clam discipulos suos; quasi suæ eos puderet disciplinæ, aut quasi pluris hominum existimationem, beneficia, minas et supplicia, quam præcepta sua et

^a *Ut coram hominibus, &c.*] Sic Christus, Matth. x. 32. Πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ὅστις δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν καὶ γὰρ ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. *Quisquis me professus erit (magistrum) coram hominibus, agnoscam et ego eum (discipulum) coram Patre meo qui est in cælis: quisquis vero ne-*

gaverit me (magistrum) coram hominibus, negabo illum et ego (discipulum meum fuisse) coram Patre meo qui est in cælis. Vide et 2 Tim. ii. 12. Apoc. iii. 5.

^b *Noluit, nimirum, Christus, &c.*] Ideo etiam dixit, Matth. v. 14. *Discipulos suos esse lucem mundi, nec posse urbem in monte sitam occultari, nec accendi lucernam, ut modio subiciatur: sed candelabro imponi, ut illucent omnibus, qui sunt domi, &c.*

promissa vitæ æternæ facerent; sed palam et coram omnibus esse Christianos, ut alios etiam homines ad veram religionem amplectendam allicerent, Deoque, si ita ei videretur, ^c vitam ab eo acceptam, vel in exquisitis cruciatibus, redderent; dum ejus præcepta omnibus antepone se palam profitentur. Sic et Paulus, ^d si ore confessi fuerimus Dominum Jesum, et animo crediderimus eum a Deo e mortuis excitatum esse, docet nos salutem consequuturos; *Corde enim, inquit, creditur, in justitiam: ore vero confessio fit, in salutem. Ait enim Scriptura: qui ei credit pudore non adficietur.* Quæ cum ita sint, oportet eum, qui religionem Christianam veram esse existimat, hanc animi sui sententiam, quavis data occasione, intrepide aperire et profiteri.

Præterea necesse est eum quærere, si qui sint ejusdem sententiæ, et ^e cum iis pacem ac

^c *Vitam ab eo acceptam]* Luc. xii. 4. Christus vetat *timere eos qui occidunt corpus, nec postea quidquam facere possunt, jubetque eum timeri qui, postquam occisi fuerimus, nos potest in geennam ignis conjicere.* Quin etiam omnis generis mala discipulis prænunciat, Matth. x. 39. et seqq. aitque *eum, qui ipsius causa vitam amiserit, eam (denno) inventurum, &c.* Quibus præceptis paruerunt prisci præsertim Christiani, qui ob testimonium Evangelii doctri-

næ præbitum *Martyres*, id est, testes dicti sunt.

^d *Si ore confessi fuerimus]* Rom. x. 9—11.

^e *Cum iis pacem ac amicitiam, &c.]* Joan. xiii. 34, 35. *Novum præceptum do vobis, ut ametis invicem; ut quemadmodum vos amavi, ita vos mutuo ametis. Hac ex re omnes cognoscent vos esse meos discipulos, si mutuum amorem habeatis.* Vide 1 Joan. ii. 7. iii. 11, 16, 23.

amicitiam singularem colere; hoc enim indicio discipulos suos agnitiū iri docet Christus, si se vicissim ament, omniaque proinde amoris et benevolentiae officia sibi invicem exhibeant. Quin etiam eos hortatus est ^f cœtus ut haberent, *in nomine suo*, hoc est, qui Christiani vocarentur; seque vel duobus, tribusve ideo convenientibus, adfuturum promisit. Quo pacto, præter amorem mutuum et arctiorem Christianorum, in unum cœtum coeuntium, amicitiam, & dogmatum etiam perpetuitati consulitur; quæ vix possent perpetua esse, si unusquisque seorsim sibi sentiret, nec cuiquam, nisi conduceret, animi sententiam aperiret; nam quæ occultantur, paullatim in oblivionem veniunt et tandem penitus exstinguuntur. Christus autem et doctrinam suam, et Ecclesiam quæ eam profiterentur, ut ne desineret humani generi benefacere, perpetuas esse voluit.

Itaque quisquis cognitionem Religionis Christianæ ex Novo Testamento hausit, veramque putat, is et hoc profiteri et ^h se adgregare

^f *Cœtus ut haberent in nomine suo, &c.*] Matth. xviii. 19, 20.

^g *Dogmatum—perpetuitati, &c.*] Sic et Philosophi omnes doctrinam suam ad posteros transmiserunt, Scholarum opera, in quibus docetur; sed Ecclesie Christianæ, multo arctiore et firmiore vinculo conjunctæ, certius et facilius

doctrinam a Magistro acceptam ad finem usque sæculorum propagabunt. Quod sine cœtibus fieri vix posset. Voluerat et hoc efficere Pythagoras, sed frustra fuit, quod nihil celeste in doctrina ejus esset. Vide Laërtium, et Jamblicum.

^h *Se adgregare, &c.*] Vide Epistolas ad Timotheum et

similia profitentibus debet. Verum quia non est hodie (uti nec olim fuit) unum hominum genus, unusve cœtus *in Christi nomine* convenientium; non est illico credendum esse vere Christianum, qui sancto illo nomine censeri cupit; nec proinde cœtui cuivis eorum, qui se Christianos dicunt, sine examine, sese adungere licet. Videndum ante omnia an eorum dogmatibus conveniat cum ea forma sanorum verborum, quam ex Novi Testamenti adtentâ lectione animo concepimus. Alioqui posset fieri ut pro Christiano cœtu eum haberemus, qui non esset, nisi nomine tenus, Christianus. Ergo hominis est prudentis nulli cœtui, certe in perpetuum, nomen dare: nisi apud quem perspexerit eam, quam vere putat doctrinam Christianam, vigere: ita ut nihil quidquam dicere aut facere necesse habeat, contrarium iis quæ a Christo tradita, ac præcepta esse credit.

§. II. *Iis adhærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt.*

Dissentientibus Christianis, nec tantum dissentientibus, sed se invicem (proh pudor!) damnantibus, atque e cœtibus ferali odio proscri-

Titum, ubi jubentur Ecclesias constituere; et Hebr. x. 25.

¹ *Sine examine, &c.*] Vide 1 Thess. v. 21. Sed disertius Joannes, 1 Ep. iv. 1. *Dilecti,*

ne cuius spiritui credite, sed examine spiritus, an ex Deo sint; nam multi Pseudopphetæ venerunt in mundum, &c.

bentibus; eorum ulli sine examine adsentiri, aut ex ejus formula, nequaquam expensa, alios damnare, non imprudentis tantum, sed etiam præcipitis et iniqui esset hominis. Cœtus qui veram illam religionem, cujus delineationem animo concepit, vel partim rejiceret, credentemque damnaret, non posset ab eo per omnia vere Christianus haberi, nec impetrare ut quosvis ipse quoque damnaret, quos damnandos ejiciendosque cœtibus Christianorum Ecclesia illa censeret. Ergo videndum ante omnia est, homini prudenti, et æquo, in his Christianorum dissidiis, quinam sint sancto Discipulorum Christi nomine dignissimi, iisque adhærendum.

Si quis quærat quid esset, ex religionis Christianæ ingenio, faciendum, si nullus omnino cœtus Christianus esset, apud quem videretur vera Christi doctrina palam doceri, et apud quem non imponeretur necessitas dogmatis cujuspiam damnandi, quod verum judicasset; tum vero opera esset danda ei, qui errores deprehendisset, ut alios ab iis revocaret; qua in re, ^k una cum maximo candore, summa prudentia simul ac constantia essent adhiben-

^k *Una cum maximo candore, &c.*] Hic locus est præcepto Christi, Matth. x. 16. quo jubemur *prudentes esse instar serpentium, simplices instar columbarum*: hoc est, ita simplices esse, ne in imprudentiam de-

labamur; sic prudentes, ne callidi fiamus, et in candorem peccemus. Qua in re pauci sunt, qui per omnia medium inter oppositos imprudentiæ et calliditatis scopulos cursum tenere norint.

dæ; ne homines sine fructu offenderentur, aut nimis cito de iis ad veritatem moderationemve adducendis spes abjiceretur. Interea prudenter et modeste esset dicendum quod pro vero haberetur, nec damnandus quisquam foret, ex alieno arbitrio, quasi errore infectus, qui recte sentire videretur. Numquam ita Deus deseruit deseretve Christianum nomen, nulli ut supersint vere Christiani, aut saltem non possint in rectam viam reduci; cum quibus, si alii nolint ad saniolem sententiam redire, possimus arctiorem quamdam societatem colere, et palam etiam a pertinacibus (quod tamen, nisi omnibus frustra tentatis, faciendum non est) secedere; ¹ si illicitum sit apud eos candide et modeste dicere quod sentias, atque abstinere a damnandis iis, quos minime damnandos esse existimes. Religio Christiana vetat contra animi sententiam loqui, ac mentiri, et damnate innocios; nec ingratus Deo esse potest, quisquis ex divinorum illorum præceptorum reverentia, et admiratione, quidvis potius patietur,

¹ *Si illicitum sit, &c.*] Dum licet dissentire, et dissensum profiteri, non est cur a cœtu publico, nisi perversa in eo essent Christianismi fundamenta, abeamus; sed ubi hoc non licet, nec possumus, nisi dissimulata aut abnegata veritate, in eo vivere, tum vero relinquendus cœtus; non licet enim mentiri, aut dissi- mulare veritatem, dum mendacium ejus locum obtineret, honoresque, soli veritati debitos, sibi vindicaret. Nisi hoc fieret, *modio lux subjiceretur*. Sic Christus a cœtibus Judæorum non secessit, nec Apostoli eos deseruerunt, dum licuit in iis Magistri doctrinam profiteri, et docere. Vide Act. xiii. 46.

quam ut ea perfringat. Ejusmodi animi affectio, quæ ex cognitione officii, amoreque Dei ardentissimo nata est, non potest Deo non summopere placere.

Igitur dissentientibus Christianis, dispiciendum quinam optime omnium sentiant, nec damnandi umquam, nisi qui, re probe perspecta, damnatione digni nobis videntur; iisque adhærendum, qui nec ulla dogmata credi, quæ a nobis falsa habentur, nec ulla, quæ putamus esse vera, damnari postulant. Quod si a nullo cœtu Christiano impetrari posset; tum vero cum iis, qui nobiscum sentirent, ne veritatem proderemus, mentiremurque, secedendum ab iis omnibus esset.

§. III. *Ii sunt Christianorum nomine dignissimi, qui purissime omnium profitentur doctrinam, cujus veritatem probavit GROTIUS.*

Verum non levis momenti quæstio est, nec solutu facilis, qua quæritur, quinam omnium Christianorum, quorum nunc sunt cœtus, rectissime sentiant, sintque nomine, quo adpellantur, dignissimi. Christianæ omnes Ecclesiæ, tam eæ quæ jam dudum a Romana secesserunt, quam Romana ipsa, hoc sibi singulæ tribuunt: nec est, si rationes omnes seponas, cur huic, potius quam illi, fidem habeas; stultum enim esset ejusmodi electionem ^m casui permittere,

^m *Casui permittere]* Vide not. (i) ad §. II.

et controversias omnes, talorum jactu, ut sic loquar, dirimere.

Cum vero GROTIUS sectæ nullius hodiernæ Christianæ peculiarium dogmatum veritatem ostenderit; sed ejus tantum religionis, quam Christus et Apostoli homines docuerunt; sequitur ut ea Christianorum familia sit omnibus præferenda, quæ maxime omnium ea tuetur, quæ Christus et Apostoli docuerunt. Ea demum per omnia vere Christiana est religio, quæ, sine ullius cogitationis humanæ mistura, ad Christum auctorem tota referri potest. In eam quadrant argumenta illa veritatis, quæ Libro II. de Veritate Religionis Christianæ exposita sunt, nec alii ulli conveniunt, nisi quatenus cum ea consentit.

Quod si quis detrahat, vel addat doctrinæ a Christo traditæ, eo magis a vero recedit, quo plus detrahit, aut addit. Cum autem *Christi doctrinam* dico, eam intelligo, quam plane constat apud omnes Christianos esse doctrinam Christi; hoc est, quæ, ex Christianorum omnium sententia, aut diserte habetur in Libris Novi Testamenti, aut necessaria consequentia ex iis solis deducitur. De dogmatibus, quæ, ut nonnulli Christianorum putant, ore a Christo et ab Apostolis tradita, ad posteros alia via pervenerunt; nimirum, institutione, quæ voce tantum facta est, aut quæ ritu quopiam conservata, ut volunt, nec nisi sero scriptis man-

data sunt; nullum aliud hic iudicium feram, nisi de iis non liquere, apud omnes Christianos, quemadmodum de Libris Novi Testamenti constat. Non dicam falsa ea esse, nisi cum recta ratione, aut revelatione pugnent; sed tantum de eorum origine non constare, ideoque esse de iis inter Christianos controversias; qui ceteroqui de dogmatibus consentiunt, quorum veritatem demonstravit GROTIUS. Dum autem quidpiam incertum nobis videtur, ⁿ eo quasi certo niti, in rebus præsertim magni momenti, nemini sapienti probaretur.

§. IV. *De consensu et dissensu Christianorum.*

Quamvis acerrimæ sint inter Christianos controversiæ, æque magno animorum æstu agitentur, adeo ut undequaque audiantur querelæ, de negatis a nonnullis contendentium rebus manifestis; attamen quædam adeo clara sunt, ut omnes de iis consentiant. Nec exiguum est eorum veritatis argumentum, quod a certandi cupidissimis et adfectibus pæne occæcatis communi consensu admittantur. Nolim

ⁿ *Eo quasi certo niti, &c.]* Hoc ipsum est quod vult Paulus, Rom. xiv. 23. ubi docet quod non est ex fide id peccatum esse: *πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἀμαρτία ἐστίν.* Ad quem locum adtulimus verba Philonis, e libro de Profugis, ed. Paris. pag. 469. *Ἄριστον ἱερῶν ἠσυχία*

ἢ ἱεραχὴ κρηδὶ ὄν οὐκ ἰσὶ πίστης. Præstantissima est victima quies et cohibitio iudicii in iis rebus, de quibus non sunt quæ fidem faciant. Paulo post: *Ἡμεῖς δὲ ἀσφαλῆς ἐν σκότειν.* Quies est tuta in tenebris: sive, ubi non constat quid faciendum.

quidem propterea cetera omnia, de quibus certatur, esse dubia aut obscura, quod de iis non consentiant Christiani. Facile fieri potest ut nonnullis fiat obscurum, quod clarum esset, nisi adfectu præpedirentur. Verum vix ac ne vix quidem fieri queat, ut acerrimis adversariis, et disceptandi libidine ardentibus de re obscura conveniat.

Consentiunt ergo primum Christiani, qui quidem hodie vivunt, de numero et veritate Librorum Novi Testamenti; sique nonnulla sit, inter Eruditos, ° de aliquot Epistolis Apostolicis controversia, ea non est magni momenti; omnesque agnoscunt nihil nisi veri iis contineri, nec quidquam, iis retentis aut rejectis, in doctrina Christiana mutari. Qui consensus non est exigui momenti, cum hic sit sermo, de indubitato fonte Revelationis Divinæ, sub Novo Fœdere. Cetera vero revelationis antiquæ servata, ut nonnulli putant, monumenta aut vestigia in dubium ab aliis revocantur.

Præterea consentiunt Christiani in multis fidei capitibus, quæ credenda, facienda, et speranda complectuntur. Credunt, exempli causa, omnes, qui quidem non desipiunt, ut potissima hic capita memorem: I. Esse unum Deum æternum, omnipotentem, summopere

° *De aliquot Epistolis]* De prioribus Joannis; de quarum Epistola ad Hebræos, de altera Petri, deque duabus poste- auctoribus disceptant Eruditi.

bonum ac sanctum, omnibus denique adtributis præstantissimis, sine ulla imperfectionis mixtura, præditum; a Deo illo, mundum et quidquid in eo est, humanumque adeo genus esse creatum; ab eodem omnia regi et summa sapientia gubernari: II. Esse ei Deo Filium unicum Jesum Christum, natum e Virgine Maria Bethlehemi, sine viri concubitu, sub finem vitæ Herodis Magni, imperante Augusto Cæsare; deinde cruci adfixum et mortuum, eum imperitaret Tiberius, et Pontius Pilatus Procurator esset Judææ; ejus vitam vere, in Historia Evangelica, narrari; a Patre ideo missum, ut homines viam salutis doceret, a vitis morte sua redimeret et Deo reconciliaret; missionemque illam suam innumeris miraculis confirmasse; mortuum esse, ut dixi, resurrexisse, et cum a pluribus et sæpius esset conspectus, qui cum illo etiam colloquuti fuerant, eumque tetigerant, in cœlum iis spectantibus sublatum, ubi nunc regnet, et unde reversurus aliquando sit, ut de iis qui tunc erunt vivi, et mortuis omnibus, e sepulcris excitatis, ex Evangelica lege, ultimum judicium ferat; credenda esse omnia quæ docuit, parendum omnibus quæ præcepit, seu ad Dei cultum, seu ad temperantiam, in coercendis adfectibus nostris, seu ad caritatem erga alios exercendam pertineant; iis præceptis nihil potuisse sanctius, melius, utilius, et convenientius humanæ naturæ dari; homines tamen,

solo Jesu excepto, ea violare, nec posse ad salutem, nisi Dei misericordia, pervenire: III. **Esse Spiritum Sanctum**, qui Apostolos Jesu Christi adflavit, miracula in eorum gratiam fecit, animosque hominum piorum, ut constanter Deo pareant, flectat et in calamitatibus vitæ confirmet; ei Spiritui, per Apostolos loquenti, non minus credendum ac Patri et Filio, et per omnia parendum: IV. Patri, Filio, et Spiritui Sancto originem suam, et conservationem debere Ecclesiam Christianam, a Christi usque temporibus ad hæc nostra; omnes qui hisce crediderint, et præcepta Evangelica observarint, misericordiam a Deo consequuturos, qua resurrectionis, si mortui fuerint cum Christus veniet, et vitæ æternum beatæ participes futuri sint; contra vero omnes, qui Evangelio fidem derogaverint, nec ejus præcepta observaverint, resurrecturos, si mortui sint, ut plectantur, et pœnas æterna morte daturus: V. Denique oportere Christianos hæc omnia profiteri, cum in Baptismo, quo testamur nos vitam vitiorum immunditiis purgatam, ad Evangelii præscriptum, agere velle; tum etiam in Cœna Dominica, qua mortem Christi ex ejus præcepto celebramus, donec veniat, ostendimusque nos velle ejus discipulos haberi, et omnium, qui eam similiter celebrabunt, fratres; eos porro ritus, si rati habeantur a nobis, ut par est, et religioso animo celebrentur, cœ-

lestem gratiam ac spiritum divinum ad nos convehere.

¶ Hæc, aliaque cum his necessario connexa, (omnia enim minutatim memorare hic nihil adtinebat,) credunt omnes Christiani: nec discrimen ullum est, nisi quod nonnulli hisce multa addunt; quibus superiora dogmata explicari, aut supplementis augeri oportere putant, et quæ non Scriptis Apostolicis, sed traditione ac usu Ecclesiæ, Scriptisve posteriorum ætatum, ad posteros propagata existimant. De hisce additamentis, aliud nihil dicam, nisi quod jam monui; de iis non constare, inter Christianos, quemadmodum constat de dogmatibus expositis; quæ sunt, sua perspicuitate, extra omnem dubitandi aleam posita, si modo

¶ *Hæc, aliaque, &c.*] In superiore doctrinæ Christianæ expositione, sequuti sumus ordinem Symboli quod Apostolicum dicitur, vitavimusque voces omnes, quæ in controversiam apud Christianos vocatæ sunt; quia agimus de iis, in quibus consentiunt. Nec propterea damnamus, quasi falsa, quæcumque explicationis aut confirmationis causa adduntur; e contrario studium explicantium aut confirmantium veritatem cœlestem vehementer probamus; nec dubitamus quin multa inventa sint et inveniri porro queant, ad ejus illustrationem. Recte hanc in rem Tertullia-

nus, de Virginibus velandis, cap. i. *Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis; credendi, scilicet, in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem; et filium ejus Jesum Christum natum ex Virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitum a mortuis, receptum in caelis, sedentem nunc ad dexteram Patris, venturum judicare vivos et mortuos, per carnis etiam resurrectionem. Hac lege fidei manente, cetera jam discipline (seu doctrinæ) et conversationis admittunt novitatem correctionis, operante, scilicet, et proficiente usque ad finem gratia Dei, &c.*

Scripturæ Sacræ auctoritas admittatur; quam nemo sanus, inter Christianos, rejicit.

Si quis horum dogmatum memor expendat argumenta, quibus Religionis Christianæ Veritas probatur, animadvertet (quod probe observari magni interest) vim omnem argumentorum circa hæc versari, non circa controversa illa capita, quæ orbem Christianum dividunt: quemadmodum jam innuimus.

§. V. *Unde unumquemque Religionis Christianæ cognitionem haurire oporteat.*

In hoc Christianorum dissensu, consensuque, nihil tutius prudentes judicabunt, quam Christianæ Religionis cognitionem ex fonte minime suspecto, et quem omnes incorruptum ac purum fluere fatentur, haurire. Is autem fons est nullius singularis Ecclesiæ Fidei Symbolum, aut Confessio, sed Libri soli Novi Testamenti, quos genuinos esse omnes agnoscunt. Fateor nonnullos Christianorum interdum dictitare non posse eos Libros intelligi, nisi ex doctrina Ecclesiæ suæ; sed et alii continuo reclamant, et, ut hoc unum dicam, suspecta est sententia, quæ nititur tantum testimonio adfirmantium, eorumque quorum maxime interest veram videri. Alii aiunt opus esse insolito auxilio Spiritus Sancti, non tantum ut fides Scripturæ habeatur, quod non ægre concedi possit; sed etiam ut sententia verborum ejus intelligatur,

quod qui probari queat non video. Verum esto hoc etiam; si modo agnoscant omnes, qui religioso et Veritatis studioso animo Novi Fœderis Libros legunt, eum spiritum a Dei bonitate impetrare; nihil est, cur ulterius quisquam contendere necesse habeat. Itaque prudenter et tuto unusquisque ex iis Libris petere potest Religionis Christianæ cognitionem; adhibitis tamen iis subsidiis, quæ ad ejusmodi Libros intelligendos aut necessaria, aut utilia sunt; in quæ, hoc loco, non inquiremus.

Quisquis ergo crediderit Libris Novi Testamenti fideliter descriptam esse Revelationem Divinæ voluntatis a Christo adlatam; idem omnia quæ illic occurrent, prout ea intelligere poterit, credenda, facienda, speranda amplecti necessario debebit. Quisquis enim Christo credit, omnia, quæ ab eo manasse putat, religioso animo excipere debet. Nulla se exceptione tueri potest, qua nonnulla eorum, quæ a Christo profecta agnoscit, admittat, alia rejiciat. Talia autem sunt omnia illa dogmata, quæ antea exposui, et de quibus consentiunt, ut dixi, omnes Christiani.

Ad cetera quod adtinet, de quibus contendunt, cum non sint tantæ perspicuitatis, vir religiosus ac pius deliberare potest et debet, atque interea judicium cohibere, donec clariora sibi facta sint. Imprudentis enim esset admittere, aut rejicere, quæ verane sint, an falsa,

nondum satis constaret: nec æterna salus, in Libris Novi Testamenti, hanc aut illam sententiam controversam amplectenti; sed summam Religionis Christianæ, qualem descripsimus, animo fideliter admittenti, et moribus exprimenti promissa est.

§. VI. *Aliud Christianis imponi non debere, præter id quod ex Novo Testamento haurire possunt.*

Igitur hoc unum jure Christianis omnibus imponi potest, ut quæcumque Novi Fœderis Libris inesse putant amplectantur, pareantque iis quæ jussa ibidem vident, et abstineant ab iis quæ illic vetantur. Si quid præterea, quasi necessarium, exigatur, nullo jure exigitur. Quis enim æquus judex postulet a Christiano, ut credat a Christo-manasse dogma; quod non videt in solis illis fidis atque indubitatis, ex omnium sententia, monumentis quibus Reve-

⁹ *Hoc unum, &c.] Huc spectat quod habet Christus, Matth. xxiii. 8. et seqq. Vos vero ne vocemini Rabbi; unus enim est vester Magister Christus, omnes autem vos fratres estis. Nec patrem vestrum vocate quemquam in terra; unus est enim Pater vester, qui est in caelis: neque vocemini Doctores; unus enim Doctor vester est Christus. Vide et Jac. iii. 1. Eodem pertinet Ap. iii. 7. ubi*

dicitur Christus habere clavem Davidis, et ita describitur: qui aperit, (Cælum, nempe) nec quisquam claudit; qui claudit, nec quisquam aperit. Si soli Christo sit credendum, nec ullam certam revelationis per Christum factæ supersit monumentum, præter Novum Testamentum; hinc liquet hisce tantum Libris, in fidei negotio, fas esse credi.

latio Christi, ad nos usque, propagata est? Sint et alia dogmata vera, ut hoc aliquantisper concedamus; vera tamen haberi non possunt ab eo, qui, dissidentibus Christianis, mediam viam sequutus, nullum certum monumentum Revelationis Christi, præter Novi Testamenti Libros, admittit. Dum hoc credit, aliud nihil ab eo exigi jure potest; hoc autem credet, donec claris argumentis ei constet aliunde tuto Christianismi cognitionem peti posse; quod numquam, ut puto, fiet.

† Si quis ergo aut adimere Christianis adgrediatur Libros Novi Testamenti, aut iis addere quæ vera esse minime constat; is nequaquam est audiendus, quippe qui a nobis postulat quod nemo prudens concesserit, ut id credamus de quo nobis non liquet, aut omittamus id quod omnes certum esse Revelationis Evangelicæ monumentum agnoscunt. Nihil opus est singillatim ac minutatim omnes expendi controversias; quod infinitum pæne esset, nec nisi a viris eruditissimis et otio abundantibus fieri potest. Quisquis nobis necessario credendum imponit quod credere non possumus, is nos a se expellit; quia nec vi extorqueri potest fides,

† *Si quis—adimere, &c.*] Huc pertinet dictum Pauli, Gal. i. 8. *Si nos, aut Angelus e celo nunciaverit vobis Evangelii nomine præter id quod Evangelii*

nomine nunciavi vobis, sit Anathema. Ac sane neminis est Evangelio quidquam, quasi necessarium, addere; aut detrabere, quasi inutile.

nec quisquam Dei timens et veri amans id quod non credit profiteri, in gratiam cujusquam, sustinebit.

Sed objiunt aliter sentientes, si unicuique relinquatur iudicium liberum, de sententia Librorum Novi Testamenti, tot exorituras Religiones, quot erunt capita; et Veritatem, quæ unica est, errorum multitudine continuo oppressum iri. Ego vero existimem, antequam objectionibus oppugnetur sententia, quæ certis argumentis nititur, ea oportere everti fundamenta, quibus inædificata est; quia, iis firmis remanentibus, tota superstructa moles inconcussa permanet, ut hic videmus. Si enim incommodum quodpiam ex dictis nasceretur, nihilo secius vera haberentur, donec ostensum esset non firmo talo ea niti. Verum, ut hoc nunc omittamus, falsum est usque adeo obscuram esse Novi Testamenti Revelationem, ut non a quovis sanæ mentis et veri studioso summa Religionis Christianæ recte ex ea hauriri possit, et re vera hauriatur, quod experientia constat; nam omnes Christiani, ut ostendimus, de summa rei consentiunt; quod et GROTIUS Lib. II. §. 18. observat. Paucorum quorundam delirorum, aut malorum hominum nullam hic rationem habemus; cum integræ Christianorum Societates, præ nimio alioqui contendendi studio facile dissidentes, et in contraria omnia abeuntes, consentiant.

§. VII. *Admirandam esse Providentiam Divinam, in conservatione doctrinæ Christianæ.*

Hac in re, ut in aliis innumeris quæ ad gubernationem rerum humanarum pertinent, admiranda est omnino Providentia Divina; quæ, cum tot dissidia olim fuerint, sintque etiamnum hodie, inter Christianos, attamen Libros Novi Testamenti illibatos ad nos usque conservavit, ut ex iis instauraretur doctrina Christiana, quotiescumque corrumpi eam contingeret; nec hunc modo tantum thesaurum integrum ad nos usque demisit, verum etiam, in medio dissidorum ardore, doctrinam ipsam Christianam ita tutata est, ut numquam Religionis summa ex Christianorum memoria interciderit.

Pars non spernenda Christianorum hodie contendit multos errores, superioribus sæculis, paullatim in Christianorum scholas irrepsisse; quod cum alii negarent, ea de causa, sæculo post Christum natum XVI. facta est illa in Occidente insignis secessio; qua res Christiana in duas partes, non usque adeo impares, seeta est. Attamen sæculis illis, quorum errores a Christianorum parte, quam dixi secessionem fecisse, et vitia ab utraque mirum in modum, nec falso, exagitantur, semper remansit summa illa Religionis Christianæ, antea a nobis delineata.

^a Nullum est sæculum, tantis ignorantiae et vi-

^a *Nullum est sæculum, &c.*] quam X. et XI. ut fatentur ii
Nulla sæcula pejus audiunt, qui Romanæ Sedi adherent,

tiorum tenebris obsitum, ex cujus Scriptoribus superstitibus non possint capita fidei ante memorata facile colligi. Multa sane (neque enim hoc dissimulandum) aliena, et Scriptis Novi Testamenti ignota sunt addita et in Christianam Theologiam intrusa; quibus factum est ut ne verum Evangelici illius satoris triticum tantos fructus proferret, quantos alioqui, spinis, noxiisque, aut inutilibus herbis purgato agro, protulisset. Multa vitia ac delicta non admissa tantum, aut tolerata, sed etiam laudata sunt; nec eo secius salutaris doctrina incolumis fuit, servatis Novi Testamenti Libris, et sensu communi inter Christianos; quibus factum est ut subinde exorti sint viri insignes, qui vitia et errores ævi sui castigarent, et contra torrentem brachia dirigere auderent. Sic obstitit Deus ne, ex Christi promisso, *portæ se-*

non minus ac qui ab ea secessionem fecerunt. Attamen si quis, animi gratia, legat in Bibliotheca Patrum Scripta eorum sæculorum, facile illinc colligere dogmata omnia quæ memoravimus §. IV. poterit. Vixit etiam initio sæculi XII. Bernardus, Monasterii Claræ Vallis Abbas, cujus etiamnum eruditio, pietas, et constantia a plerisque laudantur, et cujus Scripta a sequentibus ætatibus lectitata numquam damnata sunt. Illinc autem facillime etiam integrum doctrinæ Christianæ corpus colligi queat.

De sequentibus sæculis usque ad XVI. res non minus certa est, nec de sequentibus quisquam dubitat.

[*Portæ sepulcri, &c.*] Sic explicamus *πύλας ἁδου*; quia nec ea vox, nec Hebraica *לְנֶשֶׁת Scheol*, cui respondet, usquam in Sacris Libris significat Cacodæmonem; sed tantum sepulcrum, aut statum mortuorum: quod Grotius et alii observarunt. Itaque ex hoc loco, hoc unum colligi potest, numquam fore ut prorsus intereat Ecclesia Christiana; seu ut nullus supersit

pulcri contra Ecclesiam prævalerent: hoc est, ne umquam exstingueretur cœtus omnis, in quo doctrina Christiana incolumis servaretur; quamvis interdum alienis et contrariis etiam dogmatibus permista, aut obscurata, interdum sincerior ac purior fuerit. Nisi re vera, ut hoc obiter observemus, a Deo ad nos missa fuisset ea doctrina, numquam profecto ex tanta vitiorum ac errorum eluvione emersisset; sed obruta tandem, humani ingenii mutabilitate et stultitia, funditus periisset.

§. VIII. *Respondetur quæstioni cur Deus inter Christianos dissidia et errores nasci passus sit.*

Erit forte, qui objiciat hic nobis, Divinam Providentiam melius conservationi doctrinæ Christianæ consulturam fuisse; si errores qui inter Christianos sunt ac fuerunt antevertisset, veritatemque ac concordiam, quæ eam comitaretur, perpetuam omnipotentia sua inter eos aluisset. Verum nostrum non est Deum docere, quomodo se gerere debuerit, in rerum humanarum gubernatione, ut melius haberent. Officii nostri contra est Deo fuisse sapientissimas rationes id patiendi, quod passus est, existimare; quamvis eas ne conjectura quidem adsequi possemus. Sed si probabiles rationes reddi queant eorum, quæ fiunt; nostrum etiam est

cœtus, apud quem summa doctrinæ Evangelicæ non remaneat.

Deum propter has, aut graviore etiam causas, passum esse ea fieri, quæ quotidie eveniunt, credere.

Ut autem ex re ipsa conjecturam capere liceat, ante omnia statuendum est hoc Deo consilium fuisse, ^u homines liberos creare, et sinere liberos ad extremum esse; hoc est, neque ita bonos, ut necessario semper boni essent; neque ita malos, ut necesse haberent sub vitiis in perpetuum succumbere; sed mutabiles, ita ut a vitio ad virtutem, et vicissim a virtute ad vitium transire possent; idque eo facilius, aut difficilius, quo diutius, aut minus diu virtuti, aut vitio addicti fuissent. Talem videmus fuisse olim Populum Hebræum, tales postea etiam Christianos. Neutri ineluctabili quadam vi ad virtutem, aut ad vitium adducti sunt; sed legibus dumtaxat, quæ præmia bonis, pœnas malis proponebant, coërciti; ad quas varia accesserunt a Divina Providentia excitamenta ad virtutem, et dehortamenta a vitiis; sed quorum tamen neutra homines libertate insita, seu parendi, aut non parendi Deo facultate, spoliarunt; prout res ipsa demonstrat, nam semper boni et mali fuerunt, quamvis divinæ

^u *Homines liberos creare*] Maximo hoc consensu docuit universa Christiana Antiquitas. Vide Justinum Martyrem, Apol. i. c. 54. et 55. Irenæum, lib. iv. c. 9. et 29. sub finem; c. 71. et 72. Origenem, in Philocalia, c. xxi. Eusebium in Præp. Evang. lib. vi. cap. 6. et alios quorum dicta profert Dionys. Petavius, Dogm. Theol. tom. i. lib. vi. cap. 6. Multa quoque habet hanc in rem, tom. III. lib. iii, iv. et v.

leges virtutem omnibus æque præscriberent, et vitia vetarent. Id ipsum futurum, apud Christianos, satis significaverat Christus Parabolis duabus; ^x altera de zizaniis, quæ inimicus sevit, post satum triticum; ^y altera de rete, quod bonos et putridos pisces æque capiebat; quibus significavit futurum ut, in Ecclesia Christiani semper mali bonis admisti essent; unde sequitur eum probe vidisse mala, quæ perpetuo erant in Ecclesia Christiana futura. Quin etiam Paulus Corinthios monnit ^z oportere esse inter Christianos sectas, ut probati manifesti fiant. Ac sane ^a nisi fuissent inter Christianos dissensiones de doctrina, vix fuisset locus electioni, eique generi virtutis, quo fit ut Veritas omnibus præferatur. Ergo hac quoque in re elucet Divina Sapientia, quæ ex mediis hominum vitiis singularis plane virtus ut effloresceret effecit.

Quod si quis hic objiciat, ^b ut faciunt non-

^x *Altera de zizaniis, &c.*] Matth. xiii. 24. et seqq.

^y *Altera de rete*] Matth. xiii. 47. et seqq.

^z *Oportere esse, &c.*] I Cor. xi. 19. Διὶ γὰρ αἰετός ἐν ὑμῶν αἰῶνι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γίνωνται ἐν ὑμῶν. Hoc est, prout sunt homines, necesse est, nisi in melius mutantur, inter vos exoriri sectas, quibus boni a malis discernentur; dum boni veritati et caritati adhærebunt, ceteris in alia omnia abeunti-

bus. Vide Matth. xviii. 7.

^a *Nisi fuissent*] Plenius hæc diducta vide Historiæ nostræ Ecclesiasticæ sæculo 1. anno lxxxiii. 8. *Clericus.*

^b *Ut faciunt nonnulli*] Multis hanc objectionem proposuit, ornavitque rhetoricis omnibus fucis Pet. Bælius; quem in aliquot voluminibus Bibliothecæ Selectæ, et præsertim ix, x. et xii. sermone Gallico confutavimus.

nulli, præstitisse nullam esse ejusmodi virtutem, quam exstitisse ei contraria vitia, unde tot horrenda scelera, tot calamitates, tantæque miseræ humano generi incubuere, et tam graves pœnæ, etiam post vitam hancce, imminent; tum vero respondebimus, non tanti hæc mala Deo fuisse, ut propterea nullum specimen daret potentiæ suæ, in liberis creandis Naturis. Hoc nisi factum esset, posse fieri nulla credidisset Creatura. Imo ne Deus quidem ipse liber existimatus esset, nisi ipse eam de se opinionem omnipotentia sua animis hominum inseruisset, quam alioquin ex ejus operibus numquam concepissent. Neque coli potuisset, si omnia non bonitate libera, sed fatali quadam necessitate et fecisse et facere creditus fuisset; nisi fatali quoque cultu, ac minime libero. Cum tanto malo, quantum est Dei ignoratio, et Virtutis extinctio, non possunt comparari vitia ac calamitates hujus, aut alterius vitæ; in quibus si quid præterea negotium nobis facessat, reputemus oportet Deum esse optimum, justissimum, potentissimum, et sapientissimum, qui nonnisi convenienter virtutibus suis aget, viamque facile inveniet, et inibit; qua ea, quæ impedita nobis videntur, expediat, omnibusque intelligentibus Naturis nihil a se factum esse, quod fieri non debuerit, ostendat. Interim, dum ea dies exoriatur, qua omnes ignorantiae nostræ nebulæ discutientur, ea nobis dedit sui docu-

menta, et virtutum suarum specimina, ob quæ ei prorsus confidere, et quod fieri vult expectare æquo animo possimus et debeamus.

Plura possent hanc in rem dici, sed quæ nos ab eo fine, ad quem tendimus, averterent, et ad alia, quæ huc non pertinent, transversos agerent.

§. IX. *Purissime omnium eos doctrinam Christianam profiteri et docere, qui ea tantum quasi necessaria, de quibus consentiunt Christiani, credenda, facienda, speranda proponunt.*

His itaque omissis, ut redeamus ad sententiam, inter Christianos dissentientes, eligendam: nihil tutius, ac sapientius fieri posse videtur, in hoc rerum statu, quam si ei Christianorum familiæ nomen demus, quæ solum Novum Testamentum pro norma fidei suæ, sine ulla humanorum decretorum mistura, agnoscit; satisque habet ut unusquisque ex eo formulam fidei suæ hauriat, ad ejus præcepta mores suos exigat, et sibi quæ pollicetur speranda proponat. Quod si ex animo et sine fuco fiat, finis ejus investigationis erit illa ipsa forma sanorum verborum, quam in tot ac tantis errorum, dissidiorumque procellis, et sæculorum tam multorum lapsu, ac mutationibus regnorum, et civitatum, semper eandem mansisse ostendimus. Ea continentur quæcumque ad fidem et mores necessaria sunt; quibus si quis

alia addere velit, licitum quidem est, pro temporum locorumque ratione, modo ne quasi necessaria ab eo imponantur, (c quod solius est summi Legislatoris,) aut contraria dogmata obtrudantur.

Non licet Christianis ita, ut diximus, adfectis collum subdere opinionum humanarum iugo, aut profiteri se credere quod non credunt; aut id facere, quod apud animum suum improbant, quia præceptis Christi contrarium esse putant. Ideoque ubicumque Christiana illa libertas, quam dixi, minime conceditur, inde migrare necesse habent; non quasi aliter sentientes prorsus damnant, sed quia animi quisque sui, non alieni, lumina sequi, seu id facere quod optimum factu iudicat, id vitare quod malum putat, omnino debet.

§. X. *Cum iis Eucharistiæ participes prudentes omnes fieri debere, qui nihil aliud a Christianis postulant, præter id quod unusquisque in Novis Fœderis Tabulis invenit.*

Cum Christus duo veluti Symbola Christianismi instituerit, Baptismum et Eucharistiam;

c Quod solius est summi Legislatoris] Eam in rem vide quæ habet Paulus, Rom. xiv. 1. et seqq. ubi de iis qui imponebant aliis ritus, aut qui observantes damnabant; quod jus testatur ad solum Christum

pertinere. Eodem spectat quod habet Jacobus, cap. iv. 12. Εἰς τῆς νομοθεσίας ἡ δυνάμις σώ-
ραι καὶ ἀπολλύσαι. *Unus est Legislator qui potest servare et perdere.*

non fuit quidem nostri arbitrii Baptismum suscipere, ubi judicamus purissimum esse Christianismum, quia recens nati baptizati sumus; sed cum nonnisi maturiore ætate ad Eucharistiam accedamus, de Societate Christiana, cum qua velimus ejus participes fieri, dispicere possumus; quod si ab initio a nobis factum non est, fieri tamen aliquando debet.

Sunt qui Eucharistiam, quæ, ex institutione Christi, ^d symbolum est pacis et caritatis Christianorum inter se, habeant quasi vexillum quoddam dissensionis, excludantque ex ea omnes, quibus tutum non videtur jugum ullum subire, præter id quod Christus nobis imposuit; seu credenda, facienda, speranda ulla suscipere, quasi necessaria, præter ea quæ in Novi Fœderis Tabulis exstare sibi persuaserunt; et qui proinde religioni ducunt formulas alias fidei admittere, præter eam quam diximus. Cum ejusmodi hominibus pacem quidem colere fas, jusque est; sed ^e Eucharistiam celebrare ea lege, ut præter Novi Testamenti Tabulas alia

^d *Symbolum est pacis, &c.*] Vide 1 Cor. x. 16, 17. ubi memorato calice et pane Eucharistico, quorum multi participes sunt, subjicit Apostolus: *Quia unus panis, unum corpus multi sumus; nam omnes unus panis participes sumus.* Quæ verba Eucharistia conjunctionem Christianorum significari

ostendunt: et optimi quique interpretes animadverterunt.

^e *Eucharistiam celebrare*] Hæc quoque fuit mens Grotii, ut liquet ex ejus libello, *an semper communicandum per symbola*; ubi loquitur de causis intermittendæ Communionis, tom iv. Oper. Theol. p. 511.

fidei et morum norma admittatur, omnesque, qui eam admittere nolunt, Ecclesia exclusi intelligantur, homini religioso ac prudenti nefas habebitur.

At eorum, qui æternæ salutis impetrandæ leges nullas alias norunt, præter eas quæ sunt a Christo et Apostolis in Fœderis Evangelici Tabulis positæ, prout possunt ab unoquoque intelligi, Eucharisticam mensam adire tuto possunt et debent quicumque Evangelii vere amantes sunt. Excipiuntur enim ab iis et vocantur etiam ad hanc mensam, quicumque Novi Testamenti Libros pro unica fidei et vitæ norma agnoscunt; qui mores suos, ex animo, ad eam normam componunt; qui tandem neque Idololatriam ullam admittunt, neque alios ut dogmata quædam profiteantur se credere, quæ non credunt, male habent. Liquet sane communionem non posse coli, cum eo, qui vititur ut dogmata sua aliis imponat; qui alia Numina, præter verum Deum Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum, colat; aut moribus suis se præcepta Evangelica parvi facere, ostendat; aut qui alias salutis leges, quam quæ in ipsis æterni Fœderis Libris præscriptæ sunt, agnoscat: at qui contra se gerit dignus est, cum quo omnes Christiani communionem colant; et qui præferatur ceteris omnibus, qui aliter sentiunt.

f Nemo mortalium, imo ne Angelorum qui-

f *Nemo mortalium, &c.*] Vide not. ad §. 1.

dem, novum Evangelium credendum imponere Christianis potest: ex hoc autem Evangelio, verus Christi discipulus est, qui toto animo credit ejus doctrinæ, et quidem soli; ita ut ei pareat, pro infirmitate hujus vitæ, quam optime potest, Deum unum colat, proximum amet ut se ipsum, et temperanter, ad cetera omnia quod adtinet, vivat. Si quid hinc detrahatur, mutilantur leges Fœderis, de quibus nemo quidquam, præter Deum solum, remittere potest; si quid vero addatur, inane est jugum, quod nemini Christianis imponere licet. A Deo, solo salutis æternæ arbitro, ejusmodi leges accipere possunt.

Quæret forte quispiam a me, quo tandem nomine distinguantur a ceteris cœtus illi Christiani, quos modo designavi? Atqui nihil interest, quo vocabulo adpellentur; Ecclesias omnes a me designatas putent Lectores, in quibus id invenient, quod dixi. Ubi cumque erit unica illa fidei norma, et libertas, quam descripsi, illic verum esse Christianismum pro certo habeant; nec quærant nomen, quod nihil ad rem facit. Multos esse puto ejusmodi cœtus, et plures ac numerosiores in dies ut sint Deum Optimum Maximum præcor; ut tandem in omnes terras *ejus regnum adveniat*, atque ei soli totum humanum genus pareat.

§. XI. *De Disciplina Ecclesiastica.*

Hic sese nobis nonnulla difficultas objicit, quæ nascitur ex forma regiminis Ecclesiæ et Disciplina, ut vocatur, Ecclesiastica; nulla enim Societas, qualis est Ecclesiastica, sine ordine stare potest, ideoque forma quædam regiminis constituenda fuit. Quæritur vero, apud Christianos, quæ regiminis forma ab Apostolis sit; videtur enim ceteris præferenda, quæ ab initio fuit constituta, ac proinde ex duabus Ecclesiis, in quibus alioquin æque pure ac caste Evangelium doceretur, ea anteponenda, in qua esset Apostolica regiminis forma; quamvis regimen sine re, hoc est, sine Evangelio, sit inane Ecclesiæ simulacrum.

Duæ autem nunc sunt Regiminis formæ: quarum una est, qua sub uno Episcopo, qui solus jus habet ordinandi Presbyteros, vel inferioris ordinis Ministros Evangelicos, Ecclesia agitatur; altera vero, cum ab æqualibus Presbyteris, quibus adjunguntur ex Plebe viri aliquot prudentes et probis moribus, Ecclesia regitur. Qui sine præjudicio legerunt quod superest Scriptorum Christianorum antiquissimorum, satis norunt priorem disciplinæ formam, quæ Episcopalis vocatur, qualis est in Magnæ Britanniæ parte meridiana, ubique, proximo post

‡ *Satis norunt, &c.*] Vide et LXVIII. 8. et seqq. *Clericus.*
Ecclesiasticam nostram Historiam Sæculi I. ad Ann. LII. 7.

Apostolos sæculo, obtinuisse; unde esse institutionis Apostolicæ colligere licet. Alteram vero, quam Presbyteranam vocant, instituerunt multis in locis Galliæ, Helvetiæ, Germaniæ, et Belgii, qui sæculo xvi. ab Ecclesia Romana secessionem fecerunt.

Qui Historias ejus sæculi adtentius legerunt probe sciunt ideo tantum introductam esse hanc posteriorem regiminis formam, quod Episcopi nollent concedere iis, qui doctrinam et mores Christianorum emendatione necessaria indigere contendebant, emendanda ea esse, quæ corrupta conquerebantur. Alioqui si Episcopi tunc temporis idem facere ubique sponte sua voluissent, quod in Anglia haud multo post factum est; regimen illud etiamnum hodie, apud omnes qui secesserunt ab Ecclesia Romana, obtineret, et innumeræ calamitates, quæ, omnibus perturbatis ac convulsis, contigerunt, anteverti potuissent. Nulla enim fuit ratio, si vere rem æstimemus, mutandi regiminis, præter hanc; quod, stante vetere regimine, æqui nihil impetrari posset. Itaque Presbyterana forma, plerisque in locis, est instituta; quod ubi semel factum est, omnium, qui Reipublicæ Civili iis in locis præsent, ita interfuit, interestque etiamnum hodie nihil mutari, ut maneat necesse sit; nisi quis mallet propterea periculose turbare omnes ditiones, in quibus obtinet; quod prudentes numquam concedent, neque est op-

tandum. Forma regiminis constituta olim fuit, ad conservationem doctrinæ Christianæ, non ad perturbationem Reipublicæ; quæ, sine discrimine ipsius Religionis, contingere vix potest.

Itaque prudentes viri, quamvis Apostolicam, similemque ubique administrandæ Ecclesiæ formam præoptarent, res in eo statu, in quo sunt, relinquendas potius putarunt, quam adendum, quod novarum rerum molitionem semper comitatur, periculum. Interea quicumque sapuerunt se invicem propterea minime oderunt, conviciis prosciderunt, aut damnarunt, ut fervidiores solent; quasi ex alterutra forma salus æterna penderet, quod nusquam in Scriptis Apostolicis doceri videbant, neque ex Religionis Christianæ indole colligi potest.

§. XII. *A GROTIO magno in pretio habitam antiquam Disciplinam, sed sine alterius damnatione.*

Quicumque Scripta viri summi HUG. GRO-
TII legerunt, doctrinamque ejus ac mores in-
trospexerunt, norunt hominem ^h eam formam

^h *Eam formam* &c.] Vide inter alia *Institutionem baptizatorum puerorum*, quam ex Belgicis versibus in Latinos ipse auctor transtulit, Oper. Theol. tom. iv. pag. 629. Sæpius etiam in postremis Operibus

testatur, quidquid est necessarium ad salutem satis perspicue in Novo Testamento contineri. Vide adnotata ejus ad Consult. Cassandri sub finem, ubi *de sufficientia et perspicuitate Scripturæ*. Hoc autem

sanorum verborum animo concepisse, cujus veritatem probavit, nec aliam Religionem, pro vera, habuisse. Sed cum studiose Antiquitatis Christianæ Scripta legisset, intellexissetque formam Episcopalem esse primævam; vehementer eam probavit, qualis in Anglia obtinet: ut ex disertis ejus verbis liquet, quæ in ima pagina adscripsimus.

Itaque dubitandum non est, si res fuisset ipsius arbitrii, nec fluctibus rerum adversarum nimium jactatus, ac inimicorum etiam malignitate et conviciis præter meritum exacerbatus et exagitatus esset; quin se fuisset adjuncturus iis, qui antiquam disciplinæ formam tuebantur, et qui ab eo nihil amplius exegissent, quam quod antea dictum est, et quod ipse verum esse eximie probavit. Cujus rei ea sunt argumenta, quæ tanti nobis visa sunt, ut ea huic libello subjungenda duxerimus.

posito, liquet ex eo posse a quovis colligi summam Religionis Christianæ, qualem antea protulimus.

[*Ex disertis ejus verbis*] In Adnot. ad Consult. Cassandri, Art. xiv. *Episcopi sunt Presbyterorum Principes, et ista æposasia a Christo præmonstrata est in Petro; ab Apostolis vero ubi-*

cunque fieri poterat constituta, et a Spiritu Sancto comprobata in Apocalypsi. Quare sicut est optandum ut ista æposasia retineatur ubique &c. Vide et postea de Potestate Ecclesiastica, et Rivetiani Apologetici Discussionem, pag. 714. col. 2. Alia etiam proferuntur in Epistolis huic libello subjectis.

§. XIII. *Parænesis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quivis in Novo Testamento videt, suntque semper credita, a se invicem exigant.*

Hæc cum ita sint, dissidentes omnes Christianos non possumus non vehementer adhortari, ut meminisse velint eam solam veram esse Christianæ Religionis summam, cujus veritas, argumentis a GROTIUS adductis, probari potest; non capita illa controversa, quæ alterutri negant, et quæ tot malorum causa fuerunt: deïn nemini posse persuaderi, qui Novum Testamentum religioso animo legerit, ac meditatus fuerit, ^k alium esse Legislatorem, præter Christum, ex cujus legibus salus æterna pendeat: nec quemquam ita animatum posse, aut debere ab animo suo impetrare, ut quidquam admittat quasi necessarium ad salutem, quod præter Christi et Apostolorum doctrinam sit; vel ut verum credat, quod ei contrarium esse existimat: itaque nullum certius ac præsentius remedium esse dissensionum, quam ut nihil imponatur Christianis, præter ea quæ unusquisque apud animum suum certo novit esse revelata: nec quidquam inde timendum incommodi; quandoquidem omnium sæculorum, quæ

^k *Alium esse Legislatorem*] Diserta sunt hanc in rem verba Jacobi, cap. iv. 12. quæ adtulimus ad §. IX. ubi et alia huc pertinentia. Præterea res

ipsa hic loquitur; cum, dissentientibus Christianis, nemo sit adversarii auctoritati crediturus.

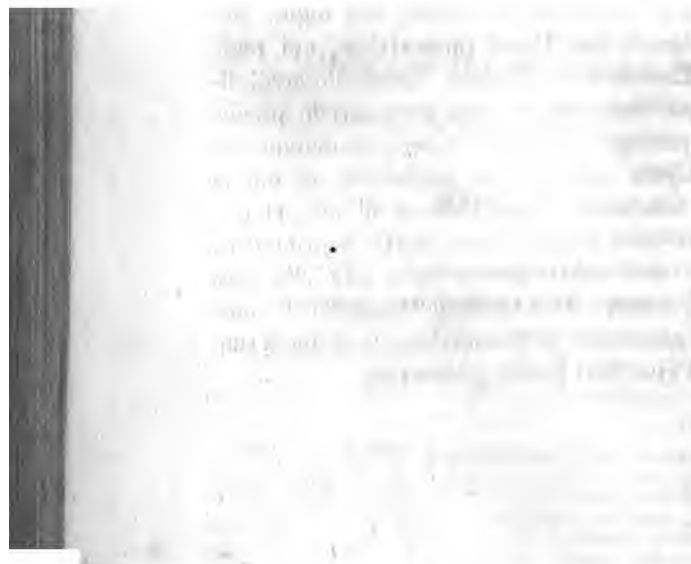
a Christo ad nos usque fluxerunt, experientia constat, a nemine sani cerebri summam illam Christianæ Religionis, quam antea proposuimus, rejectam. ¹ Hoc si unum hodie a Christianis, quasi necessarium, exigeretur; brevi omnia dissidia desinerent, et quidquid maneret in sentiis discriminis, non ad corpus ipsum Ecclesiarum, sed ad privatos pertineret, quorum unusquisque conscientiæ suæ rationem Deo est redditurus. Si modo de summa rei consentire se intelligerent, quemadmodum re vera consentiunt, et se invicem in ceteris ferrent; nec alios minis, vi, aut aliis malis artibus ad suam sententiam, aut suos ritus trahere conarentur; ea esset concordia, quæ sola in terris sperari potest. ^m In hac humani generis ignorantia et inscitia, tam variis adfectibus præpedita, nemo prudens exspectet omnes posse, idem ut sentiant, ac faciant, vi, aut rationibus adduci. Ge-

¹ *Hoc si unum hodie, &c.*] Hæc fuit sententia Jacobi I. Magnæ Britanniæ Regis; si Is. Casaubono credimus, qui hæc habet in Resp. ad Epistol. Card. Perronii, ad 3. Observat. p. 30. ed. Lond. 1612. *Verissime scriptum esse in explanatione τῶν ἀπλῶν ἀναγκῶν Rex arbitratur, rerum absolute necessarium ad salutem non magnum esse numerum. Quare existimat ejus Majestas, nullam ad inveniendam concordiam breviorem viam fore, quam si diligenter separentur necessaria a non*

necessariis; et ut de necessariis conveniat omnis opera innamatur; in non necessariis libertati Christianæ locus detur, &c.

^m *In hac humani generis ignorantia]* Pulcre Hilarius, de Trinitate, lib. x. n. 70. *Non per difficiles nos Deus ad beatam vitam questiones vocat, nec multiplici eloquentia facundia genere sollicitat. In absoluto nobis ac facili est æternitas; Jesum et suscitatum a mortuis per Deum credere, et ipsum esse Dominum confiteri.*

nerosiores animi, intelligentesque probare nequeunt vim, quæ Mendacii, non Veritatis est satelles; nec minus eruditi, adfectibusve aut educationis præjudiciis, aliisque occæcati, quales semper erunt longe plurimi, rationum pondus satis intelligunt, nec interea cogendi sunt contra id quod sentiunt facere, aut loqui. Satis habeant, per Deum immortalem, qui regimini Ecclesiarum præsent, Evangelio credi, fidemque illam solam quasi necessariam prædicari, præceptis ejus solis pareri, salutemque ex ejus legum observatione expectari; et omnia recte habebunt. Dum humana divinis, et dubia, ne quid gravius dicam, certis æquabuntur, nullus erit contentionum finis, nec ulla spes pacis; quam a Deo Optimo Maximo votis omnibus exposcere pii omnes debent, et opera sua, quoad ejus fieri potest, promovere.

JOANNIS CLERICI

CONTRA

INDIFFERENTIAM RELIGIONUM

LIBER.

§. I. *Amari Veritatem oportere in omnibus, sed præsertim in rebus magni momenti.*

^a **QUISQUIS** primus dixit æternum esse, inter Veritatem et mentem humanam, fœdus; (cujus quidem effectus interdum veluti pendent atque intermittuntur, pro humanæ naturæ mutabilitate atque adfectibus, sed quod nunquam dissolvitur prorsus;) rectissime nobis sen-

^a *Quisquis primus dixit, &c.]* Joan. Smithus, in Selectis Dissertationibus, editis Londini 1660. Hinc Augustinus, Serm. cxli. de verbis Evang. Joan. tom. v. col. 682. *Veritatem et vitam omnis homo quaerit; sed viam non omnis homo invenit.* Ibid. Serm. cl. col.

716. *Falli odit anima. Quantum falli oderit anima naturaliter, hinc intelligi potest; quoniam qui, mente alienata, ridet, plorantur a sanis.*

Si proponantur ista duo, falli vis, an verum tenere? Omnis homo respondet: verum tenere.

sisse videtur. Nemo est enim qui cupiat falli, imo qui non malit, de quavis re, præsertim aliqujus momenti, scire quid verum sit, quam errare; etiam in iis, quæ in mera contemplatione sita sunt. Vero natura delectamur, ab errore abhorremus; et, si quam viam sciremus, qua ad Veritatem tuto pervenire liceat, libentissime eam iniremus. Unde factum ut semper inventi sint præclari viri, et qui magnas laudes ab omnibus retulere, qui Veritati inquirendæ totam vitam absumserunt. Innumeri fuerunt, suntque etiamnum hodie, Physici et Geometræ, qui labores incredibiles susceperunt, ut ad Veritatem pervenirent; nec ulla ^b majore se adfectos voluptate dixerunt, quam cum diu investigatam se tandem invenisse putarunt. Quinimo inter multa alia, quibus homines sunt brutis superiores, merito Veritatis amorem et cognitionem numeramus.

Verum cum quævis Veritas non sit ejusdem momenti, multaque theoretica dogmata, vera licet, negligamus, quod ex eorum cognitione fructum exiguum aut nullum capere possimus, quæ proinde labore multo empta nolimus; sunt contra quædam tanti momenti, ut quovis studio ea redempta merito cupiamus. Talia sunt quæ pertinent ad vitam bene et beate agendam; quorum cognitionem maximi omnes

^b *Majore, &c.*] Vide vitam Pythagoræ, apud Diogenem Laërtium, lib. viii. 12.

faciunt, et diligentissime quærunt. Ad quod si accedat ex vita bene ac beate acta (semper autem id quod bonum est, hoc est, Veritati consentaneum, etiam beatum esse judicandum) sequi æternam, post hoc breve ævum, felicitatem; quod Christiani omnes, cuicumque sectæ sint addicti, se credere profitentur; agnoscendum est cognitionem viæ, qua ad eam pervenire licet, numquam nimis caro emi.

§. II. *Nihil esse majoris momenti, quam Religionem; ac proinde ei cognoscendæ diligentem operam dandam.*

Nobis hic res non est cum spretoribus omnis Religionis, quos satis confutavit, in superiore Opere, vir maximus HUGO GROTIUS; quod quisquis animo Veri cupido legerit, dubitare non poterit quin Deus sit, qui ab hominibus colitur, (et nunc quidem eo cultu, qui est a Christo præscriptus,) et sui cultoribus æternam beatitatem, post hanc mortalem vitam, pollicetur.

Quod cum ita sit, nemo dubitet quin Religio sit longe maximi momenti; ac proinde cum sit non una Christianorum familia, inde sequitur dandam esse operam, ut cognoscamus, quænam earum sit maxime dogmatibus et præceptis a Christo relictis consentanea. Neque enim omnes possunt eodem loco haberi, cum sint quædam inter se ita dissidentes, doc-

trina et cultu, ut se gravissimorum errorum ac vitiatu cultus divini vicissim incusent; quin et nonnullæ de aliis loquantur, quasi æterna salute essent prorsus exclusæ. Quod si verum esse constaret, sine dubio esset ab iis quam primum discedendum, ut ei soli adhærerent qui se Christianos haberi volunt, quæ vere aliis talia objiceret. Ageretur enim non de hac brevi vita, innumeris malis et incommodis, quomodocumque agatur, obnoxia; sed de suppliciis, quæ Deus iis, qui Evangelio non crederent, minatus est; deque beatitudine comparanda, cui nihil deerit, nec ullus finis erit.

Sunt tamen homines, (non quidem eruditi, et qui seriæ lectioni Scripturarum addicti fuerint, ut dissidia Christianorum cognoscerent, atque unde stet Veritas scirent; nihil enim minus, quam talia curarunt,) qui ita de hisce dissidiis sentiunt, ut perinde censeant esse, quamcumque sententiam, et quemcumque cultum sequantur. Putant rem esse, quæ media est atque indifferens, quamcumque sectam Religionis Christianæ amplectamur, aut certe nos amplecti profiteamur. Nec de vulgo loquimur: sunt regna, in quibus non plebs tantum, sed et procures et summates nunc a Romana sede secessionem fecerint; mox ad obsequium ei præbendum, mutato Rege, redierint; denique summæ potestati, ei sedi adversanti, adjutores fuerint. Sub Henrico VIII. Angliæ Rege,

multa facta sunt decreta non Regis tantum, sed Procerum regni auctoritate, contra Romanam sedem; cui Henricus iratus erat, ob rationem, quam pauci probaverint. Eo mortuo, cum Eduardus VI. ejus filius, concessisset in eorum partes, qui non tantum Romanæ sedis auctoritati nuncium remiserant, quod Pater ejus fecerat; sed et dogmata alia, quæ ab ea Sede damnabantur, amplexus esset, se id quoque probare palam testati sunt. Mox fato functo Eduardo, cum Maria Regina, Romano Pontifici addictissima, fratri successisset; iidem Proceres eam Reginam adjuverunt, ad opprimendas partes eorum, qui, sprete Pontificis auctoritate, Eduardo Rege, floruerant. Mortuæ postea Mariæ successit Elisabetha, quæ fratris Eduardi sectam sequuta est et longo regno penitus confirmavit; ut fundamentis, quæ illa olim jecerat, etiamnum hodie innitatur.

Qui legent Historiam eorum temporum deprehendent tantam inconstantiam Procerum ejus regni, ut vix ac ne vix quidem sibi persuasuri sint eos non fuisse in sententia eorum, qui credunt perinde esse ad salutem consequendam, quamcumque sectam Christianam amplectamur. Eas mutationes qui tribuerit partim metui, me adsentientem quidem habebit; sed cum reputo gentis Anglicæ constantiam, fortitudinem, et contemptum mortis, quem

non raro ostendit; mihi etiam non ægre persuadeo vitæ præsentis amorem atque indifferentiam Religionis, in Proceribus præsertim, fuisse mutationum tam frequentium causas potissimas.

§. III. *Indifferentiam Religionis esse natura sua illicitam, legibus divinis vetari, atque ab omnibus Christianorum sectis damnari.*

Religionem habere numero earum rerum, quæ mediæ sunt naturæ, ita ut eam mutare, instar vestium, aut certe profiteri et mox negare, prout tempora poscunt, liceat, gravissimum errorem esse multæ rationes ostendunt; quarum aliquot e præcipuis proferemus, deductas e natura rei, e legibus divinis, eque omnium Gentium Christianarum consensu.

Primum turpe est mentiri, in re præsertim tanti momenti; cum ne in levioribus quidem liceat, nisi forte mendacio plus prosimus, quam veritate. Sed in hoc negotio non possunt homines mentiri aut etiam dissimulare, sine gravi noxa; cum, quoad est in illis situm, Mendacium in re maxima confirmet, et Veritatem ei contrariam opprimant atque æternis tenebris dampnent. Pessimi est exempli, præsertim in viris ad aliquam dignitatem evectis, quos inferioris sortis homines nimis facile imitantur; quò modo fit ut non solum ipsi peccent, sed etiam alios ad peccandum adducant exemplo,

quo nihil est apud hominum vulgus efficacius ; quia multo magis id quod faciunt ii, quos summo honore prosequuntur, quam quod dicunt, adtendant.

Turpe etiam est et viro forti prorsus indignum, propter brevem hancce vitam mentiri, et malle Deo, quam hominibus displicere. Ideoque præstantiores Philosophi maluerunt certæ morti sese exponere, quam quod Numini, ut putabant, displicebat, facere ; ut ostendit exemplum ^c Socratis, qui maluit cicutam bibere, quam desinere philosophari, prout solebat, et superstitem esse. Alii etiam Philosophi maluerunt ^d solum vertere, quam dogmata, quæ cœperant tueri et vera credebant, prodere. Fuerunt et viri fortes, apud Ethnicos, qui rectis moribus sæculo suo convicium fecerunt, et satius multo habuerunt mori, quam Tyrannis blandiri, et recto vitæ instituto valedicere ; quales fuere ^e Thræsea Pætus, et ^f Helvidius

^c *Socratis*] Vide quæ de eo congressimus, Silvarum Philologicarum lib. i. c. 3.

^d *Solum vertere*] Galenus, libro *adfectus animi sequi temperamentum corporis*, cap. ultimo, sub finem, ubi de Stoicis: 'Εκτινοὶ μὲν ἴπυσαν αὐτῶς τὴν ψαρεῖδα μᾶλλον, ἢ τὰ δόγματα προδοῦναι. Illi sibi persuaserunt potius patriam (relinquere,) quam dogmata prodere.

^e *Thræsea Pætus*] Qui sub Nerone, quod ei adulari nol-

let, periit. Vide Tacitum, *Annal.* lib. xvi. 24. et seqq.

^f *Helvidius Priscus*] Thræseæ gener, qui eodem tempore Italia exire jussus, ut ait Tacitus, *ibid.* deinde occisus a Vespasiano ; ut habet Suetonius, in hujus vita, cap. xv. quod satis reverenter novum Dominum non habuisset. Ejus etiam filius a Domitiano occisus est. Vide Suetonium, in hujus vita, c. x. Tacitum, in vita Agricolæ, cap. xlv.

Priscus, qui maluerunt mori, quam vitia et male facta Cæsarum probare, aut dissimulare. Quod cum factum sit ab hominibus, quibus non erat nisi dubia spes alterius vitæ beatioris, postquam hanc amisissent; tanto magis debet fieri ab iis, quibus spes multo clarior et certior æternæ felicitatis facta est.

Omnia sæcula viderunt et laudarunt eos, qui, patriæ terrestris causa, mortem intrepido animo tulerunt. Quod cum ita sit, quis non laudet eos, qui patriam terrestrem cœlesti, et vitam hanc mortalem æternæ illi, quam sacræ Literæ nobis revelarunt, postposuere? Quis non vituperet viles animas, quæ vitam, quam cum brutis communem habemus, malunt retinere, brevi tempore amittendam; quam eam, quæ amitti nequit, prima data occasione, adipisci? Milites videmus, qui, non tam patriæ causa, quam ut gratiam Regum et Principum sibi aut familiæ superstiti parent, maxima pericula impavide adeunt, et sibimet ipsi gratulantur, quod iis parentes vulneribus sunt adfecti, quibus sentiunt se mox interituros. Imo mercenarii ipsi fortissime pro iis, a quibus exiguo stipendio conducti sunt, pugnant ac vitam profundunt; et sunt qui nolint, ut Veritatem tueantur, rem æternam et Numini longe gratissimam, maximisque præmiis conjunctam, se periculo, non dicam vitæ, sed ne amittendarum quidem facultatum, aut dignitatum caducarum, obji-

cere! Ergo res ipsa clamat oportere, Veritatis et Virtutis causa, quidvis potius perferre, quam ut, iis omissis, indignam viris vitam, aut fragilia bona conservemus.

Itaque hoc nobis præcepit Christus, cujus hæc sunt verba: *§ Omnis qui confitebitur me, coram hominibus, confitebor et ego eum, coram Patre meo, qui in cælis est: qui autem negaverit me, coram hominibus, negabo et ego eum, coram Patre meo, qui in cælis est; quibus verbis significat se eum agniturum pro Discipulo suo et vita æterna, in Ultimo Judicio, donaturum, qui doctrinam ipsius factis et dictis numquam dissimularit. Prudenter quidem alibi ipse testatus est debere hoc fieri; cum dixit, ^h Margaritas non esse porcis objiciendas. Sed ea prudentia eo non spectat, ut per totam vitam, si opus sit, ad vitandam hominum iram atque invidiam, dissimulemus, nedum ut mentiamur; verum ut ne, alieno tempore et loco, homines pervicaciter errantes ad saniores mentem revocare frustra adgrediamur. Aperte monet, post verba adlata de confessione Religionis, fore interdum ut faciendum hoc sit, cum maximo odio propinquorum nostrorum, atque imminente certæ mortis periculo: ⁱ Qui amat, inquit, patrem aut matrem, plus quam me, non est me dignus; et qui amat filium, aut filiam, su-*

<sup>§ Omnis, &c.] Matth. x.
32.</sup>

<sup>h Margaritas] Matth. vii. 6.
^{i Qui amat] Matth. x. 37.}</sup>

per me, non est me dignus; qualis est, qui dogmata et præcepta, a Christo accepta, dissimulat, in gratiam familiæ. Nec omisit Christus monere propter constantiam ejusmodi, mortem oportere exspectari, neque eo secius in instituto pergendum; et qui propterea vitam hanc amitteret, eum beatam immortalitatem, in altera vita, consequuturum; ^k Qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus. Qui invenerit vitam suam, (in hoc sæculo,) perdet illam (in futuro); et qui perdidit (in terris) vitam suam propter me, inveniet eam, in cælo, eamque longe feliciorum atque æternam.

Quæ doctrina ita perspicua est, ut nulla Christianorum, hoc tempore, familia circa eam dissideat. Qui Romano Pontifici parent, et qui desierunt parere, quicumque sint, omnes uno ore contendunt nefas esse dissimulare quod sentimus de Religione; ubi aguntur dogmata majoris momenti, et cum res sine seditione et tumultu fieri potest. Nam rectius est, in iis, sine quibus fides Deo debita, et sanctitas morum incolumes sunt, dissimulare quid sentiamus; ne contentiones perpetuæ, inter Christianos, excitentur; cum perpauci sint Viri Eruditi, qui de omnibus pariter sentiant. *Dissimulare* autem dicimus, non *simulare*; nam tacere quid sentias non est *mentiri*, sed dicere

^k *Qui non accipit*] Matth. x. 38, 39.

te credere id quod non credas, id demum mendacium est. Ad quod accedit, si dogma quodpiam palam lege sanciat, quod falsum putes; licitum esse oportere modeste dissensum suum testari, sine contentione et tumultu. Alioqui pro mansueto regimine Christianarum Ecclesiarum, quod non excludit omnem dissensum, cum caritate conjunctum; incidere mus in meram tyrannidem, a qua ne minimum quidem dissentire liceret. Innumeræ sunt quæstiones Theoreticæ obscuræ, præsertim iis qui ejusmodi studiis operam numquam dederunt; in quibus quæstionibus, libertas Christiana illæsa maneat oportet: qua in re, etiam omnes Christiani consentiunt; cum sint innumera Scripturæ loca, et opiniones Theologicæ ingenti numero, in quibus impune Viri Docti semper dissenserunt et dissentiunt; etiam apud eos, qui consensum in aliis rigidius æquo exigunt.

§. IV. *Non facile dissentientes damnandos, quasi reos erroris, aut cultus illiciti, cum quibus salus æterna consistere non possit; adeo ut nemo eorum, qui eos admittunt, misericordiam a Deo consequi possit: nec tamen fas esse profiteri nos credere quod non credimus, aut facere quod damnamus.*

Qui ab Ecclesia Romana secesserunt, non consentiunt quidem per omnia inter se, ut nec

ii, qui in ea manserunt; sed, ex Eruditissimorum quorumque Virorum sententia, in nulla re dissident, quæ cum fide Deo debita, obsequioque ei præbendo, consistere non possit. Sed varia ab iis Ecclesiæ Romanæ exprobrantur, cum in dogmatibus, tum in cultu, quæ plane falsa atque illicita putant. Verumne sit hoc iudicium, an secus, hic non inquirimus. Sed hoc constat, etiam ex ejus Ecclesiæ sententia, non licere iis profiteri se ea adprobare, quæ improbant; nec quemquam admittit in communionem suam, qui profiteatur se ab ea, in illis, dissentire.

Sunt tamen, inter dissentientes, ¹ Viri Celebres atque Eruditi, qui dum prorsus sibi illicitum esse putant ad eam accedere, ob dogmata et cultum, in quibus diversi ab ea abierunt; non censent tamen fas esse omnes, qui in ea Ecclesia vivunt et moriuntur, indoctos et doctos, salute æterna excludere. Sane qui putant quidpiam in iis esse, quod adversatur fundamentis ipsis Christianismi, sibi nullatenus licere existimant iis adsentiri, nec sine gravissimo delicto simulare se probare quod damnant; quo delicto se a salute exclusum iri, si in id incidissent, atque ad mortem usque perseverarent, iudicant. Sed qui bona fide talia amplectuntur,

¹ Viri Celebres] Inter alios *guo Protestantium tuta via ad salutem*; ubi et alios secum sentientes memorat. Gulielmus Chillingworthius, in Libro Anglico inscripto, Reli-

quod credant esse consentanea Revelationi Divinæ, aut certe cum ea non ita pugnare, ut fidem ac sanctitatem Christianam evertant; sive ob genus studiorum, cui ab adolescentia operam dedere, sive defectu cognitionis et iudicii; ejusmodi, inquam, homines salute exclusos pronunciare non sustinent; quia, quo usque porrigatur Misericordia Divina erga id genus homines, non satis norunt. Innumeræ sunt circumstantiæ locorum et temporum, atque animorum adfectiones nobis ignotæ; quæ miserorum mortalium delicta, apud Deum, elevat, faciuntque ut condonari nonnullis ab eo possint, quæ in aliis doctioribus damnarentur. Itaque æquitatis et prudentiæ Christianæ esse statuunt, dum dogmata et cultum improbant, homines Divinæ sapientiæ et Bonitati dijudicandos permittere; dum iis opinionibus adsentiri, aut cultui adesse sibi non licere pro certo habent.

Hinc certe nemo colligat homini, in contraria sententia educato, ac legendis sacris libris, more eorum qui secesserunt, exercitato, si contra conscientiam suam ea faciat, aut dicat, quæ putat esse illicita et falsa, dumtaxat ob hujus vitæ commoda, licere veniam a Deo sperare; si moriatur in habitu faciendi et dicendi, quod ipse improbat; facturus etiam ac dicturus, si diutius viveret. Nulla est, nec erit, ut sperare licet, familia, quæ de Christi

nomine censeatur, a qua vir ejusmodi salutem consequi posse censeatur.

Videant ergo simulatores quid agant, cum ita se gerunt, ut Rationis, Revelationisque lumina tam turpiter spernant; ut iis repugnare sustineant, utque Christianorum omnium, quicumque sint, judicium nihili faciant. Nec putandum est ejusmodi homines esse eruditos, remque probe eis et mature expensam fuisse. Sunt spretores eruditionis omnis Theologicæ, nec eam umquam adtigerunt, sine qua nullum rectum judicium de re ejusmodi ferri potest. Non minus nobilem illam Philosophiam, quam tanti fecerunt Romani olim Proceres, haustam quippe e lumine Naturæ, spernunt; quia adfectibus indulgere, quod ne Philosophiæ quidem Ethnicæ probatur, cupiunt. De præteritorum sæculorum judiciis securi, hodierna omnia spernentes, deque futuro ævo non admodum anxii, similiores sunt pecudibus, quam hominibus Ratione præditis, qua non utuntur. Qui ita fingunt ac mentiuntur, ut faciunt, nullo numero, locoque haberi possunt; atque indigni sunt quibus ullus fidem habeat, in rebus hujus ævi, quandoquidem Deo atque Homnibus, in re maximi momenti, illudere audent. Sunt inter eos qui dicere sustineant, in Religione sentiendum semper cum summa Potestate; quæ si mutetur, mutandam etiam cum illa fidem: quos tam male sentire de Christi-

ana Fide non est mirum, cum ne Religione quidem ulla Naturali sint imbuti, nec rectæ Rationis aut Virtutis rationem ullam habeant. Infelices Reges, aut Potestates, talibus hominibus fidentes, qui nec Religioni Naturali, nec Revelatæ fidem servant! Profecto qui, omni studio Litterarum destituti, nullis Virorum Doctorum, quicumque sint, judiciis credunt, nec Veritatem ulla ratione curant, atque in perpetua simulatione vivunt, indigni sunt prorsus quibus ulla fides habeatur, in iis quæ ad Rempublicam spectant.

Attamen ejusmodi homines, Veritatis licet et Virtutis spretores, sibi boni Cives atque ingeniosi homines præ ceteris videntur; cum neutrum sint, nec esse possint, qui Verum et Falsum, Virtutem et Vitium susque deque habent, omnia dicere et facere parati quod sibi utile putabunt. Tales vero homines et bonæ menti et recte factis nuncium remiserunt, dignique sunt qui ab omnibus spernantur, et fugiantur.

§. V. *Deo gratum esse posse errantem, atque ex errore delinquentem; simulatorem non posse.*

Ea est humanæ naturæ conditio, ut multi sint homines, ceteroqui non mali, quibus (aut prava educatione, aut quod desint doctores et libri quibus ab errore revocentur, aut etiam ingenium quo possint Christianorum contro-

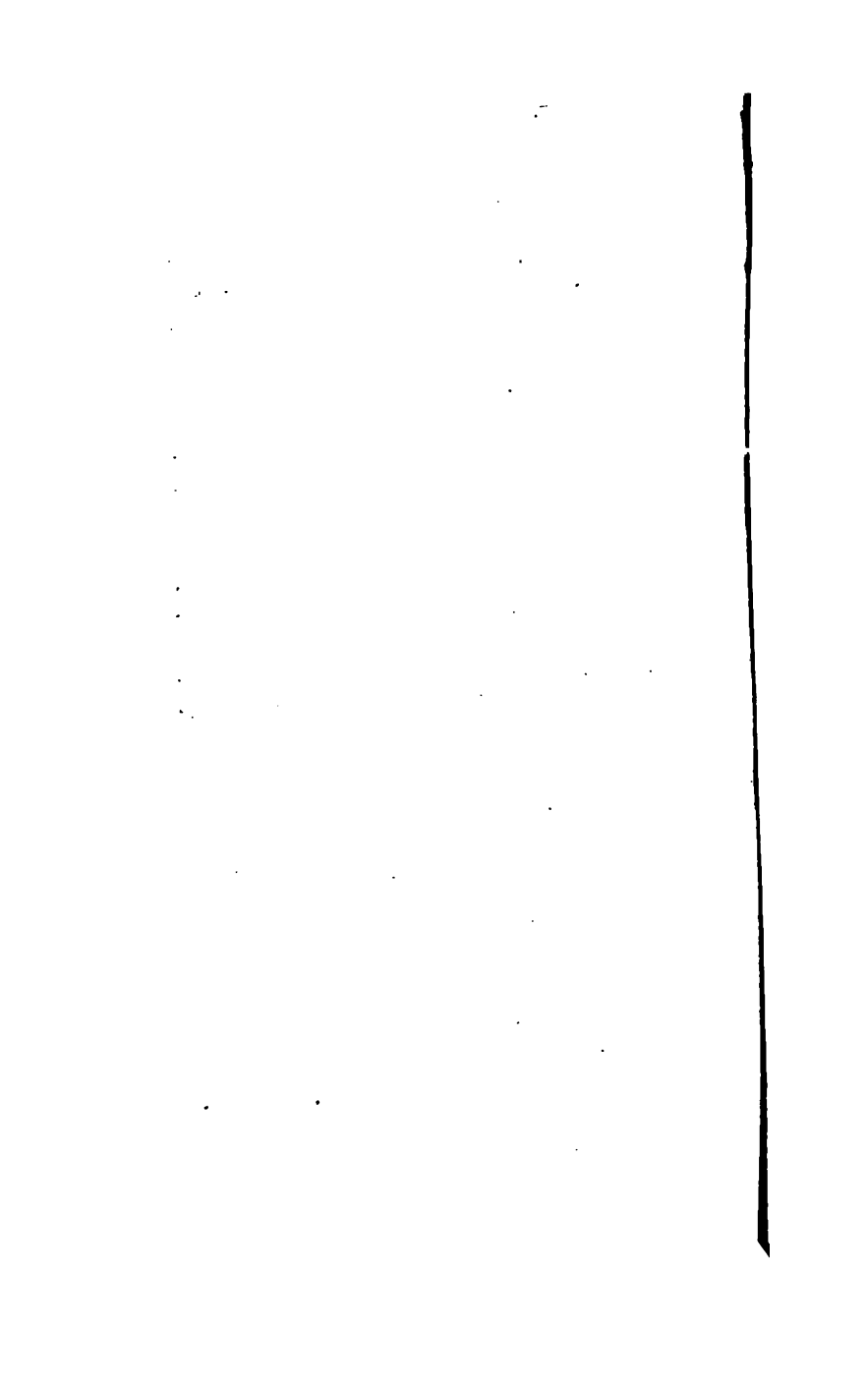
versias intelligere et de iis iudicium ferre) vita, veluti in tenebris, exigitur. Ejusmodi homines, pro captu suo quæ docentur de Religione Christiana amplexi, eaque bona fide sequuti pro humanæ naturæ statu, misericordia digniores sunt, quam ira. Religio eorum plena ignorantia, mutila, et manca etiamnum est; sed bonæ fidei. Ideoque credibile est fore ut is, *qui non metit, ubi non sevit*, pro summa sua æquitate, iis ignoscat, aut certe multo leviores pœnas imponat, quorum est ea sors.

Sed si reputemus homines esse, quibus nec educatio, nec doctores, nec libri, nec ingenium defuere; ut intelligerent quorum esset, in controversiis de Religione, potior causa et quorum deterior; et qui partes errantium sequuntur, ea tantum de causa, quod opes, voluptates et honores hujus vitæ apud eos consequuntur; iis sane hominibus non possumus non indignari, nec quisquam est qui eos excusare sustineat, aut certe possit ejusmodi vitæ propositum tueri; nisi profligatæ sit impudentiæ. Hinc facile intelligere est, si nos, quorum virtus etiamnum valde imperfecta est, non possumus iis ignoscere; quanto severior futura sit summa Dei Justitia, erga eos qui Mendacium Veritati scientes et prudentes prætulerint, ob caduca atque incerta hujus vitæ mortalis bona.

Deus, pro sua summa misericordia, ignoscit ignorantiam, cujus vitium non est causa, imper-

fectis virtutibus, atque hominum qui decepti sunt erroribus, præsertim nulla intercedente nequitia, nec ullo Religionis contemptu; sed numquam, ut Christus nos docuit, iis veniam concedat, qui, veritate cognita, maluerint mendacium profiteri. Imo ne hominibus quidem ejusmodi simulator gratus esse potest; qui nolent habere amicum, qui, ob leve emolumentum, paratus esset veteris amicitiae jura omnia conculcare. Quare ex iis, quæ dicta sunt, colligimus nullum esse turpius et periculosius flagitium; quam eorum qui, in rebus gravissimis, dissimulant quid optimum putent, et deterioribus palam favent. Quod Ratio ipsa docet, confirmatque Religio Christiana, consentientibus omnium, quotquot sunt, Christianorum familiis.

FINIS LIBRORUM CLERICI.

TESTIMONIA

DE

HUGONIS GROTII

AD FECTU ERGA ECCLESIAM ANGLICANAM.

LECTORI S.

CUM haberem sequentes litteras ab Amplissimo et Eruditissimo Viro HENRICO NEWTONIO, a Sereniss. Magnæ Britanniae Regina ad R. C. Sereniss. Magni Ducis Etruriae extra ordinem misso; cujus singulari humanitati alia multa debeo; visus mihi sum omnibus Grotiani nominis amantibus rem gratam, nec parum Ecclesiae Anglicanae honorificam facturum, si eas hic ederem. Ex iis certe constare potest, summum virum quam optime sensisse de Ecclesia Anglicana; et in illa, si licuisset, libentissime victurum fuisse. Iis ergo, Candide Lector, fruiere; deque viro, qui tam bene de Republica Christiana meritus est, bene sentire perge. Vale. Clericus.

I.

HENRICUS DE NOVA VILLA
PETRO HIERON. BARCELLINO

ABBATI S. EUSEBII DE URBE

S. D.

FLORENTIAM Liburno, Pisisque, ubi febrim pæne ex aëris intemperie contraxeram, sanus salvusque tandem reversus, nihil prius habui, Optime Barcelline, amplissima Illustriss. Magliabechii Bibliotheca instructus, quam meam de summo viro Hugone Grotio fidem liberare, et ex Scriptis ejus, præsertimque Litteris, ubi veritas, ubi candor, ubi animi simplicitas, ac intimi mentis sensus reteguntur, ostendere quam magnifice, omni vitæ tempore et paullo ante obitum, cum illi mors et immortalitas in conspectu essent, de nobis senserit, scripseritque. Novi quid de eo dixerint sui ordinis princeps Petavius, Brietius, Valesiusque, et tot alii Vestræ Communions celeberrimi viri; qui bene volebant, favebantque viro, bono Christianitatis communi nato. Notum quoque universis quanta et in Patria et in Exsilio, postquam etiam ad gradum sublimiorem

apud Exteros evector fuerat, a Calvini sectatoribus in bonis, dignitate, ac fama perpeſſus fuerit; et quantum denique controverſiarum æſtus (dum paci in Republica et inter Eccleſias procurandæ unice mentem intendebat; quod multis, quam mirandum! quam dolendum! diſplicuit) indolem alias pacificam ac modestam, cum ſe modis indignis a ſuis tractari videret, tranſverſam egerit, mitique ſapientiæ, quæ illi a natura judicioque inerat, interdum prævaluerit. Attamen hæc non impedire, quominus ita de Patre ſuo magnus quoque Filius Carolo II. Magnæ Britanniæ, *cui opera Patris dicavit*, maximo Regi, ſimulque omnibus dixerit ea quæ mox ſubjiciam; cum nullas adulandi, aut metuendi cauſas haberet, quippe in Republica partes adverſas filio ſororis Caroli ſequutus; cumque jam privatus eſſet, ruſtico ac litterato otio conditus, ſenex, et morti, ideoque libertati vicinus: Patris enim Opera edidit, edita non vidit; et vita ejus una cum vita parentis eodem volumine cernitur, legiturque. *Tu enim*, inquit Pet. Grotius, *inter omnes Reges unus ille eſt, quem protectorem ſuum pars Chriſtiani Orbis, ſi non major, ſenior certe jamdiu agnoſcit. Tu idem ille, cujus ſe Fidei ac Defenſioni ipſa ſe Fides Chriſtiana non invita ſubjecit; cujus potiffimum in regnis, iſ ſacrarum litterarum intellectus, iſ Divini Numinis cultus, iſ, in exercenda nimia illa diſputandi de*

arcanis fidei dogmatibus licentia recepta, est modus; quibuscum convenire se auctor idem et pater meus jam pridem testatus et publice Scriptis his professus est.

Nunc ipsum audi H. Grotium sua verba loquentem, suos ita exprimentem sensus, in Epistola Parisiis anno MDCXXXVIII. ad Joan. Corvinum data, non Anglum sed Batavum, alius Ecclesiæ Theologum et itidem Jurisconsultum, adeoque rerum divinarum humanarumque scientem, de Reformatione Religionis apud nostros superiore sæculo facta: *In Anglia vides quam bene processerit dogmatum noxiorum repurgatio; hac maxime de causa, quod qui id sanctissimum negotium procurandum suscepere, nihil admitterint novi, nihil sui, sed ad meliora sæcula intentam habuere oculorum aciem.* Tunc illa etiamnum florebat, nondum coorto bello civili, nec Rege debellato, aut captivo, nedum damnato et securi percusso. Ea demum, contra spem omnem humanam, reducto in solium avitum Filio, obstupescente Europa, denuo reffloruit et quasi renata est; ac deinde post varios casus, minas, metusque adhuc illæsa et segura manet, vigetque.

Neque tantum sentiebat ipse bene de Ecclesia Anglicana, sed etiam amicis præcepit, qui a suis partibus erant in Batavia, et, quod non minimum, periculorum, damnorumque communione conjuncti, ut ordines sacros ab Epi-

scopis nostris susciperent; quos certe non eo nomine Schismaticos, non Hæreticos esse credit, aut ab aliis credi voluit. His igitur verbis Fratrem compellat: *Suaderem iis* (scilicet, Remonstrantibus) *ut constituerent inter se quosdam in eminentiori gradu, ut Episcopos; et ut ii* *χριστοθεσλαβ* *sumerent ab Archiepiscopo Hiberno, qui ibi est, et ita ordinati ordinarent deinde Pastores ceteros: et hoc ineunte anno MDCXLV. qui illi fatalis erat, adeoque et litteris ipsis admodum infelix. Episcopus, de quo loquitur, erat, ni fallor, Joannes Bramhallus, tunc temporis apud Hibernos Episcopus Derrensis, et restituto in regna Carolo II. Archiepiscopus Armachanus ac proximus eruditissimo Usserio Hiberniæ Primati; quique postea, iisdem in terris, Ecclesiæ nostræ vindicias in Mileterium edidit. Vide etiam quid de publico Dei apud nos cultu, 8. Aprilis anno MDCXLV. eidem dixerit: *Liturgia Anglicana, ab eruditis omnibus, habita semper est optima.**

Videtur admodum probabile hunc virum, qui Reformationem Anglicanam *sanctissimum negotium* vocat, qui datos, susceptosque ab Episcopis ejusdem Ecclesiæ sacros ordines et in Anglia statos sacrorum ritus, præceptasque publice summum Numen adorandi formulas cunctis ceterarum in orbe Christiano Ecclesiarum præstare credidit, voluisse se ei Ecclesiæ adjungere, ut animi sensu, ita et externo cultu,

et sic demum, ut voto antea, sic re ipsa, membrum fieri Ecclesiæ Catholicæ. Verum rem effectam dare non potuit, quia paullo post venit ei summa dies. Eodem quippe anno, e Gallia Holmiam delatus est, legationem renunciaturus, atque inde domum rediens et naufragium passus, 28. Augusti vita Rostochii excessit; numquam satis deflendus, cum quod vitæ ejus decessit, decesserit etiam studii, litterisque; nec umquam satis laudandus, ob ea quæ, in omni litterarum genere, incepit perfecitque: pacis, illæsa Veritate, habita temporum et dissidiorum ratione, veterisque in Ecclesia regiminis, quod apud Anglos ab initio, et, si Ecclesiasticis Annalibus fides, ab ipso Apostolorum ævo obtinuit, abusibus ubique sublatis, amantissimus; Imperiorum denique, Ecclesiarumque concordia, qua sermonibus, qua exemplo, qua scriptis, semper studens consulensque. Sit apud Deum, Dominum communem, ei sua merces! Sit et ejus grata semper apud posteros memoria! Vale. *Florentiæ*, XII. *Kal. Maias* MDCCVI.

II.

HENRICUS DE VILLA NOVA

JOANNI CLERICO

S.

EN novum amplissimumque tibi, doctissime Clerice, de Hugone Grotio testimonium adfero, atque priore (si dignitas in Republica, aut rerum in Auctore notitia spectetur, sive etiam quod, Grotio adhuc superstite, scriptum fuerit) gravius. Desumptum est e litteris ad maximum Præsulem Gulielmum Laudium, tunc Archiepiscopum Cantuariensem, quocum etiam litterarum commercium sæpius habuit, Parisiis 24. Octobris stylo Gregoriano an. MDCXXXIII. scriptis; quarum copia mihi nuper facta est ex Anglia, beneficio Illustrissimi Viri D. Joannis Sommeri, summi olim florentissimi regni Cancellarii, tunc Legum, ^m nunc studiorum præsidis. In iis litteris, sequentia de Grotio habet Illustrissimus Vicecomes Scudamorus, eo tempore in Galliis nostræ gentis legatus.

“ Cum primum legatum Grotium videbo,

^m Hoc anno 1709. Concilii Privati Sereniss. Reginae Præses factus est.

“ non prætermittam id facere quod mihi de
 “ illo mandasti. Sane, Domine, persuasum
 “ mihi est eum ex animo et vehementer amare
 “ et revereri te, et rationem qua te geris. Pro-
 “ fitetur se corpore et animo favere Ecclesiæ
 “ Anglicanæ; et hoc fert de ea iudicium, vi-
 “ deri illam omnium Ecclesiarum, quæ hodie
 “ sunt, maxime perennaturam.”

Cum vero ex Scriptis tuis abunde constet, non sine nostra quidem laude, neque maximo Exterorum emolumento, te optime quoque Anglicum callere sermonem, ipsa nunc Scudamori verba ad finem Epistolæ lubens subjiciam. Vale.
Genuæ xvii. Kal. Febr. MDCCVII.

The next time I see Ambassador Grotius, I will not faile to perform your commandements concerning him. Certainly, my Lord, I am persuaded that he doth unfeignedly and highly love and reverence your person and proceedings. Body and soul he professeth himself to be for the Church of England; and gives this judgement of it, that it is the likeliest to last of any Church this day in being.

III.

ALEXANDRO FORRESTERO

S. D.

FRANCISC. CHOLMONDELEIUS.

Ex Anglica Lingua versa.

QUOD cupis scire de H. Grotio, maximo propemodum viro omnium, quos umquam ulla tulerit ætas, sic habet. Contigit me Lutetiam venire, paullo post rem transactam. Cum vero notissimus essem D. Crowdero, sæpe mihi confidenter dixit, fuisse hoc ultimum monitum, quod magnus ille vir uxori dedit, sicut sui officii esse credidit; ut eum mori in communi-
one Ecclesiæ Anglicanæ declararet, in qua Ecclesia optabat et ipsam vivere. Hoc ipsa aperuit, cum data opera venisset ad nostram Ecclesiam; (quæ erat in ædibus Ricardi Brownii, qui tunc in Gallia erat nomine Regis Angliæ;) ubi e manu D. Crowderi, Cappellani eo tempore Ducis Eboracensis, Cœnæ Dominicæ Sacramentum accepit. Factum hoc est statim post mortem ejus viri, quam primum per ipsius rationes licuit. Archiepiscopus Bramhal-

lus, Hiberniæ Primas, in defensione sui ipsius et Episcopalis Cleri, contra Ricardi Baxteri Presbyterani accusationem Papismi, ita de Grotii Religione loquitur, p. 21. *Ille adfectu erat auctus, et desiderio verus filius Ecclesiæ Anglicanæ; quam uxori suæ et aliis amicis laudavebat, auctorque fuerat ut ei firmiter adhererent, quatenus eis opportunum esset. Ego ipse et alii multi vidimus ejus uxorem mandatis viri parentem, (quod palam illa testabatur,) sæpe ad preces nostras et sacramentorum celebrationem venientem. Cum Matthias Turnerus, summus Grotii amicus, cuperet scire cur ipse non adiret communionem Ecclesiæ Anglicanæ; respondit se libenter id facturum fuisse, nisi ratio muneris Legati Sueciæ obstaret. Ceteroqui vehementer probabat doctrinam et disciplinam nostram, et in nostra Communione optabat vivere et mori. Si quis putet se melius nosse mentem Grotii, ex conjectura, et consecrariis, quam ipsum; aut dissimulasse eum, apud uxorem et liberos; fruatur sua ipsius opinione, sed non multos habebit sibi adsentientes. Vale.*
E Valle Regia. 23. Junii MDCCVII.

Ex aliis ejusdem literis datis 6. Octobr. MDCCVII.

Nuper tibi narraui plenius quod noram de vidua magni illius viri Hugonis Grotii. De-

inde in memoriam revocavi pium illum et bonum prorsus virum Spencerum Comptonium Equitem, Comitum Northamptoniæ filium, mihi narraſſe ſe præſentem adfuiffe, cum vidua Grotii hoc profreſſa eſt et Sacramentum accepit.

FINIS A CLERICO EDITORUM.

VARIANTES LECTIONES.

SYLLABUS locorum, ubi particulæ textus quæ suis quæque annotationibus præfiguntur, in unica Auctoris editione cum notis, diversam lectionem pariunt cum textu comparatæ. Et nota, voces *Italico* caractere exaratas in textu esse hujus Oxoniensis editionis; quæ sequuntur *Romano*, diversam lectionem continere: *t.* designare lectionem in textu *Grotii*; *n.* lectionem in ipsius notis: *n. pr.* lectionem, quam non receptam, probam tamen esse, et interdum etiam textui præferendam.

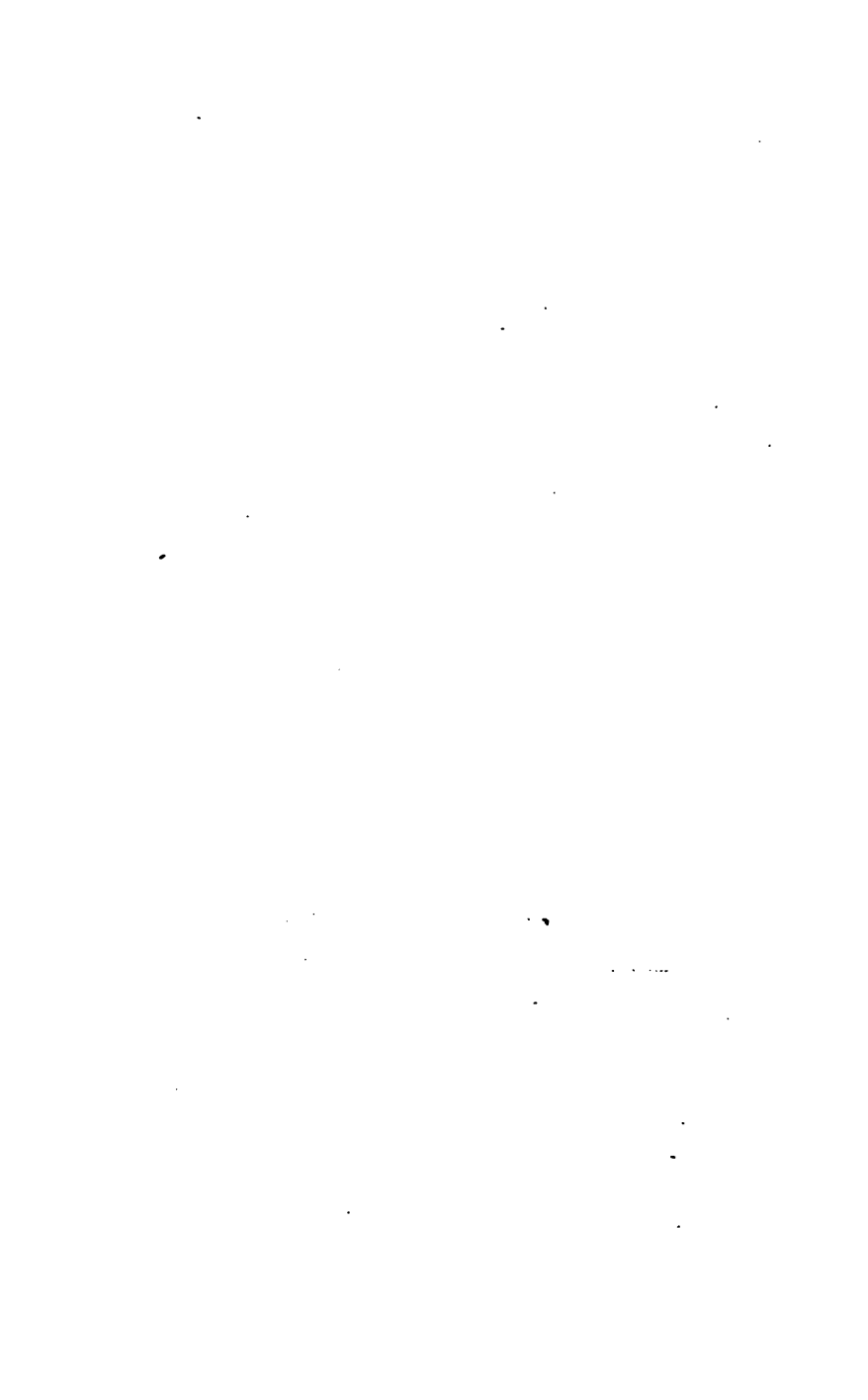
Pag. lin.

48. *penult. multo olim*] olim multo. *n. pr.*
69. 1. *ipsius*] ejus. *n.*
— — *nam et*] nam. *n.*
76. 3. *falso sibi*] sibi falso. *n. pr.*
86. *ult. Hystaspen*] Hystaspem. *t.*
100. 2. *fateantur*] fatentur. *n.*
101. 11. *agnovit*] agnoscit. *n.*
111. *ult. ea de*] de ea. *t.*
— — *ex Socratis*] Socratis. *n.*
112. 5. *de bestiis*] bestiis. *t.*
120. *ult. habebant*] habent. *n. pr.*
122. 9. *ac*] et. *n.*
126. 9. *nunc etiam*] etiamnunc. *n. pr.*

- Pag. lin.
131. 7. *redeundum*] redeundum esse. n. pr.
132. 14. *ac*] et. n.
133. 2. *sublevarent*] sublevabant. t.
134. *penult. ac*] et. n.
139. 12. *e*] ex. n.
141. 1. *facturum se discedens*] discedens facturum se. n.
146. 5. *Romani imperii partes*] imperii Romani fines. n. pr.
150. *ult. haud aliter*] aliter haud. n.
154. 10. *scripto fidem*] fidem scripto. t.
164. *ult. insectabantur*] insequabantur. n.
166. 19. *cum et*] cum. n.
170. 11. *legibus*] leges. t.
178. *ult. Solomonis*] Salomonis. t.
189. 1. *attulimus*] attigimus. t.
203. 13. *praesertim*] maxime. n.
208. *ult. se cogi*] cogi se. n.
211. *antepenult. venturos*] futuros. n.
216. 10. *ea*] eo. n.
220. 1. *etiam*] etiam eum. n. pr.
235. 1. *defectori*] rebelli. t.
— *penult. illa lege*] illa. n.
236. 2. *lege Christi*] Christi lege. n.
241. 5. *cultus*] cultum. t.
250. 4. *autem*] autem vesci. n.
253. 17. *non minus sabbatis*] sabbatis non minus. t.
255. 5. *ad*] in. n.
— 11. *non astrictam fuisse*] astrictam non esse. t.
257. *antepenult. praebuit*] perhibuit. t.
261. 4. *inmutatum*] innovatum. t.
— 5. *videri*] appellari. t.
264. 5. *est proditum*] proditum est. t.
273. 6. *ille morbos*] morbos ille. n.
282. 8. *Dei verbum*] verbum Dei. n.
285. 5. *ille*] illa. t.
303. 13. *navi*] nave. t.
— — *stercore elephantis*] elephantis stercore. t.
304. 2. *voluptatem*] voluptates. t.

- Pag. lin.
 306. 5. *in nobis et excitari]* et excitari in nobis. *t.*
 307. *penult. a Deo se]* se a Deo. *n.*
 308. 9. *sunt]* sint. *t.*
 — 12. *assecutus]* consecutus. *t.*
 309. 10. *suis abiens]* abiens suis. *n.*
 — 14. *ipsos]* nos. *n.*
 — *ult. intelligant]* intelligunt. *t.*
 310. 4. *antecellant]* excellant. *t.*
 — 6. *latentem veritatem]* veritatem latentem. *t.*
 311. 5. *agant Deo]* Deo agant. *n.*
 — 7. *naturæ hominum]* naturæ. *n.*

HIS adde, quod in duobus *Contextus* locis a lectione Grotiana veritatis studiosi recesserimus: hi sunt, pag. 45. lin. 3. ubi *Ovidio* inseruimus; et pag. 245. lin. 14. ubi pro *sexcentos* legimus *quingentos*. In *annotationibus* quam sæpe facta sit emendatio, longum esset dicere.

CATALOGUS LIBRORUM

A GROTIŌ ET CLERICO

LAUDATORUM;

Cum Notitia Editionum, ad quas partim ab ipsis, partim a nobis laudati loci sunt concinnati. Notet lector, in opere Grotii ad *paginas* non provocatum esse nisi editionum jam Grotii ævo extantium: nec tamen ita nos fuisse religiosos, ut, ubi se *commoda divisio* ostenderit in recentioribus editionibus, eam non usurpaverimus. Ætate Grotii multi veterum Scriptorum libri nulla distinctione legebantur: quod et de nonnullis etiamnum dici potest.

ABARBANIEL, Alseck, et R. Simeon. In Esaiæ 30. seqq. Lugd. Bat. 1631. editi a Constantino L'Empereur. Vide et *Leo Hebraeus*.

Abdias. Histor. Apostolorum, Basil. 1552. a Wolfgango Lazio.

Abenada. Vide p. 258. col. 2. hujus editionis.

Abeneadra. Comm. in Biblia sacra, cum R. S. Jarchi, R. D. Kimchi, R. Levi Gerson, R. Saadia, aliisque: editi cum Bibliis Hebraicis, Basil. 1618. a Joh. Buxtorfo.

Abrahamus Salmanticensis, Rabbinus. v. p. 266. 2.

Abul'Feda. Vita Mahumetis, per Joan. Gagnierium, Oxon. 1723.

Acosta. (Josephus.) De Natura Novi Orbis, &c. Colon. Agripp. 1596.

- Adamus Bremensis. *Historia Ecclesiastica edita cum script. aliis ab Erp. Lindenbrogio, Francof. 1609.*
- Ælianus. *De Nat. Anim. Londini, 1744. ab Abr. Gronovio.*
 Var. *Hist. Lugd. Bat. 1701. ab Jac. Perizonio.*
- Æneas. v. *Gazæus.*
- Æschylus. *Lond. 1664. per Th. Stanleium.*
- Albo. (Joseph.) *Fundamenta Jud. Relig. Venet. 1612.*
- Alcoranus Mahumetis. *Latine, cum pluribus scriptis aliis de Re Mahumetica: inter quæ Mahumetis Doctrinæ liber, Generationis, Chronicorum; Disputatio Christiani et Saraceni, Nic. de Cusa Cardinalis Cribrationum Alcorani libri tres, Richardi Confutatio, Cantacuzeni libri quatuor; Bartholomæi Georgevitii de Ritibus Turcarum, &c. in Tomis iii. opera Theodor. Bibliandri, 1550.*
- Alexander Aphrodisæus. *Liber de Fato, &c. Ven. 1534.*
- Alseck. v. *Abarbaniel.*
- Alvaresius. (Francisc.) *Historia de las Cosas de Ethiopis, en Anvers, 1557.*
- Ambrosius. *Opera, tom. v. Paris. 1614.*
- Ammianus Marcellinus. *Lugd. Bat. 1693. per Jac. Gronovium.*
- Ammonius. *De simil. et dissimil. Lect. Col. 763. Thesauri Bon. Vulcanii, Lugd. Bat. 1600.*
- Ampelius. *Ut vulgo Floro, vel Entropio subtexitur.*
- Antoninus. *De Rebus suis, Lond. 1707.*
- Aphrodisæus. v. *Alexander.*
- Apollonius Rhodius, cum Scholiaste. *Lugd. Bat. 1641.*
- Appianus. H. Stephani ed. *Paris. 1592.*
- Apuleius. *Lugd. Bat. 1594. per Bon. Vulcanium. Sed aliam adhibuimus, pp. 33, 72. nempe Amst. 1624. quam tamen Grotium non usurpasse sed antiquiorem, divisionem Apologiarum in duas atque alia probare liquet.*
- Aquila, *Biblicus Interpres. v. Origenis Exempla.*
- Arabicus. v. *Geographus.*
- Aristæus. *Histor. LXX. Interpretum, Oxon. 1705.*
- Aristides, Smyrnæus Orator. *Paris. 1604. tomis iii.*
- Aristophanes, cum Scholiaste. *Amst. 1710. a Lud. Kustero.*
- Aristoteles. *Basil. 1550. mere Græcus. Non tamen ubique sibi constat Grotius in Capitibus enumerandis; et necesse erit Casauboni ed. interdum in auxilium vocare, Lugd. 1590. In ed. quoque Du Valli, quam usurpat Clericus, Metaphysicorum libros transpositionem pati notandum.*
- Arnobius. *Duac. 1634.*
- Arrianus. *Dissert. in Epictetum, Cantab. 1655.*
- Athenæus. *Lugduni, 1612.*
- Athenagoras. *Legatio et De Resurr. Mortuorum. v. Justinus M.*

- Augustinus. Epistolæ ordine antiquo, ut ed. Paris. 1586. sed Confessiones capitulis distinguuntur. ed. Col. Agripp. 1649. et
In pluribus Sectiones ed. Monach. Bened. Paris. 1679—1700. adhibuimus; quam postremam semper Clericus.
- Barnabas. Epist. Catholica, Amst. 1646. ab Ia. Vossio, Basilius. Paris. 1638.
- Baxterus. Grotiana Religio detecta, Lond. 1658.
- Benjaminus Tudelensis. Itinerarium, Lugd. Bat. 1633.
- Bilibra Veritatis. Laudatur a Clerico p. 282. 2.
- Bochartus. Opera, Lugd. Bat. 1712.
- Bramhallus. Opera, Dublin. 1677.
- Buxtorfius. Lexicon Chald. et Rabbin. Basil. 1639.
- Cæsar. Ut ed. Delphin. et vulgatis.
- Callimachus. Ed. Grævii, Ultraj. 1697.
- Cantacuzenus. Ed. Basil. 1543. vide et *Alcoranus*.
- Capitolinus. Inter August. Historiæ Scriptores, Lugd. Bat. 1671.
- Capellus. Opera edita ab ejus filio, Amst. 1689.
- Carpentarius. (Nath.) Philosophia libera, Oxon. 1622.
- Casaubonus. Epist. ad Card. Perronium, Londini, 1612.
- Catullus, Tibullus, et Propertius. Ed. Maittaire, Lond. 1715.
- Cedrenus. Basil. 1566.
- Celsus. De Re Medica, Amst. 1687.
- Censorinus. Hamburg. 1614. ab H. Liudembrogio.
- Chalcidius. Lugd. Bat. 1617. a Meursio.
- Chalcocondylas. (Laonicus.) De Rebus Turcicis, Col. Allob. 1615.
- Chaldæus Interpres. In Bibliis Polyglottis.
- Chillingworthius. Relig. Protest. Lond. 1704.
- Chronicon Alexandrinum. Ed. Du Fresne, Paris. 1688.
- Chrysostomus. Eton. 1612. ab H. Savilio.
- Cicero. Ed. Gruter. Hamburg. 1618.
- Cieza. De Rebus Indicis. v. p. 79. 1.
- Claudianus. Ed. Delphin.
- Clemens Alexandrinus. Paginas ed. Sylburgii, 1592. sed sectiones ed. Potteri, Oxon. 1715. adhibuimus.
- Romanus. Ad Corinthios, Cantab. 1718.
- Clericus. (Joan.) Hist. Eccles. Amst. 1716.
Ars Critica, Amst. 1699.
Bibliothecæ ab anno 1686. ad annum 1727.
Amst.
Comment. in scripturas sacras, Amst. 1736.
Silva Philologica.

- Clericus. (Joan.) Index Philos. Orientalis. v. *Stanleius*.
 Copernicus. Revolutiones, Basil. 1566.
 Cudworthus. Systema Intellectuale, Lond. 1678.
 Curtius. Ed. Delphin.
 Cusanus Cardinalis. v. *Alcoranus*.
 Cyprianus. Col. Agripp. 1617.
 Cyrillus Alexandrinus. Opera VI. tomis, Lutet. 1638. Paginas
 tomi. sexti Spanhemii ed. Lips. 1696. Juliani et Cyrilli re-
 cudit.

 Damascenus. v. *Nicolaus*.
 Digesta. v. *Justinianus*.
 Diodorus Siculus. Ed. Wesseling. Amst. 1745.
 Diogenes. v. *Laertius*.
 Dion Cassius. Ed. Reimar. Hamburg. 1750.
 — Chrysostomus vel Prusænsis. Orat. Lutet. 1604.
 Dionysius Halicarnassensis. Ed. Hudson. Oxon. 1704.
 Disputatio Christiani et Saraceni. v. *Alcoranus*.
 Dodwellus. De Sanchoniathonis Phœnic. Hist. Lond. 1681.
 Drusius. Præterita, Amst. 1632.
 Durandus, seu Speculator. Speculum Juris, Franc. 1592.

 Eccardus a Repka. Speculum Saxonicum. v. p. 41.
 Elias Cretensis. v. *Gregorius Nazianzenus*.
 Empiricus. v. *Sextus*.
 Ennius. Fragmenta, Lugd. Bat. 1595.
 Epictetus. v. *Arrianus*.
 Epiphanius. Paris. 1622.
 Erasmus. Adagia, Col. Allob. 1612.
 Euripides. Ed. Barnesii, Cantab. 1694.
 Eusebius. Præp. Evang. Paris 1628.
 Demonst. Evang. Paris. 1628.
 Eccles. Hist. Paris. 1659.
 Chron. Can. Lugd. Bat. 1606. ab Jos. Scaligero.
 Enthymius Zigabenus. Tomo ii. Bibl. Patrum, Paris. 1624.

 Firmicus. Mathesis, Basil. 1551.
 Florus. Traj. Bat. 1680.
 Fontenellus. De Oraculis. v. p. 211. 1.
 Freita. De Imperio Lusitanorum Asiatico. v. p. 142. 1.

 Gabriellus. Sententiæ seu Conclusiones, Franc. 1597.
 Gailius. Observationes, Col. Agripp. 1595.
 Galenus. Lut. Par. 1679.
 Garcilazus de la Vega. Incarum Historia, Lond. 1688.
 Gæzus. (Æneas.) Theophrastus, ed. Gesneri, 1559.
 Gellius. Ed. Delphin.

- Gemma Frisius. De Struct. Rad. Agr. et Geom. Ant. 1584.
 Genghiz-Can. Vita ejus, Gallice, Lutet. 1710. Scriptore M. Petis de la Croix.
 Geographus Nubiensis vel Arabicus. Latine, Paris. 1619.
 Georgevitiſ. v. *Alcoranus*.
 Germanicus, cum Scholiaste. Ed. Sanctandr. 1589.
 Gerson. (Levi Ben.) v. *Abenesdra*.
 ——— (Christianus.) ad Judæos, Germanice, Helmst. 1609.
 Gregoras. v. *Nicephorus*.
 Gregorius Magnus. Epistolæ, in tomo iv operum, Rom. 1591.
 ——— Nazianzenus. Paris. 1609. vel (pp. iisdem) 1630.
 Grotius. Opera Theologica, Amst. 1679. voll. iv.
 De Jure Belli et Pacis, Amst. 1631.
 Epistolæ omnes collectæ, Amst. 1687.
- Haiton Armenius. Helmst. 1585.
 Halicarnassensis. v. *Dionysius*.
 Helmoldus. Franc. 1556. et Lubec. 1659.
 Herodotus. Francof. 1608. Sectiones easdem sequuntur et recentiores.
 Herrera. Historia de los Hechos de los Castellanos en las Islas y Tierra firme del Mar Oceano, Matriti, 1601.
 Hesiodus. Oxon. 1737.
 Hesychius Lexicographus. Lugd. Bat. 1746. ed. Alberti.
 ——— De Philosophiis. Lugd. Bat. 1613.
 Hierocles. Lutet. 1585.
 Hieronymus. Opera, Lut. Par. 1624.
 ——— Chronic. Eusebianorum versio. v. *Eusebius*.
 Hilarius Pictaviensis. Paris. 1693.
 Homerus. Opera, cum Scholiis, ed. Barnesii, Cantab. 1711.
 Horatius. Ed. Delphin.
- Jacchiades, sive R. Joseph Aben Jachia. Paraphrasis in Daniele, cum. vers. Latina et notis Const. L'Empereur, Amst. 1633.
 Jakunus. Ad Pentateuchum. v. p. 268. 1.
 Jamblichus De Mysteriis Ægyptiorum, Oxon. 1678.
 Vita Pythagoræ, Ed. Arcerii, Franek. 1598. nonnunquam ed. Amst. 1707.
 Hortat. ad Philosophiam, Franek. 1598. Oranino vide nostram emendationem, p. 396.
 Jarchi. (Rabbi Sol.) Comment. in Prophetas Majores et Minores, Gothæ, 1713. vide et *Abenesdra*.
 Jerosolymitanus Paraphrastes. In Bibliis Polyglottis.
 Inca. Idem qui Garcilazus de la Vega: quem vide.
 Joachimus Rhæticus. Ad Revol. Copernici, Basil. 1566.
 Johannes. (Rabbi.) laudatus p. 266. 2.

- Joma**, Codex Thalmudicus. Cum Versione et Comment. R. Sheringham, Oxon. 1648.
- Jonathan**. In Bibliis Polyglottis.
- Josephus Historicus**. Opera, Basil. 1544. mere Græca. Sed in nonnullis Libris, ut contra Apionem et *Περὶ ἀντιστοιχείων λογισμῶν*, ed. Hudson. adhibuimus, Oxon. 1720.
- **Cæcus**. in Bibliis Polyglottis.
- Irenæus**. Divisus antiquo more, ut in ed. Col. Agripp. 1596.
- Isaacus Arama**. Comment. in Pentateuchum, Venet. 1573.
- Isidorus Hispalensis**. Origines &c. Paris. 1601.
- Juda Levita**. (Rabbi.) In Genesim, laudatus p. 11. 2.
- Julianus**. Opera, Paris. 1630. vide et *Cyrillus*.
- Junius**. (Franciscus.) Biblia Sacra Latine versa ab ipso et Tremellio, cum Notis, Hanov. 1596.
- Ivo**. Epistolæ, edente Jureto, Paris. 1610.
- Juretus**. v. *Ivo*.
- Justinus Martyr**. Paris. 1742. cum Tatiano, Athenagora, Theophilo Antiocheno, Hermia. Sed nota, duas Apologias antiquo nos ordine numerare; et interdum laudare paginas ed. Paris. 1615. Clericus Apol. 1. ed. Oxon. 1700.
- **Historicus**. Ed. Delph.
- Justinianus**. Codex, Genev. 1626.
- **Digesta**. Ed. Gothofredi, Lugduni, 1612.
- Juvenalis**. Ed. Delphin.
- Kimchi**. (R. David.) in Psalmos, Latine, per Ambr. Janvier, Par. 1666.
- in Esaiam et alios Prophetas. v. *Abenesdra*.
- Lactantius**. Capitibus fere semper in Sectiones divisus, utpote longioribus; ut in ed. Hermannii, Gotting. 1736.
- Laërtius**. (Diogenes.) ed. Meibom. Amst. 1692.
- Lampridius**, Spartianus, vel quisquis Alexandri Severi vitam scripsit. Inter Aug. Histor. Scriptores, Lugd. Bat. 1671.
- Laonicus**. v. *Chalcocondylas*.
- Leo Hebræus**. De Amore Dialogi, Latine, Ven. 1564. Hoc esse Abarbanielis affirmat Grotius, p. 302. 2.
- Leunclavius**. Annales Turcici, Franc. 1596.
- Lindenbrogius**. (Frid.) Codex Legum Antiquarum, Franc. 1613.
- **Henricus**. v. *Censorinus*.
- Linschotius**. De Rebus Indiæ Orientalis. v. p. 142. 2.
- Lipsius**. Physiol. Stoic. Ant. 1604.
- **Monita**, Ant. 1605.
- Livius**. Ed. Delphin.
- Longinus**. Ed. Toup. Oxon. 1778.
- Lucanus**. Ed. Oudendorp. Lugd. Bat. 1728.

- Lucianus. Ed. Reitz. Amst. 1743.
 Lucretius. Ed. Delphin.
 Ludovicus. v. *Vives*.
 Lycophron, cum Scholiaste. Ed. Potter. Oxon. 1697.
- Macrobius. Lond. 1694. nil differens a prioribus.
 Mahumetes. v. *Alcoranus*.
 Mahumetis Doctrina. }
 ——— Generatio. } v. *Alcoranus*.
 ——— Chronicon. }
- Maimonides. Ductor Dubitantium, Latine, per Buxtorf. Basii.
 1629.
 De Fundamentis, Amst. 1638. per Vorstium.
 Liber Jad, seu ad Deuter. Ven. 1550, 1.
 De Idololatria, Amst. 1641. Heb. Lat.
 Ad XIII. Artic. seu Ikkarim, In Bibliotheca Bod-
 leiana, sine Titulo, 4°. H. 2. th.
- Malchus. Idem qui Porphyrius.
 Manasses. Conciliator, Amst. 1633.
 De Creatione, Amst. 1635.
 De Resurrectione, Amst. 1636.
- Marcellinus. v. *Ammianus*.
 Margarita. (Antonius.) Liber Germanicus, Preces contra Chris-
 tianos quasdam Judæorum continens. v. p. 126. 2.
 Marshamus. Chron. Can. Lond. 1672.
 Martialis. Fere semper numeratur, ut in ed. Junii, Argent.
 1596.
 Martyrologium Romanum. Ven. 1598.
 Masius. Comment. in Josuam, Ant. 1574.
 Maximus Tyrius. Ordo Orationum antiquus, ut in ed. Heinsii,
 Lugd. Bat. 1607. Sed Sectiones Marklandi, ed. Lond.
 1740.
 Mela. (Pomponius.) ut in ed. Gronovii, Lugd. Bat. 1722. Sed
 versus, seu Caput minutis ibi divisiones negleximus.
 Mendesius de Pinto, Lusitanus. Ejus Itinera, Anglice versa,
 Lond. 1663.
 Mimus. v. *Publius Syrus*.
 Minutius Felix. Ed. Davisii, Cantab. 1712.
 Mornæus. (Philippus.) De Veritate Rel. Christ. Herb. Nassov.
 1632. Latine: quod et Gallice prius scriptum, ed. Anvers,
 1581.
 Moses Gerundensis Nachmanides. In Pentateuchum, Ven.
 1548.
 Muretus. (M. Ant.) Præf. ad Senecam, Paris. 1607. vide *Se-
 neca*.
- Nazianzenus. v. *Gregorius*.
 Nepos. (Cornelius.) Oxon. 1708.

- Nezaël Israël. Liber Cabalisticus, laudatus p. 270. 2.
 Nicephorus Gregoras. Roman. seu Byz. Hist. libb. xi. Col. Allob. 1615.
 Nicolaus Damascenus. In Valesii Excerptis, Paris. 1634.
 Nonnus. v. *Gregorius Naz.*
- Onkelosus. In Bibliis Polyglottis.
 Oppianus. Inter Poetas Græcos, Aur. Allob. 1606.
 Origenes. Contra Celsum, ad Sectiones ed. de la Rue accom-
 modavimus, Paris. 1733.
 Philocalia de illo collecta, Cantab. 1676.
 Exapla. ed. Montfaucon. Paris. 1713.
 Comment. in Matth. Adhibeas necesse est antiquas
 edd. Lat. ut ed. Paris. 1604.
- Orosius. Mogunt. 1615.
 Orosius. (Hieron.) Lusitanica, et de rebus Indiæ Oriental. in
 Operibus, Romæ, 1592.
 Ovidius. Ed. Delph. in Met. In cæstera, Burmanni.
- Papinius. v. *Statius.*
 Paulus. (Julius.) Sententiæ, passim in libris Juridicis, ut ed. Cu-
 jacii, Paris. 1586. vel separatim, ut Lugd. Bat. 1671.
 Pausanias. Lips. 1696.
 Persius. Ed. Delphin.
 Persii Scholiastes. Est in Bibliotheca Bodleiana, sine titulo,
 8°. D. 212. Linc.
 Petavius. Theol. Dogm. Lut. Par. 1644.
 Petronius Arbitr. Ed. Francof. 1629.
 Philo. Ed. Col. Allob. 1613. Sed Clericus ed. Paris. 1640.
 Philostorgius. Eccles. Hist. Paris. 1673.
 Philostratus. Paris. 1608.
 Phlegon. De Mirabilibus, et De Longævis, Lugd. Bat. 1622.
 Photius. Bibliotheca, Rothomag. 1653.
 Pindarus, cum Scholiaste. Oxon. 1697.
 Plato. Francof. 1602.
 Plinius Historicus. Quandam ed. ant. ut Basil. 1530.
 ——— Junior. Lond. 1722.
 Plutarchus. Lut. Par. 1624.
 Pocockius. Specimen Histor. Arabum, Oxon. 1650.
 Arabica Grotii interpretatio, Oxon. 1660.
- Polybius. Lips. 1789.
 Polychronius. Basil. 1599. vide plenius notatum, p. 78. col. 2.
 Pomponius. v. *Mela.*
 Porphyrius. De Abstinent. Anim. Traj. ad Rhen. 1767.
 De Nympharum Antro, Traj. ad Rhen. 1765.
 Vita Pythagoræ, cum Jamblichō, Amst. 1707.
 Epist. ad Anebonem, ante Jamblichi Myst.

- Preces Judæorum. Venet. editæ. Vide p. 126. col. 2.
 Prideauxius. Vita Mahometis, Lond. 1697.
 Probus. Cum Virgilio, Basil. 1586.
 Proclus. (Lycius.) Theol. Platon. Hamb. 1618.
 Procopius. Historia ejus, Paris. 1662.
 Propertius. v. *Catullus*.
 Ptolemæus. Geographia, Francof. 1605.
 Magna Syntaxis, Basil. 1538.
 Syntaxis ΤΕΤΡΑΒΙΒΑΟΣ et ΚΑΡΙΟΣ, Basil. 1553.
 Publius Syrus. Francof. 1610.
 Quintilianus. Oxon. 1693.
 Richardus. v. *Alcoranus*.
 Rufinus. Versio Latina Eccles. Hist. Eusebii, Basil. 1528.
 Rufus. (Sextus.) Breviarium, Pag. 1193. ed. Gruter. Histori-
 corum Aug. Minor. Hanov. 1611.
 Rutilius. Itinerarium, Amst. 1687.
 Saadia. v. *Abenesdra*.
 Sallustius Historicus. Lips. 1724.
 ——— Philosophus. Ed. Cantab. 1671. inter Opuscul. Phi-
 losophorum Græcorum.
 Salmasius. Plin. Exercit. Paris. 1629.
 Salvianus. Noriberg. 1623.
 Samuel. (Rabbi.) Epist. ad Rabbi Isaacum, p. 264. 2. &c.
 Saxo Grammaticus. Histor. Danica, Basil. 1534.
 Scaliger. (Jos.) Animadv. in Chron. Euseb. v. *Eusebii*.
 Emendatio Temporum, Genev. 1629.
 Fragmenta Veterum (a Grotio nuncupata *Auc-*
 tuarium ad Emend. Temp. et præclara Ap-
 pendix) vid. ad calcem prædicti libri.
 Schep-tal, Liber Cabalisticus. Hanov. 1611.
 Schindlerus. Lexicon Pentaglotton, Francof. 1612. Addita-
 menta de Abbreviaturis, post p. 1992.
 Sebundus. (Ræmundus.) Theologia Naturalis, Francof. 1635.
 Seneca Philosophus. Ed. Mureti, Paris. 1607.
 ——— Rhetor. Ed. Mureti jam dicta.
 ——— Tragœdiæ sub eo nomine, ed. Delrii, Antv. 1593.
 Septuaginta. Ed. Grabe, Oxon. 1707.
 Servius. Cum Virgilio, Col. Allob. 1610.
 Severus. v. *Sulpitius*.
 Sextus Empiricus. Ed. Fabricii, Lips. 1718.
 ——— Rufus. v. *Rufus*.
 Siloh. (Rabbi.) Laudatur p. 268. 2. mihi ignotus: sed
 Rabbinica Cognitio mihi est valde tenuis. Num tamen fieri
 potuit, ut Grotius vocem *Siloh*, de qua hic agitur, in Bibliis
 Munsteri, Basil. 1534. p. 50. male pro Scriptore acceperit?

- Simplicius. Comment. in Aristotel. de Cœlo, ed. Aldi, Ven. 1527.
- Smithus. (Joan.) Selectæ Dissert. Lond. 1660.
- Solinus. Ed. Salmasii, Paris. 1629.
- Solomo, (Rabbi,) vel Salomo. v. *Abenesdra*.
- Sopater. Inter Rhetores, ed. Ald. Ven. 1508.
- Sophocles. Ed. Johnson. Eton. 1788.
- Speculator. v. *Durandus*.
- Speculum Saxonicum. v. *Eccardus a Repha*.
- Spencerus. (Joh.) De Legg. Hebræorum Ritualibus, Cantab. 1685.
- Stanleius. Historia Philosophiæ Chaldaicæ, Anglice, ad calcem Historiæ Philosophiæ, Lond. 1687. et Latine, ex Clerici versione in tomo ejus secundo Operum Philosophicorum, Amst. 1700. Ad calcem ibi est Clerici ad Stanleium Index, quem memorat p. 200.
- Stadius. (Papinius.) Paris. 1600.
- Stephanus Byzantinus. De Urbibus, Lugd. Bat. 1694.
- Stobæus. Aur. Allob. 1609. cum Collectis Antonii et Maximi.
- Strabo. Lut. Par. 1620.
- Suetonius. Ed. Delphin.
- Suidas. Lexicon, Cantab. 1705. ed. Kusteri.
- Sulpitius Severus. Lugd. Bat. et Amst. 1665. Hornio tertium editus.
- Symmachus. In Exaplis Origeuis, ed. Montfaucon. Paris. 1713.
- Synedrium, Codex Thalmudicus. Ed. Joan. Coch. Amst. 1629.
- Syrus. v. *Publius*.
- Tacitus. Ed. Delphin.
- Tatianus. v. *Justinus M.*
- Terentius. Ed. Delphin.
- Tertullianus. Lut. Par. 1675.
- Testamentum Vetus et Novum. Ad Anglicanam Versionem accommodata; ideoque interdum, in Psalmis præsertim nonnullis, uno versiculo a receptis numeris discrepantia.
- Thalmud. Ed. Ven. 1522. *Perek Chelek* ex hac ed. laudat ipse Grotius, p. 271. 1. Sed quosdam Titulos, Latine reditos, separatim notavimus.
- Theocritus. Inter Poëtas Minores, Cantab. 1684.
- Theodoretus. Therapeutica, ed. Sylburgii, 1592.
Quæstiones in Scripturas, in oper. Paris. 1642.
Ecclesiast. Historia, ibid.
- Theognis. Inter dictos Poëtas Minores Græcos, Cant. 1684.
- Theophilus. v. *Justinus M.*
- Thucydides. Ed. Bipont. 1788.
- Tibullus. v. *Catullus*.

- Tudelensis. v. *Benjaminus*.
 Tyrius. v. *Maximus*.
 Tzetzes. *Historia versibus Politicis*, Bas. 1546.
 Scholia ad Lycophronem. v. *Lycophron*.
 Valerius Maximus. Ed. Delphin.
 Vandale. *De Oraculis*, Amst. 1700.
 Varro. *De Re Rustica*, ed. Gesneri.
 De Lingua Latina, inter Lat. Grammaticos. ed. 1595.
 Vegetius. *De Re Militari*. ed. Plantin. 1607.
 Victor Uticensis vel Vitensis. *De Persec. Vandalorum*, Paris.
 1694.
 Virgilius. Ed. Delphin.
 Vitruvius. *De Architectura*, Amst. 1649.
 Vives. (Ludovicus.) *De Verit. Fid.* Christ. Basil. 1555.
 Vossius. (Gerardus.) *De Grammatica*, Amst. 1635.
 De Poëtica, in *Operibus*, Amst. 1701.
 De Histor. Græcis, ibid.
 ———— (Isaac.) *Ad Virgillii Eclog. IV.* in opere de Sibyllinis Oraculis, Lond. 1684.
 Waltonus. *Biblia Polyglotta*, Lond. 1657.
 Xenophon. *Opera*, Lut. Par. 1625. Sed *Memorabilia* divisimus, ut in ed. Simpson. Oxon. 1741.
 Zemach David. *Liber Hebræus*. v. p. 266. 1.
 Zigabemus. v. *Euthymius*.
 Zonaras. *Annales*, Paris. 1686.
 Zoroaster. *Oracula*, ut colliguntur ed. Ven. 1593.
 Zuingerus. *Theatrum Humanæ Vitæ*, Basil. 1586.

FINIS.

||

||

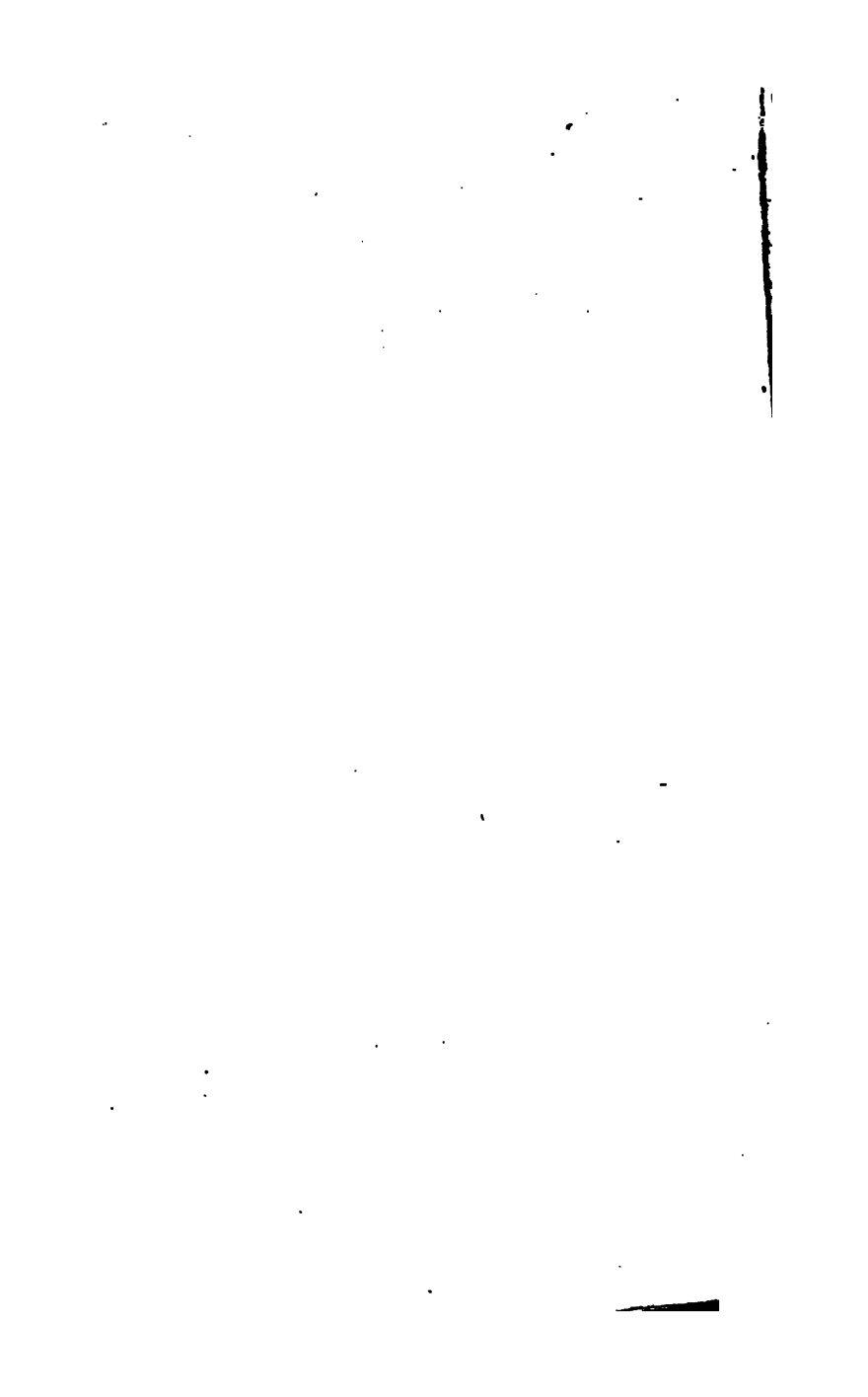
||

||

||

||||

1

